

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (178)
2018

Chișinău, 2018

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent al AȘM

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician (Rusia)

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 68.56)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC	Eforturi de recunoaștere internațională și asigurare a independenței de stat a Republicii Moldova	7
Victor MORARU Rafik SULAIMAN	The issue of federalism in the political and scientific agenda of the Republic of Moldov	27
Veaceslav UNGUREANU Diana UNGUREANU	Evoluția relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Organizația Tratatului Atlanticului de Nord în cadrul Programului Parteneriatul Pentru Pace	44
Vladimir STERPU	Teoretizarea organizațiilor internaționale	59

ȘTIINȚE POLITICE

Alexandru ARSENI Ion RUSANDU	Opoziția politică în Republica Moldova: dimensiuni politico-juridice	72
Victor SACA Oleg SOLOMON	Fundamentarea legală a procesului decizional din cadrul Administrației Publice Locale a Republicii Moldova: reflecții analitice	83
Aurelia PERU-BALAN Vitalina BAHNEANU	Paradigme ale comunicării prezidențiale: geneză, persuadare, ritualizare	94
Vladimir KOCHETKOV	Nature of law and modern constitutionalism in the context of the controversy of Boris Chicherin and Vladimir Solovyov	114

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Ludmila MALCOCI Victor MOCANU	Clasa medie în Republica Moldova: criterii de identificare și caracteristici sociale	126
Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI	Strategiile părinților cu copii de vârstă preșcolară de echilibrare a vieții profesionale cu viața de familie	145
Petru NEGURĂ	Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a săracilor (I)	155

FILOSOFIE

Gheorghe BOBÂNĂ	Conceptul „stat țărănesc” în gândirea politică românească din perioada interbelică	167
Lidia TROIANOWSKI	Binomul „tradiție - inovație” în contextul proceselor modernizării	174

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Lucia GROSU	Comunicarea pentru dezvoltare durabilă: reglementare <i>versus</i> instituționalizare în cadrul sistemului Națiunilor Unite	183
Arina IALANJI	Garanțiile procesuale privind respectarea drepturilor inculpatului absent la proces	195
Елена МАРУСИНА	Концептуальные особенности построения и бытия украинской образовательной системы в координатах доктрины модернизации духовной сферы общественной жизни страны	206

OMAGIERI

Doctorul Dumitru C. Grama la 75 de ani	212
Doctorul habilitat Constantin Manolache la 65 de ani	214
Vitalie Ojovanu: 60 ani de la naștere	216

INSTRUCȚIUNE CU PRIVIRE LA PUBLICAREA ARTICOLELEOR ȘTIINȚIFICE ÎN REVISTA DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE	218
---	-----

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC	International recognition efforts and insurance of the identity of the Republic of Moldova	7
Victor MORARU Rafik SULAIMAN	The issue of federalism in the political and scientific agenda of the Republic of Moldova	27
Veaceslav UNGUREANU Diana UNGUREANU	The evolution of cooperation between the Republic of Moldova and the North Atlantic Treaty Organization within the Partnership For Peace Programme	44
Vladimir STERPU	Theoretization of international organizations	59

POLITICAL SCIENCES

Alexandru ARSENI Ion RUSANDU	Political opposition in Republic of Moldova: political and juridical aspects	72
Victor SACA Oleg SOLOMON	Legal fundamentation of the decision-making process in the Local Public Administration of the Republic of Moldova: analytical reflections	83
Aurelia PERU-BALAN Vitalina BAHNEANU	Paradigme ale comunicării prezidențiale: geneză, persuadare, ritualizarea	94
Vladimir KOCHETKOV	Nature of law and modern constitutionalism in the context of the controversy of Boris Chicherin and Vladimir Solovyov	114

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Ludmila MALCOCI Victor MOCANU	Average class in the Republic of Moldova: identification criteria and social characteristics	126
Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI	Strategies of children with pre-child age of benefits of professional life with family life	145
Petru NEGURĂ	The prisons in the Republic of Moldova: penalizing the poor (i)	155

PHILOSOPHY

Gheorghe BOBĂNĂ	The concept of "peasant state" in the romanian political thinking of the interwar period	167
Lidia TROIANOWSKI	The binomial „tradition - innovation” in the context of modernization processes	174

RESEARCH PAPERS

Lucia GROSU	Development communication: regulation <i>versus</i> institutionalization within the United Nations system	183
Arina IALANJI	Procedural guarantees on respecting the rights of the defendant absent in the trial	195
Елена МАРУСИНА	Conceptual features of construction and existential of the Ukrainian educational system in the coordinates of the doctrine of modernization of the spiritual spheres of public life of the country	206

HOMAGES

Doctorul Dumitru C. Grama la 75 de ani	212
Doctorul habilitat Constantin Manolache la 65 de ani	214
Vitalie Ojovanu: 60 ani de la naștere	216

GUIDELINES FOR PUBLICATION OF SCIENTIFIC ARTICLES IN THE JOURNAL OF PHILOSOPHY, POLITICS AND SOCIOLOGYLOSFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

218

EFORTURI DE RECUNOAȘTERE INTERNAȚIONALĂ ȘI ASIGURARE A INDEPENDENȚEI DE STAT A REPUBLICII MOLDOVA

INTERNATIONAL RECOGNITION EFFORTS AND INSURANCE OF THE IDENTITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVAS

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
juc.victor@gmail.com

Rezumat

În decursul celor 27 de ani de independență statul Republica Moldova se confruntă cu probleme grave la capitolul funcționalitate și nu s-a definitivat în înțelesul deplin al cuvântului, scăderea autorității sale și creșterea neîncrederii din partea cetățenilor reprezentând dovezi elocvente care vin în susținerea acestor realități. Situația precară a fost determinată și amplificată de factori atât de sorginte subiectivă, cât și de proveniență obiectivă, care, aflându-se în raport de interconexiune și interdependență, au făcut ca Republica Moldova să se plaseze destul de confortabil în subsolul clasamentului european la capitolele modernizare, dezvoltare, democratizare și integrare (europeană). Pentru a explica și înțelege evoluția Republicii Moldova este nevoie de a cunoaște începuturile, acest articol fiind consacrat cercetării subiectului ce ține de problema anevoioasă a recunoașterii și a afirmării independenței, dar conținând și unele incursiuni pînă în perioada actuală.

Cuvinte - cheie: *Republica Moldova, suveranitate, independență, recunoaștere, afirmare, stat, instituționalizare, relații diplomatice, cooperare, politică externă.*

Summary

During the 27 years of independence, the Republic of Moldova faces serious problems in terms of functionality and has not been fully defined in the full sense of the word. The decline of its authority and the increase of the mistrust by the citizens are eloquent evidence that supports these realities. The precarious situation was determined and amplified by both subjective and objective oriented factors, which are interconnected and interdependent, and which placed the Republic of Moldova in a comfortable place in the basement of the European ranking in the chapters of modernization, development, democratization and European integration. To explain and understand the evolution of the Republic of Moldova needs to know the beginnings of the context. So this article being devoted to the research of the subject of the awkward problem of recognition and affirmation of independence, but also containing some incursions to the present period.

Keywords: *Republic of Moldova, sovereignty, independence, recognition, affirmation, state, institutionalization, diplomatic relations, cooperation, foreign policy.*

Dezintegrarea Uniunii Sovietice s-a desfășurat sub incidența multiplelor aspecte și forme de schimbare, unele rezumîndu-se la următoarele: republicile unionale și-au decretat suveranitatea, dar nu dispuneau de autonomie suficientă pentru a putea valorifica obiectivele trasate și a exercita prerogativele de putere revendicate. Prin Declarația cu privire la suveranitate din 23 iunie 1990 RSS Moldova (pînă la 5 iunie 1990 - RSS Moldovenească, din 23 mai 1991 - Republica Moldova) se proclama drept stat suveran, uni-

tar și indivizibil, în care sursa suveranității aparține poporului, iar exercitarea ei devine prerogativa structurii reprezentative supreme a puterii de stat a republicii, pe a cărei întreg teritoriu prioritatea aparținea Constituției și legilor RSS Moldova. Documentele unionale puteau fi puse în aplicare numai în urma ratificării de forul legislativ suprem republican. Printre celelalte prevederi importante, vom nota una, pe care o considerăm esențială în contextul abordat de idei: se stabilea că RSS Moldova putea fi parte în uniuni de state, delegându-le benevol sau retrăgându-le unele dintre prerogative [1 ,p.488-489] și, prin urmare, Declarația se referea în mod expres la drepturile suverane în cadrul comunității unionale de state, deși se angaja să respecte „Statutul ONU și exprimă adeziunea față de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute”.

Declararea suveranității constituie doar un pas inițial, dar care nu este suficient în devenirea statului independent. Suveranitatea se realizează atât în plan intern, cât și extern, iar dacă statul nu este independent, în interior pot fi prezente instituții care exercită puterea, însă acestea, potrivit lui Ja. Karpinski, sunt mandate și autorizate din exterior, supunându-se limitelor și domeniilor permise din afară [2, p.24]. Republica Sovietică Socialistă Moldova s-a declarat subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, însă raporturile cu lumea exterioară nu se produceau în mod direct, ci prin intermediul centrului unional, care acționa ca un filtru și îi selecta contactele externe, chiar dacă pînă la proclamarea independenței de stat autoritățile republicane au avut posibilitate să participe la întruniri oficiale, în special cu factori superiori de decizie din România. Realizarea suveranității interne se dovedește a fi imposibilă în condițiile lipsei suveranității externe, aceasta din urmă fiind un mecanism important pentru poziționarea statului pe arena mondială, chiar dacă practic nu este în măsură să-i garanteze integritatea teritorială și să-i asigure existența. Luînd ca bază această aserțiune, considerăm necesar de a nota că în perioada care a decurs de la decretarea suveranității pînă la autodizolvarea Uniunii Sovietice atestăm diferențe la capitolul grad mai înalt sau mai redus de autonomie în realizarea activităților de politică internă și de politică externă. În primul caz, cursul general al reformelor se afla în măsură mai mare sau mai mică în concordanță cu linia strategică magistrală a centrului federal și procesele de caracter similar care se desfășurau cu diferită intensitate în alte republici unionale, pe cînd în cel de-al doilea caz, chiar și după proclamarea independenței de stat, afirmarea internațională s-a produs cu mari dificultăți, dat fiind că majoritatea țărilor occidentale remarcau într-un mod deliberat necesitatea „clarificării relațiilor” cu autoritățile centrale și delimitarea funcțiilor mutual recunoscute [3, p. 26-28]. Trebuie de precizat că România și Georgia se dovedesc a fi primele state care au recunoscut independența Republicii Moldova, chiar în ziua proclamării, pe cînd Ucraina și Rusia au procedat în mod similar mai tîrziu, la mijlocul lunii decembrie a anului 1991, în urma asigurărilor din partea președenției că Republica Moldova va fi parte și va semna pachetul de documente privind formarea Comunității Statelor Independente.

În plan intern, în conformitate cu prevederile înscrise în textul Declarației de Independență, „instituționalizarea structurilor puterii a fost îndreptată spre demararea proceselor de edificare a statului de drept și a societății democratice”, urmărindu-se asigurarea și garantarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului și funcționa-

rea „legislației adoptate de instituțiile puterii de stat legal constituite ale Republicii Moldova”. Alt obiectiv important consta în crearea economiei de piață, tratată ca o trăsătură definitorie a democrației, rolul determinant fiind rezervat „relațiilor politice de caracter economic stabilite în baza intereselor comune și reciproce avantajoase” [4, p.60-62].

Declarația de Independență reprezintă prin conținut și esență un document de o încărcătură și o valoare istorică deosebită, prin intermediul căruia s-au trasat obiectivele strategice de politică internă și de politică externă care urmau să fie implementate în scopul edificării statului suveran, independent și democratic. Obiectivele strategice de politică externă includ trei blocuri de acțiuni:

1. delimitarea de Uniunea Sovietică și stabilirea relațiilor bilaterale pe orizontală, solicitându-se insistent de a înceta starea ilegală de ocupație și retragerea neîntârziată a forțelor armate sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova, considerându-se că numai prin respectarea acestor condiții este posibilă edificarea statului suveran, independent și indivizibil;

2. obținerea recunoașterii internaționale și stabilirea relațiilor diplomatice în baza normelor de drept internațional și practicilor existente în materie mai ales cu țările europene, dar și cu alte state din lume, aceste acțiuni fiind urmate de identificarea unor domenii de interes comun;

3. admiterea în calitate de membru cu drepturi depline în structurile internaționale și participarea la procesele de cooperare prin organizații și instituții internaționale, făcând uz de mecanismele diplomației multilaterale, în calitate de priorități strategice au fost declarate Organizația Națiunilor Unite cu agențiile sale specializate și Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, inclusiv aderarea la Actul Final de la Helsinki din 1 august 1975 și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990.

Declarația de Independență reflectă procesele de democratizare inițiate în Europa la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 ai sec. XX, acest document este redactat într-un spirit înalt de optimism istoric, dat fiind că independența este concepută, prezentată și tratată ca fiind un act de justiție și remediere a unor nedreptăți săvârșite la adresa poporului Republicii Moldova. Este de subliniat că după adoptarea Declarației din 27 august 1991, autoritățile naționale ale puterii de stat au amplificat și au dinamizat procesele de instituționalizare a acțiunilor de afirmare și consolidare internațională a Republicii Moldova prin promovarea unei politici externe de sine stătătoare, obiectivele strategice constând în obținerea calității de subiect al dreptului internațional, stabilirea relațiilor diplomatice cu alte state și angajarea în activitățile de cooperare bilaterală și multilaterală. Republica Moldova și-a asumat responsabilitatea să respecte plenar prevederile lor statutare și, implicit, s-a angajat să manifeste disponibilitatea de a înstrăina benevol o parte din prerogativele sale suverane, obiectivul major urmărit fiind asigurarea recunoașterii și consacării internaționale, edificarea statului de drept și a societății democratice, crearea economiei funcționale de piață și a statului social. Vom preciza că una dintre particularitățile esențiale ale Republicii Moldova constă în faptul că prin Constituția din 29 iulie 1994 nu este proclamată stat național, articolul 1 conținând calificativele „suveran”, „independent”, „unitar” și „indivizibil”, deși în articolul 2 se regăsește sintagma „suveranitate națională”, care „aparține și este exercitată de popor”. Însă

această calitate marchează actul bidimensional de delegare și îndeplinire a atribuțiilor între popor și stat.

Notăm că, proclamînd suveranitatea de stat și delegînd-o spre exercitare poporului, Republica Moldova a trebuit în regim de urgență s-o consolideze și s-o extindă pe întregul său teritoriu, însă realizarea ultimului obiectiv rămîne o sarcină de valorificat și se înscrie în contextul eforturilor de soluționare a conflictului din raioanele de est. O națiune moldovenească nu putea să se formeze în condițiile absenței statului național suveran și independent, dar și ale particularităților complexe ale „spațiului istoric și etnic al devenirii sale naționale”. Statele, subliniază E. Hobsbawm, nu apar datorită națiunilor, ci invers [5, p.12], în timp ce, potrivit asumției lui B. Buzan, pot fi identificate „patru modele de legături posibile de tip națiuni - state”: în condițiile *națiunii - stat* primară, cum ar fi în cazul Ungariei sau Japoniei, națiunea precedă statul și deține rolul determinant în apariția lui; în *statul - națiune*, cum ar fi Statele Unite ale Americii, Australia și mai multe țări latino-americane, rolul instrumental în formarea națiunii revine statului; *națiunea - stat parțială*, exemplificată prin națiunile coreeană, chineză, greacă, dar și cea germană în condițiile războiului rece, presupune că națiunea este împărțită între două sau mai multe state și populația fiecăruia constă în mare măsură din poporul aceluia stat; ultimul model se referă la *statul multinațional*, care cuprinde două sau mai multe națiuni aflate aproape complete în interiorul hotarelor sale [6,p.82-85]. Considerăm că se dovedește a fi justificată deplin sintagma „poporul Republicii Moldova”, existînd, în termenii lui L. Morgan, un popor prenațional, altă versiune dovedindu-se a fi națiunea - stat parțială, dar cu unele particularități, aplicînd tipologia lui B. Buzan. Precizăm punctual că problema identitară continuă să bulverseze și să marcheze profund societatea, rămînînd generator de conflicte și provocînd numeroase luări de poziție, deseori controversate, iar coeziunea socială ar putea fi asigurată prin elaborarea unui program complex și fezabil, cu participarea statului și a societății civile, de educație civică în spiritul patriotismului, concilierii, toleranței și incluziunii. Însă actualmente un obiectiv cu asemenea încărcătură pare a fi intangibil

În opinia noastră, indispensabilitatea și oportunitățile fortificării suveranității de stat la începutul anilor '90 ai sec. XX, pe de o parte, iar pe de alta, necesitatea și predispozițiile înstrăinării continue a unor prerogative suverane către structurile internaționale nu alcătuiesc prin caracterul lor procese contradictorii, ci se înscriu în contextul general de transformări marcate de încheierea războiului rece și reflectă unele realități globale provenite din formarea mai multor state suverane și independente în urma dezintegrării sistemului „socialismului real”. Aceste opțiuni și stări de spirit reprezintă rezultat al voinței popoarelor de a fructifica posibilitățile oferite de mecanismele cooperării multilaterale, fiind evidente diferențele în raport cu procesele similare desfășurate în Europa de Vest timp de cîteva secole, cînd a avut loc formarea statelor naționale suverane, deoarece cooperarea multilaterală a fost asigurată pe orizontală, prin alianțe, care nu presupuneau cedări la capitolul suveranitate. Republica Moldova este o parte integrantă a acestor procese edificatorii pentru sfîrșitul sec. XX – începutul sec. XXI, prin proclamarea suveranității și independenței de stat s-a angajat să se afirme și să se consolideze atît în interior, cît și în exterior prin formularea și prin realizarea in-

tereselor sale naționale [7, p.57-58]. Declararea suveranității și a independenței a fost asociată cu un act istoric reparatoriu și cu așteptări enorme de libertate, proprietate și dezvoltare, stări de spirit care practic au cuprins cea mai mare parte a arealului socialist devenit postsocialist. Nu este întâmplător că prin Avizul din 5 decembrie 2013 cu privire la interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție, Curtea Constituțională a statuat acordarea primordialității Declarației de Independență față de Constituție [8].

După proclamarea independenței de stat, Republica Moldova s-a angajat într-un proces amplu de căutare a identității sale, situație care și-a găsit expresie în identificarea priorităților strategice de politică externă și determinarea poziției geopolitice. Concepția politicii externe a Republicii Moldova a legiferat o politică externă multivectorială, însă direcția prioritară a fost declarată cea estică, în cadrul Comunității Statelor Independente. Acest document, în accepția noastră, supraapreciază într-un mod nejustificat situația geopolitică a Republicii Moldova, considerînd-o ca fiind favorabilă pentru a fi „nod de legătură” dintre Occident și Orient. Însă prevederea enunțată nici pe de parte n-a fost realizată, dat fiind că Republica Moldova și-a supraevaluat potențialul și practic n-a sesizat transformările cardinale care se produc pe arena mondială, inclusiv în arealul european. Vom sublinia că prezența alternativei geopolitice privind prioritatea proceselor integraționiste nu s-a dovedit a fi un beneficiu, o oportunitate de valorificat pentru Republica Moldova, ci din contra, un obstacol care a tergiversat dezvoltarea și modernizarea.

Declarația de Independență a circumscris Republica Moldova sub aspect geopolitic în arealul central-european, atribuind relațiilor cu statele din această subregiune un rol important, dar care, la rîndul lor, au manifestat interese ce nu se însrieau în spațiul Comunității Statelor Independente, unele dintre cauze fiind trecutul socialist și memoria istorică. Cît despre Uniunea Europeană, aceasta a tratat Republica Moldova ca pe un segment al zonei de interes geopolitic al Federației Ruse, tentativele de „evadare” din limitele lui conceptuale și geopolitice prin acceptarea în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est nu s-au soldat cu succese durabile, dat fiind că a fost „reînțoarsă” în arealul est-european prin Politica Europeană de Vecinătate (Planul de Acțiuni și Parteneriatul Estic), deși ultimul program, datorită Acordului de Asociere, permite asocierea politică și integrarea economică.

Situația incertă în definirea statutului său geopolitic nu s-a dovedit a fi o oportunitate benefică de valorificat, ci s-a soldat cu precarități și incertitudine în realizarea priorităților de politică internă și de politică externă. Adoptarea Declarației de Independență a oferit posibilități și perspective pentru angajarea și dezvoltarea unor relații multidimensionale cu alți actori internaționali, dat fiind că mai ales pentru lumea liberă și democratică Republica Moldova, potrivit asumției lui Gh. Cojocaru, rămînea o adevărată *terra incognita*. Pentru a valorifica oportunitățile apărute, Republica Moldova a ancorat eforturile spre asigurarea recunoașterii internaționale a independenței, obiectiv strategic care a solicitat întreprinderea mai multor acțiuni. La 26 august 1991 Guvernul Republicii Moldova a recunoscut independența de stat a Estoniei, Letoniei și a Georgiei, iar o zi mai tîrziu, la 27 august 1991, independența statului Republica Moldova, după cum am subliniat mai sus, a fost recunoscută de România și Georgia.

În Declarația Guvernului României este stipulat că „proclamarea unui stat românesc pe teritoriile anexate cu forța în urma înțelegerilor secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pașnică a consecințelor sale nefaste, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român.” Recunoscând în fapt independența noului stat, Guvernul României a declarat disponibilitatea să procedeze neîntârziat „la stabilirea de relații diplomatice, să acorde sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței și să acționeze pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frățească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului” [3, p.23]. Prin aceste și alte acțiuni Republica Moldova gradual s-a inclus în circuitul internațional, recunoașterea independenței solicitând eforturi în plan intern și extern, obiectivele trasate fiind obținerea consacrării internaționale și desprinderea/delimitarea de centrul unional.

Cît despre relațiile cu alte state din arealul sovietic, în special cu Ucraina și Federația Rusă, vom menționa că acestea nu se grăbeau să recunoască independența Republicii Moldova și practic au fost oficializate doar după denunțarea Tratatului Unional la Belovejskaia Pușcia și a scrutinului prezidențial (din Republica Moldova) din 8 decembrie 1991. Astfel, Federația Rusă comunica prin Declarația prezidențială din 18 decembrie 1991 că este decisă „să stabilească și să dezvolte relații interstatale cu Moldova în baza unui tratat bilateral atotcuprinzător, cu respectarea angajamentelor care rezultă din principiile unanim recunoscute și normele de drept internațional”, exprimîndu-se speranța că „Rusia și Moldova, ca state independente, vor putea menține și intensifica, în condițiile istorice noi, vechile tradiții de colaborare frățească și înțelegere reciprocă”. În același context s-a menționat cu satisfacție că „oficialitățile Moldovei au adoptat o poziție favorabilă față de Acordul privind crearea Comunității Statelor Independente” [9, p.229]. Independența Republicii Moldova a fost recunoscută de către Ucraina două zile mai târziu decît Federația Rusă, la 20 decembrie 1991, fiind invocat expres spiritul egalității în drepturi, suveranității și neamestecului în afacerile interne, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor de stat, asigurării și protecției drepturilor omului și minorităților etnice [3, p. 23,40].

La 21 decembrie 1991, Președintele M. Snegur a semnat la Alma-Ata Protocolul de aderare a Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente, dar precizînd că participă numai în cadrul politicilor de cooperare economică. Acordul (Convenția) privind constituirea Comunității Statelor Independente, semnat de Președinții Federației Ruse, Ucrainei și Belarusiei la 8 decembrie 1991 și Statutul Comunității Statelor Independente, adoptat la 22 ianuarie 1993 de Consiliul șefilor de state de la Minsk, au fost ratificate, cu unele rezerve, de către Parlamentul Republicii Moldova în aprilie 1994 [10, p 111], legiferîndu-se cadrul politico-juridic de participare în activitățile acestei structuri de nivel subregional și de caracter (devenit gradual) polivalent. Republica Moldova chiar din start a anunțat participare limitată și condiționată, însă figurînd în lista membrilor fondatori, a urmărit mai multe obiective strategice: convingerea că recunoașterea internațională mai ușor va fi obținută „în pachet”, împreună cu alte state postsovietice; participarea la împărțirea moștenirii Uniunii Sovietice; așteptările că Rusia (nouă, democratică) va contribui decisiv la soluționarea conflictului din raioanele de est (în interesele Republicii Moldova); participarea la procesele de cooperare în

spațiul postsovietic, mai ales că pe filiera europeană și euroatlantică prezența practic era lipsă, chiar dacă se produceau unele contacte la nivelul Consiliului Europei și al Organizației Nord-Atlantice, dar și în plan bilateral, independența fiind recunoscută pînă la sfîrșitul anului 1991 de Statele Unite ale Americii, Elveția, Argentina [9, p 230]. Cert este că promovarea, mai degrabă din inerție, a cooperării pe dimensiunea eurasiatică și întîrzierea, din lipsa de voință și clarviziune, a apropierii europene n-au contribuit la așezarea eficientă pe fundamente economice și politice, geoeconomice, geopolitice și cultural-civilizaționale a independenței de stat a Republicii Moldova și la realizarea interesului național.

Vom nota că prima etapă de recunoaștere internațională a independenței statului Republica Moldova a încheiat cu acceptarea ca membru cu drepturi depline de Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa la 30 ianuarie 1992, urmată de semnarea Actului Final de la Helsinki la 26 februarie 1992, culminînd cu un alt act internațional de importanță primordială, prin obținerea, la 2 martie 1992, a calității de membru plenipotențiar al Organizației Națiunilor Unite, obținînd vot unanim al Adunării Generale [10].

Vom sublinia, în același timp, că după declararea independenței au fost întreprinse mai multe acțiuni de caracter legislativ-normativ și structural-instituțional, care aveau ca obiectiv elaborarea și implementarea politicii externe, urmărindu-se realizarea priorităților și direcțiilor trasate. Astfel, prin Declarația privind aspecte ale securității și dezarmării din 10 septembrie 1991, Republica Moldova și-a exprimat adeziunea la unele tratate și documente cu privire la neproliferarea mai multor tipuri de armament și subscrierea expresă la principiile menite să contribuie la consolidarea încrederii și asigurarea stabilității în Europa, reafirmînd, în context, necesitatea retragerii forțelor armate ale Uniunii Sovietice de pe teritoriul său. Obiectivele prioritare de politică externă au fost prezentate în Parlamentul Republicii Moldova de Președintele M. Snegur la 10 septembrie 1991, care s-au rezumat la necesitatea distanțării de centrul unional, asigurării independenței și elaborării cadrului politico-juridic democratic pentru obținerea recunoașterii internaționale [11, p. 707-708].

Fiind documentul principal care reglementează politica externă, Constituția stipulează că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, își asumă angajamentul să fondeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, reafirmînd primordialitatea dreptului internațional în raport cu dreptul național (articolul 8). Este de notat că aceste prevederi au fost dezvoltate și concretizate în Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova din 24 septembrie 1999. Astfel, în conformitate cu articolul 19, Republica Moldova nu poate invoca prevederile legislației sale interne ca justificare a neexecutării unui tratat la care este parte. Totodată, potrivit articolului 22, tratatele la care Republica Moldova este parte, recunoscute de Curtea Constituțională ca fiind incompatibile cu Constituția Republicii Moldova (la capitolul constituționalitate), nu sunt puse în vigoare și nu sunt aplicate [12].

Revenind la elucidarea prevederilor din Constituție, subliniem că prin articolul 11 Republica Moldova a proclamat neutralitatea sa permanentă și nu admite dislocarea de trupe militare străine pe teritoriul său. Angajamente de acest conținut se regă-

sesc și în alte documente de politici, precum Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 8 februarie 1995, Doctrina militară a Republicii Moldova din 6 iunie 1995, Concepția securității naționale a Republicii Moldova din 22 mai 2008, Strategia securității naționale a Republicii Moldova din 15 iulie 2011 și în Planurile Individuale de Acțiuni ale Parteneriatului cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord din 19 mai 2006, actualizat la 18 august 2010 și prelungite pentru anii 2014-2016 la 30 iulie 2014 și 2017-2019 la 30 martie 2017.

Luînd că bază principiului separării și colaborării puterilor (articolul 6), Constituția definește prerogativele structurilor supreme de stat, inclusiv ce țin de domeniul politicii externe. Parlamentul aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe (articolul 66 lit.d), iar Guvernul asigură realizarea lor (articolul 96 (1)), conducîndu-se de programul său de activitate acceptat de legislativ (articolul 96 (2)). Altă prerogativă a Parlamentului constă în ratificarea, denunțarea, suspendarea și anularea acțiunii tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova (articolul 66 lit.g). Președintele poartă tratative și participă la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova și le prezintă Parlamentului spre ratificare (articolul 86 (1)), la propunerea Guvernului acreditează și recheamă reprezentanții diplomati ai Republicii Moldova, aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice (articolul 86 (2)), primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomati ai altor state în Republica Moldova (articolul 86 (3)) [13].

Concepția politicii externe plasează Republica Moldova în zona geopolitică din Europa de Sud-Est și stipulează că integrarea în structurile europene îi oferă o reală posibilitate de consolidare a securității naționale și asigurare a integrității teritoriale, avînd șanse majore de a deveni un nod regional important de comunicare interregională. Acest document trasează prioritățile, principiile și direcțiile principale ale politicii externe, reliefîndu-se prioritatea relațiilor bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus, în timp ce cooperarea cu România are drept obiectiv depășirea dependenței economice a Republicii Moldova și integrarea ei în comunitatea europeană. Capitolul „Dezvoltarea relațiilor multilaterale interstatale” prevede expres, pe de o parte, că drept scop final al colaborării cu țările Comunității Statelor Independente este „crearea unui spațiu economic comun”, iar pe de altă parte, „un obiectiv major și de perspectivă este integrarea treptată în Uniunea Europeană”. Capitolul „Cooperarea internațională culturală și științifică” vizează necesitatea și oportunitatea de a întreprinde măsuri pentru a stabili contacte cu diaspora moldovenească din străinătate, dar și de a crea peste hotare o imagine veridică de țară, aliniată la standardele europene, angajată ireversibil pe calea democratizării și pluralismului politic, interesată să dezvolte relații normale cu statele vecine, cu toate statele lumii [14, p.97-100].

Doctrina militară a Republicii Moldova este determinată de politica externă și politica internă, de neutralitatea permanentă proclamată constituțional, poartă un caracter în exclusivitate defensiv și are la bază obiective în domeniile politic și militar. Astfel, asigurarea securității militare a poporului și a statului reprezintă scopul politicii militare exercitate de Republica Moldova, iar în calitate de surse potențiale ale pericolului militar figurează pretențiile teritoriale din partea altor state, tentativele de amestec în

afacerile interne și de destabilizare a situației politice interne, prezența trupelor străine, activitatea organizațiilor separatiste, crearea formațiunilor militare ilegale. Este de notat, de asemenea, că o sarcină primordială a statului rezidă în asigurarea „purității mediului înconjurător”, fiind acceptate numai activitățile, tehnologiile militare și armamentul care nu pun în pericol echilibrul ecologic, nu produce, nu păstrează și nu procură arme de nimicire în masă, nu admite dislocarea, tranzitarea și depozitarea pe teritoriul său a mijloacelor de nimicire în masă care aparțin altor state [15, p.90-91].

Legea securității statului din 31 octombrie 1995 nu conține stipulări cu privire la neutralitate, iar securitatea statului este definită ca parte integrantă a securității naționale, pentru „descoperirea, prevenirea și contracararea în timp a amenințărilor” fiind tratate direcțiile principale ale activității de asigurare (a securității statului). Unele din direcțiile principale ale activității în domeniu țin de formarea politicii interne și a politicii externe în funcție de condițiile asigurării securității statului, stabilirea și aplicarea unui sistem de măsuri cu caracter economic, politic, juridic, organizatoric, militar și de altă natură, coordonarea eforturilor cu alte state [16, p.101-102].

Concepția securității naționale a Republicii Moldova se dovedește a fi mult mai explicită în comparație cu Legea mai sus elucidată, stabilește principiile, valorile generale, obiectivele și liniile directorii de bază ale securității naționale, determină amenințările, riscurile și vulnerabilitățile cu impact asupra securității Republicii Moldova, în calitate de „principiu de bază, piatră de temelie a conceptului securității naționale” figurind statutul de neutralitate permanentă, statut incompatibil cu dislocarea de trupe militare sau de armament ale altor state și ale blocurilor militare pe teritoriul său. În Concepție se stipulează expres că securitatea națională nu se rezumă la securitatea statului, ci include, de asemenea, securitatea societății și a cetățenilor Republicii Moldova, atât în interior, cât și peste hotare, solicitând măsuri adecvate de natură politică, economică, diplomatică, juridică, educativă, administrativă, socială și militară, activitate de informații și contrainformații, precum și de depășire eficientă a crizelor, în conformitate cu legislația în vigoare și cu dreptul internațional. Restabilirea integrității teritoriale, consolidarea independenței și suveranității statului, dezvoltarea economică și socială ascendentă a țării prin accelerarea reformelor de caracter politic, economic și instituțional, în primul rând a celor care să permită îndeplinirea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană, menținerea proceselor de integrare europeană într-o dinamică avansată, asigurarea dezvoltării democratice a societății și consolidarea securității interne, eliminarea prezenței militare străine, dezvoltarea potențialului uman, consolidarea dimensiunii economice, sociale, energetice, ecologice a securității, asigurarea respectării neutralității permanente formează liniile directorii de care urmează să se ghideze Republica Moldova în politica de securitate națională [17, p.7-8].

Considerăm că numărul amenințărilor și riscurilor la adresa securității naționale ar putea fi extins sau completat prin diversificare pe baza unor factori interni și externi, reali și potențiali, cum ar fi:

1. Dificultăți interne de caracter economic și social, care conduc în mod inevitabil spre reducerea eficacității economiei; devalorizarea monedei naționale și neachitarea la timp a salariilor, pensiilor, burselor și indemnizațiilor; scăderea volumului investiți-

ilor; creșterea inflației, scăderea capacității de cumpărare a oamenilor și pierderea depozitelor bancare de către cetățeni și întreprinderi; devalizarea băncilor, destabilizarea sistemului financiar-bancar și transformarea datoriilor unor bănci în datorii publice; întârzierea reformelor structurale în condițiile grave când industria practic este lipsă, agricultura într-o mare parte este necompetitivă, sfera serviciilor este unilateral orientată și departe de standardele mondiale; mărirea numărului persoanelor nonactive și celor neocupate; migrația de muncă, în cea mai mare parte haotică, depopularea și pierderea capitalului uman; necesitatea achitării datoriilor externe; pierderea în mare parte a capacității de competitivitate a producției naționale și repartizarea neuniformă a exporturilor, iar la unele categorii de produse orientarea unidirecțională, dezechilibrul structural fiind datorat concentrării pe câteva grupuri de mărfuri.

2. Dependența de o singură sursă de aprovizionare cu agenți energetici, necontractarea la timp a alternativelor de durată, cu randament sporit al importurilor (chiar și în contextul lansării gazoductului Ungheni-Iași și a extinderii pînă la Chișinău) și dezvoltarea slabă a resurselor proprii, regenerabile. Luînd în calcul gradul relativ sporit de insecuritate energetică a Republicii Moldova și ținînd cont de faptul că nu s-au adevărit supozițiile din Concepția politicii externe, potrivit cărora Republica Moldova poate deveni un important nod regional de sisteme electroenergetice, subliniem că amenințările și riscurile de acest gen trebuie contracarate sau cel puțin minimizate prin politici eficiente, pornind de la criteriile de accesibilitate (amplasarea geografică a furnizorilor) și de disponibilitate (garantarea continuității și ritmicității pe termen mediu și lung), prin diversificarea furnizorilor și surselor de transportare a agenților energetici importați și nu în ultimul rînd, prin dezvoltarea potențialului propriu.

Strategia securității naționale a Republicii Moldova, bazîndu-se pe Concepție, în același timp pornește și de la supoziția că în prezent securitatea națională a unui stat european nu poate fi privită ca un fenomen izolat și se impune o cooperare internațională intensă. Strategia stabilește că politica de securitate a Republicii Moldova reprezintă un ansamblu de concepte, norme juridice și acțiuni orientate spre promovarea și protejarea intereselor sale naționale prin identificarea, prevenirea și contracararea amenințărilor și a riscurilor cu impact asupra securității statului, iar în procesul de „promovare a intereselor naționale se va ține cont de statutul de neutralitate permanentă”. Politica externă a Republicii Moldova este o parte integrantă a politicii de securitate națională, fiind îndreptată „spre asigurarea, în plan extern, a unor condiții satisfăcătoare pentru starea de securitate națională și a unui mediu propice pentru promovarea intereselor naționale peste hotarele țării”. Integrarea europeană, promovarea unor relații reciproc avantajoase și edificarea unor parteneriate strategice cu România, Ucraina, Statele Unite ale Americii, Federația Rusă și Republica Belarus, intensificarea cooperării internaționale multilaterale în vederea preluării bunelor practici aplicate în țările europene și euroatlantice pentru edificarea unui sector funcțional de securitate națională alcătuiesc principalele repere de politică externă a Republicii Moldova ce țin de asigurarea stării de securitate națională și de asigurarea promovării eficiente a intereselor naționale [18, p.38].

Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO prevede că, ținînd cont de statutul de neutralitate, Republica Moldova, prin implemen-

tarea acestui program, nu urmărește obiectivul aderării la Alianța Tratatului Nord-Atlantic, ci intensificarea dialogului și aprofundării relațiilor cu structurile euroatlantice, în speranța accelerării procesului de reforme în sectoarele apărării și securității naționale [19, p.21]. Vom preciza că o redacție similară se regăsește în Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat [20, p.6] în Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2014-2016, ultima variantă de text fiind mai explicită și se referă la „avansarea în procesul de reformare și de modernizare a sectorului de securitate și apărare națională în conformitate cu noile evoluții și cerințe ale mediului de securitate” [21], precum și redacția pentru anii 2017-2019, adoptată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.736 din 13 septembrie 2017. Vom specifica lapidar, la textul Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului privind perioada 2017-2019, că potrivit art.1.1. *Cooperarea cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice de securitate*, în condițiile respectării neutralității constituționale a statului, prin implementarea Planului, Republica Moldova urmărește avansarea procesului de reformare și modernizare a sectorului de securitate și apărare națională în conformitate cu noile evoluții și cerințe ale mediului de securitate. Republica Moldova urmărește scopul de a asigura complementaritatea Planului de Acțiuni cu Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană și Strategia națională de dezvoltare [22].

Cooperarea la nivel interstatat se dovedește a fi un mecanism eficient și fezabil de realizare a intereselor naționale pe care le urmărește Republica Moldova în relațiile cu alte state, domeniile principale de colaborare fiind de caracter politic, comercial-economic, investițional și energetic, cultural, știință și învățământ. Însă atât timp cât a existat Uniunea Sovietică, țările occidentale, dar nu numai acestea, după cum am notat mai sus, nu s-au grăbit să recunoască independența de stat a Republicii Moldova și doar la sfârșitul anului 1991- începutul anului 1992 procesul de recunoaștere internațională și de stabilire a relațiilor diplomatice s-a accelerat substanțial. Astfel, la 18 februarie 1992 sunt stabilite relațiile diplomatice cu Statele Unite ale Americii, partea americană exprimând „susținerea deplină a cursului spre democratizare” în contextul interesului manifestat față de această subregiune. Puțin mai târziu, la 26 februarie 1992, profitând de aflarea la Helsinki pentru a semna Actul Final, au fost stabilite relații diplomatice cu Finlanda, Președintele M. Snegur afirma că eforturile autorităților de a edifica un stat liber și democratic „sunt zădărnice în mare măsură de aflarea pe teritoriul său a forțelor armate străine”.

Conflictul din raioanele de est impus Republicii Moldova din exterior i-a marcat profund istoria politică și i-a restins substanțial posibilitățile de manevrare politică și diplomatică. În general, în istoria statului Moldova, deseori este atestată preeminența subiectelor de politică externă asupra aspectelor de politică internă, dat fiind că se dovedesc a fi foarte puține problemele ale căror reglementare a fost sau este posibilă independent de împrejurările internaționale: plasarea problemelor de politică externă în fruntea ierarhiei priorităților, vizînd, în special, neașezarea țării, a răsturnat ordinea firească a lucrurilor și a determinat o particularitate a evoluției sale istorice. Cu certitudine, Republica Moldova nu va putea deveni un stat cu adevărat viabil atât timp cât va exista problema raioanelor de est, cât nu-și va găsi o soluție durabilă, oportunitățile de

reintegrare presupunând conjunctură internațională favorabilă, dar care trebuie încadrată într-un context mult mai larg, însoțit și consolidat prin eforturi susținute și acțiuni concrete de caracter intern.

Vom susține că eforturile în mare parte timide și în spirit de pompier ale autorităților centrale îndreptate spre identificarea soluțiilor eficiente și durabile de soluționare a conflictului nu s-au soldat cu rezultate palpabile, dat fiind că administrația neconstituțională tiraspoleană pune permanent condiții inacceptabile, mai ales pe fundalul că sunt lipsă orice progrese în evacuarea forțelor militare rusești din raioanele de est, iar pe malul drept al Nistrului crizele politice și implicit, instituționale, sunt frecvente. Drept urmare, dialogul politic frecvent s-a aflat în impas, dat fiind că părțile percep într-un mod absolut diferit reglementarea definitivă a conflictului. Vom nota că în rezolvarea acestei probleme se impune aplicarea „responsabilități împărțite”, iar din perspectiva de politică externă conflictul include câteva aspecte majore:

1. retragerea trupelor, armamentelor, echipamentului și munițiilor Federației Ruse care nu se află sub incidența Comisiei Unificate de Control din raioanele de est în conformitate cu angajamentele internaționale asumate;

2. soluționarea politică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componența Republicii Moldova în conformitate cu interesele cetățenilor săi;

3. garantarea implementării și durabilității soluțiilor menite să asigure restabilirea suveranității și jurisdicției pe întregul teritoriu și, implicit, reîntregirea Republicii Moldova.

Dat fiind că este absolut necesar ca realizarea deciziilor adoptate să fie asigurată și garantată de factori stabilizatori din exterior, procesele de implementare a ultimelor două blocuri de politici se află în strânsă conexiune și vin să confirme practicile internaționale de gestiune a situațiilor postconflict. Însă îndeplinirea primului bloc de sarcini nu poate fi condiționată de nimic, ci din contra, staționarea trupelor, armamentului și munițiilor rusești, adică a grupului operativ, fără acceptul sau monitorizarea din partea Republicii Moldova și contrar angajamentelor internaționale ale Federației Ruse reprezintă un impediment serios în identificarea unor aranjamente care ar permite „dezghetarea” conflictului. De fapt, prezența forțelor armate rusești pe teritoriul din stînga Nistrului și respectiv, existența autorităților tiraspolene a fost una din cauzele aderării Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente, exprimîndu-se absolut nefondat speranțele că „Rusia democratică și lipsită de aspirații proimperiale” va retrage forțele sale militare și numai astfel, potrivit poziției Președintelui M. Snegur, se va asigura „independența reală”. La Reuniunea Ministerială a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Istanbul din noiembrie 1999, Federația Rusă a asumat angajamentul de a retrage ordonat și complet forțele militare, armamentul și munițiile sale pînă la finele anului 2002, angajament care n-a fost respectat. La 21 decembrie 1999, Federația Rusă a invocat necesitatea sincronizării evacuării arsenalului său cu soluționarea politică a conflictului, plasînd „problema Transnistriei, conform lui Gh. Cojocaru, pe un cerc vicios” [23, p. 205]. Deși declarația Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Istanbul n-a fost anulată, acest argument a pierdut treptat din puterea sa de convingere și din capacitatea de mobilizare, fiind folosit de Republica Moldova cu

incoerență și timiditate, ca și altele, spre exemplu: acuzarea de Curtea Europeană a Drepturilor Omului a Federației Ruse ca fiind agresoare în conflict. Vom sublinia, în context, că un rezultat important obținut de Republica Moldova ține de adoptarea Rezoluției Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite A/RES/72/282 din 22 iunie 2018 privind retragerea completă și necondiționată a forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova. Sintagma „trupe rusești care staționează ilegal în raioanele de est ale Republicii Moldova” încorporează grupul operativ care asigură paza depozitelor de muniții și armament ale Federației Ruse rămase din perioada sovietică, dar neavând acordul autorităților constituționale, fiind incompatibil cu suveranitatea, independența, integritatea teritorială și neutralitatea proclamată în aspect constituțional [25].

Este indispensabil de precizat că pe teritoriul din stînga Nistrului staționează două categorii de forțe armate rusești: forțele de menținere a păcii, care staționează legal în conformitate cu prevederile Acordului privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat din regiunea transnistreană a Republicii Moldova din 21 iulie 1992 [26] și grupul operativ de trupe ruse, care staționează ilegal.

Considerăm că staționarea neautorizată a forțelor militare ale Federației Ruse în raioanele de est ale Republicii Moldova și oportunitatea identificării mecanismelor pentru retragerii lor au condiționat decretarea inițial a statutului de zonă demilitarizată, iar mai târziu de neutralitate permanentă, stări care practic se dovedesc a fi incompatibile cu „dislocarea de trupe ale altor state pe teritoriul său”. Această prevedere constituțională la început a fost gândită mai cu seamă ca fiind instituție de drept internațional public, în sensul că Rusia în regim expres trebuia să-și evacueze forțele militare de pe teritoriul suveran al Republicii Moldova. În opinia noastră, neutralitatea permanentă proclamată unilateral și menținută prin propria voință, fără a avea garanții internaționale, care, frecvent nu valorează mult, n-a contribuit pînă la moment la atingerea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare străine (grupul operativ) pe o parte din teritoriul său, chiar dacă provizoriu se află sub controlul autorităților tiraspolene. Încălcînd permanent statutul Republicii Moldova de neutralitate asumată, Federația Rusă încurajează menținerea acestei calități, dar urmărind obiectivul de a preveni apropierea statelor din vecinătatea sa imediată de Alianța Nord-Atlantică.

Prin urmare, pentru a asigura respectarea neutralității Republicii Moldova, se impune ca Rusia să-și evacueze trupele, armamentele, munițiile și echipamentul neîntîrziat, ordonat și complet. Efectele benefice așteptate din realizarea statutului de neutralitate permanentă autoproclamată s-au dovedit a fi iluzorii, dat fiind că însuși proiectul a fost conceput și dezvoltat ca un model ideal și autosuficient, în special prin Concepția securității naționale a Republicii Moldova, pe motivul că această calitate „nici nu reflectă realitatea, nici nu reprezintă o formulă consacrată internațional și nici nu are o explicație concretă”. Statutul de neutralitate consfințit constituțional nu asigură în regim automat securitatea națională a Republicii Moldova, iar rezultatul cel mai important se dovedește a fi neparticiparea la procesele de cooperare militară din cadrul Comunității Statelor Independente. Statutul de neutralitate este perceput de apologetii săi ca fiind, mai degrabă, o valoare normativă declarată, un suport ideal, dar care, în realitate, practic se dovedește a fi ceva vid și neconsolidat prin fundamente politico-juridice și

politico-militare sustenabile. Reiterăm: neutralitatea permanentă a Republicii Moldova nu poate fi garantată la nivel internațional, dat fiind că instituțiile de cooperare multilaterală pot numai lua act de voința politico-juridică adoptată și asumată, dar practic se află în imposibilitate de a oferi garanții, iar aranjamentele bilaterale deja nu se mai aplică: nici modelele clasice, nici exemplele contemporane nu sunt aplicabile, contextul internațional fiind altul și se dovedește a fi o problemă importantă de rezolvat de către doctrinari, oameni politici și experți.

Considerăm că securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice. Fără îndoială, amendarea prevederilor constituționale ce se referă la statutul de neutralitate permanentă, articolele 11(1) și 142(1), prezintă un proces complex, anevoios și de lungă durată, care solicită voință politică, eforturi de caracter instituțional, transformări la nivel conceptual, menținerea dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficiile și costurile de integrare. În ordinea de idei reliefată, elaborarea și implementarea unei strategii de integrare euroatlantică a Republicii Moldova reprezintă obiect al preocupărilor mai multor structuri, de stat și neguvernamentale, esențial fiind să se demonstreze și să se mediatizeze că Alianța Nord - Atlantică s-a dovedit a fi cea mai viabilă organizație în materie de asigurare a securității internaționale și se asociază nu numai cu dimensiunea politico-militară, ci o pondere semnificativă în creștere revine politicilor în domeniul ecologiei și al cercetărilor științifice [24]. În acest context de idei este oportună sensibilizarea și familiarizarea opiniei publice cu activitățile prioritare ale Organizației Nord-Atlantice, deoarece continuă să fie percepută, într-o mare măsură, în termenii logicii războiului rece din cauza insuficienței de comunicare și difuzării nesatisfăcătoare a informației veridice. Aderarea la Organizația Atlanticului de Nord, menționează I. Munteanu, presupune înțelegerea beneficiilor, costurilor și mizei acestei relații strategice întemeiate pe un anumit sistem de valori. Cu certitudine, abrogarea statutului autoproclamat de neutralitate permanentă nu presupune în mod expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat membru al Organizației Nord-Atlantice este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea națională, datorită articolului V al Tratatului de la Washington din 4 aprilie 1949.

Vom nota că primele contacte diplomatice dintre părți au avut loc la reuniunea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică din 20 decembrie 1991 de la Bruxelles, reuniune permanentă de consultări între foștii adversari în probleme de securitate europeană. Peste doi ani, la 10 ianuarie 1994, Organizația Atlanticului de Nord a lansat Programul Parteneriatul pentru Pace, inițiativă la care Republica Moldova a aderat peste două luni, la 16 martie, semnând Documentul-cadru al Programului. Participarea la această inițiativă importantă de angajare și aprofundare a cooperării între aliați și parteneri prin dezvoltarea în comun a unui set de instrumente și transformarea ideilor în acțiuni a permis Republicii Moldova, pe de o parte, aplicarea experienței internaționale în construcția și modernizarea sectorului național de apărare și securitate, iar pe de altă parte, inițierea și diversificarea activităților nemilitare. Programul este un mecanism de cooperare și nu presupune obligativitatea aderării la NATO, ci identificarea soluțiilor pentru stabilirea încrederii și realizarea proiectelor comune pe filiera Alianță – state

partenere. Prin aderarea la acest program, Republica Moldova a urmărit contractarea asistenței euroatlantice în promovarea reformelor democratice și modernizarea sectorului național de securitate și apărare, dată fiind individualizarea relațiilor cu Alianța pentru a realiza prioritățile proprii de cooperare. Subliniem că în condițiile statutului de neutralitate permanentă, participarea Republicii Moldova la Parteneriatul pentru Pace reprezintă singura oportunitate de cooperare activă cu Organizația Nord-Atlantică, fiind elaborat în acest scop un program individual.

Ținem să subliniem că Alianța Atlanticului de Nord practic nu este antrenată în procesul de identificare a soluțiilor de reglementare a conflictului din raioanele de est, N. Popescu, spre exemplu, n-a identificat prezența euroatlantică în cadrul eforturilor internaționale. Explicația este simplă: a nu deranja Federația Rusă și a nu incita autoritățile tiraspolene în retorica antieuropeană.

Parteneriatul dintre Republica Moldova și Organizația Atlanticului de Nord prin caracterul stabilit a părăsit cadrul îngust sectorial și a devenit unul extins, polivalent, în sensul că se exprimă prin angajamente asumate de reformă democratică nu numai a sectorului național de securitate și apărare, ci a mai multor instituții de putere și politici de stat. Insistăm punctual asupra prevederilor de reformă democratică înscrise în cele patru redacții ale Planurilor Individuale de Acțiuni ale Parteneriatului pe motivul că semnificația și încărcătura pe care o comportă practic au rămas în umbră, nu și-au găsit aprecierea și prestația la nivelul convenit și n-au devenit suportul politico-juridic sustenabil pentru angajarea unor politici sectoriale de amploare. În opinia noastră, relevanța acestor prevederi constă în reluarea cu alt text a criteriilor de preaderare la Uniunea Europeană, regăsindu-se chiar și componenta economică și deci, nu este întâmplător că în conținutul Planurilor se regăsește trasată opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova. În această ordine de idei, implementarea Planurilor Individuale de Acțiuni al Parteneriatului cu Alianța Atlanticului de Nord este concepută ca un mecanism important de modernizare și preparare a condițiilor necesare pentru apropierea integrării europene. Relațiile dintre Republica Moldova și Alianța Atlanticului de Nord sunt marcate esențial de doi factori - statutul autoproclamat de neutralitate și prezența forțelor armate ale Federației Ruse, ambii având repercusiuni în raport cu problema identificării soluțiilor sustenabile pentru reglementarea conflictului din raioanele de est. Republica Moldova nu poate să facă abstracție de parteneriatul cu un asemenea actor foarte important, Alianța Nord-Atlantică, iar evenimentele din Ucraina din 2014 au demonstrat cu lux de amănunte precaritatea statutului de neutralitate. Actualmente integrarea euroatlantică a Republicii Moldova nu se află pe agenda zilei, în special din cauza dificultăților de ordin constituțional, de mentalitate și de caracter geopolitic. Totodată, parteneriatul cu structurile euroatlantice rămîne o oportunitate sustenabilă de valorificat, incluzînd dimensiunea militară (dotarea cu armament modern a Armatei Naționale, pregătirea cadrelor militare), politică (asigurarea sprijinului în promovarea intereselor naționale, asigurarea controlului civil democratic asupra sistemului de securitate și apărare) și nemilitară (cercetare-inovare, procurarea echipamentului și tehnicii).

Considerăm că în tentativele identificării soluțiilor de reglementare a conflictului transnistrean, mai eficient ar fi pentru moment transformarea formatului 5+2 în unul

heptagonal, altă variantă fiind 7+1, prin ridicarea statutului celor doi observatori, Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană, și readucerea României la procesul de tratative, eliminată absolut nejustificat în luna mai a anului 1992, echilibrându-se în asemenea manieră raportul de forțe în cadrul negocierilor. Nu este mai puțin adevărat însă că formula actuală practic nu s-a soldat cu rezultatele scontate, iar doi participanți, Federația Rusă și Ucraina, practic se află în stare de război. Propunem, de asemenea, aplicarea conceptului securității cooperative, care prevede exercitarea politicii soft, consensualitate și cooperare între liderii puterilor mondiale, aplicarea mijloacelor pacifice pentru diminuarea intensității conflictelor și angajarea activă în procesul de tratative pentru căutarea soluțiilor reciproc acceptabile, urmărind stabilirea și menținerea dialogului între părți, deschidere, transparență și predictibilitate. În accepția noastră, conceptul de securitate cooperativă reprezintă o formulă de viitor pentru asigurarea securității internaționale, fiind în măsură să reacționeze într-un mod eficient la provocările contemporaneității prin promovarea parteneriatului și încrederii între liderii marilor puteri și refuzul la amenințări și la violență. Formatul heptagonal ar fi în stare să contribuie la inițierea sau la extinderea unor activități politice de caracter strategic edificate pe sporierea prezenței și interesului real, nu imaginar al structurilor europene față de Republica Moldova, deși așteptările ar putea pentru a căta oară să nu se materializeze eficient, mai ales în contextul că interesul manifestat de actuala administrație americană față de această problemă și de Republica Moldova în ansamblu este unul minor.

Responsabilitatea internațională pentru managementul acestui conflict „înghețat” și foarte dificil de reglementat a fost delegată Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, care traversează o criză existențială profundă și se confruntă cu o stare acerbă de ineficiență. Distingem mai mulți factori care alimentează scepticismul față de potențialul acestei instituții de a contribui decisiv la reintegrarea Republicii Moldova: nu beneficiază de susținere din partea tuturor marilor puteri, în special a Statelor Unite, fapt care îi subminează capacitatea de a fi actor important și eficient în dezamorsarea focurilor de conflict în Europa; este foarte dependentă de interesele unor state participante, cu atât mai mult că statutar fiecare (stat participant) poate să blocheze procesul de luare a deciziilor dispunând de dreptul de veto (Republica Moldova în numele adoptării declarațiilor finale n-a utilizat această posibilitate de a-și promova interesele); nu dispune de capacitate politică proprie și nici de mecanisme care ar asigura implementare deciziilor pe marginea cărora s-a convenit – acțiunile de reglementare a conflictelor din Balcani n-au fost suficiente și s-a impus expres implicarea altor structuri, aplicându-se principiul complementarității instituțiilor de securitate; practic a fost redusă la spațiile geopolitice balcanic și postsovietic. Cert este că rolul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în procesele de reglementare a problemei transnistrene nu poate fi neglijat, însă preocupările acestei structuri nu țin atât de soluționarea, ci mai degrabă de stabilizarea conflictelor prin promovarea normelor democratice, monitorizarea alegerilor, elaborarea unor măsuri îndreptate spre fortificarea încrederii și facilitarea dialogului între părți, rezumându-se la asistență în implementarea deciziilor adoptate într-un cadru politic mai larg. În același context se include oportunitatea de implementare a prevederilor din pachetul „Berlin plus”.

În același timp nu este mai puțin adevărat că Republica Moldova n-a reușit să facă uz de toate mecanismele prevăzute în cadrul sau sub egida acestei instituții pentru a identifica soluții fezabile de reglementare a conflictului, date fiind așteptările, cu precădere ale autorităților constituționale sau lipsa de alternative instituționale. Din lista extinsă a unor instrumente și proceduri de rezolvare a conflictelor vom numi doar Mecanismul de la Viena, Mecanismul de la Moscova, Mecanismul de la Valletta și Mecanismul de la Berlin. Astfel, Mecanismul de la Viena definește cadrul cu privire la schimbul de informații în domeniul uman, fiind prevăzute patru faze ale acestui proces, incluzând și opțiunea de trimitere a misiunilor de experți pentru investigarea situațiilor de conflict. Mecanismul de la Moscova oferă posibilități adiționale suplimentare de stabilire a misiunilor ad-hoc independente de experți pentru a contribui la soluționarea problemelor ce se referă la dimensiunea umană, fiind prevăzute cinci moduri de activare a acestui instrument. Mecanismul de la Valletta presupune omologarea unui grup de raportori în scopul medierii conflictului, desfășurând discuții cu părțile implicate fie într-un mod individual, fie în comun. Mecanismul de la Berlin, vizează consultarea și cooperarea în situații de urgență, fiind prevăzut că statele pot solicita președintelui în exercițiu să convoace o întrunire de urgență a Consiliului Suprem în vederea dezamorsării situației. Nu în ultimul rând vom numi Convenția pentru Conciliere și Arbitraj, chiar dacă vizează doar statele membre care sunt parte și contribuie la fondurile Curții de Conciliere și Arbitraj. Cert sete că se impune ca apelarea la aceste și alte instrumente trebuie bine pregătită, promovată și aplicată în context.

Așadar, lipsa de progrese în reglementarea conflictului transnistrean este determinată de mai mulți factori, primordiali și secundari, iar sarcinile de moment ar fi promovarea activă a politicilor de descentralizare administrativă și decizională, realizarea proiectelor comune, restabilirea dialogului și identificarea unor măsuri menite să contribuie la asigurarea încrederii dintre cele două maluri ale Nistrului. Indiscutabil este că raioanele din stînga Nistrului nu pot fi nici abandonate, nici schimbate sau cedate, reîntregirii țării revenindu-i întîietate în raport valoric, dar, totodată, acest deziderat nobil nu trebuie să fie un obiectiv de soluționat cu orice preț și în detrimentul intereselor naționale: menținînd dialogul și căutînd soluții de consolidare a încrederii și de reglementare durabilă, conflictul ar putea să rămîne mai mult timp „înghețat”, iar dezamorsarea definitivă să fie transferată altei generații de lideri politici și elite politice, după cum se încearcă în cazurile Ciprului sau Coreei. Q. Wright a identificat patru modalități de reglementare a unui conflict indiferent de starea lui activă sau latentă: părțile cad de comun acord, o parte impune soluțiile celuilalt protagonist, o forță terță propune/impune soluțiile, conflictul își pierde actualitatea și se rezolvă de la sine. Practica internațională recentă demonstrează că recunoașterea unilaterală a regimurilor secesioniste din spațiile ex-sovietic și ex-iugoslav de către unele sau mai multe mari puteri nu prezintă în sine o soluție eficientă și nimic nu schimbă în statutul lor politico-juridic, reglementarea durabilă, în opinia noastră, presupunînd aplicarea primei modalități descrise de Q. Wright. Se cuvine de specificat, totuși, că în aspect conceptual fundamentarea teoretică a managementului conflictelor „înghețate” rămîne o problemă nu doar politico-juridică, ci și teoretico-metodologică de rezolvat, dat fiind că mecanismele tradiționale de

soluționare, precum condominiul, parteneriatul cu adversarul, concertul sau suzeranitatea nu mai sunt aplicabile la etapa actuală. Luînd ca bază modelul germano-german de reîntregire a țării, problema raioanelor de est ar putea fi rezolvată mai ușor și mai durabil în condițiile percepției pozitive (atrăgătoare) a Republicii Moldova la nivelul cotidian de către locuitorii din stînga Nistrului, mai ales la capitolele nivel de trai și circulație liberă în spațiul european, deși nu este mai puțin adevărat că opțiunile geopolitice și afinitățile etno-lingvistice în cazul multor locuitori din raioanele de est, cu predilecție cei din localitățile urbane, contează foarte mult sau chiar se dovedesc a fi determinante. Vom sublinia că altă sarcină de soluționat în polemologie ține de cercetarea războiului hibrid, aplicat pe larg mai ales în ultimul timp, dar care nu se dovedește a fi un fenomen recent. Notăm că prin „război hibrid” înțelegem manipularea și intimidarea nonmilitară a potențialului adversar (mass-media din Federația Rusă reușind, spre exemplu, într-un timp record să convingă pe majoritatea concetățenilor că ucrainenii sunt unii dintre inamicii lor principali).

Fărîmițarea teritorială și prezența autorităților tiraspolene reprezintă un impediment esențial în calea integrării europene a Republicii Moldova atît timp cît Uniunea Europeană încă nu s-a pronunțat asupra eventualității repetării variantei cipriote, a cărei probabilități pare actualmente a fi foarte mică. Este important totuși de conștientizat că reintegrarea țării, integrarea europeană și eventual, integrarea euroatlantică reprezintă procese paralele care nu trebuie contrapuse, obiectivele strategice urmărite fiind modernizarea și consolidarea statului și a societății Republicii Moldova. Suntem de părere însă că ideea aderării eventuale la Organizația Nord-Atlantică trebuie amînată pentru alte timpuri, în cazul dacă într-un termen scurt vor fi elaborate mecanisme viabile, credibile și asumate de reglementare a conflictului transnistrean, implementarea și consolidarea lor presupunînd o perioadă mai îndelungată. Experiența statelor ex-socialiste în materie de integrare europeană denotă că aceasta este anticipată de integrarea euroatlantică, dar nu trebuie exclusă nici varianta Cipru și Malta.

În concluzie vom sublinia că autoritățile Republicii Moldova au înțeles necesitatea de a se conduce în relațiile bilaterale de principiile cooperării mutuale deschise și constructive, aplicînd unele standarde și bune practici în domenii de interes comun, ținînd cont de importanța menținerii dialogului permanent în spiritul respectului reciproc și al parteneriatului. Însă aceste fundamente mai degrabă n-au fost respectate decît realizate, cauzele fiind, cu predilecție, de factură subiectivă: rezultatele înregistrate nu se află în concordanță cu obiectivele trasate, chiar dacă sunt frecvent modificate, iar condiționalitățile impuse de Uniunea Europeană se înscriu perfect în logica expusă. Din punctul de vedere al situației geopolitice, Republica Moldova se regăsește într-un areal de înaltă intensitate și tensiune, care reprezintă teritorial linia de demarcațiune dintre sferele de influență a doi actori majori și este indispensabil de a transfera această linie spre est, redimensionînd aranjamentele de cooperare și securitate, luînd parte la programele și politicile care îi permit statutul de neutralitate. În același timp, Republica Moldova nu poate și nu trebuie să facă abstracție de interesele Federației Ruse în regiune, în special în condițiile că se dorește a fi un partener strategic, important fiind de a le canaliza nu în detrimentul, ci în beneficiile sale, mai ales în contextul reactualizării

atenției față de problema raioanelor de est și îndreptării privirilor din partea oamenilor de afaceri din Federația Rusă față de Republica Moldova ca segment al zonei de liber schimb cu Uniunea Europeană. În aceeași ordine de idei se înscrie necesitatea de a imprima relațiilor cu vecinii imediați, România și Ucraina, un spirit mult mai pragmatic, în special în primul caz, deoarece România este membru deplin al Uniunii Europene și poate promova interesele Republicii Moldova în instituțiile comunitare, pe când Ucraina o desparte teritorial de Federația Rusă, fapt care nu poate să nu aibă repercusiuni asupra argumentării și justificării fezabilității unor tentative de a se integra în Uniunea Economică Eurasiatică și abordează pe altă dimensiune problema raioanelor de est, abandonând neutralitatea activă în raport cu problema ce vizează conflictul transnistrean, care n-a reprezentat altceva întrecut decât susținerea Federației Ruse și a autorităților tiraspolene.

Republica Moldova s-a afirmat și s-a consolidat mai ales pe arena europeană, independența ei nu este pusă esențial sub semnul întrebării de către actorii internaționali, dar, totodată, are de soluționat mai multe probleme ce vizează securitatea și stabilitatea subregională, însă avînd repercusiuni la nivel regional. În același timp, Republica Moldova continuă să se afle într-o situație precară, provenită nu numai din cauza factorilor obiectivi, cum ar fi situația geopolitică nefavorabilă, fiind poziționată la interferența intereselor geopolitice ale unor actori majori, dar și celor de nuanță subiectivă, în sensul că rămîne sub incidența monitorizării din partea Consiliului Europei, condiționalitățile și rezoluțiile nefavorabile din partea Uniunii Europene s-au înmulțit foarte mult, statutul de neutralitate permanentă nu este respectat, n-au fost identificate soluții durabile ale conflictului din raioanele de est, pericolele din exterior se amplifică periodic, inclusiv de tip hibrid.

Cert este că Republica Moldova n-a reușit să elaboreze o strategie viabilă pentru diversificarea relațiilor și prezenței pe arena mondială, în special pentru a se include în cadrul rețelelor de schimburi continentale aflate într-un proces de reorganizare. Complexitatea acestui obiectiv derivă și din faptul că vecinii imediați s-au angajat, de asemenea, în procese de transformări profunde, însoțite, ca regulă, de numeroase perturbații atât în interior, cât și în plan subregional, factorii externi se dovedesc în măsură să influențeze decisiv asupra asigurării securității unui stat mic, el fiind o figură ușoară pe tabla de șah. În același timp, un stat mic este impus de situație să promoveze o politică externă activă, care să-l facă, potrivit lui O. Knudsen, „o stîncă de neclintit în calea curenților schimbători ai relațiilor internaționale”.

Deja este axiomatică supoziția că Republica Moldova se află geopolitic poziționată într-o „zonă gri”, exprimată prin riscuri politico-militare elevate și deci, cu interes redus din partea investitorilor din străinătate. Datorită amplasării sale geografice și conjuncturii regionale, Republica Moldova nu are la moment o semnificație nici geopolitică și nici geoeconomică deosebită, aflîndu-se la periferia spațiului integrării europene și securității euroatlantice. Contrar diferitor așteptări de factură optimistă, suntem de părere că valoarea geopolitică a Republicii Moldova nu s-a mărit cu extinderea Organizației Nord-Atlantice și a Uniunii Europene spre est, continuînd să rămînă destul de vulnerabilă din punct de vedere al independenței economice și asigurării „suveranității reale”, în special la capitolul resurse energetice. Actualmente, Republica Moldova din nou se află în pragul alegerii, deși alternativă nu este.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Declarația cu privire la suveranitate. În: *Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova*. 1990, nr.8. p.488-489.
2. Karpinski Ja. *ABC-ul democrației*. București: Humanitas, 1993. 144 p.
3. Cojocaru Gheorghe E. *Politica externă a Republicii Moldova*. Studii. Chișinău: Civitas, 2001. 205 p.
4. Declarația de Independență: În *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 1991, nr.11-12. p.60-62.
5. Hobsbawm E.J. *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent*. Chișinău: ARC, 1997. 205 p.
6. Buzan Barry. *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*. Chișinău: Cartier, 2000. 386 p.
7. Juc Victor. *Procesele integraționiste și problema suveranității de stat*. În: *Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării/coord.: Moraru Victor*. Chișinău: Știința, 2010. p.32-59.
8. Hotărîrea Curții Constituționale nr. 36 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție din 5 decembrie 2013. În: <http://www.lex.justice.md/md/350850/> (vizitat: 23 mai 2018)
9. Juc Victor. Cojocaru Gheorghe. *Politica externă*. În: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. p.228-256. Juc Victor. *Integrarea europeană*. În: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*, p. 257-278. Manolache Constantin. *Securitatea națională*. În: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*, p. 279-298.
10. *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Chișinău: Cartdidact, 2009. 192 p
11. Juc Victor. *Politica externă*. În: *Republica Moldova: Ediție enciclopedică*. Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2010. p.706-715; Coropcean Ion. *Manolache Constantin. Securitatea națională*. În: *Republica Moldova: Ediție enciclopedică*, p. 716-723.
12. *Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova nr. 595-XIV din 24 septembrie 1999*. În: <http://www.lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311696&lang=1> (vizitat: 20 mai 2016)
13. *Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994*. În: http://www.lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731 (vizitat: 22 mai 2018)
14. *Concepția politicii externe a Republicii Moldova nr.355-XIII din 2 februarie 1995*. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei. *Rusnac Gheorghe. Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale*. Vol.I. Chișinău: USM, 2000. p.96-101.
15. *Doctrina militară a Republicii Moldova nr.482-XIII din 6 iunie 1995*. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei. *Rusnac Gheorghe. Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale*. Vol.I. Chișinău: USM, 2000. p.90-93.
16. *Legea securității statului nr.618-XIII din 31 octombrie 1995*. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei. *Rusnac Gheorghe. Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale*. Vol.I. Chișinău: USM, 2000. p.101-105.
17. *Concepția securității naționale a Republicii Moldova nr.112-XVI din 22 mai 2008*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.97-98 din 3 iunie 2008. p.7-10.
18. *Strategia securității naționale a Republicii Moldova nr.153-XIX din 15 iulie 2011*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.170-175 din 14 octombrie 2011. p. 37-46
19. *Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO nr.774 din 6 iulie 2006*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.134-137 din 25 august 2006. p.21-40.
20. *Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO actualizat nr. 746 din 18 august 2010*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.166-168 din 14 septembrie 2010. p. 6-26.
21. *Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO pentru anii 2014-2016 nr.641 din 30 iulie 2014*. În: http://www.mfa.gov.md/img/docs/2014-2016_ipap_ro.pdf (vizitat: 25 mai 2018)
22. *Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019* http://www.mfa.gov.md/img/docs/2017-2019_ipap_ro.pdf (vizitat: 14 noiembrie 2018).
23. Cojocaru Gheorghe. *Politica externă a Republicii Moldova*. Studii. Chișinău: Civitas, 2001, 205 p.
24. Juc Victor. Mîtcu Silvia. *Activități nemilitare ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 160 p.
25. *General Assembly Adopts Texts Urging Troop Withdraw from Republic of Moldova*, <https://www.un.org/press/en/2018/ga12030.doc.htm> (vizitat: 15 noiembrie 2018).
26. *Acordul privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova din 21 iulie 1992*. <https://gov.md/ro/content/acordul-privind-principiile-reglementarii-pasnice-conflictului-armat-regiunea-transnistreana> (vizitat: 20 noiembrie 2018).

THE ISSUE OF FEDERALISM IN THE POLITICAL AND SCIENTIFIC AGENDA OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

PROBLEMA FEDERALISMULUI ÎN AGENDA POLITICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Victor MORARU, *PhD, prof., corresponding member
of Academy of Sciences of Republic of Moldova,
Institute of Legal, Political and Sociological Research
vsm.academy2015@outlook.com*

Rafik SULAIMAN, *PhD, ass. prof.
Mardin Artuklu University, Turkey
drsulaiman7@gmail.com*

Rezumat

Problema federalismului, care este una sensibilă și controversată, apare cu periodicitate în centrul agendei politice, mediatică, dar și științifice a Republicii Moldova. Prezentul articol își pune ca scop prezentarea unei panorame a interpretării acestei probleme, atât în cercurile politice, cât și în mediile științifice ale țării. Chiar dacă chestiunea în cauză n-a constituit obiectul unui studiu special, cu o abordare complexă a federalismului, cercetătorii moldoveni, fie uneori și tangențial, s-au pronunțat cu privire la această problemă. De menționat, că de multe ori federalismul a fost abordat în raport cu problema interesului național.

Cuvinte-cheie: *federalism, democrația, Republica Moldova, procesul politic, funcționalitatea federalismului, condițiile federalizării, determinarea politică a federalismului.*

Summary

The issue of federalism, which is sensitive and controversial question, appears periodically at the center of the political, media and scientific agenda of the Republic of Moldova. This article aims to present a panorama of the interpretation of this issue, both in political circles (with reference to different contexts), and especially in the scientific approach. Even though the issue in question has not been the subject of a special study, regarding a complex approach to the federalism, Moldovan researchers have ruled on this issue. It should be noted that federalism has often been approached in relation to the issue of national interest.

Keywords: *federalism, democracy, Republic of Moldova, political process, functionality of the federalism, conditions of federalization, political determination of the federalism.*

The phenomenon of federalism covers many situations and processes of the modern world and can be interpreted in completely different ways. Federalism is understood as the technology of power sharing; the political doctrine of man; ideology; type of social relations, which affects the institutional structure of the state; a way of solving ethno-political and ethno-cultural problems, resolving conflicts, observing human rights, peoples, territories, etc. It seems that only a combination of these definitions brings us closer to an understanding of the phenomenon that is designated by the notion of „federalism”.

The expression of the essence of federalism is such principles, such as trust, compromise, consensus, diversity in unity, agreement, cooperation, partnership, tolerance. In the opinion of political scientists, Federalism is directly related to human rights, because it

claims that there is no majority without a minority, thus protecting the rights of minorities. This creates the premises for the consolidation of a truly autonomous society, based on the alternative centralization of power and political diversity. The foregoing is an argument in favor of the thesis that the federation is one of the main types of democratic government. That's why „the tenor of most academic and policy-related work on federalism is favorable to federalism” [1, p. 23].

All this allows us to interpret federalism as a kind of democratic government. Thus, democracy and federalism stimulate and strengthen each other and the federal institutions and systems should be elected from people and managed from a related technocrats and to practice the real democratic avoiding the intervene from out.

After a long break, there is a kind „of resuscitation of the federalist idea in the world. The demand for federalism is clearly growing” [2, p. 6]. This was also observed in the post-Soviet space, but from a specific perspective.

For example, in some countries of Central and Eastern Europe, even federalist rhetoric is not always popular and is often viewed by the authorities as a threat to national security. We can talk about a whole set of reasons for the unpopularity of federalism in post-communist countries. Among them is that federalism means additional freedoms for people, ethnic and territorial groups, minorities, etc. But these freedoms must be comprehended and properly applied. It takes time. The reason for the negative attitude towards federalism in post-communist countries is also the nature of its understanding by elites and the masses. Federalism is not a value for mass consciousness and elites use federalism only as a tool for implementing a specific political course. Therefore, often the federalism is presented to the masses as a policy leading to separatism and the collapse of the state. But in fact the federalism is a real guarantee against separatism and an active mechanism for the unity of multi-ethnic society.

In post-communist countries, national states are given special value. Often in the minds of political elites and the masses, ethnic identity and the national state are directly associated with freedom and democracy.

In countries like Latvia, Estonia, where the emphasis is on „ethnic democracy”, where the rights are exercised primarily of a titular ethnic group, usually with a numerical majority. Dominating ethnic groups and elites expressing the interests of the majority are ready to democratize all aspects of public and state life, but with the exception of their own privileged position.

Federalism can be used, as a method of settling ethnic conflicts, only in democracies. Pluralistic regimes create for federal institutions and practices the necessary contextual conditions that allow using the potential of federalization.

Federalist ideas are organic for the consolidated democracies of Belgium, Brazil, Britain, and other countries. Among the former communist states, consolidated democracies are quite few. They can not be referred to the so-called „ethnic democracies”. Consequently, the prospects for federalist projects in post-communist countries are primarily related to the development of the process of democratization, the formation of the priority of individual rights over the rights of the ethnos and the state in the values of mass consciousness and political elites.

Of the fifteen post-Soviet states, only Russia has tried more or less to follow the principles of federalism in its political practice. Other post-Soviet states prefer not to consider federalism as a means of solving cultural, ethnic, linguistic, territorial, etc. problems. Federalist projects are rejected by the political elites of a number of states of the former USSR, who declare their adherence to democratic values.

It seems that this situation „is caused by the fundamental difference between consolidated democracies and transit democracies” [3, p. 117]. For such countries, the successful implementation of democratization is a paramount task, and it will potentially lead to the formation of federal institutions in the event that federalism is in demand.

Federalism is one of the main factors in the reform of Russia’s political system [4]. At the same time, at the present stage, there arises the need to define new priorities and tasks for choosing a political strategy, since federalism, as a form of democratic governance, is the most acceptable for a state with a huge territory and large population, notes the researchers [5].

Paradoxically, the failure of the federal authorities to ensure effective economic regulation has demonstrated a disadvantage for regional autonomy by limiting real opportunities to develop external economic ties. A second paradox reside in the fact that the possession of highly saleable commodities such as oil, gas and diamonds has been subject to central control. This, in turn, created a third paradox: „what made sovereignty work domestically (continued government management of the economy and of political competition) was the opposite of what would make it work externally. In these conditions, the quest for sovereignty proved to be an easy target for recentralization” [6, pp. 2-3].

The relations between the federal center and the regions are influenced by two processes - centralization and decentralization. In Russia, they are expressed in two extreme forms - disintegration and unitarization. Usually these principles are manifested to some extent, however, „the predominance of decentralist features is a prerequisite for the development of the country along the confederative path, and in the case of a preponderance of centralist s, a gradual formation of a unitary system takes place” [7, pp. 3-4].

Feature of modern reform „vertical power” - a strict centralization of power at the federal level. This can not be unlimited, so there is a need to balance it with a trend such as decentralization [8, p. 107]. The current policy of „strengthening the vertical of power” in Russia, actively pursued by the country’s leadership, can be considered as the „actual defederalization of the country” [9, p. 123]. And this reality is „authoritarian-domineering, not democratic” [10].

The Russian Federation, in essence, does not meet any of the generally accepted federal criteria for a „classical” federation. The USSR inheritor, it was not entirely federal in the Soviet period. In fact, the Soviet state was not truly federal, because „in practice there was a hard-working authoritarian political regime in the USSR” [11]. The USSR and the Russian Federation were not and, in principle, could not be federations, as they were strictly centralized states, excluding any manifestation of independence of regions. in solving life support issues. „The center imposed its will on the regions, often disregarding their opinion. Genuine federalism fundamentally excludes such a system of relations” [12, p. 31].

The Russian political scientists comes to a conclusion that while federalism in Russia is

an external form with a unitary content. Russia is a federation only by name, being „a conventional or, so to speak, symbolic federation” [13, p. 14]. Hence the situation that „federal institutions, are now in a state of suspended animation” [14]. In any case, experts see in a rather gloomy light the prospects for the development of a real federation in Russia: „With a high degree of probability, we are doomed to the next reproduction of the authoritarian model, if not to the degradation and disintegration of the country’s mosaic political space” [15]. And the formation of a new model of Russian federalism is possible, according to political scientists opinion, only as a result of modernization of the system existing federal relations taking into account political and economic realities [16].

Without having solved their own problems, Russia is trying at the same time to influence the countries in the immediate vicinity, in the interests of their own interests. And for this reason Russia’s political leadership has aggressively promoted Ukraine’s federalization. Meanwhile, the Russian side does not give up on the idea of federalizing Ukraine and tries to use ethnic factors in western and southwestern Ukraine to strengthen the pro-Russian sentiments of the population [17]. Here, as in other cases, the federalist idea „is exploited in the interests of expanding and strengthening the Russian sphere of influence, whether it be limited and virtual” [18].

In the same sense it is manifested „Crimea syndrome” (federalization) [19] in relation to Moldova. Since 1992 till now, Russia wanted very much to make the Republic of Moldova a „pioneer of federalization” on the ex-Soviet space, only because for this a „reintegration” (in Russian version) with Transnistria was needed, followed by „enclavization” of the Republic of Moldova, as announce many Russian experts close [20]. The role of Russia as the triggering factor of the conflict (transferring it to the geopolitical and not ethnopolitical, targeting their own interests) was highlighted by various researchers. Therefore, it would be logical to take into account the settlement of the Transnistrian conflict, and we agree with this opinion, „at first instance, on the geopolitical factor rather than on the political-administrative or multiethnic one. At a distance of almost three decades from the declaration of Moldova’s independence and the secession of the Transnistrian region, Chisinau still faces the problem of territorial fragmentation in a multitude of national and national identity flaws, and the solutions, surprisingly or not, there were so many” [21, pp. 2-3].

Along the way, a number of projects have been proposed: Moscow Memorandum or „Primakov Plan” (05.08.1997), the federalization project of the OSCE (1-3.07.2003), the Kozak Memorandum (2003), the project Voronin-Şova (2004), The Yushchenko plan (2005) and Dodon project (2013). It is worth noting that within them, the true principles of federalism have been respected.

Among the deepest political cleavages present in the political life of the Republic of Moldova, researcher Pantelimon Varzari highlights „unitarianism vs Federalism” [22, p. 164]. In agreement with these observations, Oleg Casiadi remarked judiciously that the Republic of Moldova „did not know how to formulate clear objectives, preferred the so-called multidirectional policy of balancing between West and East” [23, p. 191]. Here comes the assumption that the federalization’s proposal was forced to try to reconcile cultural differences and identity, therefore it is accepted from the beginning.

The insistence with which the idea of federalization for the Republic of Moldova (and today the course of Russian diplomacy continues on the constitution in the conflict region of the federation / confederation of Moldova and Transdnistria and actually returning to the Kozak plan [24, p. 122]) was promoted by the Russian Federation – „idea delivered by the Kremlin” [25, p. 198] - makes us realize that the Republic of Moldova has played a role as a dummy (but still a role) in a big political game, and its political elites have come to this game. This is why the issue of federalization appears with periodicity in the first plan of the political agenda of the Moldovan political elites.

About the federalization of the Republic of Moldova as a solution to the Transnistrian conflict has been discussed since 1997, when the first „plans” for regulating the relations between Moldova and Transnistria (as an equal entity) were started on the OSCE negotiating table [26, p. 2]. When the international debates on finding solutions to the conflict in the eastern territory of the country were launched, the opinions in favor of Moldova’s federalization were expressed expressed by several Western experts: „Under the present circumstances, the choice of a federal solution should also be welcomed as the best option for a multi-national state such as Moldova” [27, p. 1], because, in general, federalization is „a concept with positive connotations, associated with democracy, human rights, etc., especially when it comes to ethnic conflict, how accruing abundantly and aberrantly than” [28, p. 198]. The certain premise of such an option are invoked: Transnistria is (as de facto) currently a small state, non-recognized internationally, but with all distinctive structures and signs specific for a state identity. Here comes the assumption that the federalization’s proposal was forced to try to reconcile cultural differences and identity, therefore it is accepted from the beginning, in an attempt to preserve the unitary state.

The leaders of the political parties who have come to the fore in various periods in the Republic of Moldova expressed, under various circumstances, the positions of the political formations in relation to the issue in question, most of them showing hostility towards federalization. In the vision of Oleg Serebrian, leader of the Social Liberal Party (2002), „the solution proposed by the Kiev federal plan is „catastrophic” [29, p. 14]. The president of the People’s Force Party, Nicolae Chirtoacă, said that federalization of the country „would be a dramatic scenario for the Republic of Moldova” [30].

In a poll aimed at specifying the positions of 7 political parties in the Republic of Moldova regarding the priorities of their agendas, despite the fact that at the time of the survey (January 2006) the idea of federalization of the Republic of Moldova was not on the political agenda in Chisinau, the issue of federalism was considered the most important issue [31, pp. 56-57].

With all the criticisms of the idea of federalizing Moldova, the current President of the Republic, exponent of the Party of Socialists, declares that it is the supporter of federalization: „An only solution, in opinion of socialists, is that the pro-statal, pro-Moldovan forces come to the government in the Republic of Moldova, which urgently will seat at the negotiation table and will identify the political solution of this conflict, which consists in the granting of a special status to the region on the Nistru left-bank. We are now live in a country with all aspects of a federal state and this must not frighten us” [32].

However, the formulation of the idea of federalization has always been accompanied, in the case of external experts, by questions marks: „Conflict settlement through federalization?” [33, p. 90], „conflict resolution for Moldova and Transdnistria through federalization?” [34, p. 1], the hindermost pointing to many deficiencies that make the federalization plan practically unfeasible [35, p. 2].

The launching of the idea of federalization of the Republic of Moldova (at that time backed by the OSCE and others) took place while the present territory of the Republic of Moldova „never, at any time, did not „function” as a federation and most of the new states appeared in the former socialist space at the end of the last century were the result of the disintegration of some (supposed) federations. In the post-communist world, federalism only began in Russia, which had until 1990 a federation status within a federation. None of the 13 republics resulting from the USSR’s implosion became a federal state. None of the countries (Hungary, Poland, Romania, Slovakia, Latvia, Estonia, Lithuania, Bulgaria, Czech Republic, Slovenia) that have joined the EU have developed a federal model of state organization” [36, p. 46].

It is very clear that the eventual transition from a unitary to a federalist system is a fundamental change in the relationship between local and central government, between different population groups that leads to an increase of the actual cost of safeguarding national unity changing to a federal system and may encourage centrifugal tendencies and be detrimental to stability. A country switching from a unitary to a federal system or establishing a federal system in a newly democratic setting „should not expect to see immediate, dramatic changes in the quality of governance. Instead, these effects are likely to cumulate over time as the new institutional rules begin to influence expectations and behavior” [37, p. 14].

Admitting that the Republic of Moldova is a plural society (in the sense of A. Lijphart, plural societies - societies that „are sharply divided along religious, ideological, linguistic, cultural, ethnic, or racial lines into virtually separate subsocieties with their own political parties, interest groups, and media of communication” [38, p. 31], get in line with the idea formulated by prof. V. Moraru, that in the construction of a state is very important „to choose correctly the interethnic relations strategy” [39, p. 306]. In the Republic of Moldova, in the first years of great political, social and economic transformations the legislation regarding the national minorities in the Republic of Moldova was adopted in strict compliance with the human rights and fundamental freedoms without exception to the ethnic origin, language, sex or religion, as they are set in the international legal documents. The next period, however, as certified by the researchers, „was marked by deviations from the requirements and recommendations of the Council of Europe, by admitting internal borders drawn on the ethnic criteria and the beginning the federalization process of Moldova. The character of the legal system to regulate the minority rights as well as the old mentality to perceive those rules were generated the destabilized interethnic relations” [40].

In this context, is justified the remark of the Romanian author N. Țibrigan, which mentions: „federalism, as an institutional experiment, could be a solution for one multiethnic state only if, at the level of the entire society, there would be a political consensus assumed from the bottom of the citizens” [41, p. 4]. The argument that

Moldova is a multiethnic state and for this reason it is natural for the federal formula „is not in itself consistent. It is true that the US is also a multiethnic state but not for this reason a federal state”, explain the experts [42, p. 17].

A multi-cultural recognition model (as a cultural autonomy) for Republic of Moldova is often invoked, or many times the problem of federalization in the East of Europe is posed [43]. Reference is made to the German model. But it is not possible, if we consider the real circumstances. It is certain: the history of the Republic of Moldova is completely different and contains no germs of a federal state: „federalization of the Republic of Moldova according to Kozak’s plan – whether it comes from Moscow, or from Berlin – has real geopolitical rationale, but no administrative one” [44]. Analysis of modern federations shows „that in the conflicts settling not the application of models is relevant, but the existence of certain conditions and elements which make it possible the implementation of a federal system”, says experts [45, p. 15].

However, considering the launch of some federalization projects of Moldova in order to solve the Transnistrian conflict it is appropriate to refer to this issue as well. Firstly, explains lawyers [46, p. 9], the Constitution of the Republic of Moldova in Article 1 states: „The Republic of Moldova is a unitary and indivisible state” [47] in the sense that it can not be totally or partially divided into several state units (states) and transformed into a Federal state. In spite of the constitutional provisions, on the basis of political factors, however, there were proposed projects that envisage the resolution of the Transnistrian conflict through the federalization of the Republic of Moldova. In one of them, Spain’s model is cited as the most appropriate way to solve the Transnistrian conflict. Such proposals have no basis and can not have one, said Boris Negru. The federalization of the Republic of Moldova, on the one hand, is not a step towards integrity, and it would further distract the left bank of the Nistru from the rest of the state [48, p. 145].

Since federalization has been proposed as a solution to the separatist conflict in the Republic of Moldova, „debates have spurred on which type of state is more viable in such cases, the unitary or the federal one formed of territorial units that enjoy a certain degree of autonomy? The proponents of federalism have outlined the following opportunity such a project offers: a federation is founded on state efficiency plus political freedom” [49].

According to experts, the federation can be defined by the element of autonomy. Autonomy can also be very well represented within unitary states. It can have different shapes and can be found in very varied configurations. There are ethnic, administrative, cultural, etc. In most cases, autonomy involves decentralization of power, and the decentralization of power does not necessarily imply a federation. But as it points the provisions of art. 142 of the Moldovan Constitution, which states: „The provisions on the sovereign, independent and unitary character of the state, as well as those on the permanent status of the state may be reviewed only with their approval by referendum, with the vote of the majority of the citizens enrolled in the electoral rolls. No revision can be made if it results in the suppression of citizens’ fundamental rights and freedoms or their guarantees” [50].

As well known, a federal constitutional arrangement has been actively advocated by domestic and international actors as a way of solving ethnic-political tensions in the

country. But one could not neglect the progress in reaching a federal constitutional solution is effected by the varying degree of success in democratizing political life in every federal system. There will be not a successful system based on federalization without a real democracy in context of the sociopolitical transformation in society [51]. Every federal system as a result comes of conflicts, which are existing in reality inside the country. This means that its functionality is related to the real challenges of political, economic, social, cultural transformations.

The challenges come from the fact that Republic of Moldova is a unitary state, including the problematic regions: the Transnistrian region (organized in the unrecognized „Transnistrian Moldovan Republic”) which was not recognized by the international community, and Gagauz-Yeri territorial-autonomous unit. Gagauzia seems to feel comfortable in the parameters prescribed by the normative framework: the researchers even say: „The establishment of the UTAG should not be treated as the isolation of the Gagauz by the rest of the people of the Republic of Moldova, but as a way of integration with the preservation of the ethno-cultural specificity” [52].

The Transnistrian leadership appears to prefer a symmetric two-state federation. Moldovan officials have stated that a federation of two equal entities is unacceptable. Some smaller minority groups have been advocating more radical solutions. Secession and internationally recognized independence remained the position of the Transnistrian „ultra-left”, a small minority in Transnistria. Unification with Romania was promoted by a group of right-wing, as well as supporters of a „Greater-Romania”. This was a prominent position, especially in the early 1990s. The prospect of unification with Romania plays a significant role in anti-federation rhetoric in Transnistria.

The difference in the nature of the political regimes established on the left and right banks of the Dniester River „has a strong influence on how parties in federalization talks perceive each other and how they approach the issue of federalization” [53, p. 74].

It seemed to Transnistria that the being of neutral state of Moldova could meet the benefit of peaceful transformation inside Moldova including Transnistria because of the special conditions it could be conditioned on the treatment of Moldova and Transnistria as to deal with this issue in „equal subjects” in negotiations. Demonstrating their readiness to discuss the status of the region, „Tiraspol leaders tirelessly promoted various projects aimed at „distributing prerogatives” and creating a „Moldovan confederation”, the real objective of which is the building of an independent state entity” [54, p. 79]. Experts have found: „the confused and controversial notion of „common state”, which was imposed in the proposals, offered the opponents of Chisinau the opportunity to continue to plead for a „union of two sovereign states” [55, p. 81].

The voices in Transnistria call for a policy of autarchy and even provocation and sabotage to force the international community to establish an international protectorate. De facto secession and non-recognized independence for Transnistria describes the status quo. Some suggest that this is the real preference of both the Transnistrian leadership and Moldovan government. Another position is that Chisinau should end attempts to solve the Transnistrian conflict and focus efforts on European integration, and this seems to receive growing support in Moldova. Some forces in Moldova have long argued

that Chisinau should not negotiate with the Transnistrian leadership, which is regarded as a criminal regime essentially run by Russia. The growing number of supporters of this position claim that the current stalemate constitutes the principal obstacle to the development of a fully democratic Moldova with a functioning market economy. It has been stated that the federal transformation of Moldova could exclude the possibility of joining the EU because of socio-economical-political reasons.

Another argument for challenging the federal settlement results from the fear that such a solution would, de facto, mean the recognition of Transnistria's independence. The international community, however, supports the territorial integrity of Moldova. Respectively, Transnistria's claims to statehood are generally illusory. And in this case too it turns out the idea that federalism „seems to be both secessionism constraining and secessionism encouraging arrangements at a time” [56, p. 20].

The attitude of non-acceptance of the idea of federalization finds a justified and reasoned explanation based on the practice of other countries as well. „A federal design that works well in one state might fail utterly if tried elsewhere” [57, p. 217]. Thus, for example, D. Fisichella, convinced that there are cases when the spirit of federalism is working for disaggregation (which is the opposite of authentic federalism, which is instead a mechanism of aggregation), explains clearly the reasons that militate, in the Italian case, against the adoption of a constitutional plant of federal type. In other historical and social realities - from Switzerland to Germany and to the United States, indicates this author, „federalism, although variously configured, has its own plausibility. This, however, does not apply to every country. Yesterday, because the building of the national state was built with a unitary profile that he had no credible alternative. Today and tomorrow, because institutional coherence of the nation, and therefore its internal cohesion, are absolutely indispensable in the European and global context, if the country wants to impose itself on the international arena. The institutional dissolution of Italy, which is being tried and against which it is necessary to commit, prepare a long lasting decline for the country” [58]. The same words can be applied to the political realities of the Republic of Moldova.

Besides, there are several arguments in support of the fact that „the federalism can not be a solution for Moldova due to the legitimate state imminent deficit, which has always been a part of a pre-existing state entity” [59, p. 2].

Perhaps the most important of these would be the democratic consolidation of the country, as many years ago, the political scientist and politician Oazu Nantoi said: „the European federalist experience can be applied in the conditions of the Republic of Moldova only if, in advance, democratization and demilitarization of the conflict zone will be ensured” [60]. The situation remains in continuation uncertain, but it is certain that „neither in Transnistria, nor in the Republic of Moldova federalization is wanted” [61].

The principles and modalities of contemporary federalism are politically determined. The case of Republic of Moldova amply demonstrates this. In any case, this is suggested by the works of several researchers (V. Juc, V. Beniuc, A. Burian and others) who have undertaken scientific research on the issue of federalism.

Although we must note that in the researches of Moldovan scientists the problems of federalism did not enjoy due attention, however, several studies have been published that have addressed the issue (nevertheless, a synthesis work, representing a complex approach

to the problem of federalism from the point of view of political science in the Republic of Moldova has not existed yet). However, by reviewing the works of the Moldovan authors, devoted to the problem of federalism, we can mention some landmark studies.

In his research, prof. Valentin Beniuc undertook a complex examination of the concept of federalism. The author emphasized: with all the different interpretations of federalism, there is no such criterion that would generalize all the features of federalism. But it does not have to. The main thing is to understand the principle of federalism and the specificity of manifestation in every concrete country [62, pp. 5-6].

Discussing the practical application of the notion of federalism, the researcher Sergei Nazaryan notes that in his opinion federalization is „the most reliable cure for separatism. Moreover, this is the most democratic form of state structure, since it best takes into account the balance of interests between the center and the regions” [63, p. 60]. He very categorically conducts in his work the idea that the federalization of Moldova is the condition for its emergence as an effective, politically functional democratic state.

And in the works of other political scientists the problems of federalism appear to be examined in the context of the controversial discussions about the eventual federalization of the Republic of Moldova. Thus Dumitru Manzarari, in his study „There are no natural prerequisites for federalism in Moldova”, applying the concept of federalism to the political realities of the Republic of Moldova, is inclined to reject the federalization of the country, explaining: „in case of Moldova, federalism contributes neither to efficiency, nor to justice; and on the contrary, it limits the application of these principles. Moldova is too small as a country, it can be effectively governed by one government, and the creation of other state structures will increase the costs for state employees and will reduce the effectiveness of administration” [64].

In a consistent and documented study, „Building International Post Cold War Relationships” prof. Victor Juc argues that the federalization of the Republic of Moldova „is unacceptable and contradicts national interests, being a legal means of international recognition of the regime secessionist” [65, p. 234].

In the scientific field, discussions on the eventual federalization of the Republic of Moldova put forward the issue of national interest (in vision of Victor Juc, the national interest represents „a series of factors that determine the strategic priorities of developing the nation and the state, shows their essence and significance. This has a primary value and indicates the abilities of suggesting and achieving the directory objectives through both domestic and foreign policy” [66, p. 170]), the role of the geopolitical factor and national security, which have proved to be productive. Thus A. Burian, convinced that „the success of an external policy of a state is determined by the clarity of the formulation of the national interest”, highlights the geopolitical dimension of security, which „implies, first of all, the physical survival of the state, the defense and maintenance of its territorial integrity and sovereignty, the ability to respond appropriate to any real or potential threat from outside” [67, p. 192]. This, in particular, according to V. Saca, in the conditions when the permanent national interest of Moldova „is confronted with the contradiction between the Moldovan and foreign factors, especially the Russian one” [68, p. 226].

Defining the national interest of the Republic of Moldova, Victor Juc highlights the following: „on the one hand, as a category whose parameters are determined by the

international situation and, on the other, as a system whose values prevail in society and at the state level - is the design and the expression of social needs and of the state through the activity of political leaders" [69, p. 24]. In another work the same author writes: „The national interest of the Republic of Moldova involves the following: guaranteeing and ensuring people's basic rights and freedoms, free development of a multi-sector economy; ensuring a decent way of living, which offers financial well-being to all citizens; ensuring the existence of a sovereign, independent, unitary and indivisible state; building the rule of law, promoting the pluralist democracy and strengthening civil society; ensuring national security, spiritual rehabilitation, restoration of the national conscience and asserting European aspirations of people; European and EuroAtlantic integration" [70, p. 171].

Attention is drawn to the fact that in the studies of Moldovan scholars, questions of federalism can often be related to the issue of national interest. In our opinion, it is a judicious and constructive approach. Thus, according to V. Beniuc, „the essence of national interest, in principle, and for Moldova in particular, is determined by the factors that ensure the continuity and quality of state and society in the internal and international competition environment" [71, p. 116].

Researchers provide a comprehensive concept analysis, linked to local realities. Based on the status of the country, V. Beniuc points out: „small countries are subject to dangerous challenges and various risks that come not only from their own nature - the „small country", but also from the international environment itself, which are more dangerous and destructive" [72, p. 23].

As evidenced by several papers by Moldovan researchers, the problem of federalism (well circulated in political and in the media agenda) appears to be capitalised to the concept of national interest. This political concept, in fact, becomes a prism through which the issue of federalism can be interpreted into concrete political realities. Practically, no work avoids the connection to the political situation of the Republic of Moldova.

We remark in this respect the fundamental compartment „National Interest as a Political Priority of Sustainable Development of Society" [73] elaborated by the researchers of the Institute for Legal and Political Research of ASM, but also a several works signed by Victor Juc [74], Victor Saca [75], Alexandru Burian [76], Natalia Albu [77], Cristina Ejova [78], Emil Ciobu [79], Nicolae Afanas [80], Iurie Pîntea [81] etc.

Moldovan researchers have a special interest in the issue in question, and this is really a very current and timely issue for clarification in the case of the Republic of Moldova. In this context, the researchers show, „it is scientifically and methodologically appropriate to use the notion of national / state interest as one that sums up the range of interests of both the state and its citizens" [82, pp. 35-36]. It is quite right to believe that the formation of national interests takes place in a complex interconnection of economic, social, national-psychological and other factors that „determine in their entirety the content and character of the national-historical experience of the people and the country" [83, p. 192]; that concept of national interest is an „integrated concept, it must be based on people's desire for solidarity, and their implementation is possible only in the context of the social development of man, his involvement in the social fabric of society" [84, p. 77], that defining its national interests is an opportunity for the Republic of Moldova „to demonstrate that it has committed itself to respecting the values of liberty and tolerance is open to bilateral and multilateral dialogue

and cooperation, tends to become a security and trustworthy partner, and thus gains more audience and credibility” [85, p. 93], that „perceiving national interest is the result of awareness the needs and interests of all social groups” [86, p. 101].

By sharing the Hans Morgenthau idea of the „primacy of national interest” [87, p. 207], researchers emphasize the importance of national interest in maintaining „national integrity”, assuring „national security”, preserving the „national role”, maintaining „reputation” and „international standard” [88, p. 27].

Under current circumstances, the notion of national interest is defined, says Svetlana Cebotari, not only through the content, but also by the pragmatism, the state’s ability to propose and achieve certain goals. At present, the concept of interest, including national interest, acquires new meanings, generated by integrative and disintegrative processes taking place on the European continent [89, p. 52]. Moreover, as Victor Juc notes, „the European integration and the state reintegration are two simultaneous processes which are not in contradiction. The recovery of these two components of the national interest will contribute to the completion of the state of Republic of Moldova and to the political and socio-economic modernization of country” [90, p. 182].

It is obvious „the complexity of the interconnection between the internal and the foreign policy, in the process of formulating the national interests of the Republic of Moldova in the context of the European integration process” [91, p. 72]. Consequently, we are witnessing the the contradictory process of the formation and function of the national interests of Republic of Moldova in the context of democratic transformation: the development of the national interest in the Republic of Moldova evolves „uneasily, through turbulent movements, through ascension and decline” [92, p. 37].

It must be noted that the focus of the investigative efforts of Moldovan authors addressing federalist issues to the examination of not only the theoretical aspects, but also to the practical consequences of the application of the federalist idea, especially in the context of the existent conflict in the eastern part of the Republic of Moldova.

Convinced that the Republic of Moldova „should not follow the idea of offering different kinds of special autonomies, based on political or ethnic principles, but to deepen the reform of local public administration in the spirit of assuring respect principles of the European Charter of Local Self-Government” [93, p. 43], some Moldovan authors propose as a solution the more determined regionalization of the country: „It can be concluded that the Transnistrian conflict does not fall into the logical range of issues that can be solved through federalization, with regionalization being a real alternative to federalization [94, p. 47].

Examining the practice of different states is made to argue or deny the idea of federalizing Moldova, Vitali Catană, for example, after examining the principles and regulations characteristic of the states built upon the adoption of the federal structure [95], claims that „the invocation as examples of successful federations and referring to their simple existence does not give any value to federalist arguments and can not convince that the only solution is the federalization of Moldova” [96]. In the same key builds his scientific, balanced and argued approach Igor Boțan, the author of the study „The Federalization of the Republic of Moldova: Opportunities and Risks” [97].

There is still much to be done to do for make the Moldova democratic transformation clear and one can not neglect that there are still some issues need to be analyzed and to make them clear and to give and take in order to strengthen the transformation of democracy and its institution based on the benefit of the state. There are a few variables that, in the case of the Republic of Moldova, as the specialists see [98] do not fall with the demands of federalization: the way in which federal units are constituted, status of subjects, the vertically division of competences, the delimitation of interests at national and territorial level, distribution and exercise of competences, etc.

There is also a certain interest of Moldovan law specialists who approached the respectively subjects: the problems of federalism was found in the works of Ion Guceac [99], Andrei Smochină [100], Serghei Țurcan [101], Marcel Cușmir [102], Oleg Pantea [103], Victor Rusu [104], Andrei Guceac [105].

Critics of federalism claim that there is no direct correlation between federalism and the potential attributed to it or, in other words, there is no guarantee that a federal system governance will encourage democracy, provide economic prosperity, or favor the minority [106]. P. Beramendi, for example, interprets the benefits generated by federalism as a „federal illusion” [107, p. 759], and other authors [108] are launching the argumentation on the advantages of unitary and parliamentary governance versus federal or presidential.

It cannot be overlooked that federalism is not a viable alternative to secessionism, and, under certain circumstances, it can even be a factor favouring separatist impulses [109].

„Perils”, associated with the possible implementation of federalist principles in political reality, can generate reluctant attitudes. Thus, the debate of the problem of federalism in the media of the Republic of Moldova after 2003, activated with a repeated periodicity, points out that „the population and the surface of the Republic of Moldova are not able to claim an imperative necessity of a federal government system. In this particular case, it is missing namely that uniting the rest of federations around the world: the common goal. From the beginning, the separatism was generated by the difference in cultural identity, it was launched the opinion that the imperial minority was afraid of „decay” to the status of ordinary citizens, with rights and obligations - not only rights” [110].

The subjects of the federation are guaranteed territorial integrity. This is an inalienable right of federal subjects. Under the conditions of democratic federations, territorial integrity is assured. However, we can not say the same under the conditions of federations with authoritarian regimes. As an example, we have the Soviet federation. It is well known that initially the Moldavian Soviet Socialist Republic, which was forced into URSS as a result of the additional secret protocol of the Ribbentrop-Molotov Pact, would have a territory of about 50,000 square kilometers. By the end, Moldova was also robbed of those territories, which have never joined other states [111, p. 8].

These are the circumstances due to which „any federalist solution, experts reasonably conclude, means the end of the European project of the republic” [112, p. 4]. For more analysts, it is clear - any solution to federalization of the Republic of Moldova could be proposed (even in the form of an „extended autonomy” for Transnistria), none of them has the chance to succeed. In essence, the opinions of many foreign authors [113] converge

in the belief that the issue of federalism in Moldova requires a balanced and weighted attitude. The Moldovan social and political system goes on an own path and in spite of challenges it is functioning in reality. Criticism of federalization project seems to be judicious.

REFERENCES

1. Gerring John, Thacker Strom, Moreno Carola. Are Unitary Systems Better than Federal Systems? Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association. Chicago: Palmer House Hilton, 2004.
2. Лукьянова Елена А. „Золотая середина” российского централизма, или еще раз об истоках федеративной природы России. In: Право. Журнал Высшей школы экономики, 2015, N 1, pp. 4–21.
3. Большаков Андрей Г. Судьба федералистских проектов на постсоветском пространстве. In: Политейя, 2007, N 1 (44), pp. 112-125.
4. Казарян Анжела А. Политические факторы федерализма России. In: Гуманизация образования. Научно-практический журнал, 2014, N 4, pp. 86-92.
5. Никитина Татьяна А. Генезис и развитие современной модели федерализма в России / Автореф. дисс. канд. полит. наук. Уфа, 1999.
6. Bahry Donna. The new federalism and the paradoxes of regional sovereignty in Russia. [On-line]: https://www.ucis.pitt.edu/nceer/2004_816-01_Bahry.pdf (Accessed 15.05.2017).
7. Петухов Алексей В. Эволюция российского федерализма: политико-правовой анализ. In: Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. 2009, № 3 (11), pp. 3-11.
8. Игнатенко И. М. Становление новой модели российского федерализма. In: Государственная политика и управление в России, 2015, N 5 (50), pp. 105-112.
9. Большаков Андрей. Op. cit.
10. Зубов Андрей. Является ли федерализм наилучшей формой обеспечения прав и свобод граждан России? [On-line]: <http://www.hrights.ru/text/b12/Chapter16.htm> (Accessed 12.05.2017).
11. Зубов Андрей. Op. cit.
12. Калина Владимир. Федерализм и демократия в России: итоги и перспективы. In: Вестник Российского государственного гуманитарного университета, 2009, N 11, pp. 20-31.
13. Лукьянова Елена. Op. cit.
14. Захаров Андрей. „Спящий институт”: Федерализм в современной России и в мире / Предисл. Камерона Росса. Москва: Новое литературное обозрение, 2012. 144 p.
15. Лузин Павел. Кремлевский колониализм vs. федерализм. [On-line]: <http://intersectionproject.eu/ru/article/politics/kremlevskiy-kolonializm-vs-federalizm> (Accessed 15.05.2017)
16. Добрынин Н. М. Российский федерализм: становление, современное состояние и перспективы. Новосибирск: Наука, 2005.
17. Coppieters Bruno, Emerson Michael. Conflict resolution for Moldova and Transdnistria through federalisation? Seps Policy Brief, N 25. Brussels: Centre For European Policy Studies, 2002.
18. Захаров Андрей. Op. cit.
19. Grozavu Petru. Republica Moldova și Ucraina: licitație la federalizare. In: Ziarul de Garda, 2012, 12 august.
20. Новая тактика России по развалу Украины. Свободная пресса, 19.03.2017 [On-line]: <http://svpressa.ru/politic/article/168594/> (Accessed 10.06.2017).
21. Țibrigan Nicolae. Soluția federalismului pentru Republica Moldova: proiecte și perspective Raportul Fundației Universitare a Mării Negre / Policy Memo N 21. București: FUMN, 2016.
22. Varzari Pantelimon. Considerente privind evoluția statului Republica Moldova. In: Moldoscopie (Probleme de analiză politică), 2018, N 1 (LXXX), pp. 50-167.
23. Casiadi Oleg. Interesul național al Republicii Moldova: între conjunctura și retorica proeuropeană. În: Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice, Academia de Administrare Publică. Vol. 2, Chișinău: AAP, 2008, pp. 191–192.
24. Большаков Андрей. Op. cit.
25. Dungaciu Dan. Acceptarea unei federații în Ucraina ar pune punct pe viitorul euroatlantic al regiunii. In: Revista „Timpul”, 2014, N 181, p. 4.
26. Țibrigan Nicolae. Op. cit.
27. Coppieters Bruno. Op. cit.
28. Dungaciu Dan. Op. cit.

29. Proiectul federalizării Republicii Moldova. In: *Provincia*, 2002, N 6-7, pp. 13-15.
30. Republica Moldova poate deveni arena mai multor scenarii periculoase. In: *Moldova Suverană*, 2014, 4 ianuarie.
31. Protsyk Oleh, Bucătaru Igor, Volentir Andrei. *Competiția partidelor în Moldova: ideologie, organizare internă și abordarea conflictelor etno-teritoriale*. Chișinău: CEP USM, 2007.
32. Dodon insistă pe federalizare: Noi de facto suntem un stat federal. In: *Independent*, 2016, 2 martie.
33. Neukirch Claus. Coming closer to a solution in Moldova? In: *Helsinki Monitor*, 2003, N 4, pp. 89-99.
34. Coppieters Bruno. Op. cit.
35. Coppieters Bruno. Op. cit.
36. Osoianu Ion. *Federalizare sau regionalizare? Experiența europeană, perspectivele Republicii Moldova*. Studiu. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2003.
37. Gerring John, Thacker Strom, Moreno Carola. *Are Unitary Systems Better than Federal Systems? Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association*. Chicago: Palmer House Hilton, 2004.
38. Lijphart Arend. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Second edition. New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2012.
39. Moraru Victor. *Pluriculturalismo e separatismo: il caso moldavo*. In: Arianna Montanari et al. *Identità nazionali e leadership in Europa*. Roma: Jouvence, 2001, pp. 301-314.
40. Enciu Nicolae. *Populația titulară a Republicii Moldova față în față cu minoritățile naționale*. In: *Arena Politicii*, 1998, N 4 (16).
41. Țibrigan Nicolae. Op. cit.
42. Catană Vitali. *Gestionarea conflictelor: analiză comparată și perspective pentru Republica Moldova / IPP*. [On-line]: <http://www.ipp.md/doc.php?l=ro&id=53&idc=162> (Accessed 13.03.2017).
43. Coppieters Bruno. Op. cit.
44. Damian George. *Federalizarea germană nu merge la Chișinău*. *Timpul*, 20 mai 2011.
45. Catană Vitali. Op. cit.
46. Pantea Oleg. *Elemente de analiză praxiologică a contractului normativ ca izvor al dreptului constituțional (actul de constituire a statelor federative)*. In: *Analele Științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova*. Chișinău: USEM, 2015, pp. 5-10.
47. *Constituția Republicii Moldova*. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, N 1.
48. Negru Boris, Negru Alina. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006.
49. Boțan Igor. *The Federalization of the Republic of Moldova: Opportunities and Risks*. [On-line]: <http://e-democracy.md/en/monitoring/politics/comments/20021209/> (Accessed 17.02.2017).
50. *Constituția Republicii Moldova*. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, N 1.
51. Batt Judy. *Federalism versus nationalism in post-communist state-building: the case of Moldova*. In: *Regional and Federal Studies*, 1997, Vol. 7, Issue 3, pp. 25-48.
52. Mironova Svetlana. *Relațiile politice ale Unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz Yeri) cu autoritățile centrale ale Republicii Moldova: realități și perspective*. Autoref. al tezei de doctor în Științe politice. Chișinău: USM, 2011.
53. Protsyk Oleh. *Federalism and Democracy in Moldova*. In: *Post-Soviet Affairs*, 2005, Vol. 21, Issue 1, pp. 72-90.
54. Stăvilă Ion. *Evoluția reglementării conflictului transnistrean în anii 1992-2009*. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2009, N 2, pp. 74-96.
55. Stăvilă Ion. Op. cit.
56. Danilovich Alex. *Iraqi Federalism and the Kurds: Learning to Live Together*. Farnham, UK: Ashgate Publishing, 2014.
57. Norman Wayne. *Negotiating Nationalism. Nation-building, Federalism, and Secession in the Multinational State*. New York: Oxford University Press, 2006.
58. Fisichella Domenico. *Contro il federalismo*. Seconda edizione / Collezione „I libri di Percorsi”. Roma: Pantheon, 2004.
59. Țibrigan Nicolae. Op. cit.
60. PSDM consideră că constituirea unei federații în baza a doar doi subiecți va transforma Moldova într-o zonă de instabilitate și de confruntări politice permanente. [On-line]: <http://www.infotag.md/reportaje/764151/> (Accessed 2.02.2014).
61. *Federalism is not wanted by both Moldova and Transnistria*. [On-line]: <http://www.moldova.org/en/expert-federalization-is-not-wanted-by-both-moldova-and-transnistria-232702-eng/> (Accessed 23.09.2017).

62. Бенюк Валентин. Общетеоретические подходы к вопросу о федерализме. Chișinău: CEP USM, 2006.
63. Назария Сергей. Федерализация Республики Молдова, ее внешнеполитический курс и перспективы молдавской государственности. In: Молдово-Приднестровский регион / Бюллетень, 2014, N 1–2 (16–17), pp. 59-61.
64. Manzarari Dumitru. There are no natural prerequisites for federalism in Moldova. [On-line]: <http://www.azi.md/ro/story/214> (Accessed 17.03.2017).
65. Juc Victor. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2011.
66. Juc Victor. The european integration and the state reintegration – elements of the national interest of the Republic of Moldova. În: Partnership for prosperity: Materials of the international scientific and practical conference „Republic of Belarus – European Union: problems and perspectives of partnership”. Institute of Philosophy NASB, Minsk, June 13–14, 2013. Minsk: Law and Economy, 2014, pp. 167-182.
67. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003.
68. Saca Victor, Saca Silvia. Interesul național și factorul etnic în condițiile Republicii Moldova: semnificații și determinări. In: Studia Universitatis, 2007, N 3, pp. 222-227.
69. Juc Victor, Dodu-Savca Carolina. L'intérêt national – facteur déterminant des priorités stratégiques de la République de Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2014, N 2, pp. 7-26.
70. Juc Victor. The european integration and the state reintegration...
71. Beniuc, Valentin. Instrumente de realizare a interesului și securității naționale în contextul integrării europene (cazul Republicii Moldova). În: Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova. Materialele conferinței științifice internaționale. Chișinău, AAP, 2007, pp. 116-117.
72. Бенюк Валентин. Обеспечение безопасности малых стран в условиях устоявшихся и развивающихся инновационных экономик. In: The Impact of Foreign Policy on the Național Interest: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 15 mai 2015. Chișinău: IRIM, 2015, pp. 3-36.
73. Interesul național ca prioritate politică a dezvoltării durabile a societății In: Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chișinău: Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, 2010, pp. 38-70.
74. Juc Victor. Fundamentul și evoluția conceptului de interes național. In: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2009, N 2, pp. 122-136; Juc Victor. Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova prin realizarea intereselor naționale. In: Academos, 2009, N 4, pp. 44-49; Juc Victor. Interesul național – factor determinant al priorităților strategice de politică externă a Republicii Moldova (integrarea europeană). În: Statul Moldovenesc la 650 ani: prioritățile administrației publice – consolidare, dezvoltare, prosperare / Materiale ale Conferinței internaționale științifico-practice, Academia de Administrare Publică, 21 mai 2009, Chișinău: AAP, 2009, pp. 304-309.
75. Saca Victor. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. Chișinău: CEP USM, 2001; Saca Victor. Interese politice și transformări democratice în contextul câmpului politic din Republica Moldova. În: Moldoscopia (Probleme de analiză politică), 2013, N 3 (LXII), pp. 91-109; Saca Victor. Relația interes național - politică externă în condițiile Republicii Moldova. În: Teoria și practica administrării publice. Chișinău: AAP, 2010, pp. 310-314.
76. Буриан Александр. Федерализация Европейского союза и перспективы НАТО. In: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2013, N 1, pp. 20-33.
77. Albu Natalia. Interesul național al Republicii Moldova în contextul aprofundării procesului de integrare europeană. În: Impact strategic (București), 2012, N 2, pp. 70-78.
78. Ejova Cristina, Cujba Anastasia. Repere istoriografice și teoretico-conceptuale ale cercetării interesului național. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2013, N 3 (63), pp. 32-38.
79. Ciobu Emil. Promovarea interesului național – misiunea administrației publice: tradiții, realități, perspective. În: Revista Adminstrarea Publică, 2008, N 2, pp. 86-99.
80. Afanas Nicolai. Consecințele confruntării geostrategice Nato-Rusia pentru securitatea Republicii Moldova. În: Procese integraționiste europene. Dezvoltarea economică în contextul globalizării. Ajustarea dreptului internațional la legislația internațională. Aspecte comparativ-contastive în filologia contemporană. Chișinău: IRIM, 2012, pp. 54-60.
81. Pîntea Iurie. Identificarea pericolelor existente și probabile pentru interesele naționale de bază ale Republicii Moldova. În: Apărarea și securitatea națională a Moldovei: anul 2001. Chișinău: IPP, 2001, pp. 18-37.
82. Nicolenco Andrei. Interesul național/statal - factor determinant al politicii externe. În: Relații internaționale. Plus, 2013, N 2, pp. 32-44.
83. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane.

84. Сакович Василий. Внешнеполитические и экономические приоритеты Республики Беларусь в контексте обеспечения национальных интересов. În: *The Impact of Foreign Policy on the National Interest: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale*, 15 mai 2015. Chișinău: IRIM, 2015, pp. 76-86.
85. Pascalu Inna. Identificări conceptuale ale politicii externe, interesului național și procesul integraționist. În: *Vector european*, 2015, N 3, pp. 90-94.
86. Roșca Ludmila. Perceperea interesului național - condiție a maturizării societății civile din Republica Moldova. În: *The Impact of Foreign Policy on the National Interest: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale*, 15 mai 2015. Chișinău: IRIM, 2015, pp. 91-102.
87. Morgenthau Hans J. National Interest and moral principles in foreign policy. În: *The American Scholar*, 1949, Vol. 18, N 2, pp. 207-212.
88. Gorceac Sergiu, Dumitraș Tudor, Rusandu Ion. Conceptul „interes național” în geopolitică. În: *Economica (Supliment)*, 1997, pp. 27-31.
89. Cebotari Svetlana. Identificări teoretico-conceptuale ale fenomenului „interes geostrategic”. În: *Studia Universitatis*, 2014, N 3 (73), pp. 50-58.
90. Juc Victor. The european integration and the state reintegration...
91. Albu Natalia. Op. cit.
92. Saca Victor. Interesul național al Republicii Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2010, N 3, pp. 37-42.
93. Cornea Sergiu. Réalisation des principes d'autonomie locale en République de Moldova: le cas de Gagaouzie. In: *Proceedings of International Conference „Exploration, education and progress in the third millennium”*, Galați, 29th–30th of April 2011. Vol. II, N 3. Galați: Galați University Press, 2011, pp. 32-44.
94. Osoianu Ion. Op. cit.
95. Catană Vitali. Op. cit.
96. Catană Vitali. Statul federal: principii și reglementări. In: *Contrafort*, 2003, N 7-8, pp. 105-106.
97. Boțan Igor. Op. cit.
98. Ibidem.
99. Guceac Ion. Curs elementar de drept constituțional. Vol. I. Chisinau: Reclama, 2001.
100. Smochină Andrei. Federalizarea Republicii Moldova: pro et contra. În: *Știința universitară la începutul mileniului trei: simpozion științific internațional / Universitatea Liberă Internațională din Moldova*, 15 octombrie 2002. Rezumatele comunicărilor. Chișinău: Pontos, 2002, pp. 16-18.
101. Țurcan Serghei, Volentir Andrei. Federalism versus devoluție. In: *Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele*. Chișinău, TISH, 2005, pp. 311-342.
102. Cușmir Marcel, Cușmir Carolina. Federalismul și descentralizarea administrativă din perspectiva redimensionării principiului separației puterilor. In: *Administrarea publică*, 2012, N 1, pp. 9-18.
103. Pantea Oleg. Op. cit.
104. Rusu Victor. Future of National Sovereignty of the Republic of Moldova in the Perspective of European Integration. In: *European Integration - Realities and Perspectives. International Conference. 7th Edition*. Galați: Universitatea Danubius, 2012, pp. 794-800.
105. Guceac Andrei. Ansamblul trăsăturilor distincte ale suveranității și independenței în condițiile statului federativ și confederativ. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe Sociale*, 2017, N 3 (133), pp. 138-147.
106. Feeley Malcolm M., Rubin Edward L. *Federalism. Political Identity and Tragic Compromise*. Michigan: University of Michigan Press, 2009.
107. Beramendi Pablo. Federalism. In: Carles Boix, Susan C. Stokes, (eds.). *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. New York: Oxford University Press, 2007, pp. 752-781.
108. Gerring John, Thacker Strom, Moreno Carola. Are Unitary Systems Better than Federal Systems? Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association. Chicago: Palmer House Hilton, 2004.
109. Danilovich Alex (Ed.). *Federalism, Secession, and International Recognition Regime*. London: Routledge, 2018; Le Billon Philippe. Oil, Secession and the Future of Iraqi Federalism. In: *MEPC Journal*, 2015, vol. XXII, N 1, pp. 68-76.
110. Rafaat Aram. The fundamental characteristics of the Kurdish nationhood project in modern Iraq. In: *Middle Eastern Studies*, 2016, Vol. 52, Issue 3, pp. 488-504.
111. Pantea Oleg. Op. cit.
112. Dungaciu Dan. Acceptarea unei federații în Ucraina ar pune punct pe viitorul euroatlantic al regiunii. In: *Revista „Timpul”*, 2014, N 181, p. 4.
113. Mello De Luize. Fiscal Federalism and Government Size in Tranzition Economy: The Case of Moldova / IMF Working Paper 99/176. Washington: International Monetary Fund, 1999; Bon Agnès. *Moldavie 2003. A reculons vers le fédéralisme*. In: *Le Courrier des pays de l'Est*, 2004, N 1 (1041), pp. 78-92; Tomescu-Hatto Odette, Hatto Ronald. *Frontières et identités: la Roumanie et la Moldavie dans l'Europe élargie*. In: *Études internationales*, 2005, Vol. 36, N 3, pp. 317-338 et al.

EVOLUȚIA RELAȚIILOR DE COOPERARE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI ORGANIZAȚIA TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD ÎN CADRUL PROGRAMULUI PARTENERIATUL PENTRU PACE

THE EVOLUTION OF COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION WITHIN THE PARTNERSHIP FOR PEACE PROGRAMME

**Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
veaceslav.ungureanu@gmail.com**

**Diana UNGUREANU, master în relații internaționale
ungureanu.diana76@yahoo.com**

Rezumat

Edificarea relațiilor internaționale în perioada postrăzboi rece a determinat Alianța Nord-Atlantică să-și adapteze politicile de parteneriat în contextul transformărilor structurale produse ca urmare a dispariției unui pol al sistemului internațional bipolar, reconfigurării arhitecturii geopolitice mondiale și evoluției mediului de securitate regională, și să le promoveze aplicând dialogul în cooperarea multidimensională cu statele-partenere în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace. Intensificarea proceselor integraționiste de pe continentul european a impulsionat schimbarea abordării privind rolul și locul Alianței Nord-Atlantice în asigurarea securității internaționale, consolidând relațiile Parteneriatului Euro-Atlantic ținând cont de particularitățile fiecărui stat participant la procesul de cooperare, inclusiv ale Republicii Moldova, luându-se în calcul mai ales statutul de neutralitate permanentă și consecințele politico-juridice care decurg din această calitate. Programul Parteneriatul pentru Pace oferă în continuare oportunități pentru statele-partenere de a se angaja și exercita activități de cooperare în domeniul securității militare, având dreptul să aleagă aplicând principiul autodiferențierii dimensiunilor, pe care le consideră vulnerabile și se află în concordanță cu interesele și necesitățile fortificării nivelului de securitate și apărare națională. Amplificarea relațiilor de cooperare militară și nonmilitară cu Alianța Nord-Atlantică presupune pentru Republica Moldova realizarea unui șir de angajamente, și anume: executarea operațiunilor internaționale de pacificare, ajustarea cadrului normativ și doctrinar la standardele euroatlantice, reformarea sistemului național de securitate și apărare, dezvoltarea și modernizarea capacităților de forță și a mijloacelor interoperabile cu statele membre ale Alianței.

Cuvinte-cheie: relațiile de cooperare, Alianța Nord-Atlantică, Programul Parteneriatul pentru Pace, sistemul de securitate internațională, sectorul de securitate și apărare națională, forțele armate, structurile euroatlantice, arhitectura geopolitică, mediul de securitate regională.

Summary

The establishment of the international relations during the post-Cold War period determined the North Atlantic Alliance to readjust its partnership policies in the framework of structural transformations produced by the disappearance of one of the poles of the bipolar international system, the reconfiguration of the world geopolitical architecture and evolution of the regional security environment, and to promote them by using dialogue in the multidimensional cooperation with the partner states within the Partnership for Pea-

ce Programme. The escalation of the integrationist processes on the European continent triggered the change in how to tackle the role and place of the North Atlantic Alliance for ensuring international security by enhancing the Euro-Atlantic Partnership relations taking into account the features of every state that participates in the cooperation process, including the Republic of Moldova, especially taking into consideration its status of permanent neutrality, as well as political and military consequences that emerge from this feature. The Partnership for Peace Programme continues to provide opportunities for partner-states to be involved and carry out cooperation activities in the military security field, having the right to choose by applying the self-differentiation principle the dimensions they consider to be vulnerable and in line with the interests and needs for strengthening the level of national defense and security. Enhancing non-military and military cooperation with the North Atlantic Alliance means for the Republic of Moldova the accomplishment of a number of engagements and namely to carry out peacekeeping international operations, harmonize the normative and doctrinaire framework to the Euro-Atlantic standards, reform national security and defense system, develop force capacities and the interoperable means with other partners.

Keywords: cooperation relations, North Atlantic Alliance, Partnership for Peace Programme, international security system, national defense and security sector, armed forces, Euro-Atlantic structures, geopolitical architecture, regional security environment.

Procesele de cooperare internațională în perioada postrăzboi rece în vederea promovării reformelor în domeniul apărării, care este un domeniu fundamental și distinct al securității naționale, sunt consistente și cu o tendință în ascensiune, precum și rămân a fi o prioritate pentru statele partenere ale Organizației Nord-Atlantice în condițiile fenomenului globalizării, care determină extinderea riscurilor și amenințărilor asimetrice și hibride. Evoluțiile dezvoltării globalizării și interdependenței statelor lumii au contribuit la realizarea transformărilor profunde ale structurii sistemului de securitate internațională, promovând conceptul de securitate cooperativă și apărare colectivă în cadrul căruia dimensiunile, parametrii și factorii determinanți ai apărării naționale au necesitat o reevaluare bazată pe rolul factorului extern. Influența factorului extern, manifestându-se ca o formă de cooperare internațională în domeniul securității, a imprimat o nouă abordare în Strategia apărării naționale a statelor din lagărul socialist, interpretând procesele de reconfigurare a arhitecturii geopolitice regionale și apariția noilor provocări. Totodată, acest tip de factori a influențat și edificarea sistemului de securitate internațională postrăzboi rece.

Demararea cooperării dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică a avut loc în anul 1991, odată cu inițierea procesului internațional de recunoaștere a Republicii Moldova în calitate de subiect al dreptului și comunității internaționale, precum și odată cu aderarea Republicii Moldova la Consiliul de Cooperare Nord-Atlantică. La 20 decembrie 1991, la Bruxelles, a avut loc reuniunea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică, constituit ca urmare a deciziilor adoptate în cadrul Summitului țărilor membre ale NATO de la Roma din 7-8 noiembrie 1991. Scopul creării Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică a fost de a institui un organism permanent de consultări între adversarii de altădată în problemele primordiale de securitate europeană. Astfel, Declarația de la Roma asupra Păcii și Cooperării prevede că „Aliații au intenția de a descoperi o nouă etapă și a stabili relații instituționale de consultație și cooperare asupra chestiunilor

politice și de securitate”[1], invitând astfel statele ex-sovietice spre semnarea unei Declarații comune și propunând un șir de activități de cooperare, printre care și propunerea de a desfășura o reuniune anuală a Consiliului Nord-Atlantic la nivel ministerial, care ar putea fi denumită Consiliul de Cooperare Nord-Atlantică. Conform Declarației din 20 decembrie 1991 privind Consiliul de Cooperare Nord-Atlantică, statele membre ale Organizației Nord-Atlantice și statele partenere vor interacționa în cadrul acestuia în vederea „salvgărdării societăților democratice libere de orice formă de coerciție”[2]. În acest sens, Alianții și Partenerii se angajează să încurajeze progresul în Europa pentru a stabili instituții democratice solide, respectarea drepturilor omului și libertății economice. Consiliul de Cooperare Nord-Atlantică constituia un forum al discuțiilor și consultărilor în cadrul căruia membrii săi să fie capabili de a identifica soluții pentru vasta gamă a problemelor ce afectează securitatea națională a tuturor statelor membre. La 6 ianuarie 1994, cu ocazia reuniunii la nivel înalt a Alianței Nord-Atlantice, la care a fost examinată inițiativa Statelor Unite ale Americii privind instituirea programului Parteneriatul pentru Pace, Republica Moldova și-a exprimat interesul de a adera la acest program, iar la 16 martie 1994, la Bruxelles, la Cartierul General NATO, a fost semnat de către Republica Moldova și Organizația Tratatului Atlanticului de Nord Documentul-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace, astfel Republica Moldova a devenit al doisprezecelea stat membru al acestui program și al cincilea stat din spațiul postsovietic, imediat după Țările Baltice și Ucraina, membru cu drepturi depline la Programul Parteneriatul pentru Pace.

Ca urmare a deciziilor adoptate în cadrul Summitului de la Sintra (Portugalia) din 29 mai 1997, statele membre ale Consiliului Cooperării Nord-Atlantice și țările participante la programul Parteneriatului pentru Pace determinate de necesitatea stabilirii unor relații noi de cooperare au decis de a transforma Consiliul Cooperării Nord-Atlantice într-o structură mai adecvată – Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic. În acest sens, Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic a preluat domeniile de cooperare din cadrul Consiliului Cooperării Nord-Atlantice și a extins, totodată, domeniile de cooperare la noi dimensiuni, trecându-se la o formă mai avansată și aprofundată a acesteia. Republica Moldova, ca membru al Consiliului Cooperării Nord-Atlantice și participant al cooperării în cadrul Parteneriatului pentru Pace, a acceptat din start invitația de a dezvolta cooperarea cu Alianța Nord-Atlantică, inclusiv în cadrul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic[3]. În documentul de bază de constituire a Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic este stipulat că țările membre ale Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic și țările participante la Programul Parteneriatul pentru Pace doresc să ridice la un nivel calitativ nou cooperarea lor politică și militară, bazându-se pe succesul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic și Programului Parteneriatul pentru Pace. Consiliul a stabilit un mecanism nou, axat pe o cooperare extinsă, politică și practică, sub egida Programului Parteneriatul pentru Pace, completând activitățile unor instituții, precum: Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Uniunea Europeană și Consiliul Europei. Ca succesori al Consiliului Cooperării Nord-Atlantice, Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic oferă cadrul general pentru consultări între membrii săi într-un spectru larg de probleme politice și de securitate, iar Programul Parteneriatul pentru Pace în forma sa consolidată reprezintă în continuare un element clar identificabil în acest cadru flexibil.

Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic se bazează pe cadrul existent al activităților de asistență ale Alianței Nord-Atlantice, păstrându-și atribuțiile de promovare a cooperării într-un mod transparent, menținând cele două principii care, până atunci, se dovediseră a fi fundamentale pentru cooperarea dintre statele Alianței Nord-Atlantice și partenerii săi, acestea fiind: *primul*, cel al incluziunii, care oferă posibilități de consultare politică și cooperare practică; *al doilea*, al autodiferențierii, care permite partenerilor să decidă ei înșiși cât de aprofundată trebuie să fie cooperarea cu Organizația Nord-Atlantică și domeniile concrete ale acestei cooperări. Deciziile luate în cadrul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic nu afectează angajamentele bilaterale deja stabilite între parteneri și Alianța Nord-Atlantică sau cele prevăzute în Documentul-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace[4].

V. Juc și S. Mîtcu accentuează că transformarea Consiliului Cooperării Nord-Atlantice în Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic a contribuit la ridicarea nivelului de cooperare dintre părți, aprofundarea dialogului politic și consultărilor pentru promovarea și sprijinirea reformelor democratice, rezolvarea problemelor comune de securitate și schimbul de experiență în astfel de domenii-cheie, precum: securitatea frontierelor și combaterea terorismului[5, p.108]. În același timp, parteneriatul angajat a oferit Republicii Moldova oportunitatea de a beneficia de asistență în elaborarea documentelor strategice în domeniul securității și apărării, în ameliorarea procedurilor bugetare și de planificare, optimizarea sistemului de instruire militară și consolidarea controlului democratic asupra forțelor armate, urmărind dezvoltarea capacității lor[6, p.172]. V. Grosu este de părere că, deși Consiliul Cooperării Nord-Atlantice și apoi Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic, a constituit un forum al consultațiilor și negocierilor cu serioase implicații în desfășurarea cooperării dintre Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică, totuși baza cooperării dintre acești doi subiecți o reprezintă Parteneriatul pentru Pace, care constituie un program de cooperare pus la dispoziția statelor ex-socialiste și din spațiul postsovietic prin Invitația din 10 ianuarie 1994, în baza căreia statele membre ale Alianței Nord-Atlantice și-au manifestat interesul de a pune fundamentele unui veritabil parteneriat cu alte țări membre ale Consiliului Cooperării Nord-Atlantice și, ulterior, ale Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, prin Programul Parteneriatul pentru Pace, care cuprinde cooperarea în probleme de apărare, creșterea stabilității, diminuarea amenințărilor la adresa păcii, a relațiilor de securitate și de cooperare practică, precum și angajamentul față de principiile democratice[7, p.99]. Conform Documentului-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace, semnat la Bruxelles în ianuarie 1994, principalele obiective ale programului sunt: a facilita transparența în procesul de planificare a apărării și bugetului apărării; a asigura controlul democratic al forțelor de apărare; a dezvolta cooperarea pentru întărirea capacităților de participare la operațiunile de menținere a păcii; a dezvolta pe termen lung forțe mai bine pregătite, capabile să opereze alături de cele ale statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice[8, p.99].

A. Cragg exprimă opinia că Procesul de Revizuire și Planificare a Parteneriatului constituie unul dintre mecanismele importante al Programului Parteneriatul pentru Pace, care reprezintă principalul mijloc pentru promovarea interoperabilității și este menit să asigure identificarea, precum și evaluarea forțelor și capacităților ce pot fi puse la dispoziție pentru instruirea internațională, participarea la exerciții și operațiuni mul-

tinaționale. Totodată, Procesul de Revizuire și Planificare a Parteneriatului asigură realizarea interoperabilității pentru misiunile comune ale militarilor din diverse țări în condiții nesigure și imprevizibile, fiind și un instrument de planificare, îndrumare și măsurare a progresului în eforturile depuse pentru transformarea militară și în domeniul apărării. Procesul de Revizuire și Planificare a Parteneriatului joacă un rol substanțial în atingerea multor obiective majore ale Programului Parteneriatul pentru Pace, și anume prin faptul că statele participante la acest proces identifică forțele speciale ce trebuie furnizate pentru Programului Parteneriatul pentru Pace și definesc domeniul lor de aplicare pentru îmbunătățirea interoperabilității. Procesul de Revizuire și Planificare este parte integrantă a Programului Parteneriatul pentru Pace, instituirea căruia a fost stabilită în textul Documentului Inițial al Programului Parteneriatul pentru Pace, iar în 1995, cu participarea a 14 țări partenere, au fost puse bazele funcționării acestui proces și a reprezentat prima experiență comună a discuției de la egal la egal, stabilind în baza negocierilor prioritățile și principiile comune de realizare a dezideratelor. Acest document stipulează că membrii Alianței Nord-Atlantice vor dezvolta cu alte state semnatare un proces de planificare și analiză, care ar permite identificarea și evaluarea forțelor și capacităților pe care acestea le pot pune la dispoziție pentru instruire multinațională, exerciții și operațiuni în colaborare cu forțele Alianței. Printre obiectivele primordiale ale Procesului de Revizuire și Planificare se numără facilitarea transparenței în procesele naționale de planificare a apărării și planificare bugetară; menținerea capacității și disponibilității de a contribui la operațiunile desfășurate de Organizația Națiunilor Unite sau de Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa; dezvoltarea relațiilor militare de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică; dezvoltarea pe termen lung a forțelor apte să activeze alături de forțele Alianței; asigurarea controlului democratic al forțelor de apărare. În opinia expertului, datorită Procesului de Revizuire și Planificare, Organizația Nord-Atlantică și-a concretizat clar angajamentele practice pe care partenerii urmau să și le asume în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace și provocările cu care se confruntau aceștia, iar partenerii s-au familiarizat îndeaproape cu procedurile și exigențele Alianței Nord-Atlantice, facilitând aprofundarea interoperabilității în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace[9].

Republica Moldova a aderat la Procesului de Revizuire și Planificare în perioada celui de-al doilea ciclu (1997-1999), prezentându-și documentele de intenție la ședința Comitetului director politico-militar din 25 aprilie 1997, ulterior acestea fiind aprobate de către Consiliul Atlanticului de Nord. Subliniem că, în materialele oferite au fost incluse principiile fundamentale de fortificare a securității militare a Republicii Moldova, precum: consolidarea politicii de apărare a țării; realizarea controlului democratic asupra forțelor militare; politica de parteneriat și a activităților curente de parteneriat; colaborarea în domeniul procedurilor de planificare; consultarea politicilor de cadre; cooperarea bilaterală cu alți parteneri; consultarea economico-financiară și de planificare a cheltuielilor militare; asigurarea modul de realizare a Programului Individual de Parteneriat; identificarea nivelului de capabilitate a forțelor militare de a executa sarcinile trasate în cadrul Programului Individual de Parteneriat. Totodată, Procesului de Revizuire și Planificare stabilește și anumite obiective de parteneriat, recomandate ca repere clare în procesul de formare a Armatei Naționale. Menirea acestora este de

a susține direcționarea eforturilor de dezvoltare a capacităților de detașare a trupelor militare în misiuni. Ele includ și scopuri intermediare de instruire, care sunt orientate spre obținerea unui nivel înalt de interoperabilitate a forțelor militare antrenate pentru operațiuni internaționale. În contextul Procesului de Revizuire și Planificare, Republica Moldova a evaluat esența politicii de apărare; principiile realizării controlului democratic asupra forțelor militare; prevederile politicii de parteneriat. De asemenea, a fost dezvoltată și stabilită activitatea curentă de parteneriat, procedurile de planificare a forțelor și planurile respective, principiile politicii de cadre, cooperarea militară cu alți parteneri, aspectele financiare și de planificare a cheltuielilor militare, precum și procedurile realizării Programului Individual de Parteneriat.

F. Boland și G. Gerbeau afirmă că au fost atinse rezultate pozitive, în contextul realizării obiectivelor de parteneriat în cadrul Procesului de Revizuire și Planificare, acestea fiind exprimate prin contribuția semnificativă a Armatei Naționale la operațiunile de menținere a păcii, inclusiv: operațiunea post-conflict din Irak, operațiunea de menținere a păcii în Bosnia și Herțegovina (SFOR), în Kosovo (KFOR) și operațiunile Organizației Națiunilor Unite de menținere a păcii din Liberia și Coasta de Fildeș, precum și misiunile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. În același timp, experții au adus și critici la capitolul realizării, cum ar fi lipsa planului strategic clar determinat al armatei, care ar permite planificarea bugetului militar justificat pe 3-5 ani înainte; lipsa unui mecanism centralizat de stat pentru planificarea apărării, care ar permite planificarea surselor de apărare pe 2-3 ani înainte, fapt ce a lipsit Republica Moldova de a beneficia de o revizie a apărării, realizată de către specialiștii Alianței Nord-Atlantice în scopul determinării necesităților reale în condițiile politice și economice existente pentru implementarea reformei militare; Republica Moldova n-a beneficiat de asistență financiară pentru a contracta 2-3 experți militari independenți de nivel strategic în calitate de consilieri, care ar putea asista la procesul implementării reformei și construcției sistemului centralizat de planificare a apărării; Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO ar trebui să reflecte și să completeze acordurile și planurile de implementare a acestora dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova pentru sincronizarea procesului de integrare europeană; Armata Națională ar putea beneficia de suport în procesul de pregătire a viitoarelor contingente militare pentru participarea la operațiunile de menținere a păcii, dacă s-ar efectua o analiză profundă a misiunilor militare în diferite regiuni ale mapamondului [10, p.55-56]. Precizăm că aceste imperfecțiuni au fost eliminate de Republica Moldova în contextul aprofundării relațiilor de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică în cadrul Procesului de Revizuire și Planificare, Armata Națională beneficiind de suportul condiționat oferit de statele partenere.

V. Ciobanu, N. Codreanu și Gh. Bălan împărtășesc opinia lui A. Cragg, că Procesul de Revizuire și Planificare este un mecanism important al Parteneriatului, fiind principalul mijloc al Programului Parteneriatul pentru Pace pentru promovarea interoperabilității. Procesul de Revizuire și Planificare asigură baza pentru identificarea și evaluarea forțelor și capacităților ce pot fi puse la dispoziție pentru instruirea internațională, participarea la exerciții și operațiuni multinaționale. În conformitate cu revizuirea politicii de parteneriat a Alianței Nord-Atlantice, participarea partenerilor la programele de asistență se realizează în funcție de aprobarea Consiliului Alianței

Nord-Atlantice. Experții specifică că pentru implementarea unei reforme eficiente în sectorul de securitate națională este necesară realizarea unor schimbări esențiale, ca acestea să devină un subiect important în cadrul dialogului în Procesul de Revizuire și Planificare, un dialog care să impulsioneze procesul de reformă a securității militare. În aceeași ordine de supoziții, în opinia lor, reuniunea Comitetului Politic și pentru Parteneriate cu participarea Republicii Moldova a permis elucidarea eforturilor întreprinse de autorități pentru reformarea sectorului de securitate și apărare națională, trasarea priorităților de viitor, precum și a necesităților de asistență. În special este menționată consolidarea capacităților pentru realizarea scopurilor Procesului de Revizuire și Planificare prin lansarea Proiectului privind distrugerea pesticidelor, precum și dezvoltarea în continuare a capacităților operaționale și de interoperabilitate, implicând militarii în operațiunile conduse de Alianța Nord-Atlantică sub mandatul Organizației Națiunilor Unite [10, p.56-58].

V. Juc exprimă supoziția că participarea Republicii Moldova la Programul Parteneriatul pentru Pace, care este o inițiativă importantă de angajare și aprofundare a cooperării între aliați și parteneri prin elaborarea în comun a unui set de instrumente și transformarea ideilor în acțiuni, a permis Republicii Moldova aplicarea experienței internaționale în construcția sectorului național de securitate și apărare. Programul reprezintă un mecanism de cooperare și nu presupune obligativitatea aderării la această structură, ci identificarea soluțiilor pentru stabilirea încrederii și realizarea proiectelor comune pe filiera NATO – state partenere. Expertul consideră că, în condițiile statutului de neutralitate permanentă, participarea Republicii Moldova la Programul Parteneriatul pentru Pace reprezintă singura oportunitate de cooperare activă cu Organizația Nord-Atlantică, fiind elaborat în acest scop un program individual [11, p.713]. V.Lupan acreditează opinia că Programul Parteneriatul pentru Pace este un „meniu” din care trebuie să alegem singuri, acesta fiind mai curând un mecanism de cooperare și stabilire a încrederii între foștii adversari, nu atât unul de asigurare a securității statelor. Programul oferă un cadru de cooperare și mecanisme de susținere pentru modernizarea forțelor armate ale statelor membre ale Programului Parteneriatul pentru Pace, fiind direcționat către reformarea acestora conform cerințelor timpului în baza principiilor democratice. Totodată, înseși statele trebuie să învețe să-și creeze armatele conform propriilor necesități, una din cerințele implicite fiind controlul democratic asupra forțelor armate. Accesibilitatea acestui mecanism se explică prin faptul că statele membre ale Programului Parteneriatul pentru Pace nu erau în niciun fel obligate să devină membre ale Organizației Nord-Atlantice, acestea puteau coopera între ele în funcție de domeniul de interes, îndeosebi prin stagii de pregătire profesională sau exerciții comune [12, p.144]. V.Lupan a identificat cinci etape în evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică prin intermediul Programului Parteneriatul pentru Pace: semnarea Documentului-cadru; elaborarea Documentului de prezentare; publicarea compendiului de propuneri de exerciții și pregătiri profesionale, perfectarea Programului Individual de Parteneriat; aderarea la Procesul de Revizuire a Parteneriatului; adoptarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO [12, p.145]. V. Juc completează aceste cinci etape cu încă una, și anume, cea care ține de implementarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova –

NATO actualizat, al cărui text a venit cu unele ajustări și racordări la noile realități ale documentelor precedente[6, p.171]. V.Grosu precizează că implicarea Republicii Moldova în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace a oferit posibilitatea de a beneficia de resursele, sprijinul și expertiza Alianței Nord-Atlantice în vederea promovării reformelor în domeniul securității și apărării naționale, precum și posibilitatea de a accede la fondurile internaționale în vederea sprijinirii și finanțării acestor reforme [13, p.203]. Potrivit lui V. Ciobanu, N. Codreanu și Gh. Bălan, care se pronunță în același context de supoziții, fiecărei țări care a semnat Documentul-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace i-au fost stabilite Programe Individuale de Parteneriat, numite, ulterior, Planuri de acțiuni între părți. Reconfigurarea relațiilor dintre foștii adversari aveau drept scop susținerea stabilității și edificarea unei noi arhitecturi de securitate în spațiul european prin extinderea și intensificarea cooperării politice și militare, axate pe probleme de apărare și depășind concomitent cadrul unui simplu dialog. Programul Parteneriatul pentru Pace, bazat pe principii democratice, vizează cooperarea practică și o serie de angajamente reciproce, Alianța Nord-Atlantică asumându-și rolul de consultant al fiecărui partener, în cazul unei amenințări directe la integritatea teritorială sau independența politică a statului respectiv.

În Programul Parteneriatul pentru Pace erau antrenate practic toate statele din arealul postsovietic și postsocialist din Europa de Est și de Sud-Est care consimțiseră inițierea unui proces de cooperare ce contribuie la o nouă abordare a problemelor securității regionale și internaționale. Programul Parteneriatul pentru Pace favorizează eforturile partenerilor în relațiile individuale cu Organizația Nord-Atlantică, orientate spre realizarea propriilor priorități de cooperare, urmărind, concomitent, sporirea stabilității în spațiul euroatlantic, diminuarea amenințărilor și consolidarea relațiilor de parteneriat între toți subiecții implicați. Sectoarele esențiale asupra cărora se reflectă acțiunile Programului Parteneriatul pentru Pace vizează: apărarea națională; politicile de planificare și politicile bugetare ale apărării; relațiile civil-militare; educația; cooperarea militară; exercițiile comune; planificarea în caz de situații neprevăzute și gestionarea consecințelor acestora; cooperarea în domeniul științific; protecția mediului înconjurător etc. În acest sens, au fost stabilite mai multe instrumente și mecanisme de susținere a cooperării prin inițiative și politici care presupun implementarea obiectivelor și realizarea sarcinilor incluse în Documentul-cadru inițial al Programului Parteneriatul pentru Pace și în documentele bilaterale negociate, ulterior, între statele partenere și Alianța Nord-Atlantică în cadrul programului[10, p.12].

Prin urmare, Programul Individual al Parteneriatului, care reprezintă unul din instrumentele Programului Parteneriatul pentru Pace, conține următoarele domenii de colaborare: controlul asupra armamentelor și dezarmării; protecția civilă; prevenirea și soluționarea situațiilor de criză; planificarea și desfășurarea în comun a operațiunilor de menținere a păcii; pregătirea cadrelor și alte aspecte de activitate militară, care a fost semnat de către Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică în 1995, și a concentrat politica națională pe promovare a reformelor în domeniul apărării în direcții, precum: crearea unei subunități de menținere a păcii; asigurarea cu personal pentru operațiunile de menținere a păcii; modernizarea și acordarea serviciilor aeroportului militar din Mărculești; oferirea asistenței centrului de instruire de la Bulboaca la re-

alizarea sarcinilor Programului Parteneriatul pentru Pace; dezvoltarea unităților tehnico-militare etc.[13, p.203-204]. Considerăm că, deși existau și un șir de alte opțiuni pe care Republica Moldova ar fi avut posibilitatea să le obțină în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace, selectarea, anume a celor menționate, a fost determinată de principiile generale ale politicii de securitate și apărare națională a Republicii Moldova, recunoscute și stabilite la acel moment, în pofida dezacordului manifestat de o bună parte din experți, faptul că autoritățile centrale nu au avut curajul și voința unei abordări mai extinse și profunde cu Alianța Nord-Atlantică în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace. În pofida acestui fapt, Armata Națională își desfășoară activitatea externă în conformitate cu prevederile planurilor de colaborare bilaterală cu țările partenere din cadrul Programului Individual de Parteneriat. Principalul obiectiv este realizarea scopurilor Programului Individual de Parteneriat, în special a celor ce țin de interoperabilitatea pentru participarea la viitoarele operațiuni de menținere a păcii și situații excepționale, precum și facilitarea transparenței în procesele de planificare a apărării naționale, a bugetului și controlul democratic asupra forțelor armate.

Summitul Alianței Nord-Atlantice de la Washington din 1999, în cadrul căruia a fost lansat Conceptul Capacităților Operaționale, conceput ca un instrument de testare a interoperabilității forțelor în cazul participării în comun la operațiuni de menținere a păcii. Aderarea la inițiativa Conceptului Capacităților Operaționale nu obligă statul-partener să participe la operațiunile internaționale de menținere a păcii, iar detașarea forțelor militare este negociată separat, cu conducerea politică a țării, în cazul în care este înaintată o cerere oficială de participare. Aderarea Republicii Moldova la Conceptul Capacităților Operaționale, care implică evaluări de două nivele: evaluarea interoperabilității și testarea eficacității subunității, este o continuare logică în contextul participării Armatei Naționale la Programul Parteneriatul pentru Pace, fiind deja incluse în baza de date a Conceptului Capacităților Operaționale o companie nemotorizată și un grup de geniu.

În opinia noastră, o etapă importantă în dezvoltarea cooperării dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică s-a realizat ca urmare a deciziilor Summitului NATO de la Praga din 2002, prin intermediul cărora țările membre ale Organizației Nord-Atlantice nu numai că au inițiat planurile individuale de acțiuni ale Parteneriatului, dar, în același timp, au aprofundat cooperarea în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace și au extins cooperarea în noi domenii, promovând Conceptul Militar de Apărare împotriva Terorismului, precum și au lansat Planul de Acțiune al Parteneriatului contra Terorismului, date fiind eforturile conjugate ale Alianței în combaterea acestui flagel. Totodată, în cadrul reuniunii a fost susținut și aprobat Conceptul Capabilităților Operaționale, care avea ca obiectiv stimularea sporirii interoperabilității între forțele armate ale Organizației Nord-Atlantice și statelor partenere în vederea bunei desfășurări a misiunilor internaționale comune de pacificare. V. Juc și Gh. Cojocaru evidențiază că, Conceptul Militar de Apărare împotriva Terorismului reprezintă baza doctrinară a acțiunilor aliate în abordarea amenințărilor teroriste, pe când Planul de Acțiune al Parteneriatului contra Terorismului a lansat platforma de cooperare a Alianței Nord-Atlantice cu partenerii în domeniul vizat, implicând atât consultări la nivel politic, cât și astfel de măsuri practice, precum: securitatea frontierelor, exerciții specifice și dezvoltarea de capabilități[14,p.254]. Summitul de la Praga din 2002 a fost

important și prin decizia de a aprofunda cooperarea cu statele din cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace, recomandându-se semnarea unor planuri individuale de acțiuni cu partenerii care aveau ca misiune „de a asigura o abordare globală, adaptată și diferențiată a Parteneriatului și de a permite susținerea eforturilor de reformă a partenerilor” [7, p.100]. V. Juc subliniază că menirea planurilor individuale de acțiuni ale Parteneriatului este de a oferi suport de cooperare prioritară și preferențială dintre Tratat și fiecare partener pentru a asigura valorificarea obiectivelor și dezvoltarea abilităților incluse în Documentul de prezentare. Fiind prin conținut mecanisme de angajare și armonizare a relațiilor dintre Alianța Nord-Atlantică și parteneri în baza Programului Parteneriatul pentru Pace, planurile oferă posibilitatea statelor partener de a alege și de a realiza activitățile individuale, pe care și le asumă, în conformitate cu necesitățile reformării și modernizării sectorului de securitate națională [6, p.172]. Drept urmare a schimbării contextului geopolitic regional și a vectorului geostrategic de dezvoltare al Republicii Moldova, la 19 mai 2006, Consiliul Nord-Atlantic al Alianței și, respectiv, la 24 mai 2006, Republica Moldova a adoptat Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, care a urmărit aprofundarea cooperării cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice, promovarea reformelor democratice în diverse domenii, reformarea și modernizarea sectorului de securitate și apărare națională, consolidarea controlului democratic asupra forțelor armate. Documentul conține mai multe linii magistrale de dezvoltare a Republicii Moldova, însă, în accepția lui V. Juc și Gh. Cojocaru, primordialitatea revine reformării prin modernizare a sectorului de securitate și apărare națională, prin realizarea unui pachet de acțiuni și racordării reformelor democratice la standardele europene. În ambele cazuri, rolul determinant este rezervat promovării dialogului politic dintre părți și cooperării cu instituțiile europene și euroatlantice. Potrivit Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, principalele obiective strategice asumate de Republica Moldova constau în realizarea integrării europene, intensificarea dialogului și aprofundarea relațiilor de cooperare cu structurile euroatlantice. Una dintre acțiunile importante fiind ca forțele sale armate să servească și să protejeze dezvoltarea democratică a statului, inclusiv prin exercitarea controlului democratic comprehensiv asupra acestui element de bază al securității naționale. În acest sens, politicile sectoriale care urmau să fie întreprinse au presupus angajarea persoanelor civile în instituțiile militare și consolidarea prezenței lor în sistemul securității naționale, implementarea standardelor euroatlantice în procesul de reformare a forțelor armate, perfecționarea legislației în domeniul reglementării repartizării responsabilităților între structurile supreme din stat și încurajarea participării societății civile la examinarea problemelor ce se referă la securitate și apărare, inclusiv prin asigurarea accesului la informație [14, p.252-253].

V. Grosu indică asupra deficiențelor privind desfășurarea procesului de implementare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, susținând că, conform documentului semnat, interacțiunile în baza Planului dintre Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică urmau să se concentreze pe promovarea și sprijinirea reformelor pe patru capitole distincte, precum: probleme politice și de securitate; probleme militare și de apărare; informarea publicului, știința și planificarea situațiilor de urgență; aspecte administrative, protejarea informației și resursele. Prin-

cipalele probleme ce urmau a fi abordate se refereau la activități, precum: controlul democratic în domeniul securității; promovarea reformelor în cadrul sectorului de securitate și apărare națională; modernizarea Armatei Naționale; analiza strategică a apărării; aprofundarea cooperării și participării internaționale; cooperarea în domeniul științei și mediului; planificarea situațiilor de urgență; informarea publică etc[13, p.204]. În opinia expertului, Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO din 2006 reprezenta, în linii generale, o abordare globală a interacțiunilor dintre cele două părți, care stabilea obiectivele strategice și sarcinile primordiale ce urmau să fie îndeplinite pentru buna realizare a intereselor părților în vederea sprijinirii de către Alianța Nord-Atlantică a eforturilor democratice ale Republicii Moldova și creării unui mediu de securitate stabil. Planul conținea în sine un șir de avantaje și angajamente ce se referă la cooperarea dintre părți, însă implementarea sa în practică a cunoscut o serie de curențe, acest fapt fiind determinat și de schimbările politice interne. În acest sens, un șir de acțiuni prevăzute în cadrul Planului au fost suspendate, sau că îndeplinirea acestora s-a realizat cu mai multe lacune ce au afectat profund procesul de reformare a sectorului de securitate și apărare națională al Republicii Moldova[13, p.205]. În aceeași ordine de idei, referindu-se la realizarea ineficientă a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, expertul menționează procesul de adoptare a noii Concepții a securității naționale, care urma, conform planului, să fie realizată în decursul anului 2006. Aprobata cu întârziere de aproximativ doi ani, concepția cunoaște și un șir de lacune și contradicții care, în mare parte, conduc spre diminuarea importanței unui astfel de document, dar și spre imposibilitatea aplicării sale în practică[15, p.95-97]. În pofida unor astfel de deficiențe în procesul de implementare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, Organizația Nord-Atlantică a depus eforturi consistente pentru a susține Republica Moldova în elaborarea documentelor strategice, ameliorarea procedurilor bugetare și a celor de planificare a apărării, precum și în formarea și instruirea militară[7, p.101].

În accepția noastră, Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO este un element destinat individualizării, sistematizării și concretizării relațiilor de cooperare, intensificării dialogului și consultărilor între parteneri și Alianța Nord-Atlantică la nivel interstatal. Prin adoptarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO țara noastră și-a exprimat dorința de a intensifica dialogul politic și cooperarea cu Organizația Nord-Atlantică în domeniile: militar, științific, protecția mediului, urgențe civile etc., implicând în acest proces majoritatea instituțiilor naționale. Reieșind din perspectiva reconfigurării arhitecturii geopolitice și a realității evoluției mediului securității regionale, procesul de actualizare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO este o necesitate, dat fiind faptul că documentul este axat pe eficientizarea procesului de reforme în sectorul securității și apărării naționale. Unele dintre aspectele benefice pentru Republica Moldova, ca urmare a realizării mecanismului de implementare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, este nu doar aprofundarea relațiilor de cooperare cu statele membre ale Alianței Nord-Atlantice, dar și promovarea unei imagini favorabile a Republicii Moldova pe plan extern, în contextul edificării unui stat de drept, democratic și prosper. În această ordine de idei, Alianța Nord-Atlantică

este dispusă să susțină în continuare eforturile Republicii Moldova în reformarea și modernizarea sistemului de securitate și apărare națională, pentru a face față noilor provocări ale sec. XXI. Mai mult ca atât, ea este gata să-și extindă acest sprijin asupra unor reforme mai profunde în domeniul politic și al instituțiilor de apărare. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO rămâne a fi în continuare un document conceput în funcție de necesitățile individuale ale fiecărui stat partener, ceea ce înseamnă că Republica Moldova este liberă să-și aleagă domeniile prioritare sau de interes, scopurile și sarcinile pe care le-a inserat în acest Plan. Unul dintre obiectivele-cheie ale mecanismului Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, capabil să favorizeze și să mențină un mediu intern propice reformelor democratice, este consolidarea dialogului și a consultărilor politice între Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică. Astfel, Republica Moldova își poate exprima și demonstra voința și capacitatea de a avansa sub câteva aspecte primordiale: cel al politicii interne și externe sau cel al implementării principiilor fundamentale, stipulate în Documentul-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace și în documentul de bază al Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic.

S. Brown reliefează faptul că rolul Organizației Tratatului Atlanticului de Nord nu se rezumă doar la implicarea în procesul de promovare a reformelor instituționale în domeniul securității și apărării, dar se manifestă și prin contribuția consistentă în rezolvarea unor probleme concrete ce au avut impact direct asupra consolidării securității naționale a Republicii Moldova. Astfel, ca urmare a deciziei Alianței Nord-Atlantice de a crea un Fond Comun cu Destinație Specială a Parteneriatului, din anul 2000 țările partenere au avut posibilitatea de a beneficia de susținere în vederea distrugerii arsenalului de armament și muniții inutile, moștenit încă de pe timpurile Uniunii Sovietice[16]. În baza Memorandumului semnat în 2002, Republica Moldova a beneficiat de suport pentru eliminarea a 325 tone de melanj, evitând astfel declanșarea unei catastrofe ecologice de proporții. Totodată, prin intermediul aceluiși program, Republica Moldova a avut posibilitatea să distrugă cca 300 tone de muniții și 12000 mine anti-personal, reușind astfel să reducă din riscurile sporirii traficului de armament și altor amenințări la adresa securității naționale. Un aport deosebit de important în ameliorarea securității naționale l-a avut proiectul ce ține de eliminarea chimicalelor și altor substanțe chimice care se aflau în afara controlului autorităților și erau răspândite în diferite regiuni și localități ale Republicii Moldova – problemă moștenită, la fel, din perioada sovietică. Conform evaluărilor prealabile, în Republica Moldova s-a estimat existența a cca 7000 tone de astfel de substanțe periculoase. Conform proiectului generat, în 2005, sub autoritatea Agenției Alianței Nord-Atlantice pentru Menținere și Aprovizionare Tehnică, care este în derulare și în prezent, au fost colectate și ambalate în total 3245 tone de astfel de substanțe, reușindu-se, până în prezent, distrugerea a 2000 tone, dintre care 1125 tone au fost transportate în una din țările membre ale Organizației Nord-Atlantice, Franța, pentru a fi distruse în siguranță[7, p.102].

Considerăm procesul de actualizare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, care, până în prezent, s-a realizat în trei etape (2010, 2014, 2017), drept un element substanțial în intensificarea relațiilor de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică, iar extinderea colaborării de la sectorul de apărare la cel de

securitate – ca urmare a adoptării Hotărârii Guvernului nr. 736 din 13 septembrie 2017 privind noul Plan Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat pentru anii 2017-2019 – de o importanță deosebită pentru procesul de promovare a reformelor. V. Juc precizează că prelungirea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO practic a rămas neobservată, probabil din cauza faptului că relațiile dintre părți, contrar așteptărilor, n-au fost aprofundate și extinse începând cu anul 2010. Nu este întâmplător că Republica Moldova nu s-a regăsit în lista invitațiilor la Summitul NATO de la Chicago din 2012, însă la întrunirea la nivel înalt, care a avut loc doi ani mai târziu în Țara Galilor, deja a fost invitată, fiind lansată Inițiativa de Consolidare a Capacității de Apărare pentru a fortifica relațiile cu statele partenere, inclusiv cu Republica Moldova[6, p.171]. În contextul actualizării Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO în 2017, documentul admite unele modificări în condițiile apariției noilor exigențe pe dimensiunea cooperării, dar și ca urmare a evoluției mediului regional de securitate, având o structură care cuprinde două părți, prima incluzând principalele obiective politice și de reformare ale Republicii Moldova, iar cea de-a doua – domeniile de reformare ce constituie obiect al consultărilor și cooperării cu Alianța Nord-Atlantică. Cele patru capitole ale primei părți stipulează principalele probleme în domeniile: politici și de securitate; reforma sectorului de securitate și apărare; informarea publicului, cooperarea în domeniul științei și planificării în situații de urgență, consolidarea capacităților naționale prin instruire; aspecte administrative, protejarea informațiilor și resurselor. Principalele aspecte politice și de securitate includ cooperarea cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice; reformele democratice, drepturile omului, statul de drept, combaterea corupției și migrația; integritatea teritorială și relațiile cu vecinii; reforma sectorului de securitate și apărare; controlul democratic al forțelor armate; combaterea terorismului și asigurarea apărării cibernetice; dezvoltarea economică durabilă și securitatea energetică. Realizarea procesului de integrare europeană exprimat prin asocierea politică, integrarea economică și implementarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, precum și consolidarea dialogului politic și a cooperării practice cu structurile euroatlantice sunt considerate obiective strategice de dezvoltare ale Republicii Moldova[17].

În accepția lui V. Juc, relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică sunt marcate esențial de doi factori – statutul autoproclamat de neutralitate și prezența contingentului militar al Grupului Operativ al Trupelor Ruse și munițiile acestuia în raioanele de est ale Republicii Moldova, ambii având repercusiuni în raport cu problema identificării soluțiilor viabile pentru reglementarea conflictului transnistrean. De asemenea, Republica Moldova nu poate să facă abstracție de parteneriatul cu un astfel de actor important cum este Organizația Nord-Atlantică, iar evenimentele din Ucraina din 2014 au demonstrat cu lux de amănunte precaritatea acestui statut de neutralitate[6, p.175]. În opinia noastră, dimensiunea vizează securitatea și apărarea națională, fortificarea căreia este obiectivul fundamental atât al Alianței Nord-Atlantice prin oferirea oportunităților, cât și al Republicii Moldova prin realizarea angajamentelor asumate, care stau la baza colaborării dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică. Cooperarea Republicii Moldova cu Organizația Nord-Atlantică este fundamentată pe respectul neutralității constituționale a statului. În condițiile statutului său

de neutralitate, Republica Moldova, prin implementarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, nu urmărește deocamdată dezideratul aderării la Alianța Nord-Atlantică, dar intenționează să implementeze acest Plan pentru avansarea procesului de reformare și modernizare a sectorului de securitate și apărare națională, care, în condițiile noilor evoluții ale provocărilor la adresa mediului de securitate regională, va determina Republica Moldova spre avansarea dialogului cu Alianța Nord-Atlantică la o treaptă superioară, în eventualitatea aderării la valorile ce țin de asigurarea intereselor securității euroatlantice.

Reluând, în linii mari, obiectivele trasate și excluzând acțiunile care au fost deja realizate, varianta actualizată a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO transferă accentul pe consolidarea controlului democratic al forțelor armate prin implementarea acțiunilor stabilite, iar deosebirea constă în includerea unor obiective noi cu privire la reforma sectorului de securitate și apărare națională în contextul sporirii nivelului de transparență și eficiență. Totodată, în Plan se reiterează necesitatea perfectării unui set de documente strategice, cum ar fi Strategia securității naționale, Strategia națională de apărare, Strategia militară, precum și planurile de acțiuni privind implementarea acestora. Parteneriatul angajat prin Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO a oferit posibilitate Republicii Moldova să beneficieze de asistență în elaborarea documentelor strategice în domeniul securității și apărării, în ameliorarea procedurilor bugetare și de planificare, în optimizarea sistemului de instruire militară și consolidarea controlului democratic asupra forțelor armate, urmărindu-se dezvoltarea capacității lor. Valorificarea acestor oportunități poate fi confirmată prin perfectarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, însă, din lipsa continuității în realizarea dezideratelor politice asumate de Republica Moldova privind fortificarea securității și apărării naționale, dar și a contribuției la asigurarea securității regionale, precedată de lupta politică dintre partidele aflate la putere, acest document a fost scos de pe ordinea de zi a instituției, care anterior l-a promovat și susținut, constituindu-se o nouă comisie pentru reperfectarea lui. Considerăm principiile continuității și consecutivității ca fiind unele fundamentale în promovarea și realizarea interesului național. Prin urmare, partidele politice aflate la guvernare ar trebui să se conducă de acesta când este vizat domeniul asigurării securității și apărării naționale. În acest context, menționăm că a fost adoptat proiectul Strategiei naționale de apărare, care este un document sectorial auxiliar, fără ca să fie elaborată și aprobată de instituțiile de resort o nouă Strategie a securității naționale, care este un document de bază, pe termen mediu, ce necesită o actualizare permanentă.

În concluzie, accentuăm că relațiile de cooperare politico-militare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace au contribuit la determinarea importantelor transformări în procesul de promovare a reformelor democratice în diverse domenii și de modernizare a acestora, în special în sectorul de securitate și apărare națională, dar și la aprofundarea cooperării Republicii Moldova cu structurile și instituțiile euroatlantice, evoluții care au o influență benefică asupra procesului general de fortificare a componentei militare a securității naționale a Republicii Moldova. Valorificarea oportunităților oferite de Programul Parteneriatul pentru Pace în ajustarea sistemului național de securitate și apărare al Repu-

blicii Moldova la standardele euroatlantice și normele democratice occidentale se va solda eminent cu amplificarea gradului de asigurare a securității militare, ceea ce înseamnă descurajarea realizării unui eventual pericol din partea unor potențiali inamici sau combaterea eficientă a riscurilor, amenințărilor și agresiunii militare în adresa securității naționale cu impact asupra domeniului apărării. Pentru realizarea acestui deziderat este necesară continuarea procesului de implementare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, care este pilonul fundamental în desfășurarea reformei și modernizării sectorului securității naționale. Totodată, este indispensabil ca autoritățile centrale responsabile de reformă să demonstreze voință politică, consecvență și transparență în acțiunile de implementare a angajamentelor asumate de Republica Moldova în relațiile de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică, manifestând interes în realizarea parcursului euroatlantic în calitate de stat partener sau în procesul de integrare în sistemul euroatlantic de apărare colectivă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. North Atlantic Council, Declaration on Peace and Cooperation, 08.11.1991. În: http://www.nato.int/cps/en/SID-ABFD20FB-9E2743A/natolive/official_texts_23846.htm (vizitat 16.09.2018).
2. North Atlantic Cooperation Council Statement on Dialogue, Partnership and Cooperation, 20.12.1991. În: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23841.htm (vizitat 18.09.2018).
3. NATO, Document de base du Conseil de Partenariat Euro-Atlantique, 30.05.1997. În: <http://www.nato.int/docu/fonda/b970530a.htm> (vizitat 19.09.2018).
4. Documentul de bază al Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic. În: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25471.htm?selectedLocale=en (vizitat 21.09.2018).
5. Juc V., Mîtcu S. Activități nemilitare ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2015. 160 p.
6. Juc V. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015. 200 p.
7. Grosu V. Promovarea reformelor democratice în contextul cooperării Republica Moldova – NATO. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 3 (154), p. 98-103.
8. NATO, Partenariat pour la Paix: Document cadre, 10 janvier 1994. În: <http://www.nato.int/docu/fonda/b940110b.htm> (vizitat 23.09.2018).
9. Cragg A. Procesul Parteneriatului pentru Pace de Planificare și Revizuire. În: <http://www.nato.int/docu/review/1995/9506-5.htm> (vizitat 23.09.2018).
10. Ciobanu V. N., Codreanu N., Bălan Gh. NATO Partenariat pentru Pace Republica Moldova (Studiu și documente). Chișinău: 2014. 190 p.
11. Juc V. Politica externă. În: Republica Moldova: Ediție enciclopedică. Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2010, p. 706-715.
12. Lupan V. Relațiile Republicii Moldova cu Alianța Nord-Atlantică (NATO). În: Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009, p. 142-152.
13. Grosu V. Problema democratizării în contextul formării sistemelor contemporane de securitate. În: Studii Internaționale: viziuni din Moldova, 2007, nr. 3, vol. 4, p. 198-206.
14. Juc V., Cojocar Gh. Politica externă. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015, p. 228-256.
15. Grosu V. Influența factorilor externi asupra securității Republicii Moldova. În: Studii Internaționale: viziuni din Moldova, 2007, nr. 7, vol. 2, p. 92-101.
16. Brown S. The NATO Partnership for Peace Trust Fund: the process and the role of NAMSA. În: <http://www.springerlink.com/content/vv46g3x0356v6t02/> (vizitat 25.09.2018).
17. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019, actualizat prin Hotărârea Guvernului nr. 736 din 13 septembrie 2017. În: http://www.mfa.gov.md/img/docs/2017-2019_ipap_ro.pdf (vizitat 25.09.2018).

TEORETIZAREA ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE

THEORETIZATION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Vladimir STERPU, *cercetător stagiar,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
vladimir.sterpu@gmail.com

Rezumat

În acest articol este supusă analizei dezvoltarea gândirii și teoretizarea organizațiilor internaționale, cu accent deosebit pe realism, liberalism, constructivism, marxism, feminism și funcționalism. Se include, de asemenea, o succintă discuție asupra definirii, istoricului apariției termenului și a organizațiilor internaționale într-un context academic mai larg, iar secțiunea finală sugerează câteva provocări atât pentru teoria, cât și pentru practica organizațiilor internaționale.

Cuvinte cheie: *organizații internaționale, cooperare, parteneriat, obiective, rezultate.*

Summary

The study analyzes the development of thinking and the theorization of international organizations, with particular emphasis on realism, liberalism, constructivism, Marxism, feminism and functionalism. There is also a brief discussion on the definition, the history of occurrence of the term and the international organizations in a wider academic context. The final section suggests some challenges for both the theory and the practice of international organizations.

Keywords: *international organizations, cooperation, partnership, objectives, results.*

Organizațiile internaționale sunt un fenomen nou al sec. XX, devenind parte componentă a relațiilor internaționale. Nici o temă în teoria relațiilor internaționale nu a generat mai multe dezbateri decât rolul și importanța organizațiilor internaționale, de ce statele investesc în ele și modul în care acestea influențează alegerile decidenților în politica mondială[1]. Pe măsură ce lumea este din ce în ce mai interdependentă, crește importanța organizațiilor internaționale. Acestea, sub diferite forme, se plasează în centrul tuturor provocărilor cu care se confruntă sec. XXI. Astăzi, organizațiile internaționale se ocupă de o varietate de subiecte. Organizațiile internaționale reprezintă elementele convergente în investigarea modului în care relaționează actorii internaționali.

Diferite teorii ale relațiilor internaționale abordează organizațiile internaționale din perspectiva propriilor ipoteze privind modul în care funcționează, rolul, locul, comportamentul și eficacitatea în sistemul politic internațional. Multitudinea direcțiilor de dezvoltare a conceptualizării organizațiilor internaționale în teoria relațiilor internaționale face problematică clasificarea acestora. Deși delimitările în teoriile examinate sunt mai mult convenționale, totuși sistematizarea acestora relevă o diversitate a orientărilor gândirii moderne în relațiile internaționale privind principalul actor al globalizării - organizațiile internaționale.

Realismul, liberalismul, constructivismul, marxismul, feminismul și funcționalismul oferă moduri diferite de percepere a organizațiilor internaționale în funcție de natura

și rolul pe care îl au în politica mondială. Aceste teorii fac parte din cele ale relațiilor internaționale, care descriu, explică, analizează și prevăd cum funcționează lumea de fapt. Teoriile permit perceperea și interpretarea organizațiilor internaționale în contextul evoluției relațiilor internaționale.

Scopul acestui studiu este analiza dezvoltării gândirii și teoretizării organizațiilor internaționale cu accent deosebit pe realism, liberalism, constructivism, marxism, feminism și funcționalism. Se include, de asemenea, o succintă discuție asupra definirii, istoricului apariției sintagmei și a organizațiilor internaționale într-un context academic mai larg, iar secțiunea finală sugerează câteva provocări atât pentru teoria, cât și pentru practica organizațiilor internaționale.

Definirea, istoricul apariției noțiunii și a organizațiilor internaționale. Organizațiile internaționale reprezintă „o asociere de state, constituită prin tratat, înzestrată cu o constituție și organe comune și posedând o personalitate juridică distinctă de cea a statelor membre”. Este cea mai citată definiție, propusă de G.Fitzmaurice, unul dintre raportorii Comisiei de drept internațional al ONU [2].

Altă importantă definiție o regăsim în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din anul 1969, art. 2 (i), ce specifică organizația internațională ca fiind „organizație interguvernamentală” [3].

Convenția internațională asupra reprezentării statelor în relațiile lor cu organizațiile internaționale cu caracter universal din 14 martie 1975 precizează că prin organizație internațională se înțelege „o asociație de state constituită printr-un tratat, dotată cu o constituție și organe comune și având personalitate juridică distinctă de cea a statelor membre” (art. 1, lit. a) [4].

La concretizarea noțiunii au contribuit mai mulți autori. Robert O. Keohane, profesor în studii de pace internațională la Universitatea Harvard, definește instituțiile ca „seturi permanente și conexe de reguli (formale și informale), care prescriu roluri comportamentale, constrâng activități și așteptări de formă [5, p.3]. John J.Mearsheimer, profesor în științe politice la Universitatea din Chicago, le percepe drept „un set de reguli care stipulează modalitățile în care statele ar trebui să coopereze și să concureze unul cu altul” [6, p. 4-49].

Definirea organizațiilor internaționale comportă dificultăți datorită varietății acestor organizații, scopurilor și obiectivelor diferite. Nu există până în prezent o definiție convențională unanim acceptată a organizațiilor internaționale.

Sintagma *organizații internaționale* s-a impus în limbajul diplomatic și politic începând cu prima jumătate a sec. XX. Inițial se utilizau noțiuni de genul sindicatul public internațional, biroul internațional, comisia internațională. Pentru prima dată sintagma a fost folosită de către James Lorimer în deceniul 8 al sec. XIX și preluat de către germanul C. Frantz. Walter Schücking și Paul Reinisch, la începutul sec. al XIX-lea, în cadrul a două volume teoretizau problema relațiilor dintre state: *Organizațiile lumii și Uniunile internaționale publice* [2, p. 5].

Primele organizații internaționale au fost comisiile fluviale: Comisia Centrală a Rinului (1815) și Comisia Europeană a Dunării (1856), fiind urmate de o serie de uniuni administrative. Drept consecință a Primului Război Mondial se înființează Liga Națiunilor.

Cel de-al doilea Război Mondial conduce spre eșecul Societății Națiunilor, însă impune necesitatea cooperării internaționale pentru prevenirea de noi conflicte mondiale. Carta Națiunilor Unite (San Francisco, 26 iunie 1945) a fost elaborată ținându-se seama de lecția Societății Națiunilor, păstrându-se și dezvoltându-se principiile, dar regândind complet structurile, funcționarea și competențele. Acestea au pus bazele ONU – organizație internațională interguvernamentală cu vocație universală [2, p. 5].

Pentru definirea și clarificarea noțiunii de organizație internațională se impune prezentarea și analizarea elementelor constitutive ale organizației internaționale: 1) La respectiva asociere trebuie să participe statele în calitate de părți contractante; 2) Actul constitutiv al organizației trebuie să reflecte acordul de voință al statelor; 3) Asocierea statelor în organizații internaționale presupune urmărirea unor obiective și scopuri comune; 4) Organizația internațională trebuie să aibă o structură instituțională proprie; 5) Pentru a fi considerată organizație internațională, asocierea dintre statele membre trebuie să se stabilească și să se desfășoare în baza normelor de drept internațional; 6) Să aibă personalitate juridică proprie, distinctă de cea a statelor membre; 7) Fiind creată pe baza acordului de voință al statelor, organizația dobândește o autonomie funcțională, ce o transformă într-un subiect aparte de drept internațional [2, p. 5].

Realismul este teoria principală în studiul relațiilor internaționale, ce se concentrează pe putere și securitate în relația cu statele. Realistiții susțin că puterea și securitatea sunt ceea ce contează cu adevărat în relațiile internaționale. Pentru mulți realști, organizațiile internaționale servesc doar pentru a ajuta statul să-și atingă obiectivul de securitate sau de putere sporită. Astfel, pentru realști, organizația internațională nu are prea mare importanță. Comparând organizațiile internaționale cu statele individuale, realiștiți remarca faptul că acestea funcționează pentru interesele statelor. În timp ce statul poate uneori să coopereze cu alte state în chestiuni internaționale.

Realismul, ca viziune asupra lumii, concepe politica mondială ca și conflictuală în esență. Politica mondială se concentrează pe state suverane care râvnesc putere și exercită putere unul asupra altuia. Statele există într-o lume ostilă și periculoasă care le forțează să fie gata pentru război și alte forme de conflict violent. Pentru realști, statul este principala unitate de analiză. În timp ce realiștiți recunosc faptul că actorii non-statali totuși există, aceștia nu sunt atât de importanți, deoarece, în ultimă instanță, ei au răspundere în fața statului și sunt vulnerabili la acțiunile statului. Relațiile dintre state reprezintă relațiile internaționale pentru realști. Realistiții presupun, de asemenea, că statul este un actor unitar și rațional, asta însemnând că statul se comportă ca o entitate capabilă să se implice într-o analiză de cost-beneficiu în procesul de selectare a unui curs de acțiuni sau politici. Statul caută să supraviețuiască și să își satisfacă interesul național într-o lume nesigură și periculoasă. Cu cât este mai expusă natura umană prin criza de resurse și amenințarea constantă a unui atac violent, cu atât se garantează un caracter litigios al relațiilor internaționale [7, p. 43-57].

Conceptul de anarhie este critic din perspectiva înțelegerii realiste a relațiilor internaționale. Anarhia este definită ca absența unei autorități supreme sau a unui guvern mondial. Sistemul internațional este organizat în jurul statelor suverane, asta însemnând că statul sau reprezentanții lui, prin urmare guvernul, are ultimul cuvânt în

limitele jurisdicției sale teritoriale. Absența unei autorități supreme cere statelor să se implice în ajutorare reciprocă pentru a-și garanta securitatea și alte interese naționale. Relațiile internaționale sunt în esență conflictuale, deoarece statele, fiecare urmărindu-și propriul interes, adesea se ciocnesc unele de altele. Aceste coliziuni pot foarte ușor și în majoritatea cazurilor chiar rezultă în acțiuni violente. Fără un guvern mondial nu există un arbitru pentru aplanarea diferendelor și prevenirea războiului. Statele astfel, trebuie să își consolideze puterea, deoarece doar prin aceasta ele sunt în stare să își mărească interesele și să își garanteze securitatea în condițiile anarhiei [7, p. 43-57].

Accentul realiștilor pe anarhie nu înseamnă că ei văd sistemul internațional ca unul haotic. Din contra, ei indică spre distribuirea capacităților sau a balanței de putere ca sursă a ordinii în sistemul internațional. În timp ce nu există o autoritate supremă alta decât statul în relațiile internaționale, există o ierarhie a puterilor. Prin această ierarhie a puterii realiștii explică crearea organizațiilor internaționale și rolul lor în menținerea ordinii și cooperării internaționale. Conform susținătorilor teoriei stabilității hegemonice, ordinea mondială e stabilită de o singură putere dominantă care creează și administrează organizațiile internaționale. Aceste organizații servesc intereselor hegemonului și îi legitimează poziția dominantă. Hegemonul va menține și susține organizațiile internaționale atât timp cât beneficiile vor depăși costurile. Celelalte state aderă la aceste organizații deși, acestea servesc intereselor hegemonului, deoarece hegemonul prin puterea sa este capabil să asigure motivații și stimulente pozitive suficiente. Hegemonul de asemenea suportă costul menținerii organizațiilor internaționale. Organizațiile internaționale sunt create de hegemon și servesc intereselor statelor dominante. Statele vor aparține și utiliza organizațiile internaționale dacă interesele lor vor coincide. Acestea totuși vor ignora și chiar submina organizațiile internaționale dacă aceasta va fi în interesul lor [7, p. 43-57].

Ordinea și stabilitatea în relațiile internaționale este bazată pe puterea hegemonului. Dacă puterea lui scade, scade și nivelul de ordine mondială, precum și influența organizațiilor internaționale care asigură această fundație. Totuși, majoritatea realiștilor sunt foarte pesimiști în legătură cu rolul independent al organizațiilor internaționale în consolidarea cooperării între statele suverane. În opinia lor, cooperarea internațională este facilitată mai mult de puterea hegemonului reflectată în cadrul organizațiilor internaționale. Realiiștii tind să privească organizațiile internaționale ca extensii ale marilor puteri sau ca directorate ale marilor puteri. Interesele și comportamentul organizațiilor internaționale trebuie înțeles în contextul intereselor statelor dominante. Conceptual, organizațiile internaționale sunt organizații interguvernamentale care nu sunt altceva decât suma statelor membre. Pentru realiști, guvernarea globală reprezintă efortul concertat al marilor puteri facilitat de organizațiile internaționale [7, p. 43-57].

Odată ce se vorbește despre acțiuni împotriva adevăratului interes al unui stat, organizațiile internaționale vor avea foarte puțin probabil influență, susține Kelly-Kate S. Pease, profesor în relații internaționale la Universitatea Webster, SUA. Realiiștii nu cred că o organizație internațională poate opri țările puternice de a acționa, mai ales dacă interesele lor nu sunt aliniată la o anumită problemă [7]. După cum explică Kelly-Kate S. Pease, „organizațiile internaționale pot juca, de asemenea, un rol de intervenție

în calculele de mare putere”, ceva în concordanță cu argumentul de interes de stat. Spune că „aceste organizații sunt folosite de hegemonia și marile puteri pentru a-și susține interesele în sistemul internațional. Alte state care nu sunt de mare putere pot utiliza, de asemenea, organizațiile internaționale pentru a-și atinge obiectivele și pentru a avea o voce în cadrul sistemului existent”. În plus, în ceea ce privește corelația dintre realități și dreptul internațional, dreptul internațional este fie „irelevant” pentru un realist, fie doar favorizează statul și obiectivele sale de putere și securitate [7, p.57-58].

Realistii indică adesea războaiele majore din trecut ca un exemplu de încercări eșuate ale organizațiilor internaționale. Aceste organizații internaționale au ieșit din conflict, create pentru a opri războaiele suplimentare. Totuși, acest lucru nu s-a întâmplat. Mai degrabă, organizațiile internaționale, cum ar fi Liga Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite nu au reușit să pună capăt conflictului.

Cu toate acestea, există și argumente în legătură cu care organizațiile internaționale pot avea importanță în anumite chestiuni. Kelly-Kate S. Pease, citându-i pe Randall L. Schweller și David Priess, [1, p. 1-32] susține că: „În primul rând, organizațiile internaționale oferă un mecanism de coluziune de mare putere. Puterile mari beneficiază, de obicei, de ordinul existent și au interesul de a le menține. La urma urmei, faptul că acestea sunt marile puteri sugerează că se descurcă bine în conformitate cu normele și instituțiile existente. Este posibil ca organizațiile internaționale să nu fie utile în cazul în care interesele de mare putere se ciocnesc, dar permit marilor puteri să controleze alte state în sistemele internaționale. În al doilea rând, organizațiile internaționale sunt utile pentru realizarea unor ajustări minore în cadrul ordinii existente, în timp ce principiile și normele de bază rămân fără compromis. O ordine internațională durabilă trebuie să fie flexibilă pentru a ține cont de schimbările de interes național și de statele în creștere și în declin. În al treilea rând, organizațiile internaționale pot fi agenți ai socializării internaționale. Organizațiile internaționale legitimează ordinea existentă, obținând astfel acceptarea statu quo-ului de către cele dominate. În cele din urmă, „instituțiile internaționale sunt inelul de alamă”, ca să spunem: dreptul de a le crea și de a le controla este exact ceea ce au luptat cele mai puternice state în războaiele cele mai distructive ale istoriei” [7].

Liberalismul are o poziție foarte diferită în ceea ce privește organizațiile internaționale și dreptul internațional. Liberalismul ca viziune asupra lumii își menține ferm convingerea bazată pe valoarea individului, ideea unui guvern cu puteri limitate, o piață deschisă și supremația legii. Tradiția liberală din domeniul relațiilor internaționale, care a generat dintr-o critică a liberalismului, se bazează foarte mult pe teoria economică a lui Adam Smith și teoria politică a lui John Locke. Liberalii tind să fie mai optimiști în privința viitorului relațiilor de cooperare între societăți. Aceștia pledează pentru faptul că majoritatea relațiilor internaționale sunt bazate pe comerțul pașnic de bunuri, servicii și idei între societăți. În timp ce războiul este o problemă majoră, acesta nu definește relațiile internaționale. În opinia lor, relațiile internaționale sunt modelate de asemenea de tranzacții economice și sociale majore [7].

Liberalii susțin că actorii non-statali, ca organizațiile interguvernamentale și corporațiile multinaționale, sunt actori importanți în domeniul relațiilor internaționale.

Aceasta nu înseamnă că statele nu sunt importante, ci doar că și alți actori pot influența politica mondială. Unii liberali văd statul ca o entitate mai flexibilă, ca pe o agregare de individuali și interese competitive în cadrul unei societăți. Multe din aceste interese generează legături transnaționale ce se extind dincolo de granițele statului. Guvernele statelor pot fi de asemenea compuse din agenți executivi, legislativi, juridici și birocratici care au interese personale și sectoriale. Acești factori interni pot influența procesul de luare a deciziilor la fel ca și considerațiile internaționale. Stabilirea indivizilor și tipurilor de grupuri care concurează pentru controlul guvernului, este necesară pentru a înțelege cum se comportă un stat în cadrul relațiilor internaționale. Raționalitatea nu este impusă neapărat, dat fiind faptul că influențele asupra guvernului pot conduce spre decizii imperfecte [7].

Liberalii văd relațiile internaționale ca pe o combinație a cooperării și conflictului. Indivizii au interese proprii, dar sunt și subiecți economici cooperanți. Instinctele umane sunt definite prin mișcare, schimb și comerț, ceea ce îi plasează pe o piață comună. O piață care generează avut și prosperitate și, de asemenea, creează interdependențe complexe. Extinderea pieței globale unește societățile, conectându-le prin comerț și operațiuni financiare internaționale. Societățile ajung să aibă încredere una în alta din perspectiva securității și dezvoltării economice, încrederea asigurând stimuli pentru ca actorii să coopereze unul cu altul. Chiar și atunci când apare un conflict, interdependența complexă reduce posibilitatea conflictului de a se transforma în unul violent. Interdependența complexă promovează relații mai pașnice între societăți.

Liberalii abordează organizațiile internaționale din două perspective. Prima, organizațiile internaționale ca instituții precursori ai guvernării globale. Astfel, ele sunt fondatorii începutului ordinii mondiale. Organizațiile internaționale evoluează în organizații supranaționale, care își exercită autoritatea și jurisdicția asupra statelor naționale. În a doua perspectivă, organizațiile internaționale sunt văzute ca mecanisme care asistă guvernele în depășirea problemelor colective și participă la aplanarea pașnică a conflictelor și problemelor. Organizațiile sunt importante în sine, cooperând cu guvernele și acționând independent. Pentru liberali, guvernarea globală este bazată pe interacțiunea câtorva tipuri de actori individuali, ca indivizii, grupurile de interes, agențiile guvernamentale, organizațiile interguvernamentale, ONG-urile și corporațiile multinaționale, care concurează și conlucrează pentru definirea și promovarea „binelui colectiv internațional” și pentru abordarea problemelor globale.

Pentru un liberalist care susține posibilitatea cooperării în relațiile internaționale, organizațiile internaționale sunt esențiale, deoarece nu numai că permit o platformă fizică și un spațiu pentru cooperarea de stat, dar în cadrul cartei organizațiilor internaționale este adesea un set de cerințe care state și non - actorii statului au în vedere această cooperare în afacerile internaționale. Organizațiile internaționale nu sunt formate pentru interesele calculate ale unui stat (numai pentru propria lor putere) (acolo nu este nevoie de un hegemon pentru a exista o organizație internațională pentru a continua să funcționeze), ci, mai degrabă, aceste organizații sunt create din cauza nevoii lor în ceea ce privește problemele internaționale [7]. Astfel, pentru un stat există multe stimulente pozitive pentru a se alătura unei organizații internaționale. În plus, ei

contestă ideea că sistemul internațional are legătură cu nevoia de putere militară [7]. Pentru liberali, organizațiile internaționale reprezintă căi de diplomatie, cooperare și pace internațională. Acestea indică de multe ori diferitele realizări privind drepturile omului, politicile de mediu, printre alte aspecte, cum ar fi cooperarea economică și interdependența, pentru a ilustra rolul pozitiv al organizațiilor internaționale în afacerile internaționale. De fapt, organizațiile internaționale nu numai că permit actorilor să se unească pentru a rezolva problemele, dar prezența lor mai specifică ajută la eludarea „problemelor de acțiune colectivă”, în care prin colaborare se pot realiza mult mai multe decât dacă fiecare stat sau actor lucrează în mod individual [7].

Liberaliștii susțin că, cu cât țările devin mai interdependente una față de cealaltă, cu atât mai mult va fi nevoie ca organizațiile internaționale să contribuie la schimbul de informații și la eforturile de coordonare și cooperare [7]. Și, spre deosebire de opiniile realiste privind dreptul internațional, liberalii afirmă că, statul de drept este fundamentul societății și dreptul internațional este fundamentul societății globale [7, p. 72]. Dreptul internațional este un element - cheie în evoluția drepturilor internaționale ale omului, a problemelor internaționale de mediu, precum și a altor teme, cum ar fi teoria războiului (cu constituirea unor instanțe internaționale precum Curtea Internațională de Justiție (ICJ) și Curtea Penală Internațională (ICC)). Pentru liberaliști, organizațiile internaționale nu numai că trec peste chestiunea problemei anarhiei „acțiunii colective”, ci ajută la avansarea condițiilor economice în cuvânt, contribuie la promovarea unor norme comune, permit societăților multinaționale să aibă un rol în a apropia cel mai strâns unul pe celălalt prin intermediul pieței internaționale și, în sfârșit, bazate pe chestiunea statului de drept, organizațiile internaționale oferă doar celor care sunt victime ale abuzurilor de drepturi [7].

Constructivismul este văzut ca una dintre teoriile relațiilor internaționale mai noi, dar și foarte influente. Constructivismul sugerează că relațiile internaționale, și în cadrul acelor organizații internaționale, nu sunt în sine neapărat pesimiste în privința unor aspecte precum puterea și securitatea, nici nu sunt în mod inerent pozitive și cooperative în natura lor. Mai degrabă, relațiile și instituțiile sunt văzute într-un anumit mod, în funcție de actori. Așa cum explică Ian Hurd, actorii se comportă față de lumea din jurul lor în moduri care sunt modelate de ideile pe care le au asupra lumii și că aceste idei sunt generate de interacțiunile anterioare. De aceea, în timp ce trecutul ajută la formarea modului în care actorii interacționează, acest lucru nu este permanent ca un realist sau liberalist poate avea o singură credință; interacțiunile, precum și percepțiile negative sau pozitive, nu sunt infinite, dar pot fi modificate [8].

Constructivismul a căpătat o valoare considerabilă printre cercetătorii care caută să explice activitățile și comportamentul organizațiilor internaționale. Acesta se concentrează pe rolul ideilor, convingerilor și intereselor în modelarea interacțiunilor și percepțiilor actorilor în politica mondială. Curentul implică procese prin care liderii, grupurile și statele își modifică preferințele, își modelează identitățile și învață noi comportamente [9, p.259]. Constructiviștii caută să identifice normele sociale și identitățile dezvoltate și diseminate de organizații internaționale [10].

Constructivismul este mai mult o abordare decât o teorie generală a relațiilor internaționale [11, p.119]. Constructivismul nu se bazează pe un cadru de ipoteze și

propoziții din sfera politicii mondiale și nici pe un model de analiză specifică. Acesta orbitează în jurul ideii că realitatea sau interesul au o construcție socială. Valorile și ideile sunt create de oameni care sunt modelați de legăturile și identitățile lor sociale. Mai mult ca atât, aceste valori și idei sunt schimbătoare pe măsură ce indivizii acumulează mai multă informație. Constructiviștii nu caută să explice cum este lumea de fapt, ci cum o structurează oamenii.

Constructivismul aplicat în relațiile internaționale explorează cum sunt create și diseminate normele în sistemul internațional. Aceste norme sunt dezvoltate de o varietate de actori, dintr-o varietate de culturi cu o varietate de interese. Organizațiile internaționale socializează comportamentul indivizilor și statelor în cadrul relațiilor internaționale, precum și percepția problemelor internaționale. Natura guvernării globale este fluidă, fiind structurată de indivizi și grupuri sau state în mod diferit, în funcție de perioada de timp [7].

Marxismul, în relația sa cu relațiile internaționale și cu organizațiile internaționale, privește rolul puterii economice pe măsură ce se referă la afacerile internaționale. Pentru unii marxiști, organizațiile internaționale sunt doar unelte folosite de state mai puternice din punct de vedere economic pentru a-și impune controlul și influența asupra unor state mai puțin puternice din punct de vedere economic. Astfel, cei care sunt dependenți economic de alte state și organizații internaționale sunt adesea cei care suferă în sistemul internațional. Astfel, chiar și sistemul economic însuși, în cazul capitalismului de astăzi, este privit de unii ca o altă formă de exploatare și control [7]. Organizațiile internaționale, cum ar fi Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, au primit o mare critică din partea marxiștilor și a altora pentru ceea ce ei văd ca promovarea politicilor capitalist-liberaliste [7, p. 87].

Marxismul reprezintă o teorie critică a ideilor general acceptate în domeniul relațiilor internaționale și organizațiilor internaționale și generează un cadru de lucru alternativ pentru înțelegerea lumii. Perspectiva marxistă este distinsă prin atenția sa asupra manierei în care bunurile și serviciile sunt produse și forțele economice care modelează sfera internațională. Acesta accentuează inegalitatea economică și politică în relațiile internaționale, o inegalitate care conduce spre relații de superioritate și subordonare. Astfel de relații rezultă în conflicte internaționale atât violente, cât și non-violente.

Pentru marxiști, capitalismul este trăsătura definitorie a sistemului internațional. Capitalismul reprezintă un mod de producere a bunurilor bazat pe patru atribute – proprietatea privată, motivația profitului, muncă salarizată și piață deschisă. Capitaliștii caută să își maximizeze profiturile pe piața globală competitivă. Astfel de competitivitate creează atât câștigători, cât și învinși și determină poziția și comportamentul în afacerile internaționale. Procesul capitalist de acumulare și exigențele pieței afectează indivizii și societățile nu totdeauna în mod pozitiv.

Marxiștii se axează pe clasele economice ca principala unitate de analiză. Clasa este definită ca relația persoanei în raport cu mijloacele de producție. Actorii relațiilor internaționale se disting prin rolul lor în producerea bunurilor și serviciilor în toată lumea. Capitalismul dă naștere la două clase primare dar inegale – burghezia, proprietarii mijloacelor de producere și proletariatul, salariații și muncitorii plătiți. Analiza clase-

lor include atât aceste clase, cât și clasele statelor națiuni. Țările industrializate avansate asigură prin capital și finanțare, în timp ce statele de la periferie asigură cu materie primă ieftină și muncitori necalificați. Semiperiferia, statele recent industrializate asigură cu resurse de relocațiune a activelor și cu forță de muncă ieftină calificată. Interacțiunea economică a statelor dezvoltate cu cele semiperiferice și periferice rezultă în producerea bunurilor și serviciilor pentru piețele globale, dar distribuirea beneficiilor și costurilor este inerent inegală.

Relațiile internaționale pentru marxiști sunt conflictuale, deoarece capitalismul este bazat pe exploatare. Capitaliștii caută să exploateze resursele, piața și munca pentru a-și maximiza profiturile. Cu alte cuvinte, capitalismul exploatează oamenii și cultivă inegalitate socială, politică și economică. Natura relațiilor economice este în esență fără rezultat, unde o clasă sau o clasă de state câștigă în timp ce altcineva pierde. Statele dezvoltate exploatează semiperiferia și periferia, beneficiind de pe urma lor. Totuși, relațiile internaționale sunt conflictuale, divizate între cei bogați și cei săraci. Divizarea între bogați și săraci există atât între națiuni, cât și între societăți. În context global, experiența majorității populației referitor la capitalism este marcată de violență și sărăcie.

Marxiștii postulează că factorii economici sunt esențiali pentru înțelegerea politicii interne și internaționale. Guvernele sunt reflecții ale claselor economice dominante și acestea transformă interesul propriu în interesul întregii societăți. Războaiele și alte forme de conflicte violente sunt înrădăcinate în exploatarea pe clase, iar problemele aparent de natură geostrategică sunt de fapt economice. Natura conflictelor internaționale contemporane sunt înțelese doar prin natura capitalismului contemporan.

Pentru marxiști, natura organizațiilor internaționale este determinată de ordinea economică fundamentală. Organizațiile internaționale contemporane reflectă, legitimează și promovează capitalismul global. Instituțiile financiare internaționale, ca Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, reprezintă mecanisme ale dominației capitaliste. Acestea înființează piețe deschise forțând privatizarea și încurajând investițiile străine. Corporațiile multinaționale derutează societățile printr-o rețea nocivă de dependență, care cauzează subdezvoltare și o maldistribuție gravă a averii în interiorul unei societăți sau între societăți. Organizațiile internaționale și dreptul internațional promovează interesele capitaliste în special, considerând capitalul mai degrabă de natură transnațională decât națională. Capitalismul se extinde sub masca promovării bunăstării economice și sociale globale[7].

Feminismul în relațiile internaționale analizează rolul genului în afacerile internaționale. Acestea exemplifică modul în care liderii vizează diferențele de gen, politicile legate de gen, precum și abuzurile legate de drepturile omului pe criterii de gen. În plus, ele evidențiază și rolul femeilor în relațiile internaționale; istoric, din moment ce, din păcate și destul de trist, așa cum susțin unii cum ar fi Kelly-Kate S. Pease, „faptul că rolurile, contribuțiile și problemele femeilor sunt rare și tind să fie trivializate, deoarece experiența feminină nu este la fel de apreciată ca experiența masculină”. Din ferire, datorită muncii feministe, acest lucru se schimbă, iar femeile și nenumăratele lor acțiuni pozitive în afacerile internaționale încep să primească importanța egală pe care o merită atât de bine. În ceea ce privește teoria feministă și organizațiile internaționale,

feministele încearcă să examineze modul în care genul joacă un rol în ceea ce privește organizațiile internaționale, fie că este vorba de ONG-uri, locuri de muncă în astfel de organizații, probleme de salarizare egală sau rolul lor în formarea politicilor pe probleme luând precedent la organizațiile internaționale [7].

Teoria feminismului examinează relațiile internaționale și organizațiile internaționale prin prisma aspectului gender. Acesta provoacă teoriile convenționale prin analiza politicii mondiale din perspectiva cum aceasta afectează femeile și cum diferențele de gen influențează teoria relațiilor internaționale contemporane. Feministii caută să înțeleagă ce înseamnă a fi feminin, atât în teoria, cât și în practica organizațiilor internaționale. Astfel, abordarea feministă analizează statutul, rolul și contribuția femeilor în domeniul organizațiilor internaționale și caută să înțeleagă cum acțiunile și politicile organizațiilor internaționale afectează femeile. Feministii analizează și evidențiază diferențele gender din perspectiva realistă, liberalistă și marxistă.

Abordarea teoretică feministă este centrată pe câteva presupuneri. În primul rând, problemele de gen. Cercetătorii convenționali din domeniile organizațiilor și relațiilor internaționale minimizează aspectul gender sau le abordează universal. Feministii afirmă că explicațiile contemporane sunt inadecvate, deoarece experiența femeilor în război, politică, pe piață sau clase sociale nu este întotdeauna studiată. Aspectul gender, fiind principala unitate de analiză, devin posibile noi introspecții în politica mondială. Genderul nu reprezintă doar genul unui individ, ci devine asociat cu așteptările sociale a ceea ce înseamnă masculin și feminin.

Și aici relațiile internaționale poartă un caracter conflictual. Conflictul rezultă din caracterul de superior și subordonat al relațiilor gender. Natura biologică ne arată multe diferențe între bărbat și femeie, dar fie că femininul sau masculinul este considerat superior sau inferior, este un lucru stabilit social. Această presupunere extinde analiza conflictului internațional până la natura femeii pentru a înțelege prin ce diferă experiențele ei față de cele a bărbatului. De asemenea, aceasta le permite cercetătorilor să analizeze fenomenul de exploatare, care se extinde dincolo de piață sau clasele economice.

Patriarhia este recunoscută ca și caracteristica principală a sistemului internațional. Patriarhia semnifică dominarea bărbatului. Cele mai multe edificii ale organizațiilor internaționale, ca statele, organizațiile internaționale sau firmele, sunt de natură masculină sau dominate de bărbați. Feministii susțin că ignorarea acestei trăsături îngustează analiza strict pe probleme masculine și formează orice domeniu ca unul doar al bărbaților. De asemenea, cercetătorii presupun implicit universalitatea atunci când ignorează aspectul gender, astfel redând-le problemelor, trăsăturilor și comportamentului masculin un caracter universal.

Ierarhia problemelor internaționale contemporane este ordonată în baza preferințelor masculine, marginalizând multe probleme de natură feminină. Prioritățile guvernelor, președinților, factorilor de decizie, ambasadurilor și oficialilor superiori din cadrul organizațiilor ca ONU și Organizația Mondială a Comerțului sunt de natură masculină nu din dorință de dominare, ci din cauza conceptualizării și percepției lumii într-o manieră masculină. Cei care încearcă să abordeze problemele feminine, consideră că abordările feminine se confruntă cu o realitate nefericită, deoarece atributele și problemele feminine sunt desconsiderate sau chiar ridiculizate.

Aceste ipoteze interrelaționate asigură un cadru de lucru alternativ pentru criticarea sistematică a realismului, liberalismului și marxismului și oferă o percepere alternativă a relațiilor internaționale și organizațiilor internaționale. Abordarea teoretică feministă aduce problema genderului spre studiul organizațiilor internaționale prin sublinierea și evaluarea rolului femeilor în organizațiile internaționale. Acest tip de analiză gender studiază practicile de angajare ale organizațiilor internaționale pentru a vedea ce poziții ocupă femeile și să evalueze statusul acestor poziții. Cercetătorii feministi evidențiază excluziunea femeilor de la pozițiile importante de decizie și tind să evalueze calitățile lor de îngrijire, nutriție și întreținere. Impactul disparat al politicilor și activităților organizațiilor internaționale în funcție de gender poate reprezenta de asemenea o problemă de investigare.

Abordarea feministă cercetează și ONG-urile în detaliu deoarece acestea au o natură mult mai feminină și oferă posibilitate mai mare de control asupra vieților proprii ale femeilor. ONG-urile tind să fie structurate mai pe orizontală și conlucrează cu organizațiile interguvernamentale în asigurarea asistenței și consolării victimelor politicii mondiale. ONG-urile incită abordările tradiționale masculine și problemele internaționale prin axarea la nivelele eforturilor de bază și de comunitate în ameliorarea sărăciei și identificarea *încălcărilor drepturilor omului* [7].

Funcționalistii susțin că încrederea reciprocă și obiceiurile de cooperare între guverne sunt mult mai probabil să se dezvolte prin împărțirea responsabilităților sau funcțiilor publice discrete, nu prin încercări de cooperare în chestiuni mai sensibile, cum ar fi cetățenia, uniunea monetară sau apărarea națională. Caracteristica centrală a abordării funcționale este crearea de agenții internaționale cu puteri limitate și specifice definite de funcția pe care o îndeplinesc. Agențiile funcționale funcționează numai pe teritoriile statelor care aleg să le adere și, prin urmare, nu amenință suveranitatea statului.

Exemple tipice ale abordării funcționale în vigoare sunt agențiile specializate ale Organizației Națiunilor Unite (ONU), cum ar fi Organizația Internațională a Aviației Civile (ICAO), Organizația Mondială a Meteorologiei (WMO) și Organizația Mondială a Sănătății (OMS), fiecare dintre acestea având aproape membru mondial. Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) și Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP) se bazează, de asemenea, pe principii funcționale. Funcționalismul sprijină, prin urmare, întreaga gamă de activități ale sistemului ONU în afara rolului colectiv de securitate.

Perioada din 1945 până în 1975 a reprezentat perioada cea mai reușită pentru aplicarea abordării funcționale, când a rămas un consens larg asupra teoriilor lui John Maynard Keynes privind furnizarea de bunuri publice internaționale în sectoare pre-dispuse la eșecul pieței. Totuși, ultimul trimestru al sec. XX s-a dovedit a fi problematică. Litigiile politice au tulburat ocazional rațiunea tehnocratică a agențiilor. Creșterea organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) a contestat, de asemenea, acreditările democratice ale agențiilor. În plus, globalizarea sub forma privatizării, dereglementării și comercializării a contestat baza monopolului din sectorul public pe care s-a bazat schema funcțională inițială. La începutul sec. XXI, creșterea concomitentă a societății civile globale și a sectorului de afaceri transnațional a îngădit progresiv gama de ser-

vicii istoric și unic asociată cu agențiile funcționale. Au apărut noi aspecte funcționale, cum ar fi combaterea HIV / SIDA și promovarea unui acces mai larg la tehnologiile informaționale, dar care se presupune că combină cel mai probabil rolul tradițional al agențiilor funcționale cu ONG-urile și parteneriatele corporative.

O formă variată de funcționalism, cunoscută sub numele de neofuncționalism, a fost aplicată la nivel regional pentru a explica primele etape ale formării acelor instituții care au evoluat ulterior pentru a forma Uniunea Europeană (UE). Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, Comunitatea Economică Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom) s-au limitat inițial la mandatele tehnice, științifice și de reducere a tarifelor. Discuțiile considerabile între comunitățile academice și de politici au apărut ca așa-ziii neofuncționaliști, care au încercat să utilizeze aceste succese limitate și funcționale originale pentru a promova un proiect cvasi-federal mai larg al UE. Indicatorii - cheie ai integrării cvasi-federale, adică utilizarea metodelor funcționale pentru a avansa obiectivele federaliste, pot fi detectate în adoptarea în 2002 a monedei euro ca monedă unică a zonei euro și încercările ulterioare de a crea o politică externă și de apărare comună.

David Mitrany, un savant britanic născut în România, este cel mai strâns asociat cu promovarea unei abordări funcționale. D. Mitrany a fost angajat în cadrul Ministerului de Externe al Marii Britanii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, planificând reconstrucția postbelică, și a fost inspirat în parte de programele de lucrări publice New Deal ale administrației președintelui S. Franklin Delano Roosevelt. D. Mitrany a susținut crearea unei serii de agenții tehnice și științifice formate în mod similar cu o potențialitate globală pentru punerea în aplicare a programelor de infrastructură și de reconstrucție, organizate pe o bază tehnică sau funcțională și nu pe o bază teritorială. Principalele teze ale sale David Mitrany le dezvoltă în mai multe lucrări ale sale.

Ordinea geopolitică va fi influențată tot mai mult de către actorii non-statali. Organizațiile interguvernamentale, ONG-urile și corporațiile multinaționale pe de o parte cât și grupurile de persoane, grupările teroriste intersectate cu elemente de crimă organizată internațională, precum și grupările etnice și religioase reprezintă actori care contestă continuitatea monopolului statelor asupra puterii globale. Odată cu apariția crescândă a acestora, se va destabiliza influența statului la nivel local regional și global, iar guvernul va deveni nefuncțional, ceea ce ar putea crea noi conflicte pe de o parte sau ar putea contribui la o sporire a climatului economic, în funcție de fluctuația dintre scopul propus și acțiunile întreprinse de organizațiile internaționale.

Dezvoltarea economică va fi bazată pe procese complexe de globalizare. În prezent toate căile de comunicații și cooperare sunt interconectate global sau regional. Aceasta va contribui la evoluția sistemului economic global actual și consolidarea lui în scopul eficientizării relațiilor între actorii internaționali.

Pentru a contribui la dezvoltarea globală bazată pe relații transparente între actorii internaționali, se recomandă eficientizarea gestionării informaționale prin eliminarea barierelor, dirijarea corectă a informației de la sursă către entitatea de interes, accesibilitatea sporită, precum și înclinarea actorilor internaționali către deschidere și cooperare, atât între ei cât și cu alte entități.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Randall L. Schweller, David Priess. A Tale of Two Realism: Expanding the Institutions Debate. *Mershon International Studies Review*, No 41, 1997, p. 1-32.
2. Jura C. 271 organizații internaționale interguvernamentale. București: Editura C.H.Bek, 2013. 426 p.
3. Multilateral Vienna Convention on the Law of Treaties. Concluded at Vienna on 23 May 1969. Registered ex officio on 27 January 1980. *United Nations Treaty Series*, vol. 1155, p.333.
4. Vienna Convention on the Representation of States in their relations with International Organizations of Universal Character. Done at Vienna on 14 March 1975. Not yet in force. *Official Records of the United Nations Conference on the Representation of States in their Relations with International Organizations*. Vol. II.
5. Keohane Robert O. *International Institutions and State Power. Essays in International Relations Theory*. First edition. Publisher: Westview Press, 1989. 270 p.
6. Mearsheimer John J. The False Promise of International Institutions. In: *International Security*. Vol. 19, No.3, Winter, 1994-1995, p.4-49.
7. Kelly-Kate S. Pease. *International Organizations*. Publisher: Routledge, 5 edition, 2011. 366 p.
8. Hurd Ian. *International Organizations. Politics, Law, Practice*. Publisher: Cambridge University Press. Second edition, 2014. 306 p.
9. Genest M.A. *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations*. Belmont: Wadsworth, 2003. 528p.
10. Barnett M.N. Finnemore, M., *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2004. 240p.
11. Goldstein J.S., Pevenhouse J.C.W. *International Relations*. London: Pearson, 2012. 624p.
12. Functionalism. [Accesat 20.08.2018] Disponibil: <https://www.britannica.com/topic/functionalism-international-organizations>.

OPOZIȚIA POLITICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: DIMENSIUNI POLITICO – JURIDICE

POLITICAL OPPOSITION IN REPUBLIC OF MOLDOVA: POLITICAL AND JURIDICAL ASPECTS

Alexandru ARSENI, *doctor habilitat în drept,
Universitatea de Stat din Moldova*

Ion RUSANDU, *doctor în filosofie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
rusandu@list.ru*

Rezumat

În acest articol este analizată activitatea opoziției politice ca fenomen al sistemului politic, constituțional și juridic al Republicii Moldova. În același timp, accentul a fost pus pe particularitățile opoziției politice, în special în ceea ce privește opoziția parlamentară a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *putere, parlament, opoziție politică, opoziție parlamentară, democrație, partid politic, pluralism politic, cultură politică.*

Summary

The article analyzes the activity of political opposition as a phenomenon of the political, constitutional and juridical system of the Republic of Moldova. At the same time, the accent was placed on the peculiarities of the political opposition, especially on the Moldovan parliamentary opposition.

Keywords: *power, parliament, political opposition, parliamentary opposition, democracy, political party, political pluralism, political culture.*

Transformările democratice din Republica Moldova, începuturile cărora au fost inițiate în anii '90 ai sec. XX, în mare măsură au actualizat studierea problemelor legate de democrație, a instituțiilor și principiilor sale. În acest context menționăm că un element esențial al proceselor transformatorice îl constituie constituirea și funcționarea opoziției politice, care, fiind un institut arhinesecar al democrației, prezintă prin sine o întreagă entitate complexă, devenind de rând cu alți actori (putere, guvernare) forța motrice alături de putere pentru modernizarea țării.

Dacă să ne exprimăm în termeni kanto-hegelieni, opoziția politică este exprimarea „spiritului critic” în politică.

În pofida faptului că noțiunea *opoziție politică* se află în rândul acelor noțiuni care au devenit atât de uzuale, încât conținutul și sensul lor în discursuri și texte științifice sunt percepute ca ceva de la sine înțeles, în literatura de specialitate lipsește un consens în ceea ce privește definirea noțiunii de „opoziție politică”.

Conform studiului efectuat de Ilie Popa, calea pentru definirea și utilizarea conceptului de opoziție a fost deschisă de politologul de origine română Ghiță Ionescu,

profesor la Manchester University și London School of Economics and Political Science, președinte al Comitetului pentru Unificarea Europeană al Asociației Internaționale de Științe Politice, care în anii '60 a fost și inițiatorul și directorul revistei „Government and Opposition”. În Introducere la cartea sa despre regimurile comuniste din estul Europei *The Politics of The European Communist States*, în care tratează relațiile de la acea vreme dintre stat și societate în șapte țări comuniste, el definește astfel noțiunea de opoziție: „În sens larg, /opoziția/ este orice atitudine sau acțiune concertată, spontană sau deliberată, sporadică sau continuă a unor grupuri anomice sau asociaționale, sau a unor indivizi împotriva puterii existente (pentru a arăta că definiția nu este aplicabilă la ceea ce antropologii denumesc societăți „acefale”) în orice condiții și prin orice mijloace” [1].

Conform accepțiunii pe care o dă Ghiță Ionescu noțiunii de opoziție, aceasta acoperă întreaga gamă de motive și manifestări ale conflictului politic în orice societate, ce se regăsesc „fie sub forma conflictului de interese care își are originea în fricțiunea și rivalitatea dintre grupuri în cadrul unei comunități (aceste activități se află la originea conceptului de checks and balance - Montesquieu le-a denumit *contre-pouvoirs*), folosite în cadrul unui regim politic democratic de opoziție împotriva partidului/alianței de partide aflate la guvernare, fie sub forma conflictului de valori”, definit de autor ca „dezacordul care își are originea logică în incompatibilitatea de opinii, viziune și credințe împărtășite de oamenii care trăiesc împreună în aceeași comunitate” [1].

Reputatul politolog definește, în continuare, și opoziția politică, drept instituție și parte a unei proceduri politice co-instituționale. Opoziția politică înseamnă, în accepțiunea sa, „un partid sau mai multe, sau o coaliție de partide politice, care pe baza unui set de valori proclamate public se prezintă în fața alegătorilor drept competitori ai puterii executive stabilite și care nu reușesc să adune destule voturi în cadrul unei consultări instituționalizate care să-i îndreptățească să solicite voința poporului suveran” [1].

Un aport major cu privire la analiza fenomenului opoziția politică și raportului ei cu puterea l-au adus cunoscuții politologi M.Duverger, R.Dahl, G.Sartori, D.Easton, G.Almond, S.Verba ș.a.

În literatura contemporană de specialitate autohtonă, fenomenului opoziția politică i se acordă, în opinia noastră, o atenție minoră. Din autorii autohtoni îi vom menționa pe C.Solomon, V. Moșneaga, I.Nicolaev, I. Bucătaru ș.a [2].

Opoziția nu poate exista în afara puterii, ea este „conectată” la putere prin contrapunerea sa față de putere. Trebuie să constatăm că aici problema nu rezidă în opoziționalitate (nemulțumiți sunt mulți sub diferite aspecte și probleme personale), ci în faptul că opoziția se caracterizează printr-un indiciu foarte important, și anume lupta pentru acapararea puterii.

Puterea și opoziția sunt părțile unui conflict politic, fiecare dintre care pretinde la dreptul de a reprezenta interesele majorității și să formuleze noțiunea de binele comun prin utilizarea statusului public înalt de guvernantă. Opoziția se tratează, de obicei, în sens restrâns și în sens larg. În sens larg, noțiunea în cauză se referă la aproape toate manifestările directe și indirecte de disidență și a nemulțumirilor față de regimul existent. În sens restrâns, sub opoziție se subînțelege un partid sau o coaliție de partide care speră să câștige la următoarele alegeri generale [3].

La modul general, noțiunea *opozitie* definește un grup de persoane în societate, organizație, partid care duc politica opunerii, contrapunerii, rezistenței majorității. În aspect politic, existența opoziției înseamnă imposibilitatea intransigentă principală a unei atitudini perene față de scopurile pe care le urmărește puterea politică. În diferite sisteme politice opoziția joacă roluri diferite. Astfel, în sistemul totalitar, puterea politică curma orice încercare a opoziției de a se organiza, dat fiind faptul că puterea politică vede în opoziție o primejdie pentru sine și un fenomen antistatal, iar în condițiile democrației opoziția este o componentă iminentă a vieții politice și sociale necesare pentru rotația la putere a partidelor la guvernare. Opoziția se caracterizează prin scopurile și mijloacele pe care le utilizează. Scopul major al oricărei opoziții este accederea la putere, la guvernare. Când este vorba despre mijloacele opoziției, se indică diferențierea lor în cele loiale și neloiale. Loială este cea opoziție care nu depășește cadrul legal în procesul luptelor politice și detestă violența în cazul dat. Neloială este cea opoziție care mizează pe metodele violente sau amenință cu aplicarea lor.

Formele de asociere opoziționantă pot fi diferite, însă printre cele mai răspândite/tipice sunt partidele politice. Partidele apar în cadrul unui proces de autorealizare a indivizilor, devenind în condițiile actuale institut eficient în lupta pentru putere. Partidele politice sunt cel mai eficient instrument democratic al forțelor opoziționiste, prin intermediul cărora ele își rezolvă problemele lor. În afară de partidele existente, mai sunt și alte forme de asociere prin care opoziția își promovează ideile și activitățile sale: blocurile politice/platformele fracțiunii, diferite organizații ale societății civile etc.

În ceea ce ne privește, considerăm că explicarea noțiunii „opozitie politică” urmează să întrunească următoarele elemente definitorii:

- constă din totalitatea persoanelor, partidelor, organizațiilor social-politice și fracțiunilor care se opun majorității de guvernare constituite la nivel de stat, unitate teritorial-administrativă, sat sau comună;

- activitatea acestora implică critica, controlul și alternativa guvernării;

- are, de regulă, ca scop substituirea guvernării.

Opoziția reprezintă unul sau mai multe grupuri politice organizate care se opun guvernării la nivel central sau local, activitatea cărora implică critica, controlul și alternativa guvernării, avînd, de regulă, ca scop, substituirea acesteia.

Deci, opoziția politică ia naștere atunci când ea și puterea se confruntă în atingerea scopurilor sale majore: prima să obțină puterea politică, iar a doua să o mențină cât mai mult posibil. Delegarea posibilității pentru opoziția politică de a-și expune punctul de vedere, diferit de cel al puterii, de a concura cu guvernarea ca părți egale în procesul politic – pentru voturile alegătorilor, pentru reprezentarea opoziției în organele legislative ale puterii ș.a., după cum arată experiența democrațiilor consolidate, constituie un factor de stabilitate pentru întregul sistem politic.

De aici și funcțiile opoziției politice, care sunt:

- analiza și critica puterii guvernării întru schimbarea cursului dezvoltării politice, economice și sociale a țării;

- elaborarea și promovarea programelor de alternativă ale dezvoltării societății și ale parcursului ei internațional;

- asigurarea schimbării elitei politice și a promovării noilor lideri politici.

Condițiile și factorii care determină esența și caracteristicile opoziției politice sunt particularitățile regimurilor politice și ale instituțiilor politice dominante, maturitatea elitelor politice și cultura politică a populației/electoratului. Toate acestea determină diversitatea tipurilor de opoziție politică.

Există mai multe criterii de clasificare a tipurilor de opoziție. În continuare vom prezenta tipurile de opoziție în opinia mai multor autori.

Politologii din Republica Moldova Valeriu Moșneaga și Tatiana Turco evidențiază următoarele tipuri de opoziție politică:

- în funcție de atitudinea față de sistemul politic existent, distingem opoziția constructivă și opoziția distructivă. Activitatea opoziției constructive este direcționată spre susținerea sistemului politic existent. Ea este cointeresată în colaborarea cu partidele de guvernământ. Opoziția, însă, este orientată la distrugerea sistemului politic existent sau chiar la substituirea regimului politic existent. În literatura de specialitate, opoziția constructivă mai este numită sistemică, iar opoziția distructivă - antisistemică;

- în funcție de raportul cu puterea legislativă, opoziția politică se divizează, de asemenea, în parlamentară și extraparlamentară. În sistemul democratic opoziția politică capătă o formă de existență legitimă și instituțională. Totodată, procesul de instituționalizare conduce la formarea opoziției în cadrul sistemului puterii politice. Opoziția în cauză se referă la tipul constituțional, parlamentar. Aceasta este unicul gen de opoziție care se află în sistemul puterii politice;

- în funcție de aparența ideologică, opoziția politică poate fi de dreapta, de stânga și centristă;

- în funcție de tipul societății, deosebim opoziție democratică, totalitară, tranzitorie;
- în funcție de sursa de proveniență, distingem opoziția care derivă din una și aceeași sursă sau din diferite partide sau asociații politice;

- în funcție de aparența la careva element al structurii sociale, opoziția politică poate fi, de exemplu, civilă, militară;

- în funcție de apartenența la un grup profesional (țărani, intelectuali, muncitori, elitele de proveniență, conținut, orientare diferită etc.);

- în funcție de forma de manifestare a opoziției, deosebim opoziție politică deschisă / închisă, legală / ilegală;

- în funcție de atitudinea față de majoritatea într-un grup, partid (externă, internă);

- în funcție de sfera de activitate (economică, culturală, națională etc.). [4].

Reieșind din cele două categorii de măsurare ce vizează problema (scopul și mijloacele), putem evidenția diverse genuri de opoziție politică. Dacă redăm scopurile opoziției sub forma unui continuum, apoi la un capăt al acestuia se vor situa partidele care nu au intrat în componența guvernului, dar sunt gata, la prima ocazie, să intre în componența acestuia fără a modifica regimul politic existent, iar, uneori, și cursul politic al guvernului în funcție. Profesorul american de științe sociale - politice Juan Linz caracterizează acest gen de opoziție ca semiopoziție. În acest caz, la celălalt capăt al scalei se va situa opoziția „principală”, adică forțele politice care sunt capabile să-și atingă obiectivele doar căpătând putere deplină și, de regulă, modificând radical regimul politic existent.

Evident, un atare continuum este capabil să cuprindă în sine toate tipurile de opoziție: atât „nestructurală”, orientată spre modificarea unor aspecte ale cursului social - politic, cât și „structurală”, care pledează pentru schimbarea regimului politic (de exemplu, mișcările democratice în țările Europei Centrale și de Est, în Uniunea Sovietică în perioada căderii regimului comunist, 1989 - 1991).

Este mai dificil a clasifica mijloacele opoziției politice. În acest caz, cel mai adecvat pare a fi divizarea opoziției, propusă de profesorul Juan Linz, în: loială, semiloială și neloială.[5] La genul opoziției loiale se referă puterile ce nu ies în afara luptei politice legale și care resping violența. La celălalt gen de opoziție - neloială, se referă puterile care pun accent pe metode violente și ilegale sau care amenință structurile respective cu aplicarea violenței. Din acest punct de vedere, politologul american Robert Alan Dahl a împărțit opoziția nord-americană în „normală” sau principală și marginală sau „anormală”. În opinia sa, În Statele Unite, opozițiile normale urmăresc scopuri limitate care nu pun în mod direct în discuție nici marele instituții și nici sistemul existent de credințe politice, iar primatul pe care îl acordă partidele parlamentare consensului face ca multe probleme de un interes arzător să contribuie a-și găsi canale și organe de exprimare străine mediului parlamentar (mass-media, intelectualii și universitățile, grupurile rasiale și religioase etc.).

Ghiță Ionescu consideră că „opoziția trebuie să dea dovadă de o anumită loialitate, dacă nu față de regim în sine, cel puțin față de proprii alegători. O politică de continuă înșelăciune și prefăcătorie nu poate conduce decât la dezorientarea simpatizanților și la pierderea acelu minimum de importanță politică care până la urmă și un partid „neloial” îl poate întotdeauna dobândi”[6].

Dan Moldoveanu, urmând conceptul profesorului italian de științe social - politice Giovanni Sartori, clasifică opoziția în competitivă și cooperantă. „O opoziție competitivă are, în primul rând, misiunea de a adopta o poziție care să contrazică în mod clar deciziile și activitățile majorității parlamentare sau ale guvernului. Interesul major al opoziției competitive se concentrează asupra următoarelor alegeri. Ea are obiectivul de a demonstra electoratului carențele politicii guvernului, motivându-l astfel ca la următoarele alegeri să se pronunțe în favoarea ei. Opoziția cooperantă, per contrario, nu este centrată pe următoarele alegeri. Ea este interesată, în primul rând, să-și promoveze propriile proiecte și nu doar ca alternative la deciziile guvernului, ci, pe cât se poate, și sub forma unor decizii legale concrete. Așa o opoziție este nevoită să încerce prin negocierile purtate în cadrul comisiilor și comitetelor, să obțină cât mai multe concesii din partea guvernului și majorității parlamentare”[7].

În ceea ce ne privește, considerăm oportun de a veni cu niște completări la tipurile de opoziție propuse mai sus:

- în funcție de forma de manifestare a opoziției, putem deosebi opoziție oficială și opoziție neoficială. Considerăm că denumirea dată este mai indicată decât cea de opoziție închisă și deschisă. Opoziția este oficială atunci când un partid politic sau o fracțiune parlamentară, de regulă a doua forță din legislativ, anunță public intenția de a fi în opoziție față de guvernare. Oficializarea opoziției are o însemnătate deosebită în state precum Marea Britanie, Canada, Irlanda, în care partidului de opoziție i se alocă bani de la

bugetul de stat pentru salarii și întreținere a unui cabinet de miniștri în așteptare, numit și „cabinetul din umbră”. Opoziția oficială are unele avantaje față de celelalte fracțiuni parlamentare, reprezentanții acesteia avînd dreptul să vorbească în Parlament primii după reprezentanții guvernării, să aibă mai mult timp la etapa deliberărilor și întrebărilor. De asemenea, opoziției oficiale i se alocă mai mulți bani pentru cercetări și pentru personalul de lucru decît celorlalte fracțiuni parlamentare. În Canada, liderul opoziției oficiale din Camera Comunelor în semn de recunoștință pentru poziția pe care o deține în societate i se acordă dreptul să locuiască în reședința „Stornowaz” din Ottawa, care este întreținută de guvern [8]. Opoziția este neoficială în cazul în care în mod public un partid politic sau o fracțiune parlamentară nu anunță aflarea în opoziție față de guvernare, însă din acțiunile pe care le întreprinde rezultă situarea în opoziție față de guvernare;

- în funcție de consecvență în parcursul politic, distingem opoziție transigentă și opoziție intransigentă. Opoziție intransigentă este atunci cînd un partid politic sau o fracțiune parlamentară nu se abate de la o anumită linie adoptată și nu admite nici o concesie sau nici un compromis în raport cu guvernarea, în timp ce opoziția transigentă se caracterizează prin admiterea compromisurilor. Atît opoziția intransigentă, cît și opoziția transigentă au avantaje sau dezavantaje. Opoziția trebuie să fie intransigentă în contracararea abuzurilor puterii executive, însă trebuie să fie și transigentă atunci cînd este vorba de atingerea unui consens național asupra unui subiect de interes major, în depășirea crizelor economico - financiare, politice sau constituționale; raporturile dintre guvernare și opoziție sunt de natură diversă, evidențiindu-se:

- a) raporturile de „strînsă colaborare”, care se stabilesc, de regulă, în momente dificile pentru stat și societate, de exemplu, în caz de conflicte armate sau de calamități naturale de proporții, cînd divergențele sunt lăsate temporar la o parte în vederea soluționării problemei apărute;

- b) raporturi de „normalitate”, specifice unui joc democratic corect;

- c) raporturi de „ostilitate”, ce se creează în cazul partidelor - antisistem [9].

- în funcție de raportul față de guvernare, identificăm opoziție docilă și opoziția indocilă. Unii autori sunt de părere că cea mai bună caracterizare a acestei tipologii a opoziției este divizarea în opoziție constructivă și distructivă. Totuși, în opinia noastră, opoziția docilă prin faptul că prima își propune ca scop colaborarea cu guvernarea în scopul elaborarea unei soluții pozitive, în timp ce a doua se subordonează guvernării îndeplinind unele înțelegeri cu scopul de a avea avantaje reciproce. De asemenea, opoziția distructivă este orientată la distrugerea sistemului politic existent, pe cînd opoziția indocilă acționează ca o opoziție autentică, care își propune să activeze independent prin aducerea criticilor față de acțiunile guvernării și propunerea propriilor soluții la problemele existente în societate, reprezentînd un guvern alternativ sau un guvern în așteptare, care nu are ca scop distrugerea sistemului politic, ci accesarea la guvernare și administrarea mai eficientă a puterii de stat.

Reieșind din clasificarea tradițională, vom evidenția opoziția sistemică (parlamentară) și opoziția nesistemică (extraparlamentară). În linii mari, ele se deosebesc, prin faptul că opoziția parlamentară utilizează la maximum formele parlamentare în activitatea sa, iar cea extraparlamentară se bazează pe acțiuni și metode nonparlamentare: mitinguri, proteste etc.

În conformitate cu art.4 alin.13 din Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova, opoziția parlamentară este considerată fracțiunea sau fracțiile care nu fac parte din majoritatea parlamentară și care s-au declarat în opoziție față de aceasta.

Activitatea parlamentară se desfășoară după anumite reguli, care se constituie într-un tot sub denumirea de procedură parlamentară. Tocmai această procedură asigură implicarea concretă a opoziției atât în funcționare, cât și în organele de lucru parlamentare. Mai mult, procedura parlamentară asigură dezbateră liberă, în contradictoriu și publică a problemelor vieții parlamentare, permite cunoașterea ei, precum și controlul opiniei publice [10].

În cadrul amplului proces de adoptare a legii, o primă etapă este inițiativa legislativă, din aceasta derivând și dreptul de a prezenta amendamente. Constând în „modificarea de formă sau de fond adusă unui text supus deliberării”, amendamentul reprezintă totodată o contribuție esențială a parlamentarilor în procesul de elaborare a legii. Desigur că și amendamentele se supun votului, finalele fiind expresia voinței majorității.

În cazul amendamentelor, opoziția parlamentară poate adopta, în principiu, două strategii:

- de întârziere a deliberării prin amendamente dilatorii, care să sufocă în dezbateri sterile proiectul, când autorii lor sunt conștienți că nu pot fi adoptate;
- de colaborare, cu acordul majorității, la opera legislativă a Camerei printr-o opoziție constructivă, constând în propuneri de compromis sau care aduc îmbunătățiri proiectului ori propunerii legislative supuse dezbaterii [11].

Această atitudine pare să fie determinată și de una din trăsăturile generale ale procedurii parlamentare, și anume contradictorialitatea. Desigur că binomul majoritate - opoziție și modul lui de manifestare trebuie căutat în aspectul politic. Dar colaborarea la opera legislativă prin situarea pe o poziție constructivă e determinată și de interesul specific, pe care o anumită reglementare dintr-un proiect de lege îl are în cadrul programului opoziției parlamentare. De aceea, apar uneori fluctuații ale punctelor de vedere și implicit ale voturilor exprimate de la opoziție spre majoritate și invers.

În continuare ne vom referi la particularitățile opoziției parlamentare în raport cu opoziția extraparlamentară și opoziția la nivelul organelor de reprezentare locală.

Trebuie să menționăm că opoziția parlamentară poate influența majoritatea parlamentară în probleme de interes major pentru societate, precum ar fi realizarea unor reforme în domeniul educației, justiției, orînduirii de stat etc. Reprezentanții opoziției parlamentare dispun de instrumente importante de exprimare, făcînd parte din comisiile de elaborare a proiectelor de legi, strategii de dezvoltare, prin intermediul cărora promovează propriile viziuni asupra diferitor domenii ale vieții. Opoziția parlamentară are un acces limitat la astfel de procese, ea fiind în stare să influențeze aceste procese recurgînd la metode ale opoziției antisistemice, precum ar fi protestele, pichetările, recurgerea la violență individuală sau colectivă. De cele mai multe ori, opoziția extraparlamentară nu influențează direct activitatea majorității parlamentare, însă joacă un rol important la influențarea opiniei publice, astfel încît indirect aceasta poate schimba viziunea majorității față de o decizie ce urmează a fi luată.

Cît privește opoziția din organele de reprezentare locală, trebuie de precizat că aceasta se deosebește de opoziția parlamentară prin faptul că nu are un caracter ideolo-

gic pronunțat, fiind interesată mai mult de promovarea unor proiecte de decizii care să fie susținute de majoritate. La nivel local, opoziția tinde să fie una loială, dorind să participe cât mai mult la nivelul luării deciziilor, deoarece comunitățile locale, de regulă, nu aleg reprezentanți care să-i promoveze viziunile doctrinare și ideologice, ci să le rezolve pe cele mai stringente probleme de interes local.

Pînă a ne referi la drepturile și funcțiile opoziției parlamentare, considerăm oportun să facem referință la unul dintre principiile Dreptului Parlamentar „majoritatea decide - opoziția se exprimă”. Constanța Călinoiu și Victor Duculescu menționează că acest principiu este indisolubil legat de pluralismul politic și de existența însăși a statului de drept. În orice stat democratic drepturile opoziției trebuie respectate, aceasta având dreptul în virtutea acestui principiu, nu numai să participe activ la viața parlamentară, dar și să formuleze noțiuni și chiar noțiuni de cenzură împotriva Guvernului, în condițiile în care apreciază existența unor deficiențe ce urmează a fi corectate [12].

Principiul „majoritatea decide - opoziția se exprimă” se reflectă în întreaga organizare și funcționare a Parlamentului. Mijloacele prin care acest principiu se realizează în sistemul parlamentar din Republica Moldova sunt alcătuirea biroului permanent și a comisiilor permanente potrivit reprezentării proporționale a fracțiunilor, adică potrivit configurației politice. Acest principiu este aplicabil și la alegerea Președintelui Parlamentului, alegerea Președintelui Republicii Moldova, desemnarea prim - ministrului, adoptarea actelor legislative etc.

Pentru a contracara influența majorității parlamentare, în literatura de specialitate a apărut problema identificării de noi tehnici, procedee, reguli care să împiedice dominația majorității și care să protejeze minoritatea parlamentară, să-i permită să se manifeste eficient. În același timp, posibilitatea de exprimare a opoziției nu trebuie să desființeze posibilitatea majorității de a hotărî [13].

O modalitate de exprimare a drepturilor minorității o oferă accesul egal al parlamentarilor la toate modalitățile și procedurile stabilite prin regulamente, dreptul de a veni cu inițiative legislative, de a formula amendamente, de a lua cuvântul, de a pune întrebări sau de a interpela executivul, posibilități ce sunt asigurate tuturor deputaților, indiferent de grupul parlamentar din care fac parte. Un exemplu recent din practica parlamentară din Republica Moldova, în care o inițiativă legislativă a unor deputați din opoziția parlamentară a fost susținută de Guvern, apoi și de Parlament, a avut loc în februarie 2011. Inițiativa a vizat declararea zilei de 15 februarie drept „Ziua comemorării ostașilor căzuți în războiul din Afganistan”.

Când ne referim la drepturile opoziției, trebuie să luăm în considerație faptul că acestea, de cele mai multe ori, izvorăsc din norme cutumiare, decât din acte normative. De exemplu, în legislația Republicii Moldova statutul opoziției parlamentare practic nu este reglementat. De cele mai multe ori, reprezentanții opoziției își revendică drepturile în fața majorității apelând atât la practica internațională cât și la cea europeană. E de menționat că referințele la practica internațională nu sunt obligatorii, ci doar de recomandare, însă dat fiind faptul că Republica Moldova tinde să devină parte a comunității europene, respectivele exemple sunt deseori luate în considerație.

În Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova nu se stipulează că președinția unor comisii permanente ar urma să revină reprezentanților opoziției parlamentare,

însă această practică a devenit una obișnuită în procedura parlamentară din Republica Moldova. De asemenea, nu este prevăzut în regulament ca unul din vicepreședinții Parlamentului ar urma să fie ales din rândurile opoziției, însă în practică majoritatea parlamentară rezervă o funcție de vicepreședinte minorității parlamentare, aceasta din urmă avînd libertatea de a accepta sau a respinge respectiva funcție.

În anul 2005, majoritatea parlamentară a oferit opoziției parlamentare dreptul de a desemna 5 din cei 9 membri ai Comisiei Electorale Centrale. Aceasta se întîmplă în condițiile existenței în mare parte a unei opoziții loiale majorității. La începutul anului 2011, la expirarea mandatului de 5 ani a membrilor Comisiei Electorale Centrale, practica din 2005 a fost abandonată, astfel încât la împărțirea candidaților pentru funcția de membru CEC s-a luat în considerație numărul proporțional de mandate a fracțiunilor. În aceste condiții, opoziției parlamentare reprezentată de Frațiunea Partidului Comunistilor din Republica Moldova i-a revenit posibilitatea de a înainta 3 membri, fapt care a fost criticat dur de reprezentanții opoziției. Acesta a venit și cu o inițiativă legislativă prin care au solicitat ca opoziției să-i revină 5 membri, așa cum a fost în 2005. Inițiativa legislativă nu a fost susținută de majoritatea parlamentară [14].

Un drept al opoziției care derivă din prevederile exprese ale Regulamentului Parlamentului este deținerea funcției de președinte al subcomisiei pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității Serviciului de Informații și Securitate. Articolul 28 din Regulament prevede că „în cadrul Comisiei pentru securitatea națională, apărare și ordinea publică activează o subcomisie pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității Serviciului de Informații și securitate (S.I.S.), iar în calitate de președinte al subcomisiei se alege un reprezentant al opoziției parlamentare”.

Pe lângă drepturile menționate mai sus, opoziția parlamentară are dreptul regulamentar de a iniția crearea unor comisii de anchetă, însă decizia de constituire a acestora urmează să fie adoptată prin votul majorității deputaților în conformitate cu art. 35 din Regulament. Un alt drept al opoziției parlamentare este participarea la formarea Guvernului prin exprimarea criticilor față de programul de activitate și a întregii liste a Guvernului, opoziția poate contesta actele legislative adoptate de majoritatea parlamentară la Curtea Constituțională, poate solicita Curții de Conturi să desfășoare controale în autoritățile publice, care în opinia ei nu cheltuie adecvat banii din bugetul de stat. Opoziția are, de asemenea, dreptul să dispună de aceleași șanse în lupta electorală ca și partidul sau partidele aflate la guvernare, să aibă același acces la presă, la radio și la posturile de televiziune și să-și poată prezenta în mod liber obiectivele sale.

De cele mai multe ori drepturile fiind recunoscute de majoritate sunt, totuși, ignorate de aceasta. Se întîmplă astfel deoarece opoziția parlamentară nu are un statut oficial, iar respectarea drepturilor sale ține mai mult de aspectul moral al majorității. Ca formă de protest a opoziției față de încălcarea drepturilor sale, aceasta în practica parlamentară din Republica Moldova s-a evidențiat diferit de la blocarea tribunei, părăsirea colectivă a ședinței în plen a Parlamentului și până la neprezentarea la ședințele plenare ale Parlamentului pentru o perioadă destul de îndelungată.

Funcțiile opoziției parlamentare reprezintă, de fapt, rolul acesteia. De aceea, în continuare referindu-ne la funcțiile opoziției, indirect, vom constata care este rolul acestei instituții.

Stanislav Secrieru în monografia sa *Parlamentul Republicii Moldova: Organul reprezentativ al poporului și unica autoritate legislativă* constată că „toți autorii și cercetătorii acestei instituții sunt unanimi în aprecierea că rolul opoziției politice e acela de frînare și corectare a puterii” [15].

Dan Moldoveanu consideră că rolul opoziției politice este acela de a cenzura activitatea majorității parlamentare, de a informa și sensibiliza opinia publică de eventualele deficiențe, neîmpliniri sau chiar de acte de neconstituționalitate. Totodată, opoziția politică este cea care prezintă alternative sociale și politice la politica desfășurată de majoritatea de guvernare.

Din analiza activității opoziției, la mod general putem constata un activism mai sporit al ei, fapt ce reiese din funcțiile și scopurile sale [16]. Activismul opoziției se observă atât la etapa inițierii propunerilor legislative, cât și la etapa finală de dezbateri plenare. La etapa discuțiilor în comisiile parlamentare, forța de convingere a reprezentanților opoziției, de regulă, este mai productivă. Anume în comisii activitatea celor două extreme devine constructivă, și adesea comisia responsabilă pentru definitivarea proiectului de lege vine în ședința în plen cu un raport întocmit în baza amendamentelor deputaților în opoziție. De aici rezultă funcția opoziției de reprezentare a cetățenilor care i-a votat, cetățeni egali în drepturi cu cei care s-au exprimat pentru majoritatea parlamentară. Astfel, pentru a-și păstra și spori sprijinul popular, opoziția depune eforturi duble pentru a se opune majorității și a promova interesele propriului electorat.

Un membru al Parlamentului joacă câteva roluri în legislativ, rezumate, uneori, ca legislator, reprezentant al votanților săi, scrutător al activității guvernului și un susținător sau un critic al propunerilor și inițiativelor din Parlament. Membrii trebuie să accepte că oportunitățile pentru munca lor de legislatori va fi limitată, dar rolul lor ca reprezentanți este de neabătut și poveri mai mari revin pe membrii opoziției decât pe guvernanți în privința controlului și supravegherii.

În același timp, opoziția are datoria pentru ea însăși și pentru alegătorii săi de a juca rolul unui guvern alternativ și, pe alocuri, rolul unui guvern în așteptare. Aceasta reprezintă una din funcțiile de bază ale opoziției de a reprezenta alternativa guvernării, deoarece opoziția de astăzi poate fi majoritatea de mâine. Prin aceasta se explică de ce opoziția în majoritatea cazurilor nu este de acord cu acțiunile întreprinse de guvernare, deoarece în caz contrar aceasta nu va mai reprezenta o alternativă. Una dintre principalele funcții ale opoziției este activitatea sa în examinarea acțiunilor Guvernului, supravegherea puterii în aplicarea legii și, în special, a utilizării finanțelor acordate executivului pentru activitatea sa. Există un mecanism disponibil opoziției pentru examinarea activității guvernării, și anume adresarea întrebărilor și interpelărilor. Acestea sunt adresate primului ministru și miniștrilor în ședințele în plen ale Parlamentului în ultima zi de joi a fiecărei luni, așa cum rezultă din art. 102 din Regulamentul Republicii Moldova. Atunci când opoziția își dorește angajarea unei debateri publice complexe asupra politicii în ansamblu a Guvernului sau când își dorește demiterea acestuia, poate iniția noțiunea de cenzură (doar în cazul în care opoziția deține cel puțin $\frac{1}{4}$ din numărul total al deputaților).

Concluzionând, vom menționa că opoziția politică este un element important în cadrul sistemului politico-juridic democrat, ea fiind garantul dezvoltării și modernizării procesului politic.

Opoziția parlamentară își are legitimitatea în votul exprimat de cetățeni, în condiții absolut legale cu care a fost investită și majoritatea parlamentară. Iar opoziția parlamentară este parte integrantă a Parlamentului în calitate de organ reprezentativ suprem al poporului, rezultat din voința liber exprimată.

În opinia noastră, factorii principali care au un impact nefavorabil asupra institutului opoziției politice în condițiile tranzitorii spre o democrație durabilă sunt următorii:

- legătura insuficientă și slabă dintre partide și societate, dintre opoziție și societate, care denotă neconcordanța intereselor acestor binomuri;
- nivelul scăzut al culturii politice a populației;
- lipsa liderilor marcanți în rândurile opoziționarilor.

Considerăm oportun de a instituționaliza juridic opoziția (parlamentară și extra-parlamentară), adică de a elabora și adopta o lege specială care ar confirma statutul său legitim, în care vor fi definite esența și rolul opoziției și garanțiile legale ce vor asigura activitatea ei.

Unul dintre factorii majori care indică „slăbiciunile” opoziției politice (mai cu seamă cea de dreapta) constă în lipsa unor structuri organizaționale mature la nivel local, baza electorală insuficientă, concurența neloială din partea partidului/partidelor de guvernământ.

Tot aici vom menționa că și sistemul electoral cu pragurile înalte de accedere în parlament, de exemplu, a partidelor politice, nu favorizează opoziția, care este nevoită să se descurce în cadrul jocului impus de partidul/partidele de guvernământ.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Popa I., Ionescu Gh. Deschizător de drumuri în teoria politică a opoziției. Vezi: <http://www.punctulcritic.ro/ilie-popa-ghita-ionescu-deschizator-de-drumuri-in-teoria-politica-a-opozitiei.html>
2. Solomon C., Enea V. Vezi: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/6.PutereasiopozitiainalegerileparlamentaredinRepublicaMoldovasidinRomania.pdf Mosneaga V., Nicolaev I., Bucataru I: interacțiunea dintre puterea politică și opoziție în contextul transformărilor democratice: dimensiuni teoretico-metodologice. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2013, nr.2, p.139-147.
3. Бромхед П. Эволюция британской конституции. Москва: Юридическая литература, 1978.332 с.
4. Politologie/Coord.: Moșneaga V., Rusnac Gh., Chișinău: CEP, USM, 2007, p.176.
5. Conform lui Moșneaga V., Rusnac Gh., Sacovici V. Op.cit., p.86.
6. Ionescu G. Isabel de Madariaga. Opoziția, trecutul și prezentul unei instituții politice. București: Humanitas, 1992, p.86.
7. Moldoveanu D. Locul și rolul partidelor politice în exercitarea puterii de stat. - www.cnaa.ms/files/theses/2010/16600/dan_moldovanu_thesis.pdf.
8. Sazwell John. Leader of the Opposition (The Canadian Encyclopedia) - www.thecanadianencyclopedia.com/index.cfm?PgNm=TCE&Params=A1ARTA0004587
9. Moldoveanu D. Locul și rolul partidelor politice în exercitarea puterii de stat. - www.cna.md/files/theses/2010/16600/dan_moldovanu_thesis.pdf.
10. Rusu I. Drept constituțional și instituții politice. București: Lumina Lex, 2001, p.427.
11. Constantinescu M., Muraru I. Drept parlamentar. București: Gramar, 1994, p.224.
12. Călinoiu C., Duculescu V., Drept parlamentar. București: Gramar, 2006, p.53.
13. Muraru I., Tănăsescu S. Drept Constituțional și Instituții Politice. Ediția a IX-a. București: Lumina Lex, 2001, p.468
14. http://www.arena.md/?go=news&n=2857&t=treideputatecomunisteși_augăsisustșnerelaGuvern.
15. <http://unimedia.md/?mod=news&id=29130> .
16. Secieru Stanislav. Parlamentul Republicii Moldova: Organul reprezentativ al poporului și unica autoritate Legislativă. Chișinău, 2001, p.40.

FUNDAMENTAREA LEGALĂ A PROCESULUI DECIZIONAL
DIN CADRUL ADMINISTRAȚIEI PUBLICE LOCALE
A REPUBLICII MOLDOVA: REFLECȚII ANALITICE

LEGAL FUNDAMENTATION OF THE DECISION-MAKING PROCESS
IN THE LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: ANALYTICAL REFLECTIONS

Victor SACA, *doctor habilitat în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova
vtsaca@hotmail.com

Oleg SOLOMON, *doctor în științe administrative,*
Ministerul Apărării
soacbu77@yahoo.com

Rezumat

Procesul de elaborare, adoptare și implementare a deciziilor reprezintă activitatea de bază din cadrul organizațiilor. În cadrul administrației publice, eficiența și eficacitatea autorităților la fel depind de calitatea deciziilor adoptate și implementate. De aceea, existența unui proces decizional calitativ este foarte importantă pentru orice autoritate administrativă, inclusiv locală, care se vrea a fi una modernă. În acest articol vom studia și analiza prin prisma legală procesul decizional din cadrul autorităților administrației publice locale. Vom analiza dacă actualul cadru legislativ național este suficient și bine construit, pentru ca autoritățile publice locale să desfășoare procese decizionale raționale, transparente și participative.

Cuvinte-chee: *administrație publică, autorități, administrație publică locală, proces decizional, eficient, eficace, calitativ, transparent, elaborare, participare, adoptare, implementare.*

Summary

Decision-making process is the most important activity within the organisations. In the public administration the efficiency and effectiveness of the activity of authorities also depends on the quality of the decisions taken and implemented. Therefore, having a good decision-making process is very important for every administrative authority, including local, which pretends to be a modern one. In this article we are going to study and analyse the decision-making process of local public administration through legal framework. So, we'll find out if the actual national legal framework is sufficient and well build for local public authorities to develop rational, transparent and participative decision-making process.

Keywords: *public administration, authorities, local public administration, making-decision process, efficiency, effectiveness, qualitative, transparent, elaboration, participation, adoption, implementation.*

Eficiența și eficacitatea activității autorităților administrației publice sunt exprimate prin calitatea deciziilor elaborate și adoptate, precum și prin exactitatea implementării acestora. Actul decizional administrativ reprezintă acel proces fundamental din cadrul administrației publice, care stă la baza oricărei activități realizate de aceasta, îndreptată spre organizarea executării sau executarea nemijlocită a deciziilor legislative (legi), organizarea și prestarea serviciilor publice, precum și satisfacerea cât mai completă și calitativă a necesităților cetățenilor.

De aceea, cercetarea, înțelegerea și identificarea modalităților de eficientizare a procesului de luare a deciziilor reprezintă un deziderat perpetuu pentru autoritățile administrației publice din Republica Moldova. Acesta este amplificat de numărul tot mai ridicat de cetățeni nemulțumiți de proporțiile penurii ce s-au așternut peste unitățile administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova, cauzată în mare parte de calitatea actului de guvernare centrală și locală.

Din aceste considerente, autorii își propun drept scop de bază în prezentul articol cercetarea procesului de luare a deciziilor din cadrul administrației publice locale (APL) prin prisma cadrului legislativ național, întrucât acesta reprezintă primul nivel decizional cu care intră în contact cetățeanul. Majoritatea necesităților cetățenilor, inclusiv cele vitale, trebuie să fie satisfăcute de către autoritățile APL prin intermediul serviciilor publice, ce necesită a fi prestate la cele mai înalte standarde de calitate. Pentru aceasta, evident, se necesită decizii fundamentate, raționale, consultate, transparente și cât mai complet posibil aplicate. De aceea, analiza metodologiei normative de luare a deciziilor și de implementare a acestora în cadrul autorităților APL reprezintă un subiect de primă importanță și actualitate în contextul imperativului de modernizare continuă a administrației publice din Republica Moldova.

Totodată, ne exprimăm speranța că rezultatele prezentei cercetări vor fi utile și pentru procesul de reformare a administrației publice din Republica Moldova, inclusiv a APL, desfășurat potrivit *Strategiei naționale privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020* [1]. Or reformarea și modernizarea unei administrații nu poate fi realizată în lipsa unui act decizional calitativ.

Cadrului legislativ din Republica Moldova cu privire la procesul decizional local

În continuare vom supune cercetării procesul de luare a deciziilor din cadrul APL derivat din prevederile cadrului legislativ național. Actele legislative cu prevederi îndreptate spre construirea și administrarea exercițiului decizional la nivel local vor fi expuse și analizate în ordine ierarhică, ținându-se cont de importanța și ponderea acestora în reglementarea respectivului proces.

Prin urmare, vom iniția procesul de cercetare a actului decizional din cadrul APL prin analiza prevederilor constituționale ale Republicii Moldova, care consfințesc instituția autonomiei locale. Astfel, potrivit *Constituției Republicii Moldova* [2, art.109, 112], autoritățile administrației publice prin care se exercită autonomia locală în sate și în orașe sunt consiliile locale alese și primarii aleși, care activează în condițiile legii ca autorități administrative autonome ce *rezolvă treburile publice din sate și orașe*. Raporturile dintre autoritățile publice locale au la bază principiile autonomiei, legalității și colaborării în rezolvarea problemelor comune. De asemenea, Constituția prevede faptul că administrația publică în unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe principiile autonomiei locale, ale descentralizării serviciilor publice, ale eligibilității autorităților administrației publice locale și ale consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit.

Legea Supremă a statului Republica Moldova consfințește faptul că autoritățile administrative autonome rezolvă treburile publice din sate și orașe și că, în problemele locale de interes deosebit, acestea consultă cetățenii. Potrivit *Dicționarului Explicativ al Limbii Române* [3], termenul *a rezolva* are semnificația de a găsi soluția unei probleme,

iar *Dicționarul general de sinonime al limbii române* [4] explică faptul că termenii *a decide*, *a hotărî* sunt sinonimele termenului *a rezolva*. Așadar, Constituția Republicii Moldova obligă autoritățile APL să identifice soluții care, *ipso facto*, pot fi stabilite doar în rezultatul desfășurării unor procese decizionale, pentru rezolvarea treburilor publice de interes local, prin consultarea cetățenilor. Actul constituțional stabilește clar că autoritățile administrative locale trebuie să țină cont de părerile cetățenilor din cadrul comunităților pe care le gestionează, constatându-se astfel faptul că participarea cetățenilor din cadrul unităților administrativ-teritoriale la procesul decizional local reprezintă unul din elementele fundamentale ale actului decizional.

Următorul act legislativ analizat este *Legea cu privire la administrația publică locală* [5]. Potrivit art. 3 din legea menționată, autoritățile APL beneficiază de *autonomie decizională*, organizațională, gestionară și financiară, au dreptul la inițiativă în tot ceea ce privește administrarea treburilor publice locale. Observăm faptul că primul drept de care beneficiază autoritățile APL este cel cu privire la autonomia decizională.

Originea termenului *autonomie* provine de la latinescul *autonomos*, ceea ce semnifică *singur cu legea*. Subsecvent, sintagma *autonomie decizională* se referă la dreptul și capacitatea autorităților publice locale de a decide în mod de sine stătător asupra modalităților de administrare a treburilor publice locale, cu condiția să respecte prevederile cadrului legislativ național, după cum este stipulat și în *Legea privind descentralizarea administrativă* [6].

În aceeași ordine de idei, legea stipulează că *în problemele de importanță deosebită* pentru unitatea administrativ-teritorială, *populația poate fi consultată* prin referendum local. În problemele de interes public local, care preocupă o parte din populația unității administrativ-teritoriale, *pot fi organizate cu această parte diverse forme de consultări*, audieri publice și convorbiri [5, art.8]. Sintagma legislativă, *populația poate fi consultată*, utilizată de legiuitor oferă dreptul și posibilitatea autorităților APL de a consulta colectivitățile locale în soluționarea problemelor de importanță deosebită, însă aceasta nu este o obligație. Constatăm, caracterul facultativ al normei cu privire la consultarea populației, rămâne la latitudinea autorităților publice administrative locale decizia de consultare a cetățenilor. Considerăm că această normă necesită să comporte un caracter imperativ, și nu facultativ, din considerentele că atât *Carta Europeană a Autonomiei Locale* [7], cât și *Legea Supremă a țării* [2] garantează dreptul cetățenilor de a participa la administrarea treburilor publice, iar caracterul specific al problemelor cu care se confruntă colectivitățile locale, le oferă acestora dreptul natural și rațional de a participa la soluționarea propriilor probleme. În lipsa exercițiului de implicare a colectivităților în actul decizional, autoritățile locale nu ar putea cunoaște care sunt cele mai calitative și mai potrivite soluții ce ar putea înlătura dificultățile sociale ale cetățenilor și îmbunătăți nivelul de trai al acestora. Aplicarea unor soluții neconsultate, care nu sunt pretabile cu caracterul specific al problemelor locale, va conduce la disiparea resurselor publice și perpetuarea stării problematice existente. Or scopul autorităților APL rezidă tocmai în satisfacerea continuă, completă și calitativă a necesităților tuturor cetățenilor.

Totuși, în cazul proiectelor de decizii ale consiliului local, proiectelor de dispoziții ale primarului, care pot avea impact economic, social și de mediu, legea prevede

[5, art.8, 32] că acestea *se consultă public* cu respectarea procedurilor stabilite, evitându-se astfel caracterul opțional al acțiunii. Ținem să reliefăm faptul că procedurile stabilite de fiecare autoritate reprezentativă și deliberativă a unităților administrativ-teritoriale de nivelului I sau II trebuie să concorde întocmai cu prevederile cadrului legislativ național în vigoare, cu referință la *Legea privind transparența în procesul decizional* [8], lege care ulterior urmează a fi analizată.

Autoritatea reprezentativă și deliberativă a populației unității administrativ-teritoriale are drept de inițiativă și decide în toate problemele de interes local, cu excepția celor care țin de competența altor autorități publice [5, art.14]. Ședințele consiliilor sunt publice. Orice persoană interesată poate asista la ședințele consiliului. Cetățenii, asociațiile și alte părți interesate *au dreptul de a participa la orice etapă a procesului decizional*, de a avea acces la informațiile privind bugetul localității și modul de utilizare a acestuia, precum și la proiectele de decizii și la ordinea de zi a ședințelor. De asemenea, aceștia au dreptul de a propune inițierea elaborării și adoptării unor decizii, de a prezenta autorităților publice locale recomandări privind diverse proiecte de decizie supuse dezbaterilor. *Autoritățile publice locale sunt obligate să întreprindă măsurile necesare pentru asigurarea posibilităților efective de participare a cetățenilor, a asociațiilor și a altor părți interesate la procesul decizional*. Elaborarea și promovarea politicilor de comunicare și dialog cu cetățenii la fel reprezintă o obligație a autorităților publice locale [5, art.17]. Prin aceste norme, legiuitorul recunoaște și acordă cetățeanului dreptul universal și constituțional de a participa prin contribuție personală la procesul decizional local.

Astfel, colectivitățile locale dispun de posibilitatea legală de a iniția un proces decizional, de a înainta propuneri pentru cel deja inițiat de autorități, precum și a solicita informații cu privire la modalitățile de utilizare a resurselor. Prin urmare, dacă în cazul consultărilor publice ale cetățenilor în cele mai importante probleme de interes local acestea comportă un caracter facultativ pentru autoritățile publice locale, atunci în cazul exercițiilor decizionale, autoritățile sunt obligate să asigure condițiile necesare pentru facilitarea participării cetățenilor la activitățile cu caracter decizional inclusiv prin publicarea programelor, strategiilor, agendei ședințelor pe diverse suporturi informaționale și non-informaționale. Împiedicarea accesului liber la ședințele consiliilor sau compromiterea procesului decizional prin acțiuni deliberate de ascundere a informației de interes public reprezintă acțiuni ce se sancționează conform legislației.

Forma de bază de activitate a autorităților reprezentative și deliberative ale unităților administrativ-teritoriale este reprezentată de ședințele ordinare și extraordinare. Ședințele consiliilor se desfășoară potrivit unei ordine de zi. Proiectul ordinii de zi se întocmește la propunerea primarului, președintelui raionului sau a consilierilor, care au cerut convocarea consiliului și se supune aprobării consiliului la începutul ședinței. *Aceasta se aduce la cunoștința locuitorilor unității administrativ-teritoriale* respective prin mass-media sau prin orice alt mijloc de informare. Ordinea de zi a ședinței consiliului cuprinde numărul curent al subiectelor propuse consiliului spre examinare, denumirea acestora și numele raportorului. În înștiințarea despre convocarea ședinței, pe lângă ordinea de zi, data, ora și locul ședinței, se mai indică modul de familiarizare a consilierului cu proiectele de decizii, cu avizele comisiilor de specialitate, cu rapoartele

sau informațiile conducătorilor subdiviziunilor subordonate, precum și cu întrebările, interpelările și petițiile supuse examinării în ședința convocată. Proiectele de decizie se propun de a fi incluse în ordinea de zi de către primar, de către președintele raionului, consemnându-se titlul și inițiatorul proiectului și se aduce la cunoștința consilierilor cu indicarea comisiilor de specialitate cărora le-au fost remise spre avizare și cu invitația de a prezenta amendamente. Proiectele de decizie cu materialele de însoțire se transmit spre avizare comisiilor de specialitate ale consiliului, compartimentelor de specialitate ale primăriei și serviciilor publice desconcentrate și descentralizate în vederea întocmirii unui raport. După examinarea proiectului de decizie și a propunerilor compartimentului de specialitate al primăriei și ale serviciilor publice, comisia de specialitate a consiliului elaborează un raport cu privire la adoptarea, modificarea sau respingerea lor. Rapoartele și avizele se transmit secretarului consiliului, care va dispune măsurile corespunzătoare de remitere a lor către primar și către consilieri cel târziu până la data ședinței consiliului [9].

Problemele de pe ordinea de zi a ședinței consiliului se examinează dacă acestea sunt însoțite de avizul sau raportul comisiei de specialitate a consiliului și, după caz, de raportul sau avizul primăriei și/sau al subdiviziunii de resort a serviciului public descentralizat sau a celui desconcentrat, precum și de sinteza recomandărilor recepționate în cadrul consultării publice [5, art.22]. Comisiile de specialitate se instituie de către consiliul local pentru cele mai principale domenii de activitate, membrii acestora fiind doar consilierii. Comisiile sunt structuri de lucru consultative ale consiliilor, responsabile în fața acestora, și sunt menite să asigure eficiența activității consiliilor. Ședințele comisiei, de regulă, sunt publice, iar deciziile în cadrul acesteia se adoptă cu votul deschis al majorității membrilor săi. Deciziile comisiei comportă un caracter de recomandare pentru consiliu. *Identificarea și examinarea problemelor din domeniul de responsabilitate*, care necesită soluționare de către consiliu, *analiza proiectelor de decizii ale consiliului și prognozarea consecințelor* realizării acestora reprezintă unele dintre atribuțiile principale ale comisiei [9]. Tot de competența consiliilor este și formarea comisiilor administrative [5, art.14], a căror atribuții și funcții nu se regăsesc în Legea cu privire la administrația publică locală [5] și nici în Legea pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind constituirea și funcționarea consiliilor locale și raionale [9].

Ședința consiliului este deliberativă dacă la ea sunt prezenți majoritatea consilierilor aleși. În realizarea competențelor, consiliul adoptă decizii cu votul majorității consilierilor prezenți, cu excepția cazurilor în care legea sau regulamentul consiliului cere un număr mai mare de voturi. Deciziile privind aprobarea bugetului local, administrarea bunurilor, stabilirea cuantumului taxelor și impozitelor locale, planificarea dezvoltării localităților și amenajării teritoriului, asocierea cu alte consilii, instituții publice din țară sau din străinătate se adoptă cu votul majorității consilierilor aleși. Deciziile privind inițierea revocării primarului se adoptă cu votul a două treimi din numărul consilierilor aleși. Totodată, consiliul local poate stabili adoptarea unor decizii prin vot secret sau prin vot nominal. Proiectele de decizii sunt propuse de consilieri și/sau de primar [5, art.19].

Dar cetățenii nu dispun de dreptul de a propune proiecte de decizie? Această normă se află în contradicție cu cea prevăzută la art.17 din cadrul aceluiași act legislativ [5, art.17, 19]. Concomitent, deducem faptul că un număr substanțial de decizii în cadrul consiliilor locale pot fi adoptate cu o pătrime din numărul consilierilor aleși. Din punctul nostru de vedere, acest prag stabilit pentru adoptarea deciziilor în cadrul consiliilor este unul insuficient, fiindcă în astfel de cazuri se creează premisele necesare pentru adoptarea unor decizii părtinoare și lipsite de legitimitate.

Concomitent, legea stipulează faptul că în cazul parității de voturi, nu se adoptă nici o decizie, dezbaterile fiind reluate în ședința următoare. Observăm că norma nu specifică de câte ori această situație ar putea să se repete. În astfel de situații, probabilitatea ca în cadrul consiliului să se realizeze diverse compromisuri sau concesiile între diferitele grupuri de interese, care în majoritatea cazurilor comportă un caracter netransparent și neconform interesului general local, este foarte accentuată. Pentru a evita astfel de situații și pentru a asigura eficiența activității consiliilor, propunem ca în cazul parității de voturi pentru un anumit subiect la două ședințe concomitente propunerile sau recomandările majorității cetățenilor sau, după caz, avizul mediului academic și de cercetare solicitat, să fie decisive.

Totodată, nu poate rămâne neobservabilă omisiunea că, deși actele autorităților APL, care nu sunt altceva decât expresia juridică a deciziilor adoptate, reprezintă una din categoriile actelor normative a căror structură și conținut, etape, reguli, proceduri tehnice de elaborare sunt reglementate de Legea cu privire la actele normative [10, art.1, 18], normele cu privire la elaborarea proiectelor de decizii ale Legii cu privire la administrația publică locală [5] nu conțin trimiteri sau referințe la actul legislativ cu norme juridice speciale cu privire la elaborarea și adoptarea actelor normative [10].

Deciziile consiliului se semnează de președintele acesteia și se contrasemnează de secretarul consiliului. În cazul în care secretarul consiliului consideră că decizia consiliului este ilegală, el *este în drept să nu o contrasemneze și să solicite consiliului reexaminarea* acestei decizii. După semnare, secretarul consiliului remite decizia autorității executive a consiliului și oficiului teritorial al Cancelariei de Stat. Autoritatea executivă a consiliului, dacă consideră că decizia consiliului este ilegală, trebuie să sesizeze oficiul teritorial al Cancelariei de Stat [5, art.20]. Consiliul la fel poate solicita oficiului să verifice legalitatea oricărui act adoptat de autoritatea executivă, în cazul în care consideră că respectivul act este ilegal [5, art.66]. Din norma prezentată, iese în evidență dreptul secretarului consiliului de a nu contrasemna decizia adoptată de consiliu și de a o restitui pentru examinare, în cazul în care aceasta contravine cadrului legislativ. Totuși, legea nu reglementează acțiunile ulterioare ale secretarului în situațiile în care consiliul ar putea să-și mențină decizia adoptată. În schimb, legiuitorul instituie o altă pârgie legală de combatere a abuzului din partea consilierilor, prin obligarea autorității reprezentative a populației unității administrativ-teritoriale și executive a consiliului să sesizeze oficiul teritorial al Cancelariei de Stat și/sau instanța de contencios administrativ în cazul în care consideră că decizia adoptată de consiliu este ilegală. Astfel, a fost instituit un echilibru funcțional între cele două autorități locale, care ar trebui să servească doar interesele și binele comun al colectivităților locale.

Pentru activitatea consiliului și pentru deciziile acestuia pe care le-au votat consilierii răspund solidar. Fiecare consilier poartă răspundere juridică pentru propria activitate desfășurată în exercitarea mandatului. În cazurile în care consilierul dispune de un alt punct de vedere decât a celorlalți colegi, acesta poate exprima opinie separată (obiecții și propuneri), care la cererea acestuia se consemnează în procesul-verbal al ședinței și se publică în organul de presă al consiliului [5, art.23]. Propunerile și obiecțiile exprimate de consilier la ședință, trebuie să fie examinate în mod obligatoriu la etapa de definitivare a proiectelor de decizii [5, art.13]. În aceste cazuri, față de consilierul care și-a consemnat opinia separată și dezacordul cu decizia adoptată de consiliu, nu se aplică prevederile cu privire la solidaritatea consilierilor pentru activitatea consiliului [5, art.23].

Următorul act legislativ analizat în contextul radiograferii procesului decizional din cadrul APL este *Legea privind descentralizarea administrativă* [6]. Potrivit acesteia, autoritățile publice locale dispun de dreptul de a adopta liber decizii, fără intervenții din partea altor autorități publice, în scopul realizării intereselor sale. Totodată, legea instituționalizează și principiul dialogului instituțional, care presupune informarea și consultarea de către stat în timp util a autorităților publice locale, în procesul de planificare și de luare a deciziilor, prin structurile lor asociative, asupra oricăror chestiuni ce le privesc în mod direct, ori sunt legate de procesul descentralizării administrative [6, art.1-3].

Așa cum evidențiam *apriori*, actele normative, inclusiv ale autorităților APL, se elaborează potrivit normelor instituite prin *Legea privind actele normative* [10]. Actul legislativ stabilește categoriile și ierarhia actelor normative, principiile și etapele legiferării, etapele și regulile elaborării proiectelor actelor normative, cerințele de bază față de structura și conținutul actului normativ, precum și procedeele tehnice aplicabile actelor normative.

Proiectul unui act normativ se elaborează în câteva etape consecutive [10, art.21-39]. În primul rând, se desemnează persoana responsabilă sau, după caz, se formează grupul de lucru din specialiști în domeniu și *reprezentanți ai societății civile* care va elabora proiectul de act normativ. La elaborarea proiectului pot fi angajați și alți specialiști în bază de contract, alții decât cei din cadrul autorității publice. Până la elaborarea versiunii inițiale a proiectului *poate fi elaborat conceptul* viitorului act ce va cuprinde analiza prevederilor existente în legislație, problemele ce trebuie soluționate, aspectele de bază ce trebuie incluse în viitorul act, precum și altă informație ce explică conceptul. Mereu am promovat ideea cu privire la elaborarea și aprobarea conceptului, iar mai apoi, pe baza acestuia, elaborarea proiectului de act normativ, tocmai pentru a evita disiparea resurselor instituționale, inclusiv a timpului. În cazul elaborării directe a proiectului de act normativ, în lipsa unei aprobări prealabile a liniilor directorii ale acestuia, la finalul procesului se poate constata că proiectul nu îmbunătățește starea curentă a lucrurilor, astfel concluzionându-se că doar au fost irosite resursele publice.

Ulterior, în temeiul *studiului de cercetare*, precum și în baza *analizei ex ante*, persoana responsabilă de elaborarea proiectului actului normativ sau, după caz, grupul de lucru determină conceptul și stabilește categoria și structura actului normativ [10, art.28].

În baza propunerilor inițiale, a studiului de cercetare și a altor materiale, precum și *după consultarea părților interesate*, se întocmește versiunea inițială a proiectului actu-

lui normativ [10, art.29]. Autoritatea publică cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actului normativ poate solicita uneia ori mai multor autorități, organizații sau experți să elaboreze proiectul actului normativ necesar ori proiecte de alternativă, în bază de contract de prestări servicii, în conformitate cu prevederile legale referitoare la achizițiile publice. Concomitent cu elaborarea proiectului actului normativ se întocmește *nota informativă la proiect* [10, art.30]. Proiectul actului normativ, însoțit de nota informativă, se transmite spre avizare autorităților publice responsabile de implementarea prevederilor conținute în proiect, instituțiilor interesate, precum și reprezentanților societății civile, care întocmesc și prezintă autorului proiectului avizele la proiect. Concomitent sau înainte de transmitere spre avizare, proiectul actului normativ este supus consultării publice [10, art.32].

În urma avizării și consultării publice, autorul proiectului întocmește *sinteza obiectivelor și propunerilor* autorităților publice, precum și *sinteza recomandărilor* reprezentanților societății civile [10, art.32]. *Expertiza proiectului* de act normativ este efectuată concomitent cu avizarea și consultarea publică. Autorul proiectului asigură efectuarea expertizelor economice, financiare, științifice, ecologice, anticorupție, juridice, de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene sau a altei expertize prevăzute de legislație, în funcție de tipul raporturilor sociale reglementate de actul normativ [10, art.34]. Autorul proiectului studiază obiectivele și propunerile prezentate în cadrul avizării și al expertizelor, recomandările recepționate în urma consultării publice și decide asupra acceptării sau respingerii motivate a acestora. Propunerile și recomandările acceptate sunt luate în considerare în procesul de definitivare a proiectului actului normativ și de întocmire a versiunii finale a acestuia. În cazul atestării unor divergențe conceptuale, autorul proiectului actului normativ organizează o dezbatere cu participarea reprezentanților autorităților publice și ai instituțiilor interesate, ai societății civile pentru identificarea soluțiilor privind remediarea divergențelor. Dacă asemenea soluții nu sunt identificate, în versiunea finală a proiectului este reflectat punctul de vedere al autorității publice responsabile de elaborarea proiectului, iar decizia finală va fi luată de către autoritatea publică cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actului normativ [10, art.39].

Elaborarea proiectelor actelor normative este precedată, *în funcție de importanța și complexitatea proiectelor* respective, de efectuarea studiilor de cercetare în scopul fundamentării necesității sau lipsei acesteia privind inițierea elaborării unui act normativ [10, art.25]. Studiile de cercetare se efectuează pentru cunoașterea temeinică a realităților social-economice ce urmează a fi reglementate, a cadrului normativ relevant, a reglementărilor similare în legislația altor state, inclusiv a țărilor Uniunii Europene. În cazul unui proiect care prevede reglementări cu impact asupra bugetului și/sau care prevede reorganizări și reforme structurale ori instituționale, în calitate de studiu de cercetare se realizează analiza inițiativei de elaborare a actului normativ conform metodologiei de analiză *ex ante*. Analiza *ex ante* cuprinde definirea problemei, pornind de la analiza relațiilor sociale existente și a celor preconizate, precum și de la inexistența sau ineficiența cadrului normativ relevant, stabilirea obiectivului și a domeniului intervenției juridice,

identificarea opțiunilor și mijloacelor necesare pentru soluționarea problemei, analiza acestora prin intermediul impactului financiar, administrativ, economic, social, asupra mediului etc., precum și compararea opțiunilor existente și selectarea celor mai bune opțiuni pentru atingerea obiectivului [10, art.26].

Dacă proiectul prevede reglementări cu impact asupra activității de întreprinzător, în calitate de studiu de cercetare se realizează doar analiza impactului de reglementare. Studiul de cercetare este efectuat de către subiecții din partea cărora vine propunerea inițierii elaborării actului normativ. Pentru efectuarea acestuia, subiecții respectivi solicită asistența altor autorități ale administrației publice. În cazul unor studii de cercetare complexe, acestea pot fi realizate, în baza unui contract de prestări servicii, de către instituții științifice, universități, societăți comerciale, asociații obștești sau alte entități. Informațiile și recomandările obținute în urma efectuării studiilor de cercetare se includ în nota informativă a proiectului de act normativ [10, art.25].

Sesizăm iarăși faptul că și această normă este ușor interpretabilă, deoarece acțiunea de elaborare a studiilor de cercetare în scopul fundamentării deciziilor este condiționată de necesitatea stabilirii complexității și importanței deciziei respective. Însă care este modalitatea de documentare a acestei condiționalități, legea n-o prezintă. Apreciem însă prevederea cu privire la posibilitatea realizării cercetărilor complexe de către instituțiile științifice în baza contractelor de prestări servicii, fiindcă aceasta, concordă cu rezultatele și recomandările diverselor studii de cercetare în domeniu, inclusiv cu cea elaborată de subsemnatul. Totodată, considerăm că cercetările complexe, care nu au fost elaborate de către instituțiile științifice, întrucât această posibilitate comportă caracter opțional, ar trebui să fie în mod obligatoriu consultate cu acestea, din considerentul că în instituțiile respective se regăsește cea mai înaltă și calificată expertiză.

Totuși, cea mai semnificativă lacună constatată în exercițiul de analiză a cadrului legislativ sus-expus cu privire la procesul decizional local este exprimată de lipsa congruenței și armoniei dintre actele prezentate, care, *inter alia*, cauzează abordarea neuniformă și nedocumentată a proceselor decizionale locale.

După cum s-a accentuat anterior, procesul de elaborare, adoptare și implementare a deciziilor în cadrul APL trebuie să se desfășoare în condiții de maximă transparență și cu implicarea nemijlocită a cetățenilor. Aceste condiții de fond pentru actul decizional local derivă și din prevederile normative ale *Legii privind transparența în procesul decizional* [11]. Potrivit acesteia, autoritățile publice locale *trebuie să consulte cetățenii*, asociațiile și alte părți interesate în privința proiectelor de acte administrative care pot avea impact social, economic și de mediu (asupra modului de viață și drepturilor omului, asupra culturii, sănătății și protecției sociale, asupra colectivităților locale, serviciilor publice) [11, art.3]. În acest sens, *autoritățile publice sunt obligate să întreprindă măsurile necesare pentru asigurarea posibilităților de participare a cetățenilor*, a asociațiilor și a altor părți interesate la procesul decizional, inclusiv prin diseminarea informației referitoare la programele (planurile) anuale de activitate, informarea asupra organizării procesului decizional, instituționalizarea mecanismelor de cooperare și de parteneriat cu societatea, recepționarea și examinarea recomandărilor cetățeni-

lor, asociațiilor și ale altor părți interesate în scopul utilizării lor la elaborarea proiectelor de decizii, precum și consultarea opiniei tuturor părților interesate de examinarea proiectelor de decizii [11, art.7].

După inițierea procesului de elaborare a deciziei, autoritatea publică trebuie să plaseze, în termen de cel mult 15 zile lucrătoare, anunțul respectiv pe pagina web oficială, să îl expedieze imediat prin intermediul poștei electronice părților interesate, să îl afișeze la sediul său într-un spațiu accesibil publicului și/sau să îl difuzeze în mass-media centrală sau locală. Autoritatea publică asigură accesul la proiectele de decizii și la materialele aferente acestora prin publicarea obligatorie a lor pe pagina web oficială a autorității publice, prin asigurarea accesului la sediul autorității, precum și prin expediere prin poștă sau prin alte mijloace disponibile la solicitarea persoanei interesate. Ședințele din cadrul autorităților publice privind luarea de decizii sunt publice, cu excepția cazurilor prevăzute de lege. Anunțul referitor la desfășurarea ședinței publice va fi plasat pe pagina web oficială a autorității publice, va fi expediat prin intermediul poștei electronice părților interesate, va fi afișat la sediul autorității publice într-un spațiu accesibil publicului și/sau va fi difuzat în mass-media locală, conținând data, ora și locul desfășurării ședinței publice, precum și ordinea de zi a acesteia. Anunțul referitor la desfășurarea ședinței publice se face public cu cel puțin 3 zile lucrătoare înainte de data desfășurării ședinței [11, art.9-13].

Actele legislative prezentate și analizate în prezentul articol formează cadrul legal primar ce dispune de prevederi normative directe cu privire la organizarea și desfășurarea procesului de luare a deciziilor în cadrul APL.

În concluzie menționăm, cadrul legislativ din Republica Moldova cu privire la elaborarea și adoptarea deciziilor în cadrul APL este unul suficient, dar care încă mai necesită a fi îmbunătățit potrivit propunerilor prezentate de autori în acest sens. Cea mai semnificativă lacună constatată în exercițiul de analiză a cadrului legislativ sus-expus cu privire la procesul decizional local este exprimată de lipsa congruenței și armoniei dintre actele prezentate, care, *inter alia*, cauzează abordarea neuniformă și nedocumentată a proceselor decizionale locale. Actualul proces de reformare a administrației publice naționale, inclusiv a celei locale, reprezintă o oportunitate reală pentru întreprinderea ajustărilor propuse. Însă mai important este faptul ca autoritățile APL să conștientizeze importanța și necesitatea respectării întocmai a acestor norme legale în cadrul procesului de elaborare, adoptare și implementare a deciziilor.

Totodată, este imperios necesar ca autoritățile APL să depună toate eforturile pentru a câștiga încrederea cetățenilor vizavi de valoarea contribuției acestora în organizarea și buna desfășurare a vieții locale. La ce ne folosesc atâtea norme legale care creează drepturi pentru participarea cetățenilor la viața publică dacă aceștia nu dispun de încrederea necesară că intențiile autorităților sunt sincere și îndreptate spre binele colectiv și că, contribuția lor la aceste inițiative va fi considerată și se va regăsi în produsul final. Elaborarea și punerea la dispoziția cetățenilor a unor ghiduri cu privire la modalitățile de implicare a acestora în actul de administrare a afacerilor publice locale, inclusiv în exercițiul decizional, ar facilita aceste eforturi ale autorităților APL.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020. Nr.911 din 25-07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.2016, nr.256-264.
2. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1.
3. Dicționar Explicativ al Limbii Române. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1996. 1192 p.
4. Dicționar general de sinonime al limbii române. Chișinău: Gunivas, 2013. 2110 p.
5. Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală. Nr.436-XVI din 28 decembrie 2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 9.03.2007, nr.32-35.
6. Legea Republicii Moldova privind descentralizarea administrativă. Nr.435 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 01.01.2007, nr.29-31.
7. Carta Europeană „Exercițiul autonom al puterii locale”, adoptată la Strasbourg la 15 octombrie 1985. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1253-XII1 din 16.07.1997. În: Tratatate internaționale, vol.14, Chișinău, 1999.
8. Legea Republicii Moldova privind transparența în procesul decizional. Nr.239-XVI din 13.11.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.12.2008, nr.215-217.
9. Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind constituirea și funcționarea consiliilor locale și raionale. Nr.457 din 14.11.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 19.12.2003, nr.248-253.
10. Legea Republicii Moldova privind actele normative. Nr.100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.01.2018, nr.7-17.
11. Legea Republicii Moldova privind transparența în procesul decizional. Nr.239-XVI din 13.11.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.12.2008, nr.215-217.

PARADIGME ALE COMUNICĂRII PREZIDENȚIALE:
GENEZĂ, PERSUADARE, RITUALIZARE

PARADIGME ALE COMUNICĂRII PREZIDENȚIALE:
GENEZĂ, PERSUADARE, RITUALIZARE

Aurelia PERU-BALAN, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
peruaurelia@gmail.com

Vitalina BAHNEANU, *doctor în filologie,*
Universitatea de Stat din Moldova
vitalina.bahneanu@gmail.com

Rezumat

Articolul propus conține o analiză lapidară a tendințelor comunicării prezidențiale care se pot cristaliza în politici ale comunicării prezidențiale. Autorii reamintesc cele trei forme primordiale de comunicare prezidențiale prin televiziune: imperativă, agora și interactivă. Studiul include o abordare istorică a tradiției principalelor două tipuri de discursuri prezidențiale – discursul inaugural și discursul despre Starea națiunii. În acest sens, sunt analizate discursurile inaugurale ale președintelui francez Emmanuel Macron, a președintelui român Klaus Iohannis, președinților americani – Barack Obama și Donald Trump. Din perspectiva tradiției și a dimensiunii persuasive, își găsesc abordare și discursurile președinților Republicii Moldova - Mircea Snegur și Nicolae Timofti.

Cuvinte-cheie: comunicare politică, președinte, model agora, model interactiv, discurs de inaugurare, discurs despre starea națiunii.

Summary

The study contains a concise analysis of presidential communication tendencies that could get finalized into presidential communication policies. The author's reminds the three primordial forms of presidential communication through television: imperative, agora and the interactive one. The study includes also a historical approach of the tradition of the main two types of presidential discourses – the opening speech and the speech about the Nation's State. In this regard there have been analyzed the opening speeches of the French president Emmanuel Macron, of the Romanian president Klaus Iohannis and of the American presidents Barack Obama and Donald Trump. Following the perspective of the tradition and of the persuasive dimension, there have been also researched the speeches of presidents of the Republic of Moldova – Mircea Snegur and Nicolae Timofti.

Keywords: political communication, president, agora model, interactive model, opening speech, speech about the Nation's State.

Comunicarea prezidențială: conceptualizare. Comunicarea prezidențială constituie o parte componentă a procesului comunicării politice. Comunicarea prezidențială se manifestă ca o formă de comunicare cu impact asupra opiniei publice, asupra funcționării sistemului politic, cu rezonanță în sfera publică și cu profundă încărcătură simbolică-politică. Comunicarea prezidențială este o comunicare instituționalizată, în tipul căreia actorii comunicării interacționează între ei utilizând o serie de ritualuri menite să producă vizibilitate în sfera publică. Aceasta presupune transmiterea mesajelor,

opinie și discursurilor prezidențiale prin intermediul unui birou de presă. Comunicarea dintre instituția prezidențială și mass-media, se realizează prin intermediul serviciului de presă și al unui purtător de cuvânt. Totuși, în epoca *e-comunicării* și, implicit, a *social media*, actorii politici evită, deseori, canalele mediatice clasice, plasându-și opiniile, viziunile pe propriile conturi de Facebook, Twiter, acestea servind ulterior surse de informare pentru mass-media

Comunicarea prezidențială, fiind parte din mozaicul comunicării politice, trebuie să urmeze, după cum menționează Jacques Seguela, consultant politic în spațiul francez, regula celor trei “S”:

“*Simplitate*” – pentru ca cetățenii să poată înțelege ceea ce politicienii vor să transmită;

“*Spectacol*” – pentru a atrage atenția și interesul oamenilor și a da o formă plăcută;

“*Substanță*” – mesajele trebuie să aibă o încărcătură de idei despre problemele importante, să nu fie simple vorbe fără conținut [1].

La rândul său, Jacques Gerstlé definește comunicarea prezidențială ca pe „un ansamblu de eforturi ale președintelui, canalizate în direcția unui control - prin cuvânt, tăcere, acțiune - al definirii situației politice oferite de mijloacele media și de alți actanți politici, sprijinindu-se pe resursele oferite de poziția instituțională” [2]. Mai mult, comunicarea prezidențială, accentuează Gerstlé, are ca bază de susținere „administrarea popularității președintelui și a deciziilor acestuia, precum și de menținere a legitimității” [3].

De asemenea, adăugăm noi, comunicarea prezidențială alimentează, constant, autoritatea președintelui. Se produce aceasta în special în condițiile regimurilor parlamentare, unde atribuțiile prezidențiale sunt limitate, cum ar fi și cazul Republicii Moldova. Bunăoară, în urma refuzului repetat al președintelui țării de a numi în funcții câțiva miniștri, o atribuție constituțională a șefului statului, [4] Igor Dodon își argumentează de fiecare dată decizia prin intermediul contului personal de pe Facebook, care mai apoi se transformă în comunicare mediativă, în știre din buletinele informative. În așa manieră, invocând aspecte legate de integritate sau profesionalism, președintele își reiterează legitimitatea, pentru a nu decădea definitiv din „piramida puterii”.

Camelia Beciu definește *comunicarea prezidențială* ca cea care desemnează ansamblul practicilor și tehnicilor de comunicare prin intermediul cărora instituția prezidențială și/sau președintele diseminează informația de interes public și național. Comunicarea prezidențială este, în opinia autoarei, una din cele mai ritualizate forme de comunicare politică. Ajugând în funcția de președinte, protagonistul ar semna un contract de comunicare cu națiunea. Momentele în care președintele are o intervenție sau o convorbire devin momente excepționale, ajung să fie evenimente în sine sau semne că pe scena politică se întâmplă ceva de importanță maximă, de aici rezultă așa- numitul „*Contract de comunicare*”. Prin acest contract, conchide autoarea, președintele este „*reprezentantul națiunii*”. Camelia Beciu consideră că președintele, „ca reprezentant al națiunii, evocă sau celebrează memoria colectivă”. Atunci când președintele se adresează națiunii ce deține o anumită istorie, el o face în calitate de cetățean, lider politic și lider simbolic. Ca *lider simbolic*, președintele se adresează națiunii-colectivitate, încarnând valori, caractere și idealuri colective. Ca *lider politic*, președintele comunică în numele unui stat. Iar în calitate de *cetățean*, președintele se adresează în numele opiniei publice [5].

Se întâmplă uneori, cum ar fi cazul Republicii Moldova, ca unele segmente de electorat să nu perceapă președintele ca pe un lider simbolic și reprezentant al națiunii. Fenomenul este datorat polarizării excesive a electoratului moldovean în trei categorii mari: simpatizanți ai forțelor pro-ruse, simpatizanți ai partidelor pro-europene și partidelor unioniste din sistemul partidist autohton. Astfel, după scrutinul din noiembrie 2016, pe rețelele de socializare au apărut o serie de comentarii cu genericul *Dodon nu este președintele meu*.

Referindu-ne la formele mediatice de comunicare prezidențială, aceasta include conferințe de presă, briefinguri, mesaje convenționale, participări la emisiuni televizate, opinii expuse în varii contexte politice la nivel național și internațional. O dominantă în comunicarea prezidențială o constituie *discursurile prezidențiale*. Acestea sunt construite în baza strategiilor și argumentației persuasive utilizate, de fapt, de către întreaga clasă politică pentru a obține adeziunea electoratului. Discursul prezidențial determină în mare parte imaginea publică, care reprezintă „o viziune globală asupra persoanei”, ea provenind „din experiența individuală și din informațiile parvenite din mass-media”, „sinteza a tot ce știm, adevărat sau fals, despre subiectul pe care îl reprezintă” [6].

Jacques Gerstlé opinează că grație sufragiului universal, dar mai ales a separației puterilor, instituțiile media, televiziunea, în mod deosebit, au dobândit o importanță strategică în jocul puterii. Iar acest fapt a determinat un proces de administrare zilnică a comunicării prezidențiale. Altfel spus, „președintele duce o campanie fără oprire, în care comunicarea se bazează pe popularitate” [7].

Axându-se, în studiul său, pe implicațiile televiziunii în mediatizarea discursului prezidențial, francezul Jean Mouchon formulează trei modele de comunicare: *autoritar, agora și interactiv* [8].

A. *Modelul autoritar sau modelul diadic* este modelul în care președintele se prezintă ca o autoritate menită să răspundă întrebărilor jurnalistului-vedetă cu privire la punctele esențiale ce interesează populația. Modelul autoritar funcționează pe baza unei diade. Mediatorul și omul politic sunt omniprezenți, întâlnirea lor este construită în jurul întrebărilor puse de jurnalist și a răspunsurilor celui de al doilea. Publicul este absent din studio, în schimb, jurnalistul vorbește în numele protagoniștilor absenți, conform formulei „ceea ce interesează poporul”. Această formă de legitimitate autoacordată presupune îndeplinirea a două condiții pentru a fi acceptată de public: un nivel de celebritate ridicat pentru jurnalistul în cauză și o recunoaștere suficientă a competenței sale profesionale. În Franța, aceasta este emisiunea „*Asta ne interesează, Domnule Președinte*”, unde titlul exploatează abil artifiциul falsului discurs direct. Modelul impozitiv pune în evidență modelele clasice utilizate în media, cu mare succes și scoate la suprafață, implicit, o concepție a publicului bazată pe elitismul social.

Televiziunea rusă NTV, după alegerile din 2018, în contextul diminuării ratingului prezidențial, marcată de reforma cenzului de pensionare, a lansat emisiunea politică „*Moskva. Kremlin. Putin*”, moderată de cunoscutul telejurnalist, promotor al ideologiei Kremlinului, Vladimir Soloviev. În Republica Moldova, președintele participă, lunar, la emisiunea „*Linia directă*”, difuzată la postul de televiziune *Accente TV*, controlată de Partidul Socialiștilor din Republica Moldova. Este selectat modelul autoritar, chiar

dacă președintele este intervievat de doi jurnaliști, ambii însă de la instituția respectivă. Modelul autoritar este preferatul și la celelalte televiziuni, la care este invitat președintele. Publicul este absent, iar moderatorul intervievează din perspectiva interesului pe care îl manifestă telespectatorul, a informațiilor din mass-media.

B. Modelul agora aduce împreună protagoniștii: omul politic este întotdeauna în prezența unuia sau a mai multor jurnaliști, dar este și confruntat direct cu un public. Jurnalistul nu mai este mediator. Pentru că cei în numele carora vorbea sunt alături de el, nu se mai poate exprima „prin procură”. El trebuie să supravegheze derularea corectă a emisiunii, timpii fiecăruia, prezentările, tranzițiile și luările de cuvânt. Alegerea publicului se face după criterii distinctive (profesie, poziție politică etc.) pentru a asigura o bună reprezentativitate a societății pe care palierele sociologice și politice tind întotdeauna să o limiteze. Totuși, interacțiunea rămâne asimetrică din mai multe motive. Modelul are tendința să sublinieze diferența de statut a interlocutorilor și să stabilească o ierarhizare greu de ignorat. Mai mult, luarea de cuvânt se face la comandă într-un timp foarte redus și fără posibilitatea de a continua dialogul. Astfel, o întrebare pusă, după ce ai obținut răspunsul, nu mai presupune comentarii, fapt ce duce la frustrări.

C. Modelul interactiv este un model de comunicare prezidențială ce se desprinde complet de logica spectacolului. Spre deosebire de modelul agora, modelul interactiv este caracterizat prin relația directă și prelungită cu președintele. Rolul jurnalistului este redus la minim. Dispozitivele tehnice – duplex televizat, conversație telefonică – devin mijloacele de punere în contact. Acest model antrenează o participare mai numeroasă a publicului și interacțiuni mai lungi. Modul de selecție a participanților și existența unor reguli stricte ale luărilor de cuvânt determină și calitatea acestui tip de dezbateră publică. Totuși, complexitatea problemelor puse în discuție nu permite întotdeauna un răspuns imediat, convingător și așteptat de o bună parte a publicului. Modelul interactiv este cel mai egalitar din toate cele trei modele.

Comunicarea prezidențială: în căutarea unui spațiu de intervenție personalizat

Fascinat de faptul de a putea să se adreseze unui public foarte larg, omul politic s-a lăsat mult timp orbit, convins că eficacitatea mesajului său era asigurată de prezența într-un studio de televiziune. Conferința de presă, proba de bravură pe timpul generalului de Gaulle e deja învechită. New media, explozia *e-comunicării* au schimbat paradigma comunicării prezidențiale. Dezinteresul publicului pentru emisiunile TV, mai ales la tineri, demonstrează neînțelegerea și indiferența pentru prestații considerate adesea formale și deconectate de la realitatea trăită zi de zi [9]. În epoca informațională și new media, nu mai poate fi acceptată comunicarea prezidențială din perioada generalului de Gaulle, impregnată de rigiditate și de formalism, de atitudinea distantă a gazdei. De-a lungul timpului și într-o manieră imperceptibilă, enunțul prezidențial cedează locul unor forme de expresie mai puțin formale.

În intenția de personalizare și de creare a unui anturaj inedit, și președintele moldovean Igor Dodon, încurajat de consilierii pe comunicare, a organizat la 27 iunie 2017 o întâlnire cu jurnaliștii de pe ambele maluri ale Nistrului la vila prezidențială de la Holercani. Președintele nici nu a anuțat despre o conferință de presă, ci o „întâlnire” cu presa, care a început la ora 19.00, „în aer liber”, pe malul Nistrului: „*Sper ca și condițiile*

climaterice să ne permită buna desfășurare a acestuia. ... Voi încerca să răspund la toate întrebările actuale. Sunt convins că va fi o discuție foarte interesantă” [10].

Perimarea unui model formal în comunicarea obișnuită – conferința de presă - marchează sfârșitul unei perioade de relații foarte asimetrice între autoritatea politică și cetățeni. Enunțul prezidențial țintește întâlnirea cu oamenii. Acest obiectiv, afișat în mod deschis, obligă la o actualizare a discursului și a comportamentului pentru a se conforma schimbărilor la nivel de gusturi și de valori în societate. Dezvăluindu-și dimensiunea umană, președintele este mai aproape și mai familiar, dar, în același timp, este mai ușor supus judecăților celor care îl descoperă. Prestațiile sale televizate devin din ce în ce mai mult ocazii de a lucra cu propria persoană și prezența. Ajutat de consilierii săi în comunicare, supraveghează alegerea modelelor și elaborează mesajul ce trebuie transmis în funcție de caracteristicile situației politice, de contextul economic și de cunoașterea subiectului în cauză. În afara cadrului ritualizat al luării de cuvânt oficiale, președintele trebuie să deschidă un *spațiu de intervenție personalizat*. Totuși, acesta trebuie să nu abuzeze de el, ci să îl folosească ocazional, ca să evite întoarcerea la instituționalizarea formulei care ar fi percepută rapid drept o comunicare oficială deghi-zată, dacă nu chiar de propagandă.

Tipologia comunicării prezidențiale instituționalizate

Raportate la varii contexte – politice, de securitate, economice, culturale etc. - putem distinge mai multe tipuri de discursuri prezidențiale.

Cele mai puternic ritualizate rămân a fi:

- *discursul inaugural*
- *discursul despre Starea Națiunii*

Totodată, cu prilejul unor anumite ocazii, președintele – prin serviciul de presă - lansează mesaje în mass -media. De regulă, acestea sunt :

- *mesaj cu prilejul Sărbătorii naționale (Ziua Independenței)*
- *mesaj cu prilejul Anului Nou (și de Crăciun)*
- *mesaj cu prilejul Sărbătorilor de Paști*
- *mesaje felicitare-mulțumire cu ocazia investirii în funcție*
- *mesaj de condoleanțe.*

Legitimitatea discursului inaugural

Președintele american George Washington este cel care a lansat tradiția adresării publice imediat după depunerea jurământului. Pentru a-și putea exercita atribuțiile, noul președinte trebuie să depună un jurământ de credință, numit *Legământul funcției*, care consta într-o frază de doar 25 de cuvinte: „*Jur solemn că voi îndeplini cu credință funcția de președinte al Statelor Unite și voi menține, proteja și apăra Constituția Statelor Unite cum voi putea mai bine*”, explică Prof. Dr. Donald Kennon, vicepreședinte al U.S. Capitol Historical Society [11].

Dupa depunerea jurământului, președintele nou investit sustine discursul inaugural în fața mulțimii. „În acest discurs, noul președinte nu abordează linia ale politicii pe care o va urma, ci mai degrabă invocă idealurile americane aplicate la condițiile specifice ale prezentului”, a precizat profesorul Kennon [12]. Ceremonia investirii are loc în aer

liber, în mijlocul mulțimii, pentru a consfinți caracterul democratic al votului popular. Toți președinții americani din istoria recentă si-au încheiat jurământul cu invocarea divinității : „Așa să-mi ajute Dumnezeu!” [13].

Fraza respectivă este rostită și de Președintele României. Președintele nou-ales depune, conform art.82 din Constituție, în ședința comună a Camerei Deputaților și a Senatului, următorul jurământ: „*Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea pentru propășirea spirituală și materială a poporului român, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a României. Așa să-mi ajute Dumnezeu!*” [14].

Un jurământ aproape similar depune și Președintele Republicii Moldova. Deosebirea constă în faptul că lipsește fraza cu evocarea divinității și în cazul României se invocă drepturile cetățeanului, iar în cazul Președintelui Republicii Moldova – drepturile omului. Conform art. 79 din Constituție, președintele Republicii Moldova depune următorul jurământ: „*Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Moldovei*”.

Prima Constituție a statului independent și suveran Republica Moldova a fost adoptată în anul 1994. Iată, însă, textul Jurământului depus de către primul Președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, la 15 ianuarie 1992: „*Iubit popor! Onorată asistență ! Jur solemn să slujesc cu credință poporul Republicii Moldova, să respect cu strictețe Constituția și celelalte legi ale Republicii Moldova, să garantez drepturile și libertățile cetățenilor, să îndeplinesc în mod conștiincios înaltele obligațiuni de Președite*” [15].

A urmat apoi serviciul divin. Mircea Snegur a primit binecuvântarea din partea Arhiepiscopului Chișinăului și al Întregii Moldove Vladimir. La momentul acela Snegur avea susținere din partea Bisericii Ortodoxe autohtone :

„*Din mila lui Dumnezeu, Domnia Voastră sunteți ales pentru oblăduirea acestui colț de pământ strămoșesc... Dumnezeu cel Atotmilostiv și Atotputernic să vă învrednicească cu cuget bun și înțelepciune să vă binecuvânteze cu al său har întru slujire fructuoasă poporului nostru și viitorului său.*” [16].

În Federația Rusă, jurământul pe care îl depune Președintele statuează atât drepturile cetățeanului, cât și drepturile omului: „*Jur să respect și să apăr drepturile și libertățile omului și ale cetățenilor, jur să respect și să protejez Constituția Federației Ruse, jur să apăr suveranitatea, securitatea și integritatea statului și să servesc cetățenii cu seriozitate în cursul mandatului meu de președinte*” [17].

Declarațiile memorabile făcute de liderii de la Casa Albă în timpul discursului inaugural

George Washington, 1789: „*Menținerea vie a flăcării sacre a libertății și a modelului republican de guvernare sunt considerate, pe bună dreptate, baza profundă a încrederii poporului american*”.

Abraham Lincoln, 1865: „*Cu răutate față de nimeni, cu bunătate față de toți, cu fermitate în dreptate, întrucât Dumnezeu ne lasă să vedem dreptatea, haideți să ne terminăm lucrarea și să vindicăm rănilor națiunii*”.

Franklin D. Roosevelt, 1933: "Această mare națiune va îndura multe și a îndurat multe, va renaște și va prospera. Așa că, întâi de toate, dați-mi voie să îmi exprim convingerea că singurul lucru de care trebuie să ne temem este teama însăși".

Kennedy J., 1961 : "*Compatrioții mei americani, nu vă întrebați ce poate țara să facă pentru voi, ci ce puteți face voi pentru țară. Compatrioți din lumea întreagă, nu vă întrebați ce poate face America pentru voi, ci ce putem face împreună pentru libertate.*" (Frază preluată de muți președinți).

Bill Clinton, 1993: «Tot ce nu funcționează în America poate fi îndreptat prin ceea ce funcționează în America».

Barack Obama, 2009: «Azi vă spun că provocările care ne așteaptă sunt reale. Sunt grave și numeroase. Nu vor fi depășite ușor sau într-un timp scurt. Dar îți spun, America: Vor fi depășite!» [18].

Barack Obama, 2012: Rolul cetățenilor în Democrația noastră nu se încheie cu procedura de vot. America niciodată nu așteaptă să facă ceva pentru noi, este vorba despre ce noi împreună, prin muncă grea și frustrantă de autogovernare putem face pentru America. Acesta este principiul pe care ne bazăm. (intertext- - discursul lui Kennedy). (Vezi Anexa nr. 1. Secvențe din discursul inaugural Obama, 2012)

Donal Trump, 2016: „*Ceea ce contează cu adevărat nu este ce partid controlează guvernarea, ci dacă guvernarea este controlată de popor.*”

Discursul de inaugurare: coerența celui mai ritualizat discurs politic

Donal Trump, 20 ianuarie 2016

Politologii au apreciat discursul de inaugurare al Președintelui Donald Trump ca fiind un discurs populist. Discursul președintelui republican, într-adevăr, a fost unul deosebit de cel al predecesorilor săi. Obama a arătat franc distanțarea dintre reprezentanții instituțiilor puterii de la Washington și poporul din provincia americană. Americanii au recepționat un semnal: America se schimbă. Astfel, președintele ales scoate în vileag enormitatea mizei acestui exercițiu democratic:

„*Ceremonia de astăzi, totuși, are o semnificație specială. Pentru că astăzi nu doar transferăm puterea de la o Administrație la alta sau de la un partid la altul – ci transferăm puterea din Washington ca să o dăm înapoi vouă, Poporul American. Pentru prea mult timp un grup mic din Capitala țării noastre a cules roadele guvernării, în timp ce cetățenii au suportat costurile. Washington ... Guvernanții s-au protejat pe ei înșiși, dar nu și pe cetățenii țării noastre... Toate acestea se schimbă începând de aici și de acum, pentru că acest moment este momentul vostru: vă aparține. Este ziua voastră. Ceea ce contează cu adevărat nu este ce partid controlează guvernarea, ci dacă guvernarea este controlată de popor.*”

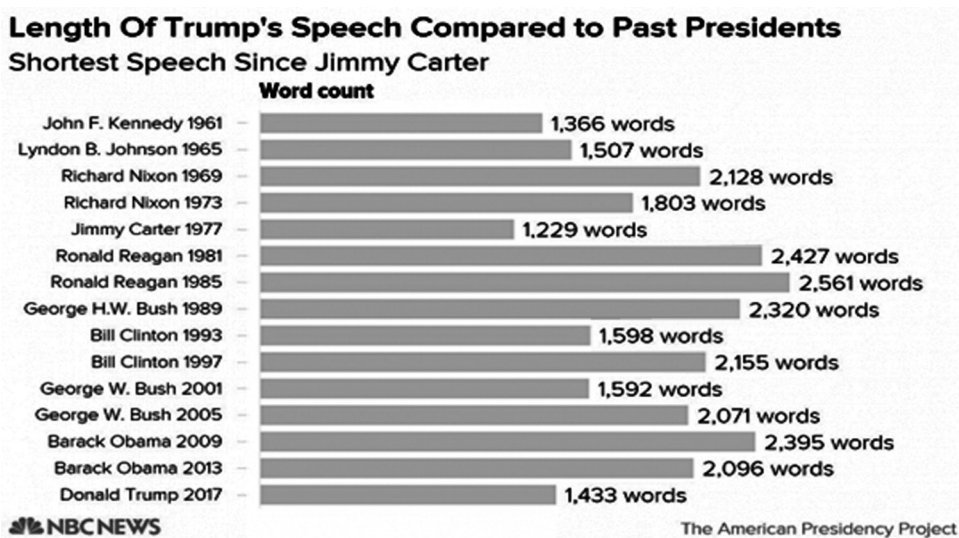
Retorica populistă reiese și din fragmentele discursive ulterioare, care poate fi redusă la următorul slogan : ”*America - mai întâi!*” Cumpără american, angajează american !” În acest sens, populismul trumpian se apropie de cel al populismului european de dreapta, tentați să demonstreze, să supravegheze și să conserveze tot ce este național, autohton, inedit, în contextul crizei migraționale și politicilor de austeritate, elaborate de Bruxelles.

„*Decenii la rând am îmbogățit industriile străine pe spinarea industriei americane. Am subvenționat armatele altor țări în timp ce am permis sărăcirea foarte tristă a armatei proprii. Am apărat granițele altor țări în timp ce am refuzat să le apărăm pe ale noastre. Și am cheltuit trilioane de dolari peste ocean, în timp ce infrastructura Americii s-a degradat și*

a decăzut. Am îmbogățit alte țări, în timp ce averea, puterea și încrederea țării noastre au dispărut dincolo de orizont. De astăzi o nouă misiune guvernează țara noastră. Din acest moment America va fi pe primul loc. Vom respecta două reguli simple: cumpără american, angajează American.”

Discursul inaugural al Președintelui american Donald Trump a ținut aproximativ 16 minute. Potrivit analiștilor, a fost unul dintre cele mai scurte discursuri de investitură din istoria Statelor Unite și cu siguranță cel mai scurt din ultimii 40 de ani. Astfel, discursul lui Trump a avut 1.433 de cuvinte, în timp ce predecesorul său, Barack Obama, a ținut *un speech* de 2.395 de cuvinte la preluarea primului său mandat și unul de 2.096 de cuvinte în 2013. Cele mai lungi discursuri din ultimele patru decenii le-a ținut republicanul Ronald Reagan, 2.427 de cuvinte în 1981 și 2.561 cuvinte în 1985. În schimb, Jimmy Carter a vorbit în 1977 mai puțin decât Trump - 1.229 cuvinte.

Cel mai lung discurs inaugural i-a aparținut lui William Henry Harrison, în 1841. Enciclopedia Britanică scrie că discursul său a ținut o oră și 45 de minute, iar președintele a refuzat să-și pună pălăria sau paltonul, în ciuda viscolului puternic. De altfel, Harrison avea să moară luna următoare, din cauza pneumoniei căpătate cu prilejul preluării mandatului [19]. După numărul de cuvinte, NBC News face o ierhalizare a discursurilor de inaugurare:

Discursul de victorie al Președintelui francez Emmanuel Macron

Ceea ce este comun în discursivitatea prezidențială americană și cea europeană - cuvinte de mulțumire predecesorilor, chiar dacă aceștia provin din tabere politice rivale. Momente ce lipsesc cu desăvârșire din discursivitatea președinților moldoveni. De parcă orice schimbare a șefului de stat începe de la foaia albă, fără predecesori, fără valori comune, în final, fără continuitate. Președinții, de pe un continent și altul, redau speranța că odată cu venirea lor la putere lucrurile vor perpetua spre bine, spre bunăstare, stabilitate. De asemenea, un speciment al discursurilor prezidențiale este de a se autoidentifica ca *Salvatori ai națiunii*.

Emmanuel Macron, discursul învingătorului, 7 mai 2017:

„*Voi apăra Franța, interesele sale vitale, imaginea sa, mesajul său. Voi apăra Europa !*”
Fiind cel mai tânăr președinte al Franței, ales la doar 39 de ani, Emmanuel Macron a declarat, în discursul de victorie că în Franța se deschide o nouă pagină: «*Vreau să fie cea a speranței și a încrederii regăsite*».

„Îmi exprim recunoștința că mi-ați acordat încrederea. Este o mare onoare și o mare responsabilitate. Mulțumesc din adâncul inimii. Recunoștința mea merge către toți cei care m-ați ales și m-ați sprijinit. *Mă adresez tuturor cetățenilor, indiferent cum ați votat. Vreau să adresez un salut adversarilor mei politici, doamnei Marine Le Pen.*

Toți învingătorii, tradițional deja, mulțumesc alegătorilor, indiferent de faptul pentru cine și-au dat votul. „Ține de responsabilitatea mea să vă ascult pe toți, să-i apăr pe cei mai fragili, să *organizez mai bine gesturile de solidaritate, să lupt împotriva tuturor formelor de discriminare și de inegalitate, asigurând într-un mod foarte clar și hotărât securitatea voastră*”. Totuși, spre deosebire de retorica președinților americani, care vorbesc despre o națiune unită, cu „o singură inimă” (vedem în discursul lui Trump), Macron, dimpotrivă, constată faptul că francezii sunt „o națiune divizată, *ceea ce i-a făcut pe mulți să voteze cu extremele...*”

Sentimentul patriotismului este prezent și în discursul lui Macron: „*Toți avem o datorie față de țara noastră...Suntem moștenitorii unei istorii mari și a unui mare mesaj umanist adresat lumii. Mă voi bate din toate puterile mele împotriva dezbinării. Numai astfel vom putea să redăm poporului francez șansa pe care Franța trebuie să i-o acorde. În cursa prezidențială, Macron s-a poziționat ca persoană ce susține politicile integratoare ale Bruxelles-ului și chiar este susținut de establishmentul Uniunii Europene. Concluziunea este și următoarea declarație a Președintelui nou- ales: „Voi apăra Franța, interesele sale vitale, imaginea sa, mesajul său. Voi apăra Europa. ...Civilizația noastră este în joc, modul nostru de a trăi, de a fi liberi, de a ne exprima valorile, speranțele noastre. Vreau să refac legăturile între Europa și cetățenii săi, între popoarele sale.”*

Un element tradițional al discursurilor de inaugurare îl constituie finalizarea cu frază-simbol. Dacă pentru americani aceasta este: „*Dumnezeu să ocrotească America*”, atunci Macron a rostit simbolicul: „*Trăiască Republica! Trăiască Franța!*„*Pentru următorii 5 ani voi veghea cu devotament, cu umilință, cu hotărâre, asupra Franței. Trăiască Republica! Trăiască Franța!*” [20]

Analizând tradiția discursurilor primului Președinte al Republicii Moldova, identificăm invocarea forței divine chiar în alocuțiunea președintelui Mircea Snegur în fața mulțimii convocate în Piața Marii Adunări Naționale, la 27 august 1991, cu două ore înainte ca Parlamentul să voteze Declarația de Independență a Republicii Moldova. De asemenea, am remarca formula de adresare, care nu o mai întâlnim la alți președinți, apelul la unul din miturile politice fundamentale ale Moldovei – mitul Ștefan cel Mare, care va fi exploatat simbolic și Președintele comunist, Vladimir Voronin.

„*Iubit popor!*

Năzuința noastră sfântă spre libertate – unul dintre cele mai scumpe daruri dat de Dumnezeu fiecărei suflări omenești – este la un singur pas de realizare: peste numai două

ore Parlamentul se întrunește în ședință plenară pentru adopta Declarația de Independență a Republicii Moldova. ... Astăzi, acum, fiecare secundă ne apropie tot mai mult de ceasul sfânt al libertății. Inimile noastre bat în ritmul acestor secunde, gândurile noastre fac pod peste secole și se unesc cu vrerea lui Ștefan cel Mare și Sfânt. ...De pe soclul său, Ștefan cel Mare, eternul nostru Domn și părinte, ne dă binecuvântare sa. Așa să ne ajute Dumnezeu !! [21].

Klaus Iohannism, Președintele României

Experții în comunicare politică au apreciat discursul inaugural al Președintelui Klaus Iohannis ca fiind „cel mai frumos discurs politic din istoria României”. Ne-am propus, în ce urmează, să analizăm structura textului și simbolurile utilizate în primul discurs rostit de Klaus Iohannis în calitate de președinte. În primul rând, Iohannis lansează tradiționalele asigurări ca va fi „președintele tuturor”: „Sunt recunoscător și onorat de încrederea pe care cetățenii României mi-au acordat-o, aceea de a fi Președintele lor. Și îi asigur că voi fi Președintele tuturor românilor. În al doilea rând, Iohannis a preferat să includă sloganul de campanie în textul discursului și să evoce importanța votului de încredere acordat sau miza evenimentului: „România lucrului bine făcut este angajamentul pe care mi l-am luat în fața oamenilor și cu care pornesc pe acest drum.” Sau : „Lucrul bine făcut înseamnă că vom construi consens, dar consens nu doar în declarații, ci în acțiune, cu rezultate măsurabile [22].

O componentă obligatorie a discursului inaugural este și enunțarea obiectivelor și priorităților mandatului: „Îmi propun ca la sfârșitul mandatului meu de Președinte, România să fie spațiul unei alte stări de spirit, al unui alt climat social, în care să își găsească în sfârșit loc stabilitatea, aprecierea valorii și calmul.” „....Vreau ca la sfârșitul mandatului meu oamenii să vadă că în România proiectele se duc la bun sfârșit, că am construit instituții solide, că am făcut legi și reguli durabile. Vreau ca la sfârșitul mandatului meu să avem satisfacția de a fi valorificat fiecare șansă și de a fi lăsat în urmă o Românie mai puternică și mai unită.”

În continuare, structura discursului inaugural se axează pe cele două dimensiuni: politica internă și politica externă. Politica internă va include obiective legate de modernizarea Constituției și a legislației naționale, a instituțiilor politice; consolidarea statului de drept, independența justiției, lupta anticorupție: „Dacă există cu adevărat voință politică și nu doar declarații de intenție, atunci vom lua decizii care conduc la o construcție durabilă, dincolo de interese partizane și de moment” „...„ Mi-aș dori ca la sfârșitul mandatului meu, corupția să nu mai figureze pe agenda publică, instituțiile să funcționeze pentru cetățeni, iar oamenii politici să fi înțeleși în mod definitiv că se află în serviciul public, și nu pentru interese personale sau de grup”.

Subiecte tradiționale în discursul prezidențial sunt, de asemenea, problema demografică; modernizarea sistemelor publice care includ sistemul sanitar; sănătate; educație performantă și competitivă : „Deși toți afirmăm că ni le dorim, totuși, de ce nu le avem? Cum se face că, deși le stabilim ca priorități, educația și sănătatea sunt primele care suportă consecințele crizelor, circumstanțelor și calculelor politice?

Compartimentul discursiv referitor la politică externă a inclus:

✓ Securitatea națională:

„Clasa politică din România are multe defecte, dar are un merit important: acela de a fi asumat împreună o opțiune clară și ireversibilă în ceea ce privește politica externă. Acela de a fi asigurat României securitatea națională. Cei trei piloni ai politicii noastre externe sunt: Parteneriatul Strategic cu Statele Unite ale Americii, apartenența la NATO și Uniunea Europeană. Cuvintele-cheie în ceea ce privește politica noastră externă sunt continuitate și predictibilitate”.

✓ Implicarea României în construcția Europei unite: „Îmi doresc o voce mai puternică a României în concertul european, un profil mai solid, o contribuție mai mare la ceea ce înseamnă construcția Europei unite”.

✓ Susținerea Republicii Moldova în parcursul european : „Cred că salutăm cu toții rezultatele alegerilor din Republica Moldova, rezultate care au reafirmat o opțiune clară a majorității pentru un parcurs european. Pe noi acest rezultat ne obligă ca în următorii ani să fim sprijinul cel mai important al fraților noștri de peste Prut, pentru ca obiectivele lor de integrare europeană să se transforme din deziderate în realitate.” „Vă propun dumneavoastră, partidelor parlamentare, dar și tuturor actorilor sociali, mediului academic, să organizăm un consens național în jurul acestui obiectiv. Aici nu e vorba doar de declarații, ci mai ales de formule de acțiune concrete, prin care sprijinul nostru față de integrarea europeană a Republicii Moldova să fie efectiv și eficient [23].

Subiectul patriotismului, mândria națională trebuie să fie un liant al discursului inaugural. Acest aspect nu lipsește nici din textul discursului Președintelui Iohannis: „Mai presus de toate, însă, îmi doresc o națiune puternică. Națiunea română este mai mare decât suma intereselor, ambițiilor și chiar reușitelor individuale... Suntem o singură națiune cu valori și mai ales obiective. O națiune de cetățeni, care știe ce vrea în Europa, în lume, și mai ales care știe ce vrea pentru sine. Este o onoare pentru mine să fiu Președintele acestei națiuni. Vreau ca pentru fiecare român să fie în mod autentic o onoare și o mândrie că face parte din această națiune”.

O încărcătură emotivă deosebită se concentrează în fragmentul de finalitate a discursului de inaugurare. Cu excepția frazei-simbol, ultimele cuvinte prezidențiale trebuie să aibă un potențial persuasiv major, pentru a fi memorat și a sensibiliza opinia publică. Iohannis finalizează discursul cu speranța că *România va uimi lumea, prin transformarea și reconstrucția ei*”, utilizând și cuvinte-simbol (*lucrul bune făcut – lucrurile să se miște repede*) din sloganul de campanie: „*Trăim într-o lume în care vrem ca lucrurile să se miște repede și rezultatele să fie imediate, într-o lume în care să ceri cuiva încredere și răbdare e o provocare. Iar să ai încredere și răbdare e o provocare și mai mare. Și totuși vi le cer. Nu pentru mine. Ci încredere și răbdare unii cu alții, între noi înșine și cu noi înșine, ca națiune. Pentru că doar cu ele putem face o construcție durabilă. ...Îmi pun întreaga putere și pricepere la dispoziția poporului român. Ca peste cinci ani să putem spune că România este țara care a uimit lumea, prin transformarea și reconstrucția ei*” [24].

Analizând mai multe discursuri inaugurale, am dedus următoarea coerență a unui discurs de acest gen:

Structura unui discurs prezidențial inaugural

- Miza scrutinului
- Mulțumire predecesorilor (predecesorului), concurentului electoral
- Recunoștință pentru încredere
- Utilizarea frazei stereotipale („președintele tuturor”)
- Incluziunea repetată a sloganului de campanie pe parcursul discursului
- Obiective pentru finalitatea mandatului: la nivelul politicii interne și la nivelul politicii externe (evidențierea cuvintelor-cheie).
- Voința politică și asigurarea reformelor pe domenii; rolul președintelui în acest context
- Evidențierea domeniilor prioritare ale mandatului
- Rolul clasei politice în perfecționarea instituțiilor democratice
- Relația putere – opoziție
- Consens național
- Accent pe unitate, națiune, patriotism
- Fraze simbolice de final

Trebuie să constatăm ideea renașterii naționale, a demnității naționale, a poporului se regăsesc și în discursul rostit de Mirce Snegur în Parlamentul Republicii Moldova cu prilejul instalării în funcția de Președinte al Republicii Moldova la 15 ianuarie 1992: „*La toate etapele, forța cea mai convingătoare a fost poporul - acele sute de mii de oameni care au ieșit în stradă cu imperativele: Limbă, Alfabet, Suveranitate, Independență.*”

De asemenea, președintele puncta necesitatea de „creare a unei echipe de guvernământ capabile să dirijeze cu claritate procesele în albia lor firească, să asigure conlucrarea tuturor forțelor politice care vor prosperarea acestui stat”. Snegur s-a oprit în mod special la relațiile cu România și a comentat cunoscutul său apel: „*Să ne ținem de neamuri*”: „*Avem aceeași limbă, aceiași domnitori, în cea mai mare măsură - aceeași istorie și același destin. Nu putem să nu trăim bine cu frații noștri din cauza ambițiilor ideologice. ... Să nu credeți că astăzi putem obține ceva neglijând voința poporului. Există alte vremuri, există o altă mentalitate și altele sunt cerințele poporului*”...

Finalul alocuțiunii exprima convingerea în succesele viitoarelor reforme, mobilizarea forțelor politice și a poporului la realizarea lor: „*Chem toate forțele politice, toți oamenii de bună credință la coeziune în numele edificării Republicii Moldova. La cumpănă de secole, s-a întors și spre noi cu fața Dumnezeu. .. De noi, bărbații politici ai acestui neam, depinde cum vom intra în letopisețul sec. XX - ca făuritori de destin sau ca risipiitori de șanse și sancționați de istorie* [25].

Un model al discursului politic poate fi considerat **Discursul Regelui Mihai** în Parlamentul României, din 25 octombrie 2011, în ziua în care Majestatea Sa împlinea 90 de ani. A fost un eveniment memorabil și simbolic în viața politică a României. După 65 de ani, Regele Mihai s-a adresat Parlamentului și poporului român. Am selectat mai jos frazele care (pot fi) sunt preluate de actorii politici în diferite contexte.

Secvențe memorabile din Discursul Regelui Mihai în Parlamentul României, 2011:

- ❖ *Nu putem avea viitor fără a respecta trecutul nostru.*
- ❖ *Politica e o sabie cu două tăișuri. Practicată în respectul legii și instituțiilor, garantează democrația și libertatea. Dar poate aduce pagube cetățenilor, practică în disprețul legii, nesocotind rostul primordial al statului.*
- ❖ *Instituțiile democratice nu-s guvernate numai de legi și etică. Iubirea de țară, competența sunt criteriile principale ale vieții publice.*
- ❖ *Lumea de mâine nu poate exista fără morală, credință, memorie.*
- ❖ *Cinismul, îintersul îngust, lașitatea nu trebuie să ne ocupe viața.*
- ❖ *Cele mai importante valori - după independență și libertate - sunt identitatea și demnitatea națională.*
- ❖ *Democrația trebuie să îmbăgățească arta guvernării, nu s-o sărăcească.*
- ❖ *Jurământul meu a fost făcut și continuă să fie valabil pentru toți românii, care au fost și vor fi parte a națiunii. Stă în puterea noastră să facem România .o țară stabilă, prosperă, admirată.*
- ❖ *Nu văd România de astăzi ca pe o moștenire de la părinții noștri, ci ca pe o țară pe care am luat-o cu împrumut de la copiii noștri. Așa să ne ajute Dumnezeu! [26]*

Un subiect cunoscut, simbolic și apreciat în istoria discursivității politice îl reprezintă discursul Președintelui american Kennedy, rostit în Berlinul de Vest în anul 1963 - perioada războiului rece, și a celor două Germanii, separate prin „cortina de fier”. A fost perceput de opinia publică internațională ca un discurs de blamare a regurilor comuniste, Berlinul de Vest fiind tratat ca o cetate a libertății pe un continent asediat de comunism: „Nu cunosc nici o localitate, nici un oraș, care să fie asediat timp de 18 ani și încă să trăiască cu vitalitatea și forța, speranța și determinarea Berlinului de Vest”.

„Libertatea este indivizibilă, și acolo unde un singur om este înrobît, nimeni nu este liber. Atunci când toți sunt liberi, abia atunci putem privi înainte către ziua în care acest oraș va redeveni unul singur, iar această țară și acest mare Continent al Europei vor redeveni un întreg într-o lume pașnică și plină de speranță. Când această zi va veni în final, și va veni!, poporul Berlinului de Vest va găsi o satisfacție sobră în faptul că a fost pe linia frontului timp de aproape două decenii.”

• Istoricul discursului prezidențial despre Starea Națiunii

Sintagma *starea națiunii* a fost folosită pentru prima dată în 1935, sub mandatul lui Franklin Roosevelt. Timp de mai mulți ani, discursul s-a numit „Mesajul Anual al Președintelui către Congres». În prezent, discursul este susținut de obicei în ultima zi de marți a lunii ianuarie, deși legea nu prevede explicit acest lucru.

Constituția americană, art.2, impune președintele „să informeze la intervale regulate Congresul despre starea națiunii și să supună atenției acestuia măsurile pe care le consideră necesare». Modelat după tipicul discursurilor monarhice ținute în unele state europene la inaugurarea unei noi sesiuni a Adunărilor Legislative, acest discurs despre starea națiunii este prevăzut în art. 2, secțiunea 3 din Constituția SUA ca o îndatorire a șefului Executivului american [27]. Discursul este amânat numai în caz de catastrofă majoră, așa cum s-a întâmplat în timpul mandatului lui Ronald Reagan, în 1986, din cauza exploziei navetei

Challenger. Primul șef de stat care a rostit discursul despre starea națiunii, la 8 ianuarie 1790, la New York, capitala SUA în acea perioadă, a fost George Washington.

În 1801, Thomas Jefferson, întrerupe tradiția, considerând că ceremonialul are accente regaliste. Următorii președinți au preferat să trimită un reprezentant care să le lectureze mesajul în Parlament. [28] În schimb, într-un discurs pe care l-a susținut în 1807 în fața Congresului a combinat pentru prima dată cuvintele *relații* și *public* în sintagma *relații publice*, pentru a defini starea de spirit a cetățenilor în interiorul unei comunități politice [29]. Abia în 1913 Președintele Woodrow Wilson revine personal în fața Congresului.

Primul discurs difuzat la radio, în 1923, a fost cel al lui Calvin Coolidge, în timp ce mesajul lui Harry S. Truman din 1947 a fost primul difuzat la televizor, iar cel al lui Bill Clinton din 1997 primul transmis pe Internet. Cu timpul, mesajul anual tradițional al președintelui Americii a devenit, remarcă Bogdan Vasilescu, «un ritual politic și spectacol mediatic». Expertul David Corbin pune în dubii necesitatea acestui ritual discursiv. „Nu cred că mai este la fel de important în prezent”. Este timpul să punem capăt unui ritual anual absurd», scrie în cotidianul „The Washington Post”. Astfel, și profesorul de istorie Lewis Gould denunță «frivolitatea teatrului politic», prilejuită de prezentarea mesajului anual prezidențial [30].

Donald Trump: semnale pentru lumea politică în primul discurs despre Starea Națiunii

Este un discurs construit din metafore, mai ales atunci când se referă la măreția națiunii americane, idee ce trece ca un fir roșu prin tot discursul prezidențial:

„În ultimul an am făcut progrese incredibile și am obținut un succes extraordinar. *Ne-am confruntat cu provocări la care ne-am așteptat, dar și cu altele, pe care nu le-am fi imaginat vreodată. ...Dar, prin toate acestea, am văzut frumusețea sufletului Americii și a oțelului din care este făcută coloana sa vertebrală. Fiecare test a făurit noi eroi americani care să ne reamintească cine suntem și ce putem. În ultimul an, lumea a văzut ceea ce știm dintotdeauna. Că nici o națiune nu este atât de neînfricată, de îndrăzneță sau determinată ca americanii. Dacă există un munte, îl escaladăm. Dacă există o frontieră, o traversăm. Dacă există o provocare, o stăpânim. Dacă există o oportunitate, putem profita. Să începem în seara asta, recunoscând că starea națiunii noastre este puternică, pentru că oamenii noștri sunt puternici.*

În primul său discurs, Donald Trump a reiterat dorința sa de a înăspri politica de imigrație, afirmând că frontierele prea permeabile ale Statelor Unite au costat numeroase vieți: *“Timp de decenii, frontierele deschise au permis drogurilor și grupărilor criminale să se reverse peste comunitățile noastre cele mai vulnerabile. Ele au permis milioane de muncitori prost plătiți să intre în concurență pentru locuri de muncă și salarii cu americanii cei mai săraci. Mai tragic, au costat pierderea a numeroase vieți nevinovate”.*

În politica externă, Trump nominalizează China și Rusia ca fiind state rivale: „În întreaga lume, ne confruntăm cu regimuri ostile, cu grupări teroriste și cu rivali precum China și Rusia care ne provoacă interesele, economia și valorile. În confruntarea cu aceste pericole, știm că slăbiciunea este cea mai sigură cale către conflict, iar puterea de neegalat este cel mai sigur mijloc al apărării.”

Totodată, președintele american a mai avertizat împotriva *“bunăvoinței și concesiilor”* în fața amenințării nucleare nord-coreene și a promis că nu va repeta *“erorile administrațiilor precedente”*: *“Niciun regim nu și-a oprimat proprii cetățeni”* atât de *“brutal ca dictatura crudă din Coreea de Nord”*. *“Este suficient să privim caracterul vicios al regimului nord-coreean pentru a înțelege natura amenințării nucleare pe care o poate reprezenta pentru America și aliații ei”*, a mai spus președintele Donald Trump în discursul ținut marți seară în Congresul de la Washington [31]. În același mesaj face apel la cooperare dintre republicani și democrați: *«Cer ambelor partide să coopereze pentru a oferi țării o infrastructură sigură, rapidă, fiabilă și modernă. Este nevoie de o lege care să genereze cel puțin 1,5 mii de miliarde dolari pentru noua investiție infrastructurală de care țara are disperată nevoie»*. *«..Era capitulării economice s-a încheiat. Vom proteja forța de muncă americană, și proprietatea noastră intelectuală, prin respectarea strictă a regulilor comerciale»* [32].

În discursul despre Starea Națiunii, Trump reaprinde „Visul American”: *„Cât timp avem încredere în valorile noastre, în cetățenii noștri și în Dumnezeu, nu vom eșua! ...Acesta este noul nostru moment american: nu a mai fost niciodată un moment mai bun pentru a începe să trăiești visul american”*.

„...Atâta timp cât avem încredere în valorile noastre, încredere în cetățenii noștri și încredere în Dumnezeu, nu vom eșua. Familiile noastre vor înflori. Oamenii noștri vor prospera. Iar Națiunea noastră va fi pentru totdeauna în siguranță, puternică și mândră și liberă. Dumnezeu să binecuvânteze America!”

Barack Obama: ultimul discurs despre Starea Națiunii

În ultimul său discurs despre Starea Națiunii, președintele american a menționat care sunt cele patru provocări la care Statele Unite trebuie să facă față, indiferent cine va câștiga cursa pentru Casa Albă în 2016 : *„Prima, cum putem acorda tuturor o șansă în această economie nouă. În al doilea rând, cum putem face tehnologia să lucreze pentru noi și nu împotriva noastră. În al treilea rând, cum putem menține siguranța în America și să conducem lumea, fără a deveni un polițist global. Și în final, cum putem face politica să reflecte ce e mai bun în noi și nu ce e mai rău”*, a spus Barack Obama. Liderul de la Casa Albă a anunțat noul mare proiect al Statelor Unite: găsirea unui leac pentru cancer, obiectiv pe care l-a comparat cu trimiterea unui om pe Lună [33].

Tradiția discursului prezidențial anual în Federația Rusă

În Adunarea Federală, tradiția discursurilor a fost începută de președintele Boris Elțin. Am selectat cele mai importante dintre ele. La 24 februarie 1994, acesta susține primul discurs, intitulat *„Despre consolidarea statului rus»*, având ca obiective: construirea statului de drept, respectarea Constituției și legilor, protejarea drepturilor cetățenilor într-o societate democratică, precum și reformele de piață. Una dintre ideile centrale ale discursului a fost că Rusia nu își permite nici să se întoarcă la economia planificată din epoca sovietică, nici să continue *„terapia de șoc”* asupra economiei [34].

La 16 februarie 1995, B.Elțin a susținut cel de-al doilea discurs, intitulat *„Despre eficiența puterii statului în Rusia»*, care s-a concentrat asupra suveranității, independenței, integrității și potențialului economic al Rusiei, precum și asupra dreptului statului de a folosi forța în criza din Cecenia, prioritățile politicii externe, sprijinirea științei, culturii

și educației. La 6 martie 1997, Elțin s-a adresat Adunării Federale, într-un discurs intitulat „*Ordine în Guvern, ordine în țară*”, cerând consolidarea ordinii în guvern și în țară nu în baza dictaturii, ci a statului de drept. Președintele a recunoscut că liderii țării au făcut greșeli în gestionarea crizei din Cecenia, care s-au soldat cu victime și prejudicii economice semnificative. El a reiterat dezaprobarea față de planurile NATO de extindere în Est și a declarat că Europa intră în «vremuri critice». Președintele a subliniat prioritatea unei reforme militare.

Discursul anual al lui Elțin în fața Adunării Federale din 30 martie 1999 a fost intitulat „*Rusia între două epoci*”. Pentru prima dată, liderul rus nu și-a început discursul cu probleme interne, ci cu situația din Iugoslavia, menționând că discursul său are loc într-un «moment dramatic», în timp ce NATO desfășoară raiduri aeriene în Iugoslavia. Principala temă a discursului prezidențial a fost situația curentă din țară și concepția sa pentru dezvoltare [35].

Tradiția discursurilor în Parlament a fost continuată și în 2000 de noul președinte, Vladimir Putin. Primul său discurs, adresat Adunării Federale la 8 iulie, și l-a intitulat „*Starea Rusiei: Calea către un stat eficient*”. Obiectivul principal era de a transforma Rusia într-un stat puternic. El a enumerat principalele amenințări la adresa societății ruse: îmbătrânirea populației, decăderea fizică și spirituală a națiunii, problemele economice, inclusiv diferența mare dintre Rusia și economiile occidentale, amenințările la adresa federalismului rusesc, separatismul regional, guvernarea locală precară, absența unei conduceri unificate a țării.

Tradiția discursului prezidențial anual lipsește din paradigmele comunicării prezidențiale în Republica Moldova. De cele mai dese ori, la sfârșit de an, președinții invită reprezentanții mass-media la o conferință de bilanț. Alteori, se limitează la un mesaj cu prilejul sărbătorii de Anul Nou. De remarcat deosebirea dintre Mesajul din Ajunul Crăciunului, care este unul familial, emoțional, lansat într-un cadru neoficial. În aceste cazuri se observă o tendință de felicitare din partea cuplurilor prezidențiale.

Mesajele de Anul Nou

Mesajul președintelui de Anul Nou, prin definiție, este unul politic, simbolic și redă o sinteză a evenimentelor de anvergură care au marcat destinul poporului pe parcursul unui an. Astfel, îi vom urmări pe soții Macron, în compania lui Nemo, “primul câine al Franței”, în Palatul Elysee, felicitând francezii cu prilejul Ajunului de Crăciun. Altul însă va fi mesajul de Anul Nou al președintelui.

În 2017, în primul mesaj de Anul Nou după alegerea sa, Președintele francez Emmanuel Macron a declarat, într-un mesaj video, care a durat 17 minute, adresat țării în ajunul Anului Nou, că anul 2018 este unul decisiv pentru ca Europa să -și revină și să devină mai puternică: „Europa este bună pentru Franța, iar Franța nu poate reuși fără o Europă mai puternică”. Președintele și-a încheiat mesajul cerându-le francezilor „să se întrebe ce pot face ei pentru națiune”, în fiecare zi, parafrazându-l astfel pe Președintele american John F. Kennedy în discursul sau inaugural [36].

În Statele Unite, Donald Trump nu a adresat mesaje oficiale de Anul Nou. Dar pe Twitter, el a postat și un film care reunește fragmente din discursurile sale și imagini care, în opinia sa, îi ilustrează realizările din primul an de mandat [37].

Și primul Președinte al Republicii Moldova, în primul mesaj de acest gen, a respectat tradiția mesajului politic - șinteză și simbol. Acest mesaj a devenit un ritual veritabil în *politica comunicării prezidențiale*, în timpul căruia președintele, uneori codificat, transmite semnale importante pentru cetățeni, nu doar marcate de optimism, dar, uneori, de constatare a unor rateuri ale guvernării. Anume asta a făcut Mircea Snegur în 1996.

Mesajul Președintelui Mircea Snegur către popor cu prilejul Anului Nou 1992

„*Dragi compatrioți,*

„*A devenit o tradiție ca la hotarul ditre ani să medităm împreună asupra bucuriilor și necazurilor noastre, asupra destinului Moldovei și al harnicului ei popor. ..Anul 1991 va rămâne în istoria tânărului nostru stat. ..O semnificație de primă importanță în destinul republicii a căpătat ziua de 27 august, când Marea Adunare Națională s-a pronunțat în favoarea Independenței, iar Parlamentul a legiferat unanim voința poporului. ...Tot în acest an au avut loc alegerile Președintelui RM. Am toată încrederea în popor – el va ști să aleagă grâil de neghină, adevărul de minciună.*

„*Iubit popor! Acum, în utimele clipe ale anului 1991, Vă felicit din toată inima cu ocazia Sărbătorilor de Iarnă, urându-Vă ca anul care va urma să fie pașnic și îmbelșugat. Să fim sănătoși! La anul și la mulți ani!* [38].

Un caz inedit în difuzarea mesajului prezidențial cu prilejul Anului Nou a avut loc în 1996, după desfășurarea alegerilor prezidențiale (turul I- 17 noiembrie, turul II -1 decembrie), în urma cărora a ieșit învingător Petru Lucinschi, devansându-l, în turul II, pe președintele în exercițiu Mircea Snegur.

Mesajul Președintelui Snegur, care ieșise pierdant din competiția prezidențială, nu a fost difuzat, conform tradiției, pe 31 decembrie, în ajun de miezul nopții (11.55), ci la ora 21.00. Conducerea Televiziunii a argumentat prin faptul că și în România se proceda la fel. „De îndată mi-a fost limpede că miezul nopții se rezerva pentru președintele nou-ales P. Lucinschi, pe care l-a promovat insistent Compania Teleradio-Modova”, [39] scrie Mircea Snegur în *Memoriile sale*. Ceremonia de investitură a Președintelui Lucinschi urma să aibă loc la 15 ianuarie 1997. Este mesajul din care se citesc implicit motivele înfrângerii sale.

Mesajul Președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur cu prilejul Anului Nou 1997

„...Așa a fost întotdeauna: de e bine, de e rău, așteptăm Anul Nou cu spernața că va fi mai bun decât cel care pleacă, iar ceea ce nu am reușit să facem în acest an, vom face în anul care vine.....Nu am reușit să ameliorăm problemele financiare ale populației, statul având restanțe mari la plata pensiilor și salariilor... Nu o duc mai bine nici țaranii. Majoritatea lor continuă să rămână ostaticii unui model de gospodărire depășit de timp. Mulți dintre oamenii de la sate s-au pomenit în plină iarnă fără lemne de foc....

„*Stimați concetățeni! Folosesc acest prilej pentru a reînnoi urările mele cele mai calde pentru un an nou bogat, cu liniște, prosperitate și cât mai multe împliniri pentru dumneavoastră și familia dumneavoastră. Vă doresc sănătate și fericire, lumniă și căldură. Am fost și rămân cu dumneavoastră. Sa fim uniți și la bine, și la greu. La anul și la mulți ani!*”

Mesaje prezidențiale cu aluzii și impact afectiv-emoțional Nicolae Timofti, Președintele Republicii Moldova

În funcție de stilul personal, politica comunicării prezidențiale poate fi superficială sau profundă, tolerantă sau agresivă, obiectivă sau populistă, directă sau construită cu aluzii nu mai puțin îndrăznețe. Prezența aluziei a marcat, în ultimul an de mandat, pe fundalul scandalului de corupție politică, în mod special mesajele Președintelui moldovean Nicolae Timofti. Lucru pe care l-a remarcat, la moment, și presa națională. Astfel, *Ziarul național* scria: Președintele republicii, Nicolae Timofti, a avut un mesaj îndrăzneț și plin de aluzii la ceremonia de deschidere a Orașelului Europei, inaugurat astăzi la Chișinău, cu ocazia Zilei Europei.

Timofti a remarcat, în context, importanța alegerilor prezidențiale din toamnă:

„Ne propunem deșteptarea conștiinței civice, ridicarea nivelului de cultură politică. La 30 octombrie urmează să alegem prin vot direct și universal președintele republicii. Cultura participativă, în spiritul normelor europene, înseamnă însă un vot conștient, rațional, bine gândit, și nu unul cumpărat cu pomeni electorale. De noi depinde dacă vom merge spre un viitor european sau vom alege amurgul conservării flagelului corupției și a instituțiilor de stat controlate de factori politici. Pentru edificarea unui stat de drept, e de datoria noastră să clădim un stat în care să domine dictatura legii și nu a unei singure persoane, partid politic sau grup de interese. Republica Moldova își merită locul în marea familie europeană. UE e numitorul nostru comun”. (14.05.2016)

Un alt speciment al discursivității persuasive a Președintelui Timofti îl constituie prezența pricipiului „temeiurilor comune” aristotelice. În noaptea de 12 spre 13 iunie s-au împlinit 75 de ani de la primul val de deportări staliniste din Basarabia și Nordul Bucovinei. Primul val de deportări a început în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 (ora 2.30) și a cuprins teritoriile anexate de URSS de la România. Fiind dintr-o familie care a avut de suferit în urma deportărilor efectuate de regimul stalinist, în 1946, într-un mesaj adresat în cotextul comemorării victimelor torturii staliniste menționa: *“Dragi cetățeni, ”Istoria nu se uită. Iar cine nu are memoria istoriei, riscă s-o repete”.*

„Și eu sunt descendentul unei familii de țărani, în care NKVD-ul a bătut la geam în noaptea deportărilor. Au început săptămânile infernului. Familii despărțite, adolescenți separați de părinți, mame despărțite de soți. Poporul nostru se afla sub tortura politicilor staliniste. Aceste zguduitoare momente din biografia Moldovei nu pot fi șterse din memoria noastră colectivă... ..Cu gândul la acele teribile zile și nopți, în care au fost distruse familiile de țărani gospodari din ținuturile noastre, să nu mai admitem și să nu comitem erori, când consecințele lor pot fi fatale pentru un popor. Totodată, să nu tolerăm sloganurile de ură și paradigma de revanșă din mediul politic actual”, arată aluziv șeful statului.

Concluzii. Comunicarea prezidențială este un câmp în care se intersectează diverse modalități de persuadare. Rolul și locul instituției prezidențiale permit fie orientarea politicilor de comunicare spre o anumită problemă, fie crearea unei noi direcții ce trebuie dezbătută. Ceremonia de investire, conferințele de presă, dar, în special, perioadele de criză sunt cele mai bune momente pentru președinte să-și transmită mesajul către popor.

Studiul efectuat ne îngăduie să deducem următoarele caracteristici ale comunicării prezidențiale:

- ✓ Caracterul argumentativ- persuasiv
- ✓ Caracterul instituțional
- ✓ Evocarea mitologiei politice
- ✓ Apelul la mituri populare
- ✓ Apelul la implicit (*aluzie, subînțeles*)
- ✓ Utilizarea cuvintelor pozitive (*deschidere, transparență, credibilitate*) și a cuvintelor-emblemă (*schimbare, liniște, continuitate*)
- ✓ **În anumite contexte – cuvinte negatie** (*manipulare, egoism cosmetizare, nostalgie*)
- ✓ Cuvinte ale puterii (*consens, emanație, liniște // destabilizare, neautorizat,*) vs cuvinte ale opoziției (*schimbare / nomenclatură*)
- ✓ Prezența imperativului ca forță mobilizatoare

Cuvintele politicii încorporează mituri populare, așa cum ar fi: „dușmanul care conspiră”, „conducătorul viteaz”, „salvatorul”, „unitatea națională” „măreția națiunii” etc. Miturile politice asociază o explicație simplă cu o componentă evaluativă. Discursul politic prezidențial cu largă adresabilitate face apel la valori general umane, cu o încărcătură afectivă ridicată: viața, familia, religia, tradiția și identitatea națională etc. Comunicarea prezidențială poate fi tratată ca o activitate de evaluare relevantă a funcționării sistemului politic. Retorica prezidențială impregnează toată activitatea politică a acestuia, stilul personal și doctrina (ideologia) formațiunii politice cu care se identifică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Seguela Jacques, Gabriel Thoveron. *Comunicarea politică azi*. București: Antet, 1996, p. 5.
2. Gerstlé Jacques. *La communication politique* (2nd edition). Paris: Armand Colin, 2008, p.96
3. Ibidem, p.94
4. Constituția Republicii Moldova, art.96 pe http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731
5. Beciu Camelia. *Comunicare politica*. Bucuresti: editura comunicare.ro, 2002, p.70.
6. Arsith Mirela. Universul politic ca spectacol. În: *Revista Română de Studii Culturale*. Citat: nr. 3/2004 [<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/cuprins.html>].
7. Gerstlé Jacques. Op. cit. p., p.92.
8. Mouchon Jean. *La communication présidentielle en quête demodèle*. În : Hermès, 17-18, 1995
9. Neveu Erik. *Une Societe de communication?* Paris: Edition Montchrestien, 1994.
10. <https://www.ziarulnational.md/dodon-cheama-presa-la-holercani-propun-o-discutie-de-doua-ore/>
11. Fugaru Ilie. <http://epochtimes-romania.com/news/ceremonia-investirii-presedintelui-american-eveniment-cu-semnificatii-istorice---25558>
12. Ibidem.
13. O controversă aparută în ultimii ani este legată de rostirea cuvintelor „Așa să-mi ajute Dumnezeu!” Există critici care susțin că aceste cuvinte au fost introduse artificial în ceremonia de investire, ele nefiind stipulate în Constituție. Ei aduc în sprijinul acestor afirmații cercetări istorice recente care ar dovedi că propoziția „Așa să-mi ajute Dumnezeu!” nu ar fi fost rostită de primul președinte american, George Washington.
14. <https://legeaz.net/constitutia-romaniei/articolul-82-constitutie>
15. Drepturile fundamentale cetățenești reprezintă acele drepturi ale cetățenilor care sunt esențiale pentru existența fizică, pentru dezvoltarea materială și intelectuală a acestora, precum și pentru asigurarea participării lor active la conducerea statului. Drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.
16. Snegur Mircea. V.2. p. 322.
17. Drepturile fundamentale cetățenești reprezintă acele drepturi ale cetățenilor care sunt esențiale pentru existența fizică, pentru dezvoltarea materială și intelectuală a acestora, precum și pentru asigurarea participării lor active la conducerea statului. Drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale

- cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.
18. Stoica Irina. Cele mai importante fragmente din discursurile inaugurale ale președinților SUA, Agerpress, accesat 01.02.2017. Pe: <https://www.agerpres.ro/externe/2017/01/20/cele-mai-importante-fragmente-din-discursurile-inaugurale-ale-presedintilor-sua-11-03-15>.
  19. Stan Filip. Donald Trump a ținut cel mai scurt discurs inaugural al președinților SUA, din ultimii 40 ani. Pe: https://www.romaniatv.net/donald-trump-a-tinut-cel-mai-scurt-discurs-inaugural-al-presedintilor-sua-din-ultimii-40-ani_336688.html, accesat 20.01.2017.
  20. http://stiri.tvr.ro/emmanuel-macron-discursul-invingatorului-voi-apara-fran-a-interesele-sale-vitale-imaginea-sa-mesajul-sau-voi-apara-europa_817391.html#view
  21. Snegur Mircea, Labirintul destinului. Memorii. Vol. 6. Chișinău, 2017, p. 237- 239.
  22. Klaus Iohannis. Discurs inaugural <https://acum.tv/articol/72964/>
  23. Ibidem.
  24. Ibidem.
  25. Snegur M. Op. cit., Vol. 6, p. 322.
  26. Discursul Regelui Mihai în Parlamentul României, 2011 <https://www.youtube.com/watch?v=s6Lmc-ZxZtc>
  27. Newson D., Turk J., Kruckeberg D. This is PR: the Realites of Public Realltions. Belmont, California: Wadsworth Thomson Learning, 2004.
  28. Cora M., Vasilescu B. Scurt istoric al mesajelor Președinților SUA, pe: [http://www.curierulnational.ro/print/69828,\(accesat 2.02.2015\)](http://www.curierulnational.ro/print/69828,(accesat 2.02.2015)).
  29. Ibidem.
  30. Ibidem.
  31. <https://stirileprotv.ro/stiri/international/donald-trump-discursul-despre-starea-natiunii-tarile-zrivale-sua-ca-rusia-si-china.html>, 31 ianurie 2018
  32. <https://www.rfi.ro/politica-100896-trump-discurs-starea-natiunii-realizari-carte-recorderilor-planuri>
  33. <https://www.europafm.ro/barack-obama-a-sustinut-ultimul-sau-discurs-despre-starea-natiunii/>
  34. Enache Iu. Douăzeci de ani de discursuri prezidențale în Adunarea Federală a Rusiei. Pe : <https://www.mediafax.ro/externe/cronologie-douazeci-de-ani-de-discursuri-prezidentiale-in-adunarea-federala-a-rusiei-13701216>, accesat 15.10. 2018.
  35. Enache, Iu. <https://www.mediafax.ro/externe/cronologie-douazeci-de-ani-de-discursuri-prezidentiale-in-adunarea-federala-a-rusiei-13701216>, 15 octombrie 2018
  36. <http://www.ziare.com/emmanuel-macron/presedinte-franta/macron-spune-ca-anul-2018-este-decisiv-pentru-europa-1495456> accesat 01.01.18.
  37. <https://observator.tv/extern/liderii-lumii-2018-mesaje-236621.html>, accesat 01.01.18
  38. Snegur Mircea. Op. cit., Vol. 2, p. 317.
  39. Snegur Mircea. Op. cit., Vol. 6, p. 548.

NATURE OF LAW AND MODERN CONSTITUTIONALISM IN THE CONTEXT OF THE CONTROVERSY OF BORIS CHICHERIN AND VLADIMIR SOLOVYOV

Vladimir KOCHETKOV,
Ph.D., International Slavic Institute, Moscow,
Russian Federation
vovov69@mail.ru

Резюме

От понимания сущности права напрямую зависит содержание законодательства и правоприменение в современном государстве. Поэтому в статье рассматривается полемика Б.Н. Чичерина и В.С. Соловьёва, развернувшаяся во второй половине XIX века. Если первый был классический либерал, связывавший сущность права исключительно с ценностью свободы, то второй отстаивал понимание права как некоторого минимума справедливости. В этой связи важно понимать различия Чичерина в моральных нормах и законе. Он считал, что правовые нормы определяют внешние границы свободы, а моральные нормы определяют внутренние требования морального долга. В принципе Соловьёв соглашался с тем, что идея свободы и прав, порождается товарно-денежными отношениями, то есть в сфере частного права. Но крайняя нищета и другие неблагоприятные социальные условия могут легко создать непреодолимые препятствия для реализации человеческих возможностей. Поэтому эти препятствия должны быть устранены путем обеспечения того, чтобы каждый человек имел не только официальную свободу, но и необходимую помощь в осуществлении достойной человеческой судьбы. Разбирая их взгляды, автор статьи показывает, что аргументы этих ученых широко распространены среди современных российских правоведов. Для того чтобы снять оппозицию свободы и справедливости автор предлагает аксиологическое понимание конституционализма как теоретической формы правосознания, соединяющая эти ценности в творческом синтезе.

Ключевые слова: конституционализм, Б.Н. Чичерин, В.С. Соловьёв, правосознание, свобода, справедливость, право.

Summary

The content of the legislation and enforcement in the modern state depends on how we understand the nature of law. The article discusses the controversy of Boris Chicherin and Vladimir Solovyov which took place in the second half of the XIX century. The former was a classic liberal who had connected the essence of law solely with the value of freedom, yet the latter was of an opinion that law was the bare minimum of justice. In this regard, it is important to understand Chicherin's differences of moral norms and the law. He believed that the legal norms define the outer bounds of freedom, while the moral norms define the internal requirements of moral duty. In principle, Solovyov was agreeing that the idea of freedom and rights generated by commodity-money relations, that is, in the sphere of private law. But extreme poverty and other adverse social circumstances can easily create insurmountable obstacles to the realization of human capabilities. Therefore, these obstacles should be eliminated by ensuring that each person not only formal freedom, but also the necessary assistance in the implementation of decent human destiny. Examining their views, the author shows that the arguments of these scholars are widespread among modern Russian jurists and philosophers. In order to remove this opposition of freedom and justice the author offers an axiological understanding of constitutionalism as a theoretical form of legal consciousness that connects these values into a creative synthesis

Keywords: constitutionalism, Boris Chicherin, Vladimir Solovyov, legal consciousness, freedom, justice, law.

By the time of the first performance of the constitutional question¹ in Russia in the 70s of the XIX century in the West have already formed three powerful tradition of constitutionalism as a certain form of legal consciousness. The first tradition, it can be conventionally called the Anglo-Saxon one, believed that the priority of government was to protect the rights and freedoms, that the only basis of power is a founding social contract based on recognition of the equal dignity of all human beings. Axial principle of nation-building is to limit its intervention in the space of private and public autonomy. Hence the great attention given to the limitation of state power: either through the mechanism of representative government in the affairs by the people, of course, if there is a system of independent and fair courts (the parliamentary monarchy in England); or through a power-sharing arrangement, both vertically and horizontally, the powers and processes of legitimation (known as a system of checks and balances), but again, in the presence of an independent and fair trial as a guarantor of the functioning of the entire system (the North American federal republic).

The second - French - model of constitutionalism differed from the first in that a state is no longer bore the imprint of the founding of the social contract. On the contrary it by itself created the nation by recognizing the equal dignity of all citizens, which is primarily expressed in the recognition of the natural and imprescriptible rights of man. The only way to ensure this is the principle of the sequential separation of powers, which led to the fact that the Court was not the guarantor of the functioning of the entire system, and as such it was considered the will of the nation, which was produced or by in parliamentary debates, or by plebiscite democracy, or in the revolutionary work. In other words, between the state and the citizen there was a third person – the political nation and its will as a source of legitimation of state power. Thus, we can say in France during the reception of the constitutional archetypes were connected an absolutist state (administrative justice as justice) with the principle of popular sovereignty with its collective protection of human rights (solidarity as brotherhood).

Otherwise, the process of reception of constitutional archetypes took place in Germany, which traditionally had certain cultural and dynastic ties, was the Russian Empire, both government bureaucracy and intelligentsia. Since the process of formation of the German state was largely artificial, so far among German intellectuals were spread two theories that had the strongest influence on the history of Europe as a whole and of Russia in particular. We have in mind the theory of the national spirit as the substance of law and the state as a special legal entity. The first concept was the rationale for the special German path as consistent incarnation of the national spirit (*der Sonderweg*), which ultimately led to the tragedy of the whole world under National Socialism. Other bred the idea of the possibility of the existence of the rule-of-law state (*das Rechtsstaat*) as a state, limited by its own law, that is, in fact, by the bills it created. It was a special German rationalization of the Anglo-Saxon idea of the rule of law, which ultimately led

---

¹ Constitutional question can be defined as cognitive dissonance between the rational expression of the values of freedom, justice and human dignity, on the one hand, and the lack of real conditions for their implementation, on the other.

to legal positivism that replaced the principle of justice as a source of law by the will of a (legal or natural) person in authority.

Moving closer Germany to Russia also that for a long time these countries were on the periphery of social and economic development of Europe. Hence some irrationalism of the theories of the national spirit (instead of rationalism of idea of human rights and popular sovereignty) and self-limiting state as a legal entity (instead of rationalism of the rule of law in the forms of private and public autonomy). Therefore the reception of the archetypes of constitutional legal consciousness¹ in Russia at that time faced with several obstacles. Firstly, it is the rejection of the right as the primary means of social self-regulation. Arguments of this kind were actively developing by thinkers the Slavophile orientation. Slavophiles blamed the West for its legal rationalism. They believed that the autocracy and Orthodoxy did the Russian people so different from other peoples of (Catholic and Protestant) Christian Europe that no borrowing of political and legal institutions was impossible. And if possible, they would inevitably lead to the degeneration of the Russian people and the country to ruin.

Second, at the time of the first performance of the constitutional question in Russian history, Russian thinkers were heavily influenced by Western socialist critique of bourgeois society that only naturally intensified their anti-constitutional prejudices. „Russian revolutionaries, realizing that change the form of government could not solve the painful social problems, hastened to assure in that they – not the „bourgeois revolutionaries”, that their revolution, unlike Western political revolutions, will not serve the interests of the bourgeoisie. ... This explains the curious fact that the revolutionaries in Russia, a country that has suffered a lot from its autocratic political system became so adamant and stubborn in his contempt for the constitutional guarantees of human rights and „deceptive” political freedom of the West” [1, p. 84]. For this reason, all studies of constitutionalism in Russia were to carry out a kind of synthesis of liberalism and socialism [2, p. 222].

Third, the autocracy itself creates favorable conditions for the spread of legal positivism. Any law in Russia at that time had the character of the gift from the absolute monarchy. Voluntariness grant had the effect of self-restraint of the Russian autocrat. In addition, the Russian emperor was limited to a tradition that was legal materials created by its predecessors. The maximum that he could afford was systematization of laws, which was firstly performed by M.M. Speranski on behalf of Nicholas I.

Fourth, since the Russian autocracy (and that was the reverse side of legal positivism) associated with arbitrariness, among all segments of the Russian population was distributed to legal nihilism. The reason for this was also the fact that Russia has not been a long time independent professional lawyers (though autocracy and had the intention to build a well-functioning police state). In fact, this layer began to form only in the era of the Great Reforms. Another source of Russian „legal nihilism” was an ideological defeat of a reasonable belief in the law – faith, which was characteristic not only the enlightened monarchs of the eighteenth century, but to a greater extent, the

---

¹ The conception of *the archetypes of legal consciousness* in this paper refers to intersubjectively recognized legal values of society that have an impact on the rationalization of the goals of individuals or social groups, as well as on the means of achieving them.

revolutionaries of that time. Widespread disappointment in the results of a number of French revolutions caused the almost universal denial of rationalist approach to social transformation, as well as the rationalist theory of human rights.

In these historical conditions for the reception of the constitutional archetypes, first of all, it was necessary to show the internal interrelation of law and freedom, as well as to justify independence of law from the power (power sanctions) and its dependence on inter-subjective ideas of justice.

The first Russian liberal jurist B.N. Chicherin (1828–1904) defines the law as freedom defined (or limited) by laws. Any right for him in the subjective sense is a legitimate freedom to do anything or demand anything, but right² in the objective sense is a system of laws defining freedom and establishes the rights and responsibilities of individuals. According to Chicherin, freedom can be understood either as an external, that is, as a sphere of individual freedom in a given society, or as an internal moral freedom [3, p. 3-9]. In the first sense, it is negative, it is freedom from coercion, independence from the arbitrary will of others; in the second sense it is a rational and moral autonomy.

However, further considerations led Chicherin to rather unexpected conclusions: external freedom must never be rejected in the name of moral or any further considerations. Although higher, moral freedom is freedom of good, but morality is impossible to implement under duress. Therefore, the freedom to do evil – the freedom to be moral or immoral – is a necessary condition of freedom as self-determination and self-improvement [4, p. 50-52]. Socially acceptable boundaries of external freedom are set by the state. It is obvious that like all classical liberals of the time, Chicherin might follow the conclusion: „The full expression of legal principles, without any outside contaminants, is the private or civil law. Here the person is represented as a free, independent person who is assigned to a known area of material relations and which has defined legal relationship to the other person. By the very nature of these relations in this area is dominated by individualism; here is the main center of human freedom” [3, p. 88-89]. Objecting to the German school of the national spirit, Chicherin wrote: „The value of the human person is not limited to the fact that it becomes the body of world-historical process. As a carrier of an absolute beginning, a person in itself has an absolute value” [5, p. 132].

Understanding the priority of human rights led Chicherin to clash with supporters of unlimited national sovereignty, albeit in the form of direct or representative democracy. „Understanding freedom as participation in political decision-making was to strengthen the tendency to expand the area of political decision-making and thus – to restrict private, uncontrolled spheres of life. Thus, political freedom – freedom in the public sphere – is gradually absorbed individual freedom. Political democracy, previously understood as an institutional protection of individual freedom, an end in itself, fully exposing his purely collectivist character” [1, p. 170]. Therefore, this jurist has always stood for representative government as the ruling of the best and worthy. Chicherin’s parliamentary government was a natural consequence of the development of each nation and the final stage of political development of mankind [6, p. 175].

---

² In the Russian language there is only one word „*pravo*” that mean both „right” and „law” in English.

What is the essence of a person as an absolute beginning? „Freedom (independence from the tyranny coercing another), since it is compatible with the freedom of each other, in accordance with a universal law, and there is only the original rights inherent in every human being by virtue of his membership in the mankind” [4, p. 107]. Some scholars, such as Walicki, believe that such an understanding of law as a law of liberty deprives the state power of positive goals and may even lead to the destruction in such a dominance of private interests of the entire system of public administration. „If the law is inseparable from freedom of the individual, it follows that it should not deal with the goals of human activity. Its true function is to formulate general principles of behavior and not to establish any particular purpose” [1, p. 174]. However, in our opinion, such a conclusion is too simplistic views of Chicherin. He wrote on this subject: „The law is to put the necessary limits of personal freedom, but within these limits a person should have complete freedom to design their own purposes. ... Public law deals not with individual liberty, but with public duties, and therefore it cannot be independent of the goals; every individual citizen must have the freedom to perform their own freely chosen goals, but officials shall not use their position for personal gain” [7, p. 175].

In this regard, it is important to understand Chicherin`s differences of moral norms and the law. He believed that the legal norms define the outer bounds of freedom, while the moral norms define the internal requirements of moral duty. The legal definition of the boundaries of freedom does not destroy the autonomy of the individual, but rather outlines a particular area in which the life of the individual is not subject to state intervention, and in which it can be moral or immoral. On the contrary, the legal definition of moral duties is incompatible with freedom of conscience and, consequently, with morality. It seems to us that such an opposition of morality and law in Chicherin`s wore print controversy with moralizing Slavophiles. He wanted to show that the private autonomy is essential to human freedom, including even if the person does not meet the prevailing at a given time notions of morality.

This exemption of legal freedom from morality also led Chicherin to anti-socialist views on issues of social justice. He believed that the solution of social problems should be carried out along with the improvement of individual moral norms: the rich have a moral obligation to help the poor, but the poor have no legal right to require such assistance. Chicherin admitted that the government can help the poor, but only in exceptional cases and as a pure charity. It is in any case should not institutionalize this aid as a subject of legal obligations and cannot ask for these purposes additional amounts from its taxpayers [7, p. 186]. In other words, since the law and morality are different ways of social regulation, to the extent the state should not be forced to morality, since it would mean an invasion to the private autonomy. But he does not itself be immoral, that is to practice tyranny, violating private and public autonomy of citizens. To the law, according to Chicherin, the highest rate is the law of truth, and then there is a requirement to treat others as you like to be treated yourself. While in morality there is the law of love, which requires a person to sacrifice themselves for the benefit of others.

The principal opponent of the classical liberal Chicherin (incidentally, the only one of its kind Russian constitutionalist) was a thinker Vladimir Solovyov (1853–1900),

who with his philosophy of law had an enormous impact on the reception of the constitutional archetypes. In principle, he was agreeing that the idea of freedom and rights generated by commodity-money relations, that is, in the sphere of private law. „In the field of competing economic interests the people are considered merely as a means; therefore the economic order must be subject to legal regulations, in which people act as individuals, subjects of rights and duties (but not some only of interest), thereby ensuring the establishment of justice” [8, p. 144]. In other words, the law for Solovyov regulates relations between free individuals, bearers of rights. Therefore, it must recognize, accept as a self-evident freedom of individuals to satisfy their own interests and equality in freedom and respect for the interests of others. The main objective of the law is to a mature stage of development is the protection of equal freedom, or, in other words, the restriction of freedom for the sake of equality. Thus, concludes Solovyov, the law as a sum of rights can be defined as „a synthesis of freedom and equality” or „freedom due to equality”. And from this point of view, classical liberalism is right: if different individuals have varied interests, the law should protect their equal freedom and therefore cannot support the interests of some against others. The task is a due „distinction” of contending interests, i.e. the definition of the boundaries of institutionalized freedom of every person and equal protection of all of them.

However, if the law does not prescribe our goals, that is, the positive content of our life, argues further Solovyov, this content can be either (1) specified by our economic interests, or (2) prescribed by morality. Law is characterized by absolute universality of its shape, which is not compatible with the specific content and random economic interests. It requires, so to speak, the absolute content, which may be given only by absolute morality. A higher standard of morality is absolute compassion or love.

In this case, Solovyov opposed the principle of free will as the basis of morality. He wrote: „If the human will to be free, that is completely arbitrary, free from all kinds of determination, and it would be free from any determination of moral considerations that would make impossible moral behavior and moral theory – completely unnecessary” [9, p. 319]. In fact, adding Solovyov, the element of freedom in the human will cannot allow that as an explanation of morality, as Kant thought, but as an explanation of immorality, because only a person’s choice of evil can be completely unfounded.

From this understanding of the relation of law and morality should logically conclude also the following: „To be moral a society should be based on the free mutual consent, and that means that any public union should be voluntary, and that each member of the society maintains its inalienable right to secede. On the other hand, a society should not be indifferent to the fate of its members: its duty is to provide everyone with a certain minimum welfare needed to „decent living” [1, p. 239-240]. At the same time, as wrote Solovyov that „requires that every man had not only livelihood ... and sufficient physical rest, but that he had time for leisure and spiritual development” [9, p. 380]. Although this conclusion was a certain novelty to the constitutional sense of justice at the time, it, nevertheless, was logical: extreme poverty and other adverse social circumstances can easily create insurmountable obstacles to the realization of human capabilities. Therefore, these obstacles should be eliminated by ensuring that each person not

only formal freedom, but also the necessary assistance in the implementation of decent human destiny.

According to Solovyov, significant differences between morality and law can be summarized in three points. Firstly, the ethical requirements are unlimited, while legal requirements are always strictly limited. The reason for this lies in the fact that morality is always striving for perfection, while the law requires only „the lower, the minimum degree of moral status”. Secondly, the legal requirements are always clearly defined: it is always possible to establish whether they were executed or not. On the contrary moral requirements have unlimited nature, i.e. the lack of accuracy and certainty of their content and scope. Solovyov believed that that was the distinctive quality of the positive law. And thirdly, morality is incompatible with coercion, while the law should be backed up by force. The conclusion from this analysis was the new definition of the law (in the sense of legal justice, unifying objective law and subjective right): „The right to have a compulsory requirement to implement a certain minimum of good, or the order that prevents known manifestations of evil” [9, p. 409]. In this case, Solovyov introduces the criterion of the law is actually in contrast to morality: „It is important here, first of all, to certain things actually were, and that famous things actually happened” [9, p. 414].

According to Solovyov, statutory (positive) law, moreover, must be characterized by the following three features: (1) the public, available to the public; (2) specific, that is, it must explain the ways of their application in specific cases; and finally (3) its applicability to existing conditions and the availability of sanctions in case of default. Obviously, for the enforcement of laws and improvement is needed organized force (power). Such power can be defined as „real representation rights” or „a workable law”. „In the simplest terms, the essence of the state lies in its ability to subdue violence and outrage within the boundaries of law and legislation respectively, thus replacing the chaotic human nature with the order of how the things should be governed, yet coercion is allowed only as a means of emergency, predetermined, regular and justified, because it comes from the general and impartial authority” [9, p. 421]. In other words, Solovyov believed that every state is a kind of the rule-of-law state (*Rechtstaat*), because even in his despotic version it provided some order, overcome natural Hobbesian state of war of all against all. And it was a step in the direction of legal positivism: good excuse he turned to justify the state.

It seems that the controversy between Chicherin and Solovyov has not lost its relevance in our days because „the specifics of the current historical moment lies in the fact that the official legal doctrine has been restated in the Constitution, was humanistic but it is still dominant in the Russian law (both in theory and in practice) legal positivism, which was inherited from the Soviet period” [10, p. 13]. In order to overcome the domination of legal positivism³, it is necessary to overcome the reduction of constitutionalism

---

³ According to the adopted at the First Meeting on Science of the Soviet state and law in 1938 under the direction of Vishinski definition, law is „a set of rules of behavior, expressing the will of the ruling class, established by law, as well as customs and rules of social intercourse, authorized by state power, the use of which is provided by coercive power of the state to protect, consolidate and develop public relations and orders, profitable and pleasing to the ruling class” [11, p. 37].

to the norms and institutions of constitutional law and explicate the axiological content of this paradigm in the light of freedom and justice. In this paper, constitutionalism is understood as a special public-legal ethics (a form of legal consciousness), as well as deduced from its initial value (archetypes) political practice that considers possible and necessary to build on a rational basis a system of government, that is the legal order of the relationship between the citizen and power (between citizens, and between sovereign states as well). This form of legal consciousness is based on the recognition of the equal dignity of every freely self-determine (sovereign) subject of society (individual, group of citizens, the nation as a whole) or even the international community of states. This intention is realized through the recognition of the inalienable natural predicated (which is the guarantee of freedom of the mind and will that is not contradictory to the rules of conduct within a given society) rights (freedom to do / not to do anything) of a citizen (associations of citizens, nations, states), subject to recognition of the latest (last) and fair repetition of all the rational rules of public, state and interstate life. In other words, constitutionalism is a certain theoretical paradigm of legal consciousness, solving the problem of the development of principles of fair constitution of social life that allow the implementation of private and public autonomy for all social actors. You can also say that it is a certain way of rationalizing the legal sense (core values) of the people. For constitutionalism, the category of „freedom”, „justice” and „human dignity” are the basic interrelated fundamental values.

The ancients used to say that *omnis determinatio est negatio* – every definition is a negation. In this context, issue of freedom in the formulation of the philosophical and legal discourse, in our opinion, should be such: what negates the concept of „freedom”? As rightly says in this regard, Z. Bauman: „Freedom divides and separates. It draws its appeal from the difference. Some people can be free only insofar as there is a form depending on what they want to avoid” [12, p. 22]. Constitutionalism as a world-view comes from the fact that the area of freedom only occurs outside the scope of discretion power. For this form of legal consciousness the opposition of freedom and power permeates the entire system and all levels of the social division of labor in any type of social (family, primary workplace, churches, tribal, modern state, etc.). It is therefore necessary to limit to share any power, as this social institution in its inner logic tends to universality. For inherently power is nothing else, just as the monopolization by a certain social subject specific some public functions, namely the function of rational goal-setting and control, which are the main features of social life. This immanent characteristic of power was reflected in the concept of „sovereignty” of the legal and political sciences.

The universality of power as an attribute of management of society can be limited only institutionally: or by tradition or by law. The latter in the constitutional sense, is nothing else than the rationalization of power relations on the basis of morality and the archetypes of legal consciousness by using the dogmatic method. A legal and moral evaluation is possible only in respect of acts of free and responsible personality with an objective significance (i.e. human dignity) in a particular society. Otherwise we have no

right to demand from the legal entity responsible behavior. In other words, without the recognition of dignity of the person objectification of his freedom is not possible. That is why constitutionalism matches the category of „freedom” and the category of „dignity” of the human person in inseparable axiological synthesis.

At the stage of emerging of the bourgeois society, the first of its program based on the principles of constitutionalism, was the theory of the rule-of-law state. Under the ‘rule of law’ in this paradigm is understood state with the goal of creating the institutional prerequisites for the recognition of the equal dignity of every citizen by ensuring the exercise of his right to private and public autonomy. To solve this problem have been developed certain principles. Firstly, it is the principle of separation of powers, that is, the existence of a divided legislature, executive and judiciary. Secondly, it is the principle of independence of judiciary, according to which the process of justice and accepted by the court decision should be completely independent from both the impact of higher authorities, and any outside influence. Thirdly, it is the principle of subordinate administration, which excludes the possibility of the implementation of such administrative activities that are not based on the norms of existing legislation, and most importantly, it must not contradict the basic values of constitutionalism. In other words, administration may not restrict the freedom and human dignity to belittle the exception of extreme social situations (war, a state of emergency in connection with any natural disasters, etc.). Fourth, it is the principle of judicial protection, which ensures the possibility of winning a lawsuit against any unlawful administrative actions. Fifth, it is the principle of legal liability of public authorities, which provides the right to property compensation to victims as a result of both legal and illegal administrative activities. It is obvious that these principles are intrinsically linked and cannot function separately from each other.

However, it is impossible, as do many modern Russian lawyers, to reduce all of the content of the concept of the rule-of-law state to the above mentioned principles⁴. They are just signs of formal justice, which, as shown by the theory and practice of pseudo-constitutionalism in many countries, can operate perfectly and be distorted by autocrats and bureaucrats of all stripes. „The true meaning, the real essence of the rule of law – it is a real, material justice. The state is indeed legal only if it is – in its structures and in its activities – aimed at ensuring fairness” [14, p. 170]. It’s safe to say that the idea of social justice is constitutive in the solidarity of society throughout human history. That idea of public relations as just provides legitimacy of political institutions and leaders. In other words, the idea of social justice provides the integration of all members of society. So the above five principles of formal legality is only a means in the service of the idea of real justice, the practical implementation of which justifies the idea of the rule of law state.

---

⁴ „The world of law” is not accessible „under the reign of it” social justice” (de facto equality). It is constructed as a set of horizontal symmetrical relationship between the parties to the universal process of social interaction. „Fairness – a formal equality and social vulnerability of certain categories of citizens does not impose on the state-organized society a legal obligation to ensure that everyone has „a decent life” [13, p. 7].

Of course, in every type of society there is his understanding of the idea of social justice⁵. In this regard, social justice comes as historical legal and moral forms of recognition of human dignity. As science discovers various forms of truth, rather than truth as absolute and constitutionalism in specific historical circumstances on rational (discursive) basis produces a form of social justice. In philosophical terms, social justice are the attribute, not the substance, it is the value dimension of legitimation of authority and social order. From the point of view of constitutionalism, *social justice is a social condition (provision of law, the functioning of political institutions), which does not restrict, but rather extends the space of freedom of the individual, its scope of private and public autonomy.*

Formation of industrial society in the XIX century led to a situation where the idea of justice, in the theoretical understanding of the theory of the rule-of-law state, which at one time united the third estate, and brought him to the assault of traditional monarchical institutions of the old order could no longer be implemented. The creation of large factories demanded concentration in the cities of individuals who sell the only their property - their ability to work, i.e. labor and receives all that is necessary for life - housing, food, etc. Deprived of traditional social protection of the local community (the neighbor's solidarity) and do not have private property, these individuals in the eyes of the bourgeoisie were also deprived of human dignity. And that is why they can be subjected to exploitation. Pauperization, so vividly described by Karl Marx, brought the class struggle to uphold the human dignity of the people of wage labor in the name of justice. It is no coincidence that the struggle was primarily for political rights, and then for the social, economic and other rights, as the constitutionalism of private and public autonomy are closely linked.

As citizens as owners became less extent the bourgeois society to avoid full of self-destruction in the name of justice and freedom for all citizens was forced to abandon the idea of the state as a „night watchman” and create one new type that gets in the scientific literature as „social state” (welfare state). This state was to ensure the reproduction of the citizen as a person with dignity, capable of private and public autonomy from the masses of people deprived of their property and living wage labor. In order to enable an opportunity for dispossessed citizens to take part in the democratic process the paradigm of constitutionalism was required to rethink and reformulate some fundamental „natural rights” – the right to life and the right to property, as well as the concept of law itself.

First of all, it became clear that for the citizens existing by selling their labor power, the right to life can only be realized in the form of the right to decent work. That is why all the activities of humanization of work started in all countries with the activities of the labor inspectorate.

It was further found that the matrix of the individual and free labor contract does not create equality of the parties (workers and capitalists) in the contract, although it is on this postulate they then kept right. This equality can only be achieved through the

---

⁵ For example, „justice, as was during the formation and strengthening of bourgeois society, was to ensure that each of his natural rights such as the right to life, liberty, property – that is, the right to put each individual on the nature of rights an integral which dictates the mind” [14, p. 171].

recognition of the reality and significance of the workforce, which enables an individual worker realized as a legitimate participant in the relationship with the employer. Therefore, in all developed countries inevitably arise unions can negotiate on an equal footing with employers, as well as a facility for the collective agreement, which defines the basic conditions of employment.

The pinnacle of the revision of basic tenets of the „classical” legal discourse has become a system of mandatory collective insurance⁶ against the risks of wage labor (sudden disability, old age, unemployment, etc.). Now the systems of compulsory social insurance of individual risks are covered by the fact that it was included in the system of collective defense. But the most important thing was that this system allows overcoming the dichotomy of autonomous property / heteronomous labor. „Addressing the social question was not whether to cancel the opposition owner / non-owner, and to redefine it, that is, to oppose private ownership of another type of property, namely the public, allowing to obtain protection without private property” [15, p. 343].

The appearance of the property of public funds administered by the state has created a new historical situation where contributions to mutual funds were required and at the same time gave an inalienable right that can not be to bring to market. Salary ceased to be the only reward the worker, the equivalent of the value of his labor. From now on, it contained a piece is a kind of labor rents for non-productive situations. Thereby insurance has entered the wage-worker in the legal order. On the axiological point of view, the welfare state can be defined as a state that by publicly-imperious way guarantees every citizen certain standards of material living conditions, enabling it to exercise their right to private and public autonomy [16, p. 152-163].

Thus, the dilemma of freedom and justice, about which there was controversy Chicherin with Solovyov, in terms of axiological constitutionalism is false. *The combination of theoretical expression of the values of freedom and human dignity with the requirement of fairness and justice prevents the conversion of constitutionalism in a set of dead dogmas and institutions of constitutional law, because it requires to give to any challenges from the ever-changing socio only those responses that preserve and extend the scope of the best private and public autonomy.*

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. Валицкий А. Философия права русского либерализма. Москва: Мысль, 2012. 567 p. [on-line] http://mirknig.su/knigi/guman_nauki/87299-filosofiya-prava-russkogo-liberalizma.html (accessed 10.03.2018).
2. Hamburg G.M. Politics of the Russian Nobility, 1885–1905. New Brunswick, NJ, 1984. 222 p. [on-line] <https://search.proquest.com/openview/a2ca8eecaafa66ed9417a652ae94095/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1819308> (accessed 13.03.2018).

---

⁶ The first laws on compulsory social insurance and other wage earners (workers) almost simultaneously accepted in the developed countries of Europe in the second half of the XIX century. With the spread of the matrix of wage labor in the industrial society, these forms of social protection were extended to other categories of citizens, including the representatives of the so-called „free” professions, such as doctors, engineers, teachers etc.

3. Чичерин Б.Н. Собственность и государство. Т.1. Москва: Тип. Мартынова и К°, 1883. 468 p. [on-line] http://dugward.ru/library/gosipravo/chicherin_sobstvennost_i_gos1.html (accessed 17.03.2018).
4. Чичерин Б.Н. Философия права. Москва: Типо-лит. Т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1900. 344 p. [on-line] <http://avidreaders.ru/book/filosofiya-prava2.html> (accessed 17.03.2018).
5. Чичерин Б.Н. Наука и религия / 2-е изд. Москва: Тип. Мартынова и К°, 1901. 334 p. [on-line] http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_russkaja/chicherin_b_n_nauka_i_religija/15-1-0-2868 (accessed 17.03.2018).
6. Чичерин Б.Н. О народном представительстве. Москва: Изд-во Сытина, 1866. 810 p. [on-line] <https://elibrary.tambovlib.ru/?ebook=295> (accessed 17.03.2018).
7. Чичерин Б.Н. Курс государственной науки. Т.1. Москва: Тип. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1894. 713 p. [on-line] <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=60927> (accessed 17.03.2018).
8. Соловьев В.С. Критика отвлеченных начал. In: Соловьев В. С. Собр. соч. в 9-ти томах. Т.2. Санкт-Петербург: Изд-во Т-ва „Общественная Польза“, 1901, p. 586-590. [on-line] <https://predanie.ru/solovev-vladimir-sergeevich/book/98683-kritika-otvlechennyh-nachal/> (accessed 11.05.2018).
9. Соловьев В.С. Оправдание добра. In: Соловьев В. С. Собр. соч. в 9-ти томах. Т.8. Санкт-Петербург: Изд-во Т-ва „Общественная Польза“, 1901, p. 5-516. [on-line] <http://www.vehi.net/soloviev/oprav/index.html> (accessed 11.05.2018).
10. Лапаева В.В. Типы правопонимания: правовая теория и практика. Москва: Российская академия правосудия, 2012. 580 p. [on-line] <https://www.twirpx.com/file/893662/> (accessed 13.06.2018).
11. Основные задачи науки советского права: Материалы первого Совещания научных работников права., 16-19 июля 1938 г. Москва: Юриздат, 1938. 138 p. [on-line] <https://naukaprava.ru/catalog/435/936/545330/38719> (accessed 15.06.2018).
12. Бауман З. Свобода. Москва: Новое издательство, 2006. 132 p. [on-line] http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/socialnaja_filosofija/bauman_z_svoboda/24-1-0-4083 (accessed 17.06.2018).
13. Мамут Л.С. Социальное государство с точки зрения права. In: Государство и право, 2001, No 7, p. 5-14. [on-line] <https://elibrary.ru/contents.asp?id=33591302> (accessed 19.06.2018).
14. Хубер Э.Р. Правовое и социальное государство в современном индустриальном обществе. In: Политическая философия в Германии: Сб. ст. Москва: Современные тетради, 2005, p. 166-189. [on-line] https://www.avito.ru/moskva/knigi_i_zhurnaly/knigi_izdatelstva_sovremennye_tetradi_492914343 (accessed 21.06.2018).
15. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда. Санкт-Петербург: Алетейя, 2009. 574 p. [on-line] http://www.literature.by/shop/shop_1472.html (accessed 25.06.2018).
16. Кочетков В.В. Конституционализм и социальный вопрос. In: Политические исследования, 2012, No 2, p. 152-163. [on-line] http://www.isras.ru/index.php?Page_id=2623&jn=polis&j=85&y=2012&n=2 (accessed 27.07.2012).

CLASA MEDIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: CRITERII DE IDENTIFICARE ȘI CARACTERISTICI SOCIALE

AVERAGE CLASS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: IDENTIFICATION CRITERIA AND SOCIAL CHARACTERISTICS

Ludmila MALCOCI, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
ludmilamalcoci@gmail.com

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
atitudinemd@gmail.com

Rezumat

În acest articol sunt prezentate rezultatele cercetării sociologice a clasei medii în Republica Moldova. Analizând conceptele de stratificare socială și clasă medie, autorii argumentează metodologia cercetării clasei medii în Republica Moldova și vin cu argumente privind stratificarea populației țării în mai multe grupuri sociale în funcție de statutul ocupațional, bunăstarea materială și autopoziționarea socială. Conform opiniei, poziționarea indivizilor în diferite straturi este determinată de nivelul de studii, statutul socioocupațional și nivelul de bunăstare. Astfel, cu cât persoanele au un nivel de studii mai înalt, ocupă o poziție profesională mai înaltă, au un nivel de bunăstare mai înalt, cu atât mai mare este șansa lor de a fi poziționate în grupurile de sus și viceversa.

Cuvinte-cheie: stratificare, grupuri sociale, clase sociale, clasa medie.

Summary

The article presents the results of the sociological research of the middle class in the Republic of Moldova. Analyzing the concepts of social stratification and middle class, the authors argue the methodology of the middle class research in the Republic of Moldova and come with arguments regarding the stratification of the population of the country into several social groups according to occupational status, material welfare and social self-positioning. According to their opinion, the level of education, the socio-occupational status and the level of well-being determine the positioning of individuals in different strata. Thus, the people with higher level of education, occupational status, and welfare, have higher chances, to be positioned in the upper groups, and vice versa.

Keywords: stratification, social groups, social classes, middle class.

Cercetarea clasei medii în țările postsovietice, în curs de tranziție, a devenit o temă destul de actuală și importantă în ultimele două decenii. Acest fapt este argumentat atât de transformările din structura socială care au avut loc în rezultatul procesului de tranziție de la un sistem socialist la unul capitalist, cât și de necesitatea de a identifica și măsura în dinamică clasa medie, care este considerată un indicator de bază al stabilității sociale. Problemele de bază puse în discuție de către cercetători sunt următoarele: Există oare clasă medie sau aceasta este doar o noțiune sintetică? Care sunt criteriile de identificare ale clasei medii? În ce măsură pot fi aplicate criteriile de identificare ale clasei medii din țările dezvoltate în țările în curs de dezvoltare? Care este mărimea clasei

medii, caracteristicile de bază ale acestora și rolul ei într-o societate în tranziție? Care sunt factorii care ar putea influența dezvoltarea clasei medii și în rezultat ar contribui la constituirea unei societăți stabile?

Aceste și alte probleme științifice au stat la baza cercetării clasei medii în Republica Moldova, care a fost realizată în cadrul Centrului de Sociologie și Psihologie Socială a Institutului de Cercetări Juridice și Politice în perioada 2015-2018.

În baza analizei literaturii la temă, s-a ajuns la concluzia că există diferite definiții ale stratificării sociale. Astfel, P. Sorokin definește stratificarea socială drept o "distribuție inegală a drepturilor și privilegiilor, datoriilor și disponibilităților, a puterii sociale și a influenței între membrii unei societăți" [7]. T. Parsons consideră că stratificarea socială "este clasificarea diferențiată a elementelor ce compun un sistem social dat și calificarea lor ca superioare / inferioare unele față de altele după valori importante pentru societate" [4]. Stratificarea socială este definită uneori și ca proces, în rezultatul căruia subiecții vieții sociale se poziționează diferit în socium și se pot grupa după anumite criterii. În toate definițiile menționate mai sus, caracteristicile de bază ale stratificării sociale sunt diferențierea, distribuția inegală și inegalitatea.

Analizând stratificarea socială atât din perspectiva teoriei marxiste, conform căreia distincțiile dintre clase sunt exclusiv bazate pe criterii economice, criteriul principal fiind cine deține proprietatea și controlul asupra mijloacelor principale de producție economică într-o societate, cât și din perspectiva teoriei weberiene, care susține că formarea claselor este influențată de mai mulți factori: raportul față de mijloacele de producție, educație, calificare și profesionalism, am ajuns la concluzia că factorii de bază ai diferențierii sociale sunt multidimensionali și pot fi de natură economică, socială și politică. Clasele sociale nu au dispărut și continuă să fie o expresie a stratificării sociale în societatea contemporană. Poziționarea indivizilor în clase sociale este determinată de nivelul de educație, statutul socioprofesional, nivelul de bunăstare. Statusul social și apartenența la partidul dominant sunt dimensiuni care de asemenea influențează bunăstarea materială și locul indivizilor în spațiu. Societatea contemporană poate fi divizată în următoarele clase: clasa superioară (cei bogați, antreprenorii, industriașii, precum și stratul superior al managerilor, care deține sau controlează direct mijloacele de producție), clasa de mijloc (care include în cea mai mare parte "gulere albe" și specialiști) și clasa muncitoare ("gulere albastre", sau persoane angajate în munca manuală). În unele țări industrializate, precum Franța și Japonia, un rol important este atribuit celei de-a patra clasă - țăranii, oamenii angajați în producția agricolă tradițională. În lumea a treia, țăranii continuă să constituie cea mai numeroasă clasă [3]. Stratificarea socială se caracterizează prin mobilitate socială, fapt ce conduce la inconsistența statuturilor sociale ale indivizilor și la o cristalizare redusă a acestora.

Analiza literaturii la temă a scos în evidență faptul că nu există o definiție unică pentru clasa medie: unii sociologi definesc clasa medie în baza nivelului de bunăstare, alții – în baza statuturilor socioocupaționale, iar alții – în baza nivelului de educație. Astfel, clasa medie este considerată o clasă care ocupă o poziție de mijloc între clasa de jos (clasa celor săraci) și clasa de sus (clasa celor bogați); un grup socioeconomic eterogen, mobil, alcătuit din persoane cu nivel de educație înalt din

sfera businessului, liber profesioniști, lucrători înalt calificați, fermieri înstăriți etc. [2]; venitul acestei clase este mai mare decât a celor din clasa de jos, dar este mai mic decât a celor din clasa de sus [1]. O caracterizare mai complexă a clasei medii este dată de către sociologul rus T. Zaslavskaja, care consideră următoarele: (1) clasa medie este o totalitate a grupurilor sociale care ocupă o poziție de mijloc dintre clasele de jos și clasele de sus și care îndeplinește o funcție interactivă de mediator social pentru acestea; (2) clasa medie este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți ce îi asigură un nivel de independență economică, libertatea alegerii câmpului de activitate etc. Calitate înaltă a modului de viață, gradul înalt de satisfacere de calitatea vieții, încrederea determină cointeresarea clasei medii de a păstra ordinea socială existentă, fapt ce îi atribuie funcția de stabilizator social al societății; (3) clasa medie este un element al structurii sociale, care îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății, care se caracterizează prin profesionalism, potențial mare de activitate, activism civic. Prin aceasta poate fi explicat prestigiul social înalt al clasei medii și rolul ei de agent al progresului social tehnologic și social economic; (4) în țările occidentale dezvoltate, clasele medii, care constituie cea mai mare parte a populației, au un rol, pe de o parte, de purtători ai intereselor sociale, iar pe de altă parte - de purtători ai culturii naționale, care se caracterizează prin anumite valori, norme, modele de comportament, moduri de viață etc. Distribuind modelele de cultură proprie în straturile de jos și de sus ale societății, clasa medie are un rol de integrator cultural al societății [10].

Metodologia cercetării

Drept bază teoretico-metodologică pentru cercetarea clasei medii în Republica Moldova au servit teoriile clasice privind stratificarea și mobilitatea socială (K. Marks, M. Weber, T. Parsons, P. Sorokin, K. Davis, W. Moore, R. Dahrendorf, A. Ghidens), precum și cercetările contemporane în domeniul stratificării și clasei medii din SUA, țările Uniunii Europene și țările spațiului CSI, inclusiv Rusia.

În baza analizei literaturii la temă s-a constatat că nu există o metodologie unică de măsurare a clasei medii și aceasta variază de la țară la țară, iar uneori chiar și pe teritoriul unei singure țări. Acest fapt creează impedimente pentru compararea datelor privind clasa medie în diferite țări. Astfel, unii cercetători americani (B. D'Agostino, Elwell, G. Burtless) determină clasa medie în baza venitului anual al gospodăriilor casnice, alții (Robert Solow) – în baza distribuției gospodăriilor casnice în quintile, iar alții (R. Putnam) – în baza nivelului de educație [5]. În țările Uniunii Europene estimarea inegalităților sociale și a clasei medii este efectuată în baza veniturilor prin intermediul cercetării transnaționale Luxembourg Income Study (LIS). LIS dispune de cea mai mare bază de date disponibilă pe venituri, inclusiv pentru SUA și Canada. Datele colectate de la mai multe țări în baza unei metodologii comune oferă posibilitatea comparării longitudinale a datelor. Cercetările clasei medii în Rusia, de asemenea, au la bază diferite criterii de măsurare: a) autodeterminarea respondenților, b) indicatori integrați în bază de educație, venit, bunăstare, autoidentificare, c) abordarea pragmatică a economiei de piață [11]. Mărimea clasei medii variază în funcție de instrumentele de măsurare. În conformitate cu rezultatele unor cercetări bazate pe

venituri, mărimea clasei medii este cea mai mare în țările de Nord (Suedia, Norvegia și Finlanda) (70%-80%), după care urmează Franța, Germania și Italia (între 60% -70%) și cele trei țări anglo-saxone: SUA, Canada și Marea Britanie (între 55%- 60%) [8]. În funcție de mărimea veniturilor, gospodăriile din clasa de mijloc variază foarte mult de la o țară la alta: de la 2500 EUR în Lituania la mai mult de 36000 de EUR în Luxemburg, acest lucru datorându-se decalajului în veniturile între țările europene [9]. În Rusia, mărimea clasei medii evocată de către cercetători variază între 20% și 27% [11].

Mărimea clasei medii în Republica Moldova a fost măsurată în baza abordării complexe cu utilizarea indicatorilor integrați. Astfel, stratificarea socială a fost efectuată în baza a trei indicatori de bază: a) Statutul socioprofesional, c) Nivelul de bunăstare, și d) Autoidentificarea cu clasa socială. Statutul socioprofesional al respondenților a fost determinat în baza ocupației acestora: conducător în diferite organizații, instituții; specialiști cu nivel superior de calificare; specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi; lucrători în servicii; lucrători calificați în agricultură, silvicultură etc.; muncitori calificați; muncitori necalificați. Nivelul de bunăstare al respondenților a fost determinat în baza indicatorului gradul de corespundere a veniturilor necesităților familiei. Astfel, grupurile de respondenți au fost structurate în felul următor: a) venitul este cu mult mai mic decât are nevoie familia, b) venitul este puțin mai mic decât are nevoie familia, c) venitul este cam egal cu nevoile familiei, d) venitul este puțin mai mare decât nevoile familiei, c) venitul este cu mult mai mare decât nevoile familiei. Alți doi indicatori utilizați la determinarea nivelului bunăstării sociale au fost posesia și vechimea mașinii (până la 5 ani, 6-10 ani, 11 ani și mai mulți). Autoidentificarea cu clasa socială a fost măsurată în baza indicatorului clasa socială cu care vă autoidentificați. Respondenții au fost rugați să se autoidentifice cu una din cele 10 poziții amplasate pe scara socială, unde 1 – clasa de jos și 10 – clasa de sus. În rezultatul cercetării au fost elaborate 4 clase sociale: a) clasa medie de sus, b) clasa medie nucleu, c) clasa medie de jos, d) clasa de jos [6].

La etapa a doua a fost efectuată tipologizarea respondenților în funcție de statutul socio-ocupațional, nivelul de educație și nivelul de bunăstare și au fost delimitate 6 straturi sociale în Republica Moldova, care se deosebesc după calitatea vieții și modul de trai. Acest fapt ne-a oferit posibilitatea să identificăm straturile sociale care ar avea un potențial mai mare pentru dezvoltarea clasei medii.

La etapa a treia am încercat să delimităm grupurile sociale care ar putea servi drept clasă medie în trei substraturi: clasa medie de jos, proto clasa medie și clasa medie nucleu. Astfel, conform metodologiei elaborată de T. Zaslavskaia, clasa medie de jos include respondenții care corespund doar unui criteriu de identificare, proto clasa medie include respondenții care corespund la două criterii de identificare și clasa medie nucleu - respondenții care corespund tuturor celor trei criterii de identificare [10]. Acest fapt ne-a permis să stabilim atât mărimea clasei medii nucleu, cât și să prognozăm dezvoltarea clasei medii pe termen mediu.

Metodele de cercetare utilizate au fost interviul standardizat, focus-grupurile, analiza datelor statistice. Interviul standardizat a fost aplicat pe un eșantion de 1179 de respondenți aleși prin metoda de eșantionare aleatorie. Mai bine de 300 de per-

soane au participat în discuțiile organizate în cadrul a 28 de focus-grupuri organizate cu diferite categorii de populație în funcție de mediul rezidențial, vârstă, statut socioocupational, venituri.

Rezultatele cercetării

Stratificarea populației în funcție de statutul socioocupational. În conformitate cu rezultatele cercetării, respondenții s-au distribuit în felul următor în funcție de statutul socioocupational: conducători și funcționari superiori, specialiști cu nivel superior de calificare - 24%, specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi, lucrători în servicii - 36%, lucrători calificați în agricultură, silvicultură, muncitori calificați - 15%, muncitori necalificați - 6%, alte grupuri (studenți, pensionari) - 19% (vezi Fig. 1).

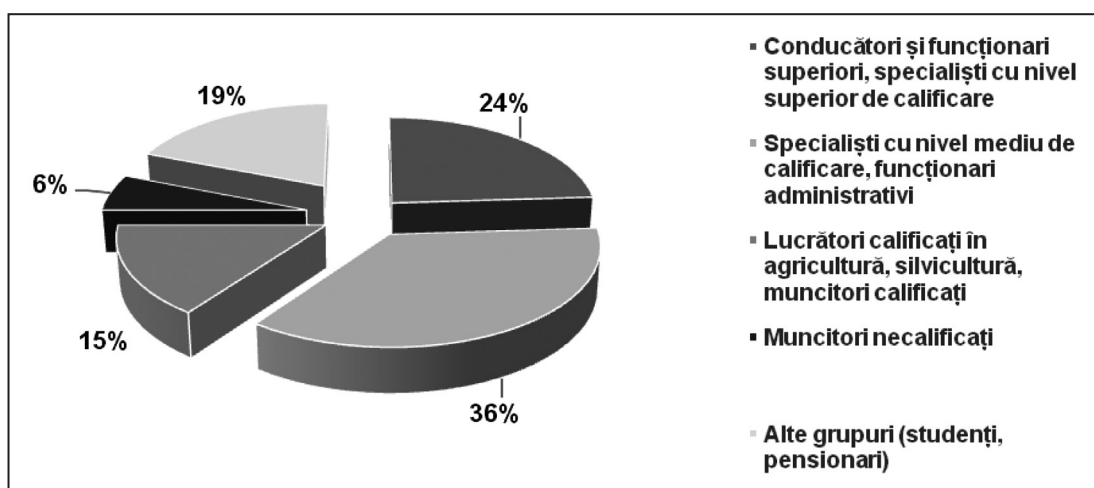

Fig 1. Distribuția respondenților în funcție de statutul lor socioocupational, %

Analiza grupurilor sociale în funcție de nivelul de educație a scos în evidență faptul că odată cu creșterea statutului socioocupational al respondenților se mărește ponderea celor cu nivel de studii înalte și descrește ponderea celor cu nivel de studii reduse. Astfel, în grupul conducătorilor și funcționarilor superiori, specialiștilor cu nivel înalt de calificare, 84% din respondenți au studii superioare sau postuniversitare, 12% din respondenți - studii medii de specialitate și 3% - studii medii generale sau gimnaziale. În grupul de specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, 27% din respondenți au studii superioare sau postuniversitare, 54% - studii medii de specialitate sau secundar profesională, 15% - studii medii generale și 4% - studii gimnaziale. În grupul lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați, 13% din respondenți au studii superioare, 55% - studii medii de specialitate sau secundar -profesională, 21% - studii medii generale, 9% - studii gimnaziale și 1% - studii primare sau fără școală. În mediul muncitorilor necalificați, 9% - au studii superioare, 41% - studii medii de specialitate sau secundar-vocaționale, 19% - studii medii generale, 26% - studii gimnaziale și 6% - studii primare sau fără studii.

Analiza comparativă a grupurilor socioocupaționale denotă anumite inegalități în ceea ce privește activitatea de muncă și condițiile de muncă, veniturile, proprietățile, modul de viață, autopозиționarea pe scara socială și activismul politic.

În cazul conducătorilor și funcționarilor superiori, specialiștilor cu nivel înalt de calificare s-a constatat că mai bine de 90% din ei sunt angajați prin contract de muncă pe o perioadă nedeterminată, beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. Marea majoritate se simt în siguranță la locul de muncă și nu se tem că vor deveni șomeri. Peste 40% din ei sunt mulțumiți de viață și cred că au obținut tot ce trebuie să le revină după merit și chiar mai mult. Deși au un statut social înalt, veniturile a mai bine de 2/3 din respondenți sunt mai reduse decât nevoile lor. Doar 1/3 din cei chestionați au menționat că veniturile lor sunt egale cu nevoile sau chiar puțin mai mari decât nevoile. Calitatea vieții este mai înaltă decât în celelalte grupuri de respondenți. Astfel, fiecare al treilea respondent a indicat că a fost în ultimele 12 luni la odihnă peste hotare, iar 43% din respondenți au menționat că își pot permite să întrețină copiii la studii peste hotare cu sau fără careva limitări. Peste 50% din respondenți au locuințe amplasate în raioane prestigioase. În cazul mării majorități a respondenților locuințele sunt conectate la rețele centralizate de apă și la internet. În mai bine de 50%, locuințele sunt conectate la rețeaua centrală de încălzire. 2/3 din cei chestionați din acest grup posedă automobile funcționale, iar fiecare al doilea posesor de automobile a indicat că mașina sa este sub 10 ani. Respondenții din acest grup sunt mai activi politic și social comparativ cu celelalte grupuri. Fiecare al treilea respondent a indicat că a participat la careva acțiuni de protest în ultimii 5 ani. 14% de respondenți din acest grup se consideră drept clasa medie de sus, 38%- clasa medie nucleu, 38%- clasa medie de jos și 10%- clasa de jos.

În mediul specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, ponderea persoanelor angajate prin contract de muncă este mai redusă decât în cazul grupului de mai sus și constituie 80%. Tot atâția beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. Mai bine de jumătate din respondenți au siguranță în capacitățile lor și în faptul că ei sunt căutați pe piața de muncă și nu se tem că pot deveni șomeri. Ca și în cazul grupului analizat mai sus, circa 40% cred că au obținut în viață tot ce și-au dorit, chiar și mai mult. Ponderea persoanelor care au indicat că veniturile sunt egale cu nevoile lor sau chiar sunt puțin mai mari decât nevoile este de aproape două ori mai redusă decât în cazul grupului de mai sus și constituie 14%. Mai bine de 80% au menționat că veniturile lor sunt foarte reduse și nu corespund nevoilor familiilor lor. Comparativ cu grupul de mai sus, este mai redusă ponderea celor care își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare (27%), și care beneficiază de diferite servicii comunitare, cum ar fi conectarea la rețeaua centralizată de apă (68%), conectarea la rețeaua de încălzire (38%), instalarea unor blocuri sanitare în locuințe (72%). În ceea ce privește odihna peste hotare în ultimele 12 luni (1/3 din respondenți) și conectarea locuinței la internet (80%), ponderea respondenților este similară. Este mai redusă ponderea respondenților care posedă automobile funcționale, inclusiv de până la 10 ani. Astfel doar fiecare al doilea respondent a indicat că are un automobil, dintre care 44%- mai noi de 10 ani.

Poziționarea în clase este de asemenea diferită comparativ cu grupul de mai sus. Astfel, se reduce ponderea persoanelor care s-au plasat în clasa medie de sus (de la 14% la 13%), în clasa medie nucleu (de la 38% la 28%) și crește ponderea persoanelor care s-au autopozitionat în clasa medie de jos (de la 38% la 46%) și a celor care s-au autopozitionat în clasa de jos (de la 10% la 13%). Se reduce considerabil și ponderea persoanelor care sunt active social și politic. Astfel, în cazul acestui grup, doar fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

În cazul lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați, ponderea persoanelor angajate prin contract de muncă se reduce puțin comparativ cu grupurile caracterizate mai sus. Doar 2/3 au indicat că sunt angajați prin contract de muncă și beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. În acest grup se reduce simțitor ponderea persoanelor încrezute în forțele proprii și în capacitățile lor și crește ponderea celor care se tem de ziua de mâine. Astfel, circa 63% din respondenți au indicat că se tem că vor pierde locul de muncă și vor intra în șomaj. Crește ponderea persoanelor nemulțumite de viața lor. Circa 2/3 din respondenți au menționat că au obținut în viață mult mai puțin decât ar merita conform studiilor și ocupației lor. Ca și în cazul grupului precedent, mai bine de 80% din respondenți nu sunt mulțumiți de veniturile lor și consideră că ele sunt mult mai mici sau mai mici decât nevoile familiilor lor. Doar 17% au indicat că veniturile sunt egale cu nevoile familiilor lor sau sunt chiar puțin mai mari. Calitatea vieții respondenților din acest grup este mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Ponderea persoanelor care s-au odihnit în ultimele 12 luni peste hotare este mai redusă- doar fiecare al patrulea respondent a indicat acest fapt. De asemenea, se reduce ponderea respondenților care pot să-și permită să întrețină un copil la studii peste hotare (de la 27% la 24%) și care beneficiază de servicii sociale calitative, cum ar fi conectarea la rețeaua centralizată de apă (de la 68% la 57%), conectarea la rețeaua centralizată de încălzire (de la 38% la 32%), blocuri sanitare în interiorul locuinței (de la 72% la 60%), conectarea la internet (de la 80% la 48%). Ponderea persoanelor care posedă automobile funcționale este similară cu cea din grupul precedent și constituie 48%. Cu toate acestea, este mai mare ponderea persoanelor care au automobile mai vechi de 10 ani (61%). Autopozitionarea în clase sociale de asemenea diferă. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților din clasa medie de sus (de la 13% la 10%) și a celor care s-au autopozitionat în clasa medie nucleu (de la 28% la 25%) și crește ponderea respondenților poziționați în clasa medie de jos (de la 46% la 51%) și în clasa de jos (de la 13% la 14%). Nivelul de activism social și politic este similar grupului de mai sus. Fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

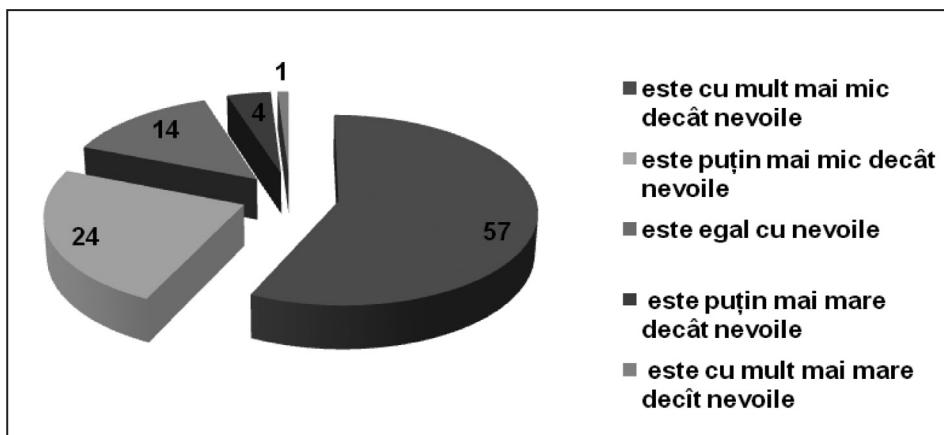
În mediul muncitorilor necalificați ponderea respondenților angajați prin contract de muncă este mult mai mică decât în grupurile precedente, constituind doar 39%. Tot atâția beneficiază de asigurări sociale și medicale. Cu toate acestea, ponderea persoanelor care nu se tem de ziua de mâine, inclusiv de faptul că vor pierde locul de muncă și vor deveni șomeri este destul de înaltă și constituie mai mult de 60%. Acest fapt poate fi explicat prin oferta mare de muncă necalificată pe piața muncii din Moldova și salariile mici ale persoanelor care practică munci necalificate. Similar grupului precedent, mai

bine de 2/3 din muncitorii necalificați sunt nemulțumiți de viața lor și consideră că au obținut mult mai puțin decât au meritat. Ponderea persoanelor care sunt nemulțumite de veniturile lor și consideră că acestea sunt mult mai mici sau puțin mai mici decât nevoile familiilor lor este mult mai mare decât în grupurile precedente și constituie peste 90%. Doar 9% au menționat că veniturile sunt egale cu nevoile sau chiar puțin mai mari. Calitatea vieții persoanelor din acest grup este de asemenea mai redusă. Ponderea persoanelor care au indicat că au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni este de trei ori mai mică decât în grupul precedent și constituie 7%. 98% din muncitorii necalificați au indicat că nu și-ar putea permite întreținerea unui copil la studii peste hotare în nici un caz. Ponderea persoanelor care beneficiază de anumite servicii publice este de asemenea foarte redusă. Doar 9% au menționat că locuința este conectată la sistem centralizat de încălzire, 37% au veceu, baie în locuințe și 49% sunt conectați la internet. Ponderea persoanelor care posedă automobile funcționale este mai mică decât în grupul anterior și constituie 34%, dintre care 82% - mai vechi de 10 ani. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților din clasa medie de sus (de la 10% la 1%), a celor care s-au autopozitionat în clasa medie nucleu (de la 25% la 15%) și a celor poziționați în clasa medie de jos (de la 51% la 44%) și crește considerabil ponderea respondenților poziționați în clasa de jos (de la 14% la 40%). Respondenții din acest grup sunt mai puțin activi social și politic decât cei din grupurile precedente. Astfel, doar 16% din respondenți au indicat că au participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

În rezultatul analizei comparative a grupurilor socioocupaționale putem conchide următoarele: cu cât respondenții au un statut socioocupațional mai înalt, cu atât ei sunt mai protejați din punct de vedere economic și social: au un loc de muncă asigurat pe o perioadă nedeterminată, beneficiază de asigurări sociale și medicale, sunt mai siguri în ziua de mâine și nu au frică de pierderea locului de muncă. Deși salariile continuă să fie destul de reduse și nu corespund nevoilor unei bune părți a populației, grupurile cu statut socioocupațional mai înalt au venituri medii lunare mai mari, fapt ce le asigură o calitate a vieții mai înaltă. Astfel, în grupurile cu statut socio-ocupațional mai înalt este mai mare ponderea respondenților care au locuințe bine amenajate și dotate cu echipament modern, autoturisme funcționale mai noi de 10 ani, care pot să-și permită să întrețină un copil la studii peste hotare și să se odihnească peste hotare cel puțin o dată pe an. Respondenții din grupurile cu statut socioocupațional mai înalt se caracterizează și printr-un activism sociopolitic mai avansat.

Stratificarea populației în funcție de venituri. În conformitate cu rezultatele cercetării sociologice, nivelul de venit al populației de asemenea poate servi drept criteriu de stratificare a populației. Din considerentul că este foarte dificil de a colecta date reale despre veniturile respondenților, noi am utilizat în cercetare în calitate de criteriu de stratificare percepțiile populației privind gradul de corespundere a veniturilor nevoilor familiilor lor. Astfel, în conformitate cu criteriul nominalizat, respondenții s-au distribuit în următoarele grupuri: respondenții care consideră că venitul lor este cu mult mai mic decât nevoile (57%), respondenții care consideră că venitul lor este puțin mai mic decât nevoile (24%), respondenții care consideră că veniturile lor corespund nevoilor familiilor lor (14%), respondenții care consideră că venitul lor este puțin mai mare de-

cât nevoile familiilor lor (4%), și respondenții care consideră că veniturile lor sunt mult mai mari decât nevoile familiilor lor (1%) (vezi Fig. 2).

Fig. 2. Distribuția respondenților în funcție de percepțiile lor privind veniturile de care dispun, %

Analiza comparativă a caracteristicilor acestor grupuri denotă următoarele:

În grupul de respondenți cu veniturile puțin mai mari decât nevoile, ponderea persoanelor cu nivel mediu și înalt de studii este foarte ridicată. Astfel, fiecare a doua persoană are un nivel mediu de studii, iar peste 40% din respondenți – nivel înalt de studii. Marea majoritate a persoanelor sunt angajate în câmpul muncii (93%), inclusiv 14% - peste hotarele țării. Destul de înaltă este ponderea persoanelor care muncesc 40 de ore și mai mult în fiecare săptămână (70%). Mai bine de jumătate din respondenți activează în sectorul privat (54%), unde salariile sunt mai mari și deseori condițiile de muncă sunt mai bune. Deși cea mai mare parte din ei (79%) sunt angajați în calitate de salariați, circa 9% au indicat că activează în calitate de patroni, iar 5%- de lucrători pe cont propriu. În fiecare a patra familie din acest grup (26%) cineva lucrează peste hotare și trimite resurse financiare pentru a întreține familia. Nivelul de trai al respondenților din acest grup este destul de înalt. Mai bine de 50% din respondenți au indicat că pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări. Marea majoritate a respondenților dispun de anumite proprietăți: locuință proprie (68%) sau/și automobil funcțional (60%). Fiecare al doilea respondent a indicat că locuința lor este amplasată într-un loc prestigios și este reparată conform standardelor europene. Peste 80% din respondenți au menționat că locuința lor este dotată cu echipamente moderne și este conectată la internet. 70% din cei care dispun de automobil au indicat că acesta are o vechime de până la 10 ani. 2/3 din respondenți au indicat că sunt foarte satisfăcuți de viața lor în general. Majoritatea respondenților sunt interesați de politică, iar 14% au participat la careva proteste în ultimii 5 ani. Fiind întrebați la care clasă se atribuie, 12% din respondenți au indicat clasa medie de sus, 33% - clasa medie nucleu, 42% - clasa medie de jos și 13% - clasa de jos.

În grupul de respondenți cu venituri egale cu nevoile, ca și în grupul precedent este mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii (49%) și cu nivel mediu de studii

(43%). Deși ponderea respondenților angajați în câmpul muncii este destul de înaltă, ea este mai redusă decât în grupul precedent cu circa 8% și constituie 85%. Ponderea celor angajați la muncă peste hotare este puțin mai ridicată decât în grupul precedent (17%). Totodată, în acest grup este mai mare ponderea persoanelor care muncesc în calitate de patroni (15%). Similar grupului precedent, majoritatea respondenților muncesc foarte mult pentru a obține venituri mari și a-și satisface nevoile familiei. Astfel, peste 70% din respondenți au indicat că muncesc săptămânal 40 de ore și mai mult. Deși cei mai mulți respondenți (42%) muncesc în sectorul privat, comparativ cu grupul precedent, ponderea acestora este în descreștere cu circa 12%. În acest grup ponderea respondenților care au menționat că au pe cineva din familia apropiată care lucrează peste hotare și le trimite resurse financiare este mai mare cu 15% decât în grupul precedent și constituie 41%. Calitatea vieții respondenților din acest grup este similară grupului precedent, sau chiar mai ridicată. 47% din respondenți au menționat că pot întreține cu sau fără limitări un copil la studii peste hotare. Peste 40% din respondenți au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni. 2/3 din respondenți posedă locuința proprie, care în 50% din cazuri este amplasată într-un loc prestigios. Peste 90% au menționat că locuința lor este dotată cu echipamente moderne. 2/3 din respondenți dispun de un automobil funcțional, iar fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Activismul social și politic al membrilor acestui grup este destul de înalt. Astfel, fiecare a patra persoană a menționat că a participat la careva proteste politice în ultimii 5 ani. Similar grupului precedent, 2/3 din respondenți au menționat că sunt satisfăcuți în general de viață. Cu toate acestea, peste 50% din respondenți s-au poziționat în clasa medie de jos sau în clasa de jos, 36% - în clasa medie nucleu și 9% - în clasa medie de sus.

Cu referință la grupul de respondenți care a indicat că veniturile sunt puțin mai mici decât nevoile, comparativ cu grupul precedent, scade ponderea persoanelor cu nivel înalt de studii (de la 49% la 35%) și crește ponderea respondenților cu nivel mediu de studii (de la 43% la 61%). Similar grupului precedent, peste 80% din respondenți sunt angajați în câmpul muncii. Cu toate acestea, ponderea persoanelor care muncesc peste hotare este aproape de două ori mai redusă (9%). De asemenea, cu 7% este mai redusă și ponderea persoanelor care muncesc săptămânal 40 de ore și mai mult (63%). Ponderea persoanelor care muncesc în sectorul privat (41%) este mai mare decât a celor ce muncesc în sectorul public (35%) și este aproape similară grupului precedent. Ponderea respondenților care au indicat că muncesc în calitate de patroni este de trei ori mai mică decât în grupul precedent și constituie 5%. Cu 8% este mai mică și ponderea respondenților care au indicat că au cel puțin un membru al familiei care muncește peste hotare și asigură financiar familia (33%). Calitatea vieții persoanelor din acest grup este mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Astfel, este mai redusă cu 16% ponderea respondenților care au indicat că ar putea întreține un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări (33%). Ponderea persoanelor care au menționat că au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni este cu 12% mai redusă decât în grupul precedent și constituie 28%. Doar 58% au indicat că au locuință proprie și 47% - că dispun de un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Ponderea celor interesați de politică este similară grupului precedent și constituie circa 70%. Fi-

ecare al patrulea respondent a participat la careva proteste în ultimii 5 ani. Deși circa 70% au indicat că sunt satisfăcuți de viață în general, ponderea persoanelor care s-au autopozitionat în clasa medie de jos și clasa de jos este cu $\frac{1}{4}$ mai mare decât în grupul precedent și constituie 80%. În clasa medie nucleu s-au poziționat 27% (ori cu 9% mai puțini decât în grupul de sus), iar în clasa medie de sus - 13%.

În grupul de respondenți care au indicat că veniturile de care dispun sunt cu mult mai mici decât nevoile, ponderea respondenților cu studii superioare și medii este puțin mai redusă decât în grupurile precedente. Astfel, fiecare al doilea respondent are nivel mediu de studii, fiecare al treilea – un nivel înalt de studii și 13% - un nivel redus de studii. Ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii este cu circa 10% mai redusă decât în grupul precedent și constituie în jur de 70%. Este mai redusă și ponderea respondenților care muncesc peste hotare - circa 6%, precum și ponderea celor care muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână (puțin mai mult de jumătate). Ponderea persoanelor care muncesc în sectorul public (43%) depășește ponderea celor angajați în sectorul privat (31%). Marea majoritate a celor angajați muncesc în calitate de salariați. Doar 2% au indicat că sunt patroni și 4% că muncesc pe cont propriu. Ca și în grupul precedent, fiecare al treilea respondent a menționat că are cel puțin un membru al gospodăriei care muncește peste hotare și susține financiar familia. Calitatea vieții acestui grup de persoane este mai redusă comparativ cu grupurile precedente. Marea majoritate a respondenților (mai bine de 80%) au menționat că nu s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni și tot atâția nu își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare. Deși ca și în grupul precedent peste 50% din respondenți dețin locuințe în proprietate și 46% - un automobil funcțional, în cazul a mai bine de 80% locuințele necesită reparație, și mai bine de $\frac{2}{3}$ posedă automobile mai vechi de 10 ani. Ponderea celor interesați de politică este puțin mai redusă decât în grupurile precedente și constituie circa 67%. Fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la careva proteste în ultimii 5 ani. Ponderea persoanelor satisfăcute de viață este mai redusă cu circa $\frac{1}{4}$ decât în grupul precedent. Astfel, doar fiecare al doilea a indicat că este satisfăcut de viața lor în general. Fiind întrebați la care clasă se atribuie, 62% au indicat clasa medie de jos și clasa de jos, 24% - clasa medie nucleu și 14% - clasa medie de sus.

Analiza disparităților pe grupuri de populație cu diferit nivel de venit a evidențiat următoarele: în grupurile de populație cu nivel de venituri egale cu nevoile sau puțin mai mare decât nevoile este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii, angajați în sectorul privat, care au mai multe surse de venit (ei sau membrii familiei lor muncesc peste hotarele țării, sunt angajați la câteva locuri de muncă, muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână). În aceste grupuri de asemenea este mai mare ponderea celor care sunt angajați în calitate de patroni sau pe cont propriu. Și viceversa: în grupurile cu nivel de venit puțin mai redus sau cu mult mai redus decât nevoile este mai mare ponderea persoanelor cu nivel de studii medii, a celor angajați în sectorul public și care muncesc mai puțin de 39 de ore pe săptămână. În aceste grupuri este mai mică ponderea persoanelor angajate la lucru peste hotare sau care au pe cineva din membrii familiei plecați la muncă peste hotare.

Grupurile cu nivel mai înalt de bunăstare se caracterizează și printr-o calitate a vieții mai înaltă. Astfel, în grupurile care au venituri egale cu nevoile sau puțin mai mari decât nevoile este mai mare ponderea persoanelor care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni și își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare, posedă o locuință proprie amplasată într-un raion prestigios, bine dotată cu echipament modern, dețin în proprietate un autoturism funcțional cu o vechime mai mică de 10 ani. În grupurile cu nivel de venit puțin mai mic sau cu mult mai mic decât nevoile este mai mare ponderea respondenților care nu au oportunități de a se odihni peste hotare sau de a întreține un copil la studii peste hotare. Deși o bună parte dintre respondenți au locuințe proprii, cea mai mare parte dintre ele necesită reparații și nu sunt dotate cu echipament și mobilier modern. Este mai mică ponderea respondenților care au în proprietate automobil funcțional și este mai mare rata automobilelor mai vechi de 10 ani.

Analiza răspunsurilor la întrebarea pentru ce folosesc remitențele pe grupuri de venit a scos în evidență o tendință interesantă. Astfel, în grupurile cu venituri mai mari decât nevoile este mult mai mare decât în alte grupuri ponderea celor care folosesc remitențele pentru procurarea bunurilor de folosință durabilă, pentru economii, pentru dezvoltarea afacerilor sau pentru distracții. În schimb marea majoritate a respondenților din grupurile cu venituri mult mai mici, mai mici sau egale cu nevoile folosesc remitențele pentru cheltuieli curente în gospodărie sau procurarea/reparația/construcția locuinței.

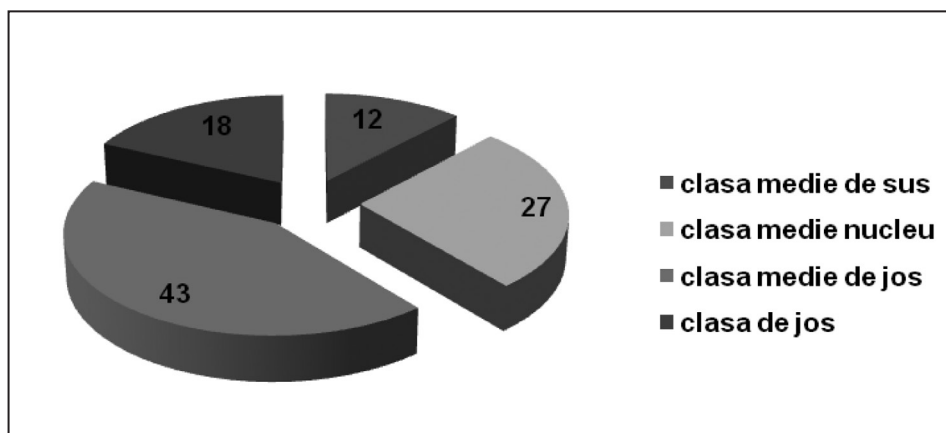
Manifestarea activismului politic este mai mare în grupurile cu nivel de venit puțin mai mari, egale sau puțin mai mici decât nevoile familiei și este mai redusă în grupurile cu nivel de venit mult mai mari sau mult mai mici decât nevoile familiei. Acest fapt denotă că grupurile periferice sunt mai axate pe alte probleme decât politica.

Cercetarea, de asemenea, a scos în evidență faptul că respondenții din grupurile cu venit mai mare sunt mai satisfăcuți de viață în general, de casa/apartamentul lor și de veniturile lor decât respondenții din grupuri cu venituri mai mici/ mult mai mici. Nivelul veniturilor influențează și percepția respondenților privind apartenența la o clasă socială. Astfel, în cazul grupurilor de respondenți cu nivel de venit mult mai mic sau puțin mai mic decât nevoile familiei, ponderea persoanelor care s-au autodeterminat în clasa de jos sau clasa medie de jos este mai mare decât în grupurile cu nivel mai înalt de venit. În schimb în ultimele grupuri, ponderea persoanelor care s-au autodeterminat drept clasă medie nucleu este mult mai mare.

Stratificarea populației în funcție de poziția socială. Conform cercetării clasei medii, circa 12% din respondenți s-au autoidentificat cu clasa medie de sus, 27% - cu clasa medie nucleu, 43% - cu clasa medie de jos și 18% - cu clasa de jos (Fig. 3).

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie de sus este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii (44%) și cu nivel mediu de studii (43%) și este mai redusă ponderea persoanelor cu nivel redus de studii (13%). Ponderea specialiștilor de rang înalt cu nivel superior de calificare și a celor cu nivel mediu de calificare constituie mai bine de 80% din respondenți. Mai bine de 80% din respondenți sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 10% - peste hotarele țării. 2/3 din respondenți muncesc mai mult de 40 de ore săptămânal. Ponderea persoanelor angajate în secto-

rul public (50%) depășește ponderea celor angajați în sectorul privat (40%). Circa 8% din respondenți sunt patroni, și alte 8% - lucrători pe cont propriu. Marea majoritate (circa 80%) sunt angajați prin contract de muncă și beneficiază de asigurări sociale și medicale. Peste 40% au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impozitelor), 35% - între 2000 și 5000 de lei și 23% - până la 2000 de lei. Sursele principale de venit sunt salariile (91%), activitatea individuală agricolă (19%), pensiile (14%), remitențele (12%) și veniturile din proprietăți. Fiecare al doilea respondent are locuință amplasată într-un loc prestigios. Circa 38% au menționat că locuința lor este reparată conform standardelor europene, peste 80% au locuințele conectate la rețeaua centrală de apă și dispun de blocuri sanitare în casă, peste 80% au locuințele conectate la internet, iar 48% - la rețeaua de gaz. Mai bine de 50% din respondenți dispun de un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. 37% din respondenți au indicat că s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni. 41% din respondenți au menționat că pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări.

Fig. 3. Distribuția respondenților conform autoidentificării cu clasa socială, %

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie nucleu, ponderea persoanelor cu nivel înalt de studii este similară grupului precedent (44%). În schimb crește ponderea respondenților cu nivel mediu de studii de la 43% la 51% și descrește ponderea persoanelor cu nivel de studii redus de la 13% la 5%. Comparativ cu grupul precedent descrește cu mai bine de 10% ponderea conducătorilor de rang înalt, a specialiștilor cu nivel superior de calificare și a specialiștilor cu nivel mediu de calificare, a funcționarilor administrativi, a lucrătorilor în servicii (circa 70%) și crește ponderea lucrătorilor calificați în agricultură, a muncitorilor calificați. Ca și în grupul precedent mai bine de 80% din respondenți sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 7% din ei muncesc peste hotarele țării. 2/3 din respondenți muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână. Ponderea persoanelor angajate în sectorul public (peste 50%) depășește ponderea celor angajate în sectorul privat (40%). Peste 80% sunt angajați prin contract de muncă și beneficiază de asigurări sociale și medicale. Ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar mai mare de 5000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impo-

zitelor) este similară cu cea din grupul precedent (40%), însă crește cu 13% ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar între 2000 și 5000 de lei (48%) și descrește cu 15% ponderea celor care au un venit mediu lunar până la 2000 de lei (8%). Sursele principale de venit sunt salariile (91%), pensiile (17%), activitatea individuală agricolă (13%). Ca și în grupul precedent, fiecare al doilea respondent are locuința amplasată într-un loc prestigios, circa 38% au menționat că locuința lor este reparată conform standardelor europene, peste 80% au locuințele conectate la rețeaua centrală de apă și dispun de blocuri sanitare în casă, circa 40% au locuințele conectate la rețeaua de gaz, peste 80% au locuințele conectate la internet. Mai bine de 50% din respondenți dispun de un automobil funcțional, însă comparativ cu grupul precedent, rata automobilelor mai noi de 10 ani este mai redusă și constituie 43%. Cu 7% este mai redusă și ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni (31%) și cu 10% a celor care pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări (31%).

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie de jos, scade cu 11% ponderea celor cu nivel înalt de studii (33%) și crește cu 7% ponderea respondenților cu nivel mediu de studii (58%). Totodată, crește ponderea persoanelor cu nivel redus de studii de la 5% la 9%. Comparativ cu grupul precedent descrește puțin ponderea conducătorilor de rang înalt, a specialiștilor cu nivel superior de calificare (26%), precum și a specialiștilor cu nivel mediu de calificare, a funcționarilor administrativi, a lucrătorilor în servicii (45%) și crește ponderea lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitori calificați (21%). Peste 80% sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 9% lucrează peste hotarele țării. 2/3 din respondenți muncesc mai mult de 40 de ore și mai mult pe săptămână. Ponderea persoanelor angajate în sectorul public este egală cu cea a persoanelor angajate în sectorul privat și constituie mai bine de 40%. Comparativ cu grupul precedent scade cu 2% ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5000 de lei după deducerea tuturor taxelor și impozitelor (38%), și cu 3% ponderea celor care au un venit mediu lunar între 2000 și 5000 de lei (45%) și crește cu 9% ponderea celor care au un venit de până la 2000 de lei (17%). Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților care au în calitate de sursă principală de venit salariul (de la 91% la 88%) și crește ponderea celor care au în calitate de sursă principală de venit activitatea individuală agricolă (de la 13% la 28%) și a celor care au în calitate de sursă de venit pensiile (de la 17% la 23%). Calitatea vieții acestui grup de persoane este mai redusă. Astfel, se reduce cu 20% ponderea persoanelor care au locuințe conectate la rețeaua centrală de apă (60%) și care au blocuri sanitare în casă. De asemenea se reduce ponderea respondenților care au casa conectată la sistem central de încălzire (de la 40% la 33%). Deși ponderea persoanelor care au un automobil funcțional este similară grupului precedent și constituie în jur de 50%, este mai mare rata automobilelor mai vechi de 10 ani (peste 60%). Cu 6% mai redusă este ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni, precum și ponderea respondenților care-și pot permite cu sau fără limitări să întrețină un copil la studii peste hotare (25%).

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa de jos, comparativ cu grupul precedent, scade ponderea celor cu studii superioare cu 7% (26%), iar a celor cu

studii medii - cu 3% (55%). Totodată crește ponderea respondenților cu nivel redus de studii cu 10% (19%). De asemenea se observă o scădere cu 6% a ponderii conducătorilor de rang înalt, specialiștilor cu nivel superior de calificare (20%); o scădere cu 6% a ponderii specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, lucrătorilor în servicii (39%); o scădere cu 3% a ponderii lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați (18%) și o creștere a ponderii muncitorilor necalificați (20%). Comparativ cu grupul precedent scade ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii cu aproximativ 20% (62%) și crește ponderea persoanelor neangajate (de la 20% la 38%). Ponderea persoanelor angajate peste hotarele țării este similară cu grupul precedent și constituie în jur de 10%. Ponderea persoanelor angajate care muncesc mai mult de peste 40 de ore pe săptămână scade considerabil cu circa 30% și constituie 41%. Ponderea persoanelor angajate în sectorul privat (44%) depășește puțin ponderea celor angajați în sectorul public (40%). Crește considerabil ponderea persoanelor angajate în sectorul informal și în gospodăriile casnice (17%). 7% din respondenți sunt patroni și 9% - lucrători pe cont propriu. Comparativ cu grupul precedent ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impozitelor) scade cu 23% și constituie 15%. Ponderea persoanelor care au un venit între 2000 și 5000 de lei este similară cu grupul precedent și constituie 45%, iar ponderea persoanelor care au un venit de până la 2000 de lei crește cu 23% și constituie 40%. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților care au în calitate de sursă principală de venit salariul (de la 88% la 67%) și crește ponderea celor care au în calitate de sursă principală de venit activitatea individuală agricolă (de la 28% la 40%) și a celor care au în calitate de sursă de venit pensiile (de la 23% la 33%). Calitatea vieții acestui grup de persoane este mult mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Astfel, doar fiecare al treilea are locuința conectată la sistemul centralizat de apă și dispune de bloc sanitar în casă, 19% au locuințele conectate la sistem centralizat de încălzire, iar fiecare al doilea – la internet. Fiecare al treilea respondent a menționat că are un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni este în jumătate mai redusă comparativ cu grupul precedent și constituie 12%. Ponderea persoanelor care au menționat că ar putea să întrețină cu sau fără limitări un copil la studii peste hotare este cu 9% mai redusă decât în grupul precedent și constituie 14%.

Așadar, în rezultatul analizei comparative a grupurilor de respondenți structurate în funcție de autopoziționarea în clase putem conchide următoarele: În conformitate cu autopoziționarea respondenților, pentru Republica Moldova este caracteristică o societate de tip A, cu o mică elită la vârf, puțin persoane la mijloc și multe persoane la bază, sau în clasele de jos. Factorii care au determinat autopoziționarea persoanelor în clase au fost statul socio ocupațional, studiile, veniturile, starea proprietăților și modul de viață. Astfel, în grupurile de respondenți care s-au autopoziționat în clasele medii de sus și medie nucleu este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii, angajați în calitate de conducători de diferite niveluri, specialiști cu nivel superior și mediu de calificare, care au salarii mai mari de 5000 de lei. În aceste grupuri este mai mare ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii, în special în sectorul public.

Majoritatea persoanelor muncesc mai mult de 40 de ore săptămânal. Deși au mai multe surse de venit, sursa principală de venit în cazul a 90% din respondenți este salariul. În grupurile de respondenți care s-au autopozitionat în clasa medie de jos și clasa de jos, este mai mare ponderea respondenților cu nivel mediu sau nivel redus de studii, a lucrătorilor calificați din agricultură, silvicultură, a muncitorilor calificați. În grupul autopozitionat în clasa de jos este mai mare ponderea muncitorilor necalificați decât în alte grupuri. Ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii este mai redusă decât în celelalte grupuri. Scade ponderea persoanelor pentru care salariul constituie sursa principală de venit și crește ponderea persoanelor pentru care activitatea individuală agricolă și pensiile constituie una din sursele principale de venit. Scade ponderea persoanelor care au salarii mai înalte și crește ponderea persoanelor cu salarii medii și joase.

Calitatea vieții diferă în aceste grupuri. Astfel, cei autopozitionați în clasa medie de sus și clasa medie nucleu au mai multe proprietăți, inclusiv case și mașini funcționale. Casele sunt situate în zone mai privilegiate și este mai mare ponderea respondenților care au indicat că locuințele lor sunt reparate conform standardelor europene, sunt conectate la rețelele de apă și de gaz, la internet. De asemenea în mediul acestor grupuri este mai mare ponderea respondenților care își pot permite să se odihnească peste hotare cel puțin o dată în an și să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări. În cazul celor autopozitionați în clasa medie de jos și clasa de jos, este mai redusă ponderea respondenților care dețin în proprietate case și automobile, rata automobilelor noi în proprietate este mult mai mică, accesul la servicii centralizate de apă și de încălzire este mai limitat. Aceste grupuri de persoane în mare parte nu își pot permite să se odihnească peste hotare cu familia cel puțin o dată în an sau să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări.

Respondenții care s-au autopozitionat în clasa medie de sus și clasa medie nucleu sunt mai optimiști și au menționat în mai mare parte îmbunătățirea situației financiare a familiei lor comparativ cu acum un an (25% și 16%), decât cei care s-au autopozitionat în clasa medie de jos și clasa de jos (10% și 4%).

Aceeași situație poate fi observată și în cazul analizei răspunsurilor respondenților la întrebarea cum va fi situația lor financiară peste un an. 43% din clasa medie de sus, 32% din clasa medie nucleu, 21% din clasa medie de jos și 11% din clasa de jos cred că situația lor financiară va fi mai bună, mult mai bună peste un an.

Respondenții din clasele medie de sus și medie nucleu sunt mai interesați de politică și în mai mare parte s-au implicat în protest în ultimii 5 ani. Ei de asemenea participă mai activ la alegeri. Majoritatea respondenților autopozitionați în toate clasele consideră că promovarea pe scara politică, socială și economică în Republica Moldova depinde de următoarele aspecte: banii, relațiile și apartenența de partid. Studiile, munca asiduă, responsabilitatea, spiritul de inițiativă au fost plasate pe locuri mai joase în lista de priorități.

Estimarea clasei medii în Republica Moldova. În rezultatul analizei grupurilor sociale structurate în funcție de statut socio ocupațional, nivel de venit și poziție socială, am identificat grupurile sociale care ar corespunde mai mult parametrilor clasei medii sau ar fi un potențial pentru dezvoltarea clasei medii, și anume: 1) specialiștii cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, 2) persoanele care

au un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile, 3) persoanele care s-au auto-identificat cu clasa medie. Grupurile au fost identificate în baza următorilor parametri, care caracterizează clasa medie: 1) ocupă o poziție socială de mijloc între alte grupuri sociale și îndeplinește o funcție interactivă de mediator social pentru acestea, 2) este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți ce îi asigură un nivel de independență economică și o libertate în alegerea activității, 3) îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății, care se caracterizează prin profesionalism, potențial mare de activitate și activism civic, 4) constituie o parte mare a societății și au un rol de purtători ai intereselor sociale și de purtători ai culturii naționale exprimată prin norme, modele de comportament, mod de viață. În *Tabelul 1* sunt descrise grupurile date în funcție de parametri.

Tabelulul 1. Descrierea grupurilor sociale care au potențial pentru dezvoltarea clasei medii, în funcție de anumiți parametri

	Specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii	Persoane care au un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile	Persoane care s-au autopozitionat în clasa medie
Ocupă o poziție socială de mijloc între alte grupuri sociale	+	+	+
Este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți	+	+	+-
Îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății	+	+	+-
Constituie o parte mare a societății și au un rol de purtători ai intereselor sociale	+	+	+-

Sursa: elaborat de autori.

În conformitate cu analiza literaturii la temă, în special cercetările sociologice efectuate de către T.Zaslavskaia [10], persoanele care fac parte din clasa medie nucleu ar trebui să îmbine în sine toți cei trei parametri: 1) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, 2) persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale, 3) persoană care s-a autopozitionat în clasa medie. Persoanele care îmbină în sine doar doi parametri (specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii + persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale / ori specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii+ persoană care s-au autopozitionat în clasa medie/ ori persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale + persoană care s-au autopozitionat în clasa medie) fac parte dintr-un grup situat între clasa medie nucleu și clasa de jos și constituie așa zis-ul potențial pentru dezvoltarea clasei medii nucleu în viitorul apropiat. Persoanele care posedă doar o singură caracteristică din cele trei enunțate mai sus sunt considerate drept clasă medie de jos.

Rezultatele analizei efectuate de noi sunt prezentate în *Fig. 4*.

Astfel, putem concluziona următoarele:

1. Ponderea persoanelor care îmbină cel puțin un singur parametru este următoarea: persoane autopozitionate în clasa medie - 82%, specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii - 36%, persoane care au venituri egale sau puțin mai mari decât nevoile familiilor lor - 18%. Aceste categorii de persoane pot fi considerate clasa medie de jos.

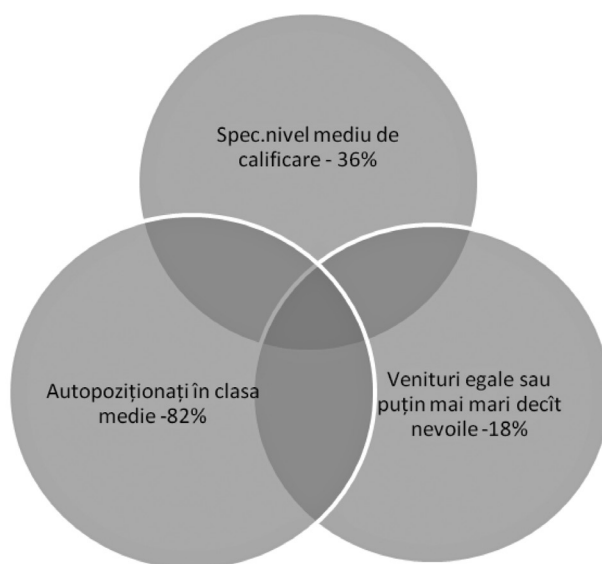
2. Ponderea persoanelor care îmbină cel puțin doi parametri: a) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, care s-au autopozitionat în clasa medie- 30%;

b) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, care au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor - 5%; c) Persoane care s-au autopozitionat în clasa medie și au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor - 15%. Aceste categorii de persoane care îmbină cel puțin doi parametri fac parte din așa zisa proto-clasă medie, sau reprezintă stratul mediu dintre clasa medie de jos și clasa medie nucleu. Anume acest strat necesită o cercetare aprofundată în vederea evidențierii condițiilor necesare pentru crearea unor oportunități și condiții de bază pentru dezvoltarea clasei medii nucleu în Republica Moldova.

3. Ponderea persoanelor care îmbină trei caracteristici de bază (a) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, b) persoane care s-au autopozitionat în clasa medie și c) persoane au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor) și formează clasa medie nucleu, sau acea clasă ce constituie pilonul stabilității sociale și a dezvoltării în orice țară este în jur de 3-5%.

Concluzii

Cercetarea structurii sociale din Republica Moldova a scos în evidență faptul că populația țării este stratificată în mai multe grupuri sociale în funcție de statutul ocupațional, bunăstarea materială și autopozitionarea socială. La baza stratificării sociale sunt inegalitățile de ordin economic, social și politic. Poziționarea indivizilor în diferite straturi/grupuri este determinată de nivelul de studii, statutul socioocupațional și nivelul de bunăstare. Astfel, cu cât persoanele au un nivel de studii mai înalt, ocupă o poziție profesională mai înaltă, au un nivel de bunăstare mai înalt, cu atât mai mare este șansa lor de a fi poziționate în grupurile de sus și viceversa: cu cât persoanele au un nivel de studii mai redus, o poziție profesională mai joasă și un nivel de bunăstare mai re-

Fig. 4. Distribuția respondenților în funcție de parametrii caracteristici clasei medii

Sursa: elaborat de autori.

duș, cu atât este mai probabil ca ele să fie poziționate în grupurile de jos. Calitatea vieții persoanelor poziționate în diferite grupuri sociale diferă substanțial. Astfel, în grupurile poziționate mai sus persoanele au un nivel de viață mai înalt, dispun de mai multe proprietăți, au un acces mai mare la bunurile publice și la serviciile sociale comunitare (sistem centralizat de apă, sistem centralizat de încălzire, internet etc.), au posibilități mai mari pentru o odihnă mai calitativă și pentru a oferi studii mai bune copiilor lor. În grupurile poziționate mai jos calitatea vieții persoanelor este mai redusă, dispun de mai puține proprietăți, deseori proprietățile sunt învechite și necesită reparații, accesul la diferite servicii și bunuri este destul de redus, au posibilități mai limitate pentru o odihnă calitativă.

Clasele sociale continuă să fie o expresie a stratificării sociale în Moldova. Astfel, conform cercetării, putem concluziona că noi avem o societate destul de polarizată, cu un număr mic de persoane bogate la vârful piramidei și cu un număr foarte mare de persoane sărace la baza piramidei. Clasa medie nu este eterogenă și, la rândul ei, poate fi divizată în clasa medie de jos, clasa medie nucleu și clasa medie de sus. Clasa medie nucleu este similară după caracteristicile sale clasei medii din țările occidentale. Ea se caracterizează prin următoarele: statut socioocupational înalt, nivel de bunăstare înalt și autopoziționare în clasa medie. Anume clasa medie nucleu este considerată baza unei societăți sustenabile, orientată spre dezvoltare. Conform cercetării, ponderea clasei medii nucleu este foarte mică în Republica Moldova și constituie doar 3-5%. Conform cercetării, între clasa medie de jos și clasa medie nucleu a fost evidențiat un strat de populație care variază de la 5% la 30%, în funcție de parametrii pe care îi îmbină. Acest grup social, denumit și proto clasă medie, în anumite condiții poate completa clasa medie nucleu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bussnesdictionary//<http://www.businessdictionary.com/definition/middle-class.html#ixzz3suvsMqb4>
2. Dictionary and Thesaurus // <http://www.merriam-webster.com/dictionary/middle%20class>
3. Giddens A. Sociology // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/07.php#_ftnref1
4. Parsons P., Essays in Sociological Theory, Free Press, 1949, p. 166.
5. Pressman S. Defining and Measuring the Middle Class, Working Paper 7, 2015, American Institute for Economic Research // <https://www.aier.org/sites/default/files/Files/Documents/Standard/WP007-Middle%20Class.pdf>
6. Procese de stratificare socială în Moldova: particularități și tendințe, Chișinău, 2012
7. Sorokin P., Social and Cultural Mobility, Free Press, 1959, p. 11.// <http://media.pfeiffer.edu/lridener/DSS/Sorokin/SOCMOBLT.HTML>
8. Steven Pressman. Measuring the middle class. Research brief. 2016. <https://www.aier.org/research/measuring-middle-class>
9. Stratificarea socială în condițiile transformării societății în Republica Moldova, Chișinău, 2014, p.11.
10. Заславская Т., Громова Р. К вопросу о среднем классе российского общества. <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-srednem-klasse-rossiyskogo-obschestva.pdf>
11. Соболев А. Дифференциация подходов к исследованию среднего класса в стратификационной модели современного российского общества. Автореферат на соискание степени кандидата социологических наук // <http://www.dissercat.com/content/differentsiatsiya-podkhodov-k-issledovaniyu-srednego-klassa-v-stratifikatsionnoi-modeli-sovr>.

STRATEGIILE PĂRINȚILOR CU COPII DE VÂRSTĂ PREȘCOLARĂ DE ECHILIBRARE A VIEȚII PROFESIONALE CU VIAȚA DE FAMILIE

STRATEGIES OF CHILDREN WITH PRE-CHILD AGE OF BENEFITS OF PROFESSIONAL LIFE WITH FAMILY LIFE

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, *doctor în sociologie,*
Institutul Național de Cercetări Economice
i_sinchevici@yahoo.com

Rezumat

Echilibrarea vieții profesionale și a celei familiale influențează pozitiv climatul în cadrul companiilor, îmbunătățește moralul angajaților și respectiv poate contribui la construirea unor întreprinderi productive. Articolul este elaborat în baza studiului sociologic „Părinții între necesitatea de a munci și responsabilitățile familiale” efectuat în perioada august-oktombrie 2018 de către Centrul de Cercetări Demografice al INCE, în cadrul căruia au fost realizate 20 de interviuri sociologice cu mame cu copii de vârstă preșcolară (până la 6 ani). Rezultatele studiului au evidențiat că situația economică actuală forțează cuplurile să opteze pentru venituri duble chiar și în situația în care au copil mic. Astfel, deși își doresc să stea acasă, ies la muncă. În general, respondentele aleg pentru o investire mai mare în familie decât în muncă, manifestând dezechilibrul în favoarea familiei. Întrucât există o serie de factori sociali și structurali care împiedică atingerea echilibrului viață familială și viață profesională, în atingerea acestuia este nevoie de implicarea autorităților, insitituțiilor de protecție socială și a angajatorilor.

Cuvinte-cheie: copil, familie, piața muncii, reconciliere, viață profesională.

Summary

The balance between professional and family life, positively influences the climate within companies, improves the morale of employees and can contribute to the building of productive enterprises. The article is based on the sociological study „Parents between working need and family responsibilities” done between August-October 2018 by the Centre for Demographic Research of NIER, within 20 sociological interviews with mothers with pre-school children (up to 6 years) were made. The results of the study revealed that the current economic situation forces couples to seek for double income even if they have a small child. Thus, although they want to stay home, they go to work. In general, respondents opt for greater investment in family than in work, showing imbalance in favour of the family. As there are a number of social and structural factors that prevent the balance between family life and professional life, the involvement of authorities, social protection institutions and employers is needed.

Keywords: child, family, labor market, reconciliation, professional life.

La etapa actuală, factorii majori care acordă importanță cercetării reconcilierii vieții de familie cu cea profesională sunt: concurența la nivel de antreprenori, îmbătrânirea forței de muncă și interesul angajaților pentru viața personală și valorile familiale [12]. Astfel, angajatorii își dau seama din ce în ce mai mult că calitatea vieții personale și familiale a angajatului influențează rezultatul muncii.

Echilibrarea vieții profesionale cu cele familiale duce la un mai bun moral al angajaților, optimizarea performanței profesionale, menținerea motivației, loalizarea anga-

jaților, la o mai bună stare de sănătate a acestora, bunăstare psihologică și stimă de sine ridicată. Studiile internaționale realizate la acest subiect au evidențiat faptul că echilibrul viață familială și viață profesională reprezintă un factor de protecție pentru oameni atunci când acestea trebuie să facă față unor efecte negative într-o zonă, deoarece individul consideră că nici o zonă nu este lipsită de valoare [11].

Factorii care influențează echilibrul muncă – viață personală țin de caracteristicile personale și prioritățile individului, de organizație, de statutul social, dar și de atitudinea și comportamentul persoanelor din cercul intim al angajatului (rude, prieteni). Susținerea celor din jur este un factor esențial pentru atingerea echilibrului muncă – viață activă [7]. Persoanele care se simt susținute de colegi, manageri și de organizație au un grad mai mare de satisfacție, în ciuda supraîncărcării cu sarcini.

Articolul este elaborat în baza studiului sociologic „Părinții între necesitatea de a munci și responsabilitățile familiale” efectuat în perioada august-octombrie 2018 de către Centrul de Cercetări Demografice al INCE. Metoda de cercetare aplicată a fost interviul sociologic semi-structurat cu mame cu copii de vârstă preșcolară (până la 6 ani). Tehnica de utilizare a fost interviul în profunzime, având răspunsuri libere, procedeul a fost reprezentat de interviu semistrukturat, iar instrumentul de investigare - ghidul de interviu. Interviuurile au fost realizate față în față, în mod individual și sunt structurate pe mai multe domenii (îngrijirea copiilor, frecventarea creșei/grădiniței, sănătatea copilului, protecția maternității, angajarea în câmpul muncii până la nașterea copilului, reintegrarea în câmpul muncii după nașterea copilului, cadrul legal de protecție a maternității, diviziunea obligațiilor familiale, situația materială a familiei etc.). Eșantionul cercetării l-a constituit 20 de mame care locuiesc în municipiul Chișinău.

Un rol important în reconcilierea vieții de familie și profesionale îl au indemnizațiile de maternitate și îngrijire a copiilor. Este adevărat că mai mulți părinți nu sunt mulțumiți de suma indemnizației primite pentru îngrijirea copilului, apreciind-o a fi destul de redusă. *„Pentru primul copil primeam 764 lei, pentru cel de al doilea 715 lei. Este foarte mică, nici pentru scutece nu-mi ajunge, avem mare noroc că soțul lucrează și ne întreține, dar oricum e greu cu doi copii mici și când doar un părinte lucrează”. „Din punct de vedere financiar, nu sunt mulțumită că mă aflu în concediu de îngrijire a copilului, dar sunt mulțumită din considerentul că pot personal îngriji copilul. Indemnizația de 2 300 lei lunar este categoric insuficientă”. „După prețurile de la noi este cam mică, dar mulțumesc și de asta, căci nu știu ce m-aș fi făcut fără ea până a împlinit copilul 6 luni. Am vrut să ies la lucru mai înainte, dar era cam bolnăvicios și m-am gândit să aștept să aibă măcar jumătate de an, ca să-i pot da mâncare. Mi-a prins tare bine indemnizația”. Deci, concediul și indemnizația lunară pentru îngrijirea copiilor cu vârsta până la 3 ani în condițiile vulnerabilității economice și lipsei serviciilor calitative pentru îngrijirea copiilor reprezintă un suport esențial în creșterea copiilor.*

Bazându-se pe experiența altor țări europene, se propune și în Republica Moldova reformarea concediului de îngrijire a copiilor și respectiv a duratei de achitare a indemnizației pentru îngrijirea copilului (până la 3 ani) [5], astfel motivând femeile să se reintegreze mai rapid pe piața muncii. În opinia unor experți, modificarea concediului de îngrijire a copilului era necesară din mai multe considerente: nu motivează cuplurile să aibă mai mulți copii; reduce participarea femeilor cu copii mici pe piața muncii; nu-i

motivează pe tați să participe și ei la îngrijirea copiilor; este o povară pentru angajatori să mențină locul de muncă pe o perioadă mai lungă; discriminează indirect femeile tinere atunci când vor să se angajeze [2].

Este adevărat că nu în multe țări europene putem găsi concedii atât de lungi și plătite pentru întreaga perioadă. În țara noastră însă este afectată deficitar componenta ce ține de finanțarea diferitor servicii de educare și îngrijire a copiilor (de sănătate, educație preșcolară, suport financiar special către părinți pentru îngrijirea copilului, cheltuieli publice de asistență adresate familiei etc). Astfel, concediul actual de îngrijire a copilului compensează capacitatea și calitatea redusă a serviciilor educaționale preșcolare existente și lipsa creșelor de stat și private. De asemenea și componenta cu privire la deducerile fiscale ce vizează scutirile de taxe (impozitare) nu este în favoarea părinților cu copii mici.

Bineînțeles că este foarte importantă valorificarea forței de muncă feminină pe deplin pentru a stimula creșterea economică și pentru a sprijini durabilitatea financiară a sistemelor de protecție socială. Or în condițiile Republicii Moldova accentul inițial trebuie pus pe contracararea sărăciei în familie și sporirea bunăstării copiilor. Situația este destul de complexă și problematică pentru mamele cu copii mici. Dacă se reangajează, ce face cu copilul în situația când lipsește sistemul de creșe și structuri accesibile și de calitate disponibile? Reducerea concediului de îngrijire a copilului în Republica Moldova ar putea genera o serie de efecte indezirabile – lăsarea copiilor singuri nesupravegheați; cheltuieli suplimentare de la bugetul de stat cu privire la eventualele probleme de sănătate cu care s-ar putea confrunta copiii încadrați în creșe la vârste fragede; supraaglomerarea creșelor și grădinițelor etc.

Un rol important în reintegrarea mamelor cu copii mici în câmpul muncii îl are suportul oferit de către tați. În acest sens, în anul 2006, Codul Muncii a fost completat cu art. 124¹ Concediul paternal. Acest concediu este prevăzut pentru a asigura participarea efectivă a tatălui la îngrijirea copilului nou-născut. Durata concediului de care are dreptul să beneficieze tatăl este de 14 zile calendaristice. Concediul paternal se acordă în baza unei cereri în formă scrisă, în primele 56 de zile de la nașterea copilului. Pe perioada concediului paternal, salariatul beneficiază de o indemnizație paternală care nu poate fi mai mică decât mărimea salariului mediu convenit pentru perioada respectivă și care este achitată din fondul de asigurări sociale. Angajatorul este obligat să încurajeze salariații în vederea beneficiii de concediu paternal. Cazurile în care angajatorul creează situații cu efect de dezavantajare a angajaților care iau concediu paternal sunt considerate cazuri de discriminare din partea angajatorilor și se sancționează conform legii [3]. Absolut toți respondenții au apreciat pozitiv acordarea acestui concediu, îndeosebi la nașterea primului copil, evidențiind următoarele beneficii:

- Susținerea mamei în îngrijirea nou-născutului. *„E foarte bine să se acorde aceste 14 zile. Eu, de exemplu, nu știam cum să-i fac baie și aveam nevoie de ajutorul soțului. Noi ne învățăm unul de la altul”*. *„E un ajutor până mama se obișnuiește cu regimul nou”*.
- Oferirea suportului psihoemoțional mamei. *„Dacă mama este în stare de șoc după naștere, tata trebuie să o ajute”*.
- Atragerea tatălui în îngrijirea copilului din primele zile de viață. *„Și tata trebuie să fie permanent implicat, fiindcă e copilul ambilor”*.

În pofida cadrului legal favorabil, unii respondenți au prezentat cazuri concrete în care angajatorii nu au oferit posibilitatea taților angajați de a beneficia de concediu parental. *„Angajatorul i-a spus soțului că nu are voie să stea în concediu. Noi ne-am consultat cu juristul întreprinderii și tot a spus nu. Dacă ar fi acceptat șeful, i-ar fi dat”*.

Deși este în creștere numărul taților care aleg să stea în concediu de îngrijire a copilului (în 2015 – 1164, iar în 2018 – 4359 [4]), o mare parte din respondente au specificat că asemenea decizie în propria familie s-ar lua doar din considerente economice. *„Dacă serviciul mamei e mai bine plătit, atunci poate tata să stea cu copilul. Soțul meu ar accepta să-și ia concediu de îngrijire doar dacă eu aș avea un salariu mai mare”*. *„Soțul meu nu acceptă să-și ia concediu parental, el zice că eu sunt bărbat, eu fac bani. Tu ești mamă, tu stai acasă și ai grijă de copii”*. Aceasta denotă că în continuare asistăm la o anumită rezistență la egalitatea de gen, reflectată de schimbările foarte limitate privind diviziunea activităților domestice și de îngrijire între bărbați și femei. Alte studii în domeniu au mai evidențiat că printre cauzele ce influențează negativ ca tații să-și ia concediul de îngrijire a copilului se enumeră: diferențele salariale – bărbații, per general, au salarii mai mari decât femeile; perpetuarea stereotipurilor în societate cu privire la rolurile părinților; îngrijorarea față de prejudecățile negative la care ar putea fi expus angajatul atunci când își ia concediu pentru îngrijirea copilului; aplicarea insuficientă a politicilor de asigurare a egalității de șanse [6, p. 4].

Până în 2017 părinții din Republica Moldova puteau beneficia de concediu neplătit pentru îngrijirea copilului având vârsta de la 3 până la 6 ani, cu menținerea locului de muncă (funcției). În baza Legii nr. 188 din 21.09.2017 pentru modificarea și completarea Codului Muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003, concediul suplimentar neplătit pentru îngrijirea copilului s-a redus de la 6 la 4 ani. O parte din mamele intervievate au subliniat că nu susțin această măsură din cauza îmbolnăvirilor frecvente ale copilului mic și a necesității de a se afla în concediu medical. *„După ce s-a finalizat concediul de îngrijire a copilului plătit, am ieșit la serviciu. Dar nu peste mult timp am fost nevoită să reiau concediul de îngrijire al copilului, doar că neplătit. Copilul se îmbolnăvea des, nu aveam cu cine să-l las acasă. Șefii m-au încurajat să stau mai departe în concediu de îngrijire sau să iau bonă ca să nu lipsesc de la serviciu. După ce va împlini copilul 4 ani nu știu dacă voi reveni la serviciu. Ar fi fost bine dacă lăsaș acest concediu neplătit până la 6 ani”*. *„Ar fi fost perfect dacă îl lăsaș până la 6 ani, copilul meu se îmbolnăvește des. Ca să îl tratezi medicamentele sunt scumpe. Dar cel mai grav este că nu ai cu cine să lași copilul. Cu copilul trebuie să mergi la medic și multe alte probleme apar”*. Aceasta denotă că diminuarea concediului neplătit de îngrijire a copilului este în contradicție cu interesele unor familii/părinți cu copii și chiar provoacă efecte negative.

Majoritatea mamelor au menționat că sunt mulțumite de faptul că se află sau au fost în concediu pentru îngrijirea copilului. *„Sunt foarte mulțumită că pot să-mi cresc și să-mi educ copilașii”*. *„Sunt bucuroasă că pot să-i ajut, că pot să vorbesc cu ei, că pot să le acord atenție”*. În pofida acestui lucru, marea majoritate a mamelor intervievate au subliniat că în timpul concediului de îngrijire a copilului s-au confruntat cu mai multe situații dezagreabile, precum reducerea mobilității, imposibilitatea de a ieși pe termen lung din

casă, afectarea participării la activități culturale și de agrement, afectarea călătoriilor/deplasărilor, temeri privind pierderea capacităților profesionale, sentimente de izolare și monotonie a vieții, limitarea numărului de prieteni, de cunoștințe. *„Când lucram, eram mai vioaie, comunicam, vedeam lumea. După ce am lăsat serviciul, am crezut că intru în depresie. M-am săturat de munca aceasta de acasă”. „Acasă lucrezi-lucrezi toată ziua și nici nu se vede de multe ori și încă e neplătit”. „Parcă m-am simțit așa izolată, uitată, mi se părea că nimeni nu mă vedea și nimeni nu mă auzea”. „Simt că am degradat din punct de vedere profesional, în afară de ham, ham, miau, miau, puțin ce mai citesc, studiez. Prietene am, dar comunicăm doar despre copii. Acum am ieșit la serviciu și mă simt mult mai bine”.*

Deși se vehiculează ideea că concediile lungi pentru creșterea copiilor pot conduce la o „des-calificare” a femeilor, în special în cazul celor care lucrează în domenii în care există o rată ridicată de schimbări în plan tehnologic respondentele studiului nu au asemenea temeri. *„Am fost chiar foarte mulțumită că am stat în concediu de îngrijire a copilului, m-am bucurat să stau cu el un an și 10 luni. Nivelul profesional nu a avut de suferit, când m-am întors la serviciu, timp de o lună mi-am revenit, am recuperat totul. Deci, referitor la muncă, nu am pierdut mult”.*

Protecția mamelor la locul de muncă se asigură prin art. 108 din Codul Muncii al Republicii Moldova din 28.03.2003, conform căruia femeilor încadrate în muncă care au copii în vârstă de până la 3 ani le sunt prevăzute pauze de masă și pauze suplimentare pentru alimentarea copiilor, care se includ în timpul de muncă și se plătesc reieșind din salariul mediu. Deși există asemenea reglementări, nici o mamă intervievată nu a solicitat să beneficieze de acestea din considerentul că angajatorii solicită implicare maximă în procesul de muncă sau din cauza că erau în imposibilitate de a se deplasa în timpul zilei de muncă. *„Angajatorul m-a prevenit că, dacă vreau să ies la serviciu, să-mi caut bonă, ca să nu apară probleme, fiindcă trebuie să ies mai devreme sau că trebuie să stau acasă”. „Cred că avea să-mi permită pauze suplimentare, dar eu locuiesc în alt capăt al orașului și deplasarea până la domiciliu îmi ia mult timp”.*

Unele mame au menționat că s-au confruntat cu atitudine ostilă din partea angajatorilor încă din perioada sarcinii. *„Directorul mă aducea la o stare de nervozitate extremă. Eu făceam tot ce mi se cerea, dar ei ziceau că nu fac nimic. În fiecare zi mă hărțuiau, nici nu se uitau că eram însărcinată. Programul era de la 9.00-17.00, dar zilnic munceam câte 10 ore, iar dacă voiam o zi liberă, trebuia să lucrez câte 24 ore. Noi eram doi bucătari și dacă voia una din noi să se odihnească trebuia să lucreze 24 ore, așa era decizia conducerii. Lucram din greu, stăteam în picioare mult și din această cauză am avut probleme cu sarcina. Am născut prematur. Fetița a avut probleme și am făcut tratamente costisitoare, dar oricum mai are consecințe”.* Cele mai multe mame însă au menționat că angajatorii au manifestat față de ele atitudine extrem de pozitivă și protectivă. *„Noi avem mai multe secții – secția de pașapoarte biometrice, de legitimații, pașapoarte tehnice. La pașapoarte se considera cel mai rău și nociv lucru pentru femeile însărcinate, fiindcă este multă hârtie colorată, cerneală, miros. Când se află că ești însărcinată, te transferă la pașapoarte tehnice. Acolo este mai ușor, mai puțin de lucru și inofensiv”.*

Studiul realizat a evidențiat și problema reticenței unor angajatori de a încadra în câmpul muncii mame cu copii mici. Astfel, câteva mame au subliniat că s-au confruntat cu situații când angajatorii chiar au refuzat să le angajeze pe motiv că au copii mici. *„Nimeni nu vrea să te ia la lucru știind că trebuie să te ceri des de la serviciu. Chiar și acum, când copiii mei sunt mai mari (de 3 și 5 ani), tot e greu să-mi găsesc serviciu, când le spun că am copii la grădiniță, angajatorii refuză. Eu am apelat la patru firme, care au procese de producere și nu are cine te înlocui dacă ai nevoie urgentă să pleci. La început, când îi dai la grădiniță, copiii se îmbolnăvesc foarte des și dacă nu-i tratezi la timp atunci cheltui și mai mult pentru medicamente, că nimeni nu ți le dă gratis”*. Una dintre respondente a menționat problema interzicerii avansării în carieră pe motiv de sarcină și ulterior pe motiv de îngrijire a copilului. *„Cu 2 luni înainte de nașterea celui de-al doilea copil am participat la un concurs pentru o funcție publică vacantă, devenind astfel șef de direcție. Țin să precizez că unii membri ai comisiei de concurs nu au susținut candidatura mea, din motivul că voi merge să nasc și voi uita de birou, iar la această funcție este nevoie de o persoană permanent prezentă la birou. La expirarea celor 126 de zile de concediu de maternitate, am revenit imediat la birou, pentru a demonstra unora că graviditatea și îngrijirea copilului mic nu înseamnă invaliditate”*.

Potrivit afirmațiilor respondentelor, această problemă este mai frecvent răspândită în companiile private decât în cele publice. Astfel, unele femei intenționat aleg/dau preferință mediului public pentru a beneficia de concedii de maternitate, de îngrijire a copilului și concedii medicale. *„Eu nu cunoșteam cum va fi copilul, voi sta în concediu de boală sau nu, însă știind din compania unde am activat anterior că la privat nu se prea respectă drepturile cu privire la maternitate, am decis să mă angajez la stat, unde sigur sunt respectate drepturile mamelor cu copii. Alte colegi mi-au dat de înțeles că, dacă în viitor vreau să am copii, atunci aș face bine să plec de aici. M-am informat din diverse surse și am constatat că la privat la noi în țară nu poți fi mamă. Chiar angajatorul mereu ne întreba, dar ce planuri aveți pe viitor, era neplăcut că cineva te întreabă de viața ta privată”*. *„Mai bine lucrez într-o instituție de stat cu un salariu mai mic, dar să fiu respectată, să mă simt om și nu la particulari cu bani mai mulți, dar considerată mașină de făcut bani, care, dacă se uzează, o arunci”*. O mamă a subliniat că suma indemnizației de îngrijire a copilului a fost mai redusă din cauza că activând în sectorul privat era parțial salarizată neoficial. *„Am primit 950 lei pe lună, e o sumă mică, din considerentul că eu primeam și banii în plic și am văzut ce am pierdut abia când am ieșit în concediul de maternitate. Nu e bine să primești banii în plic, pentru angajator e comod, noi ne bucurăm la moment, dar avem de suferit mai târziu”*.

Deși se observă o avansare evidentă în egalizarea cerințelor față de soț și soție, reprezentări de genul că rolurile bărbaților în societate sunt legate preponderent cu autoafirmarea profesională, iar ale femeilor cu familia și copiii, au încă o răspândire largă. Femeile din Republica Moldova au obținut șanse egale în educație și pe piața muncii, fără a obține drepturi și obligații egale în cadrul familiei. În continuare, femeile, chiar dacă sunt angajate, consacră mai mult timp decât bărbații activităților de îngrijire a copiilor și cele casnice, ceea ce restrânge posibilitățile lor de participare în sfera publică, în comparație cu bărbații. În acest context, vom sublinia că principiul egalității între

femei și bărbați a devenit un deziderat al societății europene contemporane nu numai din considerente etice legate de respectarea drepturilor omului, ci și din considerente economice în contextul în care creșterea populației inactive pune presiune pe sustenabilitatea sistemelor de protecție socială [9, p. 6].

Datele studiului, de asemenea, evidențiază că progresele în ceea ce privește o repar-tizare mai egală a sarcinilor de îngrijire a copiilor și a celor casnice între femei și bărbați sunt lente. Cele mai multe au evidențiat persistența rezistenței la egalitatea de gen prin faptul că diviziunea activităților domestice și de îngrijire a copiilor între bărbați și femei sunt foarte limitate. „*El zice așa, eu sunt bărbat, eu fac bani. Tu ești mamă, tu stai acasă și ai grijă de copii. El, cu ce poate, mă ajută*”. „*Tot ce-i legat de casă și copii eu îndeplinesc, iar tata face bani. El lucrează de la ora 8.00 până la 17.00, dar nu se ocupă de copii sau casă, am luat totul asupra mea. Eu nu insist să stea cu copiii, poate foarte rar, când obosesc prea tare psihologic*”. Opiniile acestor respondente denotă că încă există o presiune considerabilă pentru ca femeile să-și pună familiile pe primul loc.

Unele mame au menționat că responsabilitățile de creștere și educare a copiilor sunt împărțite cu partenerul de viață, însă numărul acestora este redus. „*Eu fac numai mâncarea, în rest eu mă implic mai rar. Totul face tata, absolut, chiar și culcă fetele, le duce la grădiniță, le ia de la școală și grădiniță, face cu ele lecțiile, tot de ce au nevoie*”.

Studiul *Utilizarea timpului pentru îngrijirea copiilor de către părinții din Moldova*, realizat de către Biroul Național de Statistică, relevă că în mediu populația alocă 2,1 ore pe zi pentru activități de îngrijire a copiilor. Mamele acordă semnificativ mai mult timp copiilor decât tații: 2,4 ore față de 1,3 ore [1]. S-a evidențiat de asemenea că timpul dedicat îngrijirii copiilor de către părinții din gospodăriile cu venituri mari (a căror venit total depășește 7000 lei pe lună), este semnificativ mai redus decât timpul dedicat de părinții din gospodăriile cu venituri mici (nu depășesc 3000 lei pe lună). Una din explicații ar putea fi faptul că, în medie, părinții cu venituri mari au copii mai puțini și au nevoie de mai puțin timp ca să-i îngrijească pe toți [1].

Implicarea redusă a taților în creșterea și îngrijirea copiilor denotă predominarea valorilor tradiționale, conform cărora femeile ar trebui să acorde prioritate responsabilităților familiale (prin îndeplinirea rolurilor de mame, soții și gospodine), în vreme ce bărbații ar trebui să-și îndeplinească rolul de aducător de venit în familie. Potrivit investigațiilor din domeniu, alte bariere în implicarea bărbaților în educația copiilor și în viața de familie sunt: încrederea scăzută în abilitatea de a avea o contribuție semnificativă în domeniul educării copiilor; bărbații s-au obișnuit cu recompensele din domeniul vieții profesionale și mai puțin cu cele din contextul familiei; sarcinile structurate, predictibile din domeniul muncii, reprezintă pentru foarte mulți bărbați principala sursă de valoare și realizare personală; identitatea bărbaților este adesea asociată cu succesul în viața profesională și mai puțin cu succesul în viața de familie; educația copiilor este percepută în mod stereotip ca fiind responsabilitatea fundamentală a femeii [8, p. 12].

Studiile în domeniu relevă însă că implicarea bărbaților în creșterea și educarea copiilor este benefică. Astfel, s-a stabilit că nivelul de dezvoltare cognitivă și socială a copiilor este cu atât mai avansat cu cât este mai mare implicarea tatălui în educarea copilului. De asemenea, cu cât implicarea tatălui în educația copilului este mai timpurie, cu atât ea

este mai îndelungată datorită sentimentului de autoeficacitate pe care tatăl îl dobândește prin feedback-urile pozitive pe care le primește în interacțiunea cu copilul [8, p. 11].

Experiența internațională ne oferă o multitudine de situații relevante de aplicare eficientă a măsurilor de intervenție în acest domeniu. Spre exemplu, în Franța, politica de armonizare a vieții familiei și a vieții profesionale nu este o politică de stat ca atare, ci se află la intersecția politicii familiale și a politicii de ocupare a forței de muncă [13]. Ocuparea, viața de familie și egalitatea de gen sunt fenomene interdependente și, tratându-le individual, vom obține soluții dezechilibrate cu efecte negative asupra societății și asupra economiei. Este nevoie de construirea unui consens între politicile de conciliere a vieții profesionale cu viața de familie și politicile de promovare a egalității de gen, consens care să beneficieze totodată de suportul populației, prin oferirea unor soluții legitime de facilitare și promovare a echilibrului între viața profesională și viața de familie [9].

În opinia respondentelor, un factor important pentru obținerea echilibrului dintre muncă și viața personală constă în obținerea programelor flexibile de muncă. *„Ar fi bine să am un program flexibil, cum e, de exemplu, în Europa, în ziua de miercuri programul este până la 12.00, la mijloc de săptămână. Această pauză ridică și productivitatea muncii”*. Mamele care muncesc în baza unui program flexibil de muncă au menționat că acesta le permite combinarea armonioasă a vieții profesionale cu cea familială. *„Lucrul nu-mi afectează viața de familie. Eu nu ”iau” acasă problemele de la serviciu și graficul flexibil îmi permite să nu fiu prea obosită sau chiar extenuată ca alte mame,,*

Mai mulți părinți au recunoscut că cerințele de la serviciu le afectează viața familială. Din cauza implicării în activitatea profesională, unele mămici sunt extrem de solicitate și recunosc că nu au posibilitate de a însoți copilul pentru a frecventa diverse activități culturale, sportive, educaționale. *„Posibilități financiare avem, dar nu am timp să-i duc și să-i aduc pe copii la activități culturale și sportive”. ”Trebuie să căutăm să mergem la un bazin și chiar mă gândesc la aceasta: oare cum și oare cine să mă ajute? Mă gândeam la soluția - poate sâmbătă, ca să nu-mi afecteze serviciul și să nu-mi cer voie de fiecare dată”*. *„Sunt unele momente că urgent trebuie soluționate, în general totul e urgent și nu mai reușești să mergi cu copilul la un teatru. Când ajungi sâmbăta și duminica, vrei măcar treburile casei să le faci”*.

Unele mame au subliniat că copiii lor au de suferit din cauza activității lor profesionale și a lipsei de supraveghere. *„Copilul a fost nevoit să se ducă singur la înot și într-o zi a încurcat troleibuzul și a ajuns pe la gara de sud. Era fără telefon. Eu zic că în zona aceea este ca în tundră. A ajuns la o vulcanizare, a cerut de la un bărbat un telefon și l-a sunat pe soț să vină și să-l ia”*. *„Eu mă gândesc de multe ori că atunci când am lucrat, băiețelul venea singur acasă și traversa două străzi mari. Semaforul este sau nu, nu contează. Chiar colegul lui a fost lovit la semafor, trecând corect strada”*. *„Singur deschidea ușa, iar uneori n-o putea deschide. Ne suna și ne aștepta afară până veneam să-i deschidem”*. Unii părinți care muncesc ar prefera să reducă orele de lucru pentru a oferi îngrijirea pe care ar dori să o acorde copiilor, dar nu își pot permite micșorarea salariului, sau angajatorul nu este dispus să le ofere un loc de muncă cu program incomplet.

Codul Muncii al Republicii Moldova prevede că „angajatorul poate stabili, cu acordul scris al salariatului, programe individualizate de muncă, cu un regim flexibil al

timpului de muncă”, cu condiția „dacă această posibilitate este prevăzută de regulamentul intern al unității sau de contractul colectiv ori de cel individual de muncă”. Stabilirea regimurilor flexibile de lucru este prevăzută și de Strategia pentru protecția copilului pe anii 2014-2020. Potrivit opiniilor mamelor intervievate, majoritatea angajatorilor nu susțin introducerea programelor flexibile de muncă. În unele țări, situația este total diferită, de exemplu în Franța - 30 la sută din femeile care lucrează au locuri de muncă cu jumătate de normă [10, p. 22].

Studiile în domeniu au evidențiat, că programele de lucru flexibile prezintă avantaje atât pentru angajator, cât și pentru angajat. Printre acestea se enumeră: recrutarea și păstrarea unor angajați foarte performanți mai ales din rândul femeilor, care optează pentru un astfel de program; timp, costuri financiare și resurse umane câștigate prin eliminarea implicării în recrutarea și training-ul noilor angajați, datorită în special femeilor care revin la muncă după concediul de maternitate; angajate foarte bine pregătite care se întorc la locul de muncă după concediul de maternitate; reducerea absenteismului angajaților cu copii, nevoiți să se ocupe de problemele de sănătate ale acestora; un mediu de muncă mai confortabil pentru angajați, în care se simt mai motivați și mai capabili să facă față atât muncii cât și familiei [8, p. 9].

La întrebarea: cum e să fii părinte și profesionist de succes? mai multe mame consideră că aceasta este imposibil. *„Ca să fii părinte de succes, trebuie să ai însuși grijă de copil. Ori una ori altă, nu poți să fii și părinte și profesionist de succes în același timp. Eu, cel puțin, nu am încercat”*. *”Cred că este foarte greu să le reușești pe ambele. Probabil, puține persoane reușesc așa”*. Foarte puține respondente s-au arătat a fi optimiste, considerând că nu este imposibil de a îndeplini cu succes atât rolurile profesionale, cât și cele familiale. *„După părerea mea, poți să fii și un părinte ca la carte, și un profesionist de succes, totul depinde de ambițiile pe care le ai și de sprijinul celor apropiați”*.

În contextul actual, când soluțiile de facilitare și promovare a echilibrului între viața profesională și viața de familie oferite de stat sunt neesențiale, părinților le revine sarcina de a identifica soluții. Combinarea armonioasă a vieții de familie și a muncii este o dificultate cu care se confruntă un număr tot mai mare de părinți. Însă echilibrul muncă – viață personală pentru părinți constituie, pe lângă o problemă individuală, și o problemă socială, rezolvarea ei depinzând nu doar de indivizi, ci și de angajatori.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Biroul Național de Statistică. Utilizarea timpului pentru îngrijirea copiilor de către părinții din Moldova. 2018.
2. Ciobanu C. Reformarea concediului de îngrijire a copilului. http://progen.md/files/1745_reform_concediu_pl%C4%83tit_de_%C3%8Engrijire_final.pdf
3. Codul Muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.159-162.
4. De câte ori a crescut numărul taților care au ales să stea în concediul de îngrijire a copilului. <https://suntparinte.md/de-cate-ori-a-crescut-numarul-tatilor-care-au-ales-sa-stea-in-concediul-de-ingrijire-a-copilului/>
5. Expert Grup. Reforma concediului de îngrijire a copiilor de vârstă 0-3/ 3-6 ani: mai scurt, mai bine plătit, urmat de servicii bune de creșă/ grădiniță. 2015.

6. Ivașcu R., Buzu A., Covrig. Cum sporim numărul taților beneficiari ai concediului de îngrijire a copilului. http://www.progen.md/files/2884_concediul_de_ingrijire_a_copilului_tatii_finala.pdf
7. Leovardis C., Cârțu L. Echilibrul dintre muncă, viața personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă. 2018. <http://revistadesociologie.ro/en/sites/default/files/07-cleovaridis.pdf>
8. Petrovai D. Eficiență în viața profesională și în cea personală. Centrul Parteneriat pentru Egalitate. 2006.
9. Sănduleasa A. Politici familiale, ocupare și roluri de gen: o analiză privind influența factorilor culturali asupra atitudinilor față de participarea femeilor pe piața muncii. www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/.../Sanduleasa_Andra.pdf
10. Elizarov V., Levin V. (2015). Russian Federation Aging Project Family Policies in Russia: Could Efforts to Raise Fertility Rates Slow Population Aging?
11. Barnett R.C. Hyde I.S: (2001). Women, Men, Work, and Family. An Expansionist Theory. În: American Psychologist www.researchgate.net/...Barnett/...Women_Men_Wor...
12. Lockwood N.R. Work/Life Balance Challenges and Solutions. Society for Human Resource Management, Alexandria, SUA, 2003. <http://adapt.it/adapt-indice-a-z/nancy-r-lockwood-worklife-balance-challenges-solutions-2003/>
13. Калабихина И., Федотова О. Особенности проведения политики сочетания профессиональной и семейной жизни населения в европейских странах. https://archive.econ.msu.ru/ext/lib/.../file/7_Kalabihina.pdf

**PENITENCIARELE DIN REPUBLICA MOLDOVA:
UN SISTEM DE PENALIZARE A SĂRACILOR (I)**

**THE PRISONS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
PENALYZING THE POOR (I)**

**Petru NEGURĂ, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
petru.negura@gmail.com**

Rezumat

În baza unei analize statistice descriptive a datelor agregate, furnizate de instituțiile de justiție din Republica Moldova, autorul examinează evoluția numărului, proporției și componenței sociale a persoanelor deținute în sistemul penitenciar din Republica Moldova. Coroborând datele obținute (inclusiv date calitative, obținute din interviuri cu 16 foști deținuți) și confruntându-le cu datele în această privință din alte țări, autorul constată o creștere neîncetată în rândurile deținuților din Republica Moldova a proporției persoanelor de condiție socială precară. Acest fapt se datorează unui mecanism de inegalitate socială la mai multe nivele. Populația deținuților din închisorile din Moldova este în continuă creștere, din 2010 încoace. Totuși, datele Ministerului de Interne arată că numărul general al persoanelor care au comis crime a fost în scădere începând cu 2012. În plus, începând cu 2002, segmentul persoanelor șomere printre deținuți este în creștere pe măsură ce proporția celorlalte categorii de persoane (muncitori, țărani și funcționari) descrește. Proporția șomerilor printre deținuți a ajuns la 60% în 2017, în contrast cu proporția acestora în societate (3-4%). Sistemul penal din Republica Moldova se aliniază modelului neoliberal pus în aplicare în SUA și, într-o măsură mai mică, în unele state europene. Logica acestui model duce nu doar la extinderea sistemului penal și penitenciar, ci agravează tendința de penalizare a persoanelor de condiție social-vulnerabilă.

Cuvinte-cheie: sistem penitenciar, justiție, șomeri, inegalități sociale, Republica Moldova.

Summary

On the basis of a descriptive statistical analysis of aggregated data, provided by the Moldovan justice institutions, the author examines the evolution of the number, proportion and social composition of persons detained in the penitentiary system in the Republic Moldova. Corroborating the data obtained (including qualitative data obtained from interviews with 16 former detainees) and confronting them with equivalent data from other countries, the author finds an uninterrupted increase in the proportion of persons in precarious social condition among Moldovan detainees. This is due to a mechanism of social inequality at several levels. The population of detainees in Moldovan prisons is steadily increasing since 2010. However, data from the Ministry of Interior show that the general number of people who committed crimes has been decreasing since 2012. In addition, since 2002, the segment of the unemployed is increasing among detainees as the proportion of other categories (workers, peasants and civil servants) decreases. The proportion of the unemployed among detainees reached 60% in 2017, in contrast to their proportion in society (3-4%). The Moldovan criminal system is in line with the neoliberal model implemented in the US and, to a lesser extent, in some European countries. The logic of this model not only leads to the extension of the penal and penitentiary system but also aggravates the tendency to penalize persons of socially vulnerable condition.

Keywords: penitentiary system, justice, unemployed, social inequalities, Republic of Moldova.

De aproape zece ani, sistemul penal din Republica Moldova, inclusiv în componența sa punitivă, întruchipată în principal de sistemul penitenciar, trece printr-o reformă ambițioasă (în special probațiunea, despre care vom vorbi mai jos). Astăzi constatăm că sistemul penal este departe de a se fi „umanizat”. Dimpotrivă, numărul deținuților din penitenciare și izolatoare de urmărire penală continuă să crească (față de anii precedenți și cu mult peste media europeană), rata de recidivă a deținuților este și ea în creștere, iar sistemul de justiție în ansamblu este creditat cu o cotă de încredere tot mai joasă, în ciuda reformelor anunțate. Putem semnaliza agravarea unei probleme care trece neobservată în discuția despre reforma sistemului penal, și anume că absoluta majoritate a deținuților (și a preveniților) provin din grupuri sărăcite și dezavantajate din punct de vedere social și economic: muncitori manuali, țărani și mai ales șomeri. Este oare sistemul nostru penal doar pentru cetățeni săraci? Nu cumva acest sistem de justiție acționează, alături de alte sisteme sociale și instituționale, ca un mecanism de excludere și totodată de disciplinare pentru masele pauperizate?

În acest articol¹ vom încerca să oferim, prin metoda inductivă (explorând datele dinspre efecte spre cauze), dar și prin metoda deductivă (dinspre cauze ipotetice spre efecte), mai ales în baza rezultatelor altor studii, niște posibile piste de înțelegere a relației dintre deprivare socio-economică și detenție. Articolul este realizat în baza coroborării datelor produse de diverse instituții: Departamentul Instituțiilor Penitenciare (DIP), Biroul Național de Statistică (BNS), Ministerul Afacerilor Interne (MAI), Inspectoratul Național de Probațiune (Probațiune), Institutul de Reforme Penale și de un anumit număr de studii și rapoarte elaborate de instituții publice și independente. De asemenea, am analizat în jur de 20 de articole de presă, interviuri cu 16 foști deținuți, cu doi profesioniști (din DIP și Probațiune) și cu trei experți independenți.

Numărul total al deținuților (condamnați și preveniți luați împreună) în penitenciarele din Republica Moldova a continuat să crească de la 6324 deținuți în 2010 la 8054 în 2016 (o creștere de 27%), după o descreștere continuă din 2003 în 2010 (Fig. 1).

Probațiunea: o reformă cu rezultat paradoxal

Această creștere a numărului deținuților (și a ratei deținuților la 100.000 locuitori) pare cu atât mai surprinzătoare cu cât, din 2008 și ulterior, sub presiunea și cu îndrumarea unor organizații non-guvernamentale naționale și internaționale, a fost pus în aplicare o reformă ambițioasă în justiția penală – serviciul de probațiune, care își propune să diminueze numărul și durata pedepselor privative de libertate (prin detenție), să reducă rata de recidivă și să contribuie la reintegrarea socială a foștilor deținuți și a persoanelor eliberate.

„Sistemul de probațiune participă la înlăturarea actului de justiție prin acordarea suportului organelor judiciare în individualizarea pedepselor, supravegherea modului de executare a pedepselor neprivative de libertate, reintegrarea socială a persoanelor care au încălcat legea, în scopul reducerii recidivei și creșterii gradului de siguranță socială. (...) [Scopul pe termen lung al serviciului de probațiune este] Consolidarea sistemului de probațiune ca alternativă credibilă la detenție, ce contribuie la menținerea gradului de siguranță comunitară, reducerea costurilor sociale ale detenției, reducerea recidivei și reintegrarea în societate prin valorificarea potențialului persoanelor care au încălcat legea.”²[1, 2]

¹ Acest articol a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de către Fundația Friedrich Ebert-Moldova, în cadrul proiectului „Acțiune socială – 2018”, realizat în parteneriat cu portalul Platzforma.md.

² Serviciul de probațiune a fost înființat în 2008 în baza Legii nr.8. Totuși, activități de reintegrare post-detenție au început a fi organizate din 2003 de Direcția de Probațiune în cadrul Departamentului de executare, apoi în cadrul DIP, iar din 2010 ca entitate independentă în cadrul Ministerului Justiției [2].

În mod aparent paradoxal, numărul persoanelor care au beneficiat de serviciul de probațiune a crescut concomitent cu creșterea deținuților din penitenciare.

Tabelul 1. Numărul persoanelor plasate în probațiune în raport cu numărul deținuților (condamnați și preveniți) – 2010-2016

Anul	Persoane în evidența serviciului de probațiune	Numărul deținuților în penitenciare
2010	13395	6324
2011	14507	6480
2012	15610	6583
2013	17104	6853
2014	16609	7317
2015	18670	8054
2016	19402	7872

Sursa: Inspectoratul Național de Probațiune și Departamentul Instituțiilor penitenciare [3].

Numărul deținuților nu doar că nu a diminuat din momentul înființării serviciului de probațiune, ci a crescut, și încă într-o proporție considerabilă. Acest fapt nu înseamnă că impactul probațiunii a fost nul sau nesemnificativ. Dimpotrivă, contribuția sistemului de probațiune este consistentă și măsurabilă prin numărul de clienți în evidența probațiunii (19.402 persoane în 2016), în principal, deținuți liberați condiționat înainte de termen, deferiți serviciului de probațiune la ispășirea unei pedepse alternative detenției sau acordarea asistenței de reintegrare socială după liberare. *Prin urmare, putem spune cu încredere că, dacă nu ar fi existat serviciul de probațiune, începând cu 2010, numărul deținuților ar fi fost potențial mult mai mare.* Mai mult decât atât, creșterea numărului total al deținuților a avut loc în ciuda amnistierii din 9 septembrie 2016, de pe urma căreia au beneficiat 2742 de persoane (dintre care 529 au fost liberați, iar la 2213 li s-a redus termenul de pedeapsă).[4, 5]

Cărui fapt (sau, mai exact, căror fapte) se datorează așadar creșterea numărului deținuților începând cu 2009, în ciuda serviciului de probațiune și a amnistierii din 2008 și 2016?

Penitenciarele: un sistem de penalizare a săracilor?

În 2017, în penitenciarele din Republica Moldova (dar fără izolatoarele de urmărire penală³) marea majoritate a deținuților (persoane condamnate) care își ispășeau pedeapsa provin din categorii socioprofesionale cu venituri reduse: muncitori (836 persoane sau 13,28%), țărani (1244 sau 19,76%) și șomeri (3821 sau 60,71%). Celelalte categorii prezintă o pondere mai puțin semnificativă: funcționari (0,49%), pensionari (1,67%), militari (0,78%) și elevi (0,92%). Ținând cont de faptul că „funcționarii” reprezintă (după o evidență dusă de Departamentul Instituțiilor Penitenciare, vezi

³ În izolatoarele de urmărire penală (cum este penitenciarul nr. 13 din Chișinău) sunt deținute persoanele față de care este aplicată măsura arestului preventiv (până la pronunțarea sentinței). Nu am găsit date despre componența socială a deținuților preveniți și învinuiți plasați în izolatoarele de urmărire penală.

Tabelul 2) singura categorie de lucrători non-manuali, admitem că aceasta reprezintă de fapt o categorie generică, care include și alte ocupații non-manuale din Clasificatorul Ocupațiilor din Republica Moldova, cum ar fi specialiștii cu calificare înaltă și medie, lucrătorii în servicii și comerț și lucrătorii calificați în agricultură. Trebuie să admitem, totodată, că și categoria de „muncitori” și „țărani” reprezintă niște categorii destul de neomogene, în care se pot regăsi persoane de statute și condiții sociale destul de diverse.

Tabelul 2. Statutul social al deținuților (persoane condamnate) în 2018

Categoriile socio-profesionale	Se află la evidență		+ - pers.
	la 01.01.2018	la 01.01.2017	
Muncitori	836	1012	-176
Funcționari	31	59	-28
Țărani	1244	1226	+18
Militari	49	62	-13
Elevi	58	49	+9
Șomeri	3821	3692	+129
Pensionari	105	91	+14
Alte categorii	150	186	-36
Total	6294	6377	-83

Sursa: DIP.

Pentru a înțelege mai bine proporția acestor categorii socioprofesionale în sînul populației deținuților, este util să vedem care este ponderea acestor categorii în populația generală (ocupată și totală) a Republica Moldova. În 2017, șomerii reprezentau 4,1% din populația activă și 1,72% din populația generală din Moldova. În aceeași perioadă, funcționarii (în definiția extinsă folosită de DIP în Tabelul 2) reprezentau 17,37% din populația generală ocupată și 6,78% din populația totală a Moldovei. Acest calcul sumar arată că *segmentul șomerilor (60%) în populația deținuților este puternic disproporționat (de 35 ori mai mare) în raport cu proporția acestui segment în sînul populației generale și de 15 ori mai mare față de populația generală activă* [6]. Dimpotrivă, segmentul „funcționarilor” în populația deținuților este mult subreprezentat (de 14 ori mai mic) în raport cu proporția acestui grup socioprofesional față de populația generală a Moldovei.

Dacă urmărim evoluția componenței sociale a deținuților din Moldova din 2002 pînă acum, observăm o dinamică remarcabilă a diferitor grupuri sociale în interiorul populației deținuților.

Astfel, proporția, măsurată procentual, a muncitorilor este în continuă scădere – de la 33% în 2002 la 13% în 2018 (cu unele variații notabile în anumiți ani). La fel, și segmentul țăranilor scade de la 39% în 2002, la 20% în 2018. Chiar și subgrupul și așa destul de îngust al „funcționarilor” se subțiază de la 2,3% în 2002 (și 4,7% în 2005) la 0,5% în 2018. În contrast cu această descreștere a tuturor subgrupurilor, proporția șomerilor (dunga îngroșată) este în continuă creștere, cu variații, de la 23,20% în 2002 la 60% în 2018.

Cum se poate explica această creștere continuă a numărului și proporției șomerilor printre deținuții din Moldova pe fundalul descreșterii ponderii celorlalte categorii? Poate pentru că și numărul șomerilor și rata șomajului este în creștere în această perioadă? Dacă vom compara dinamica numărului persoanelor deținute cu evoluția numărului șomerilor din 2003 pînă în 2016, vom observa o posibilă congruență dintre acestea în perioada 2004-2008, cînd numărul deținuților și al șomerilor este în descreștere aproape analoagă.

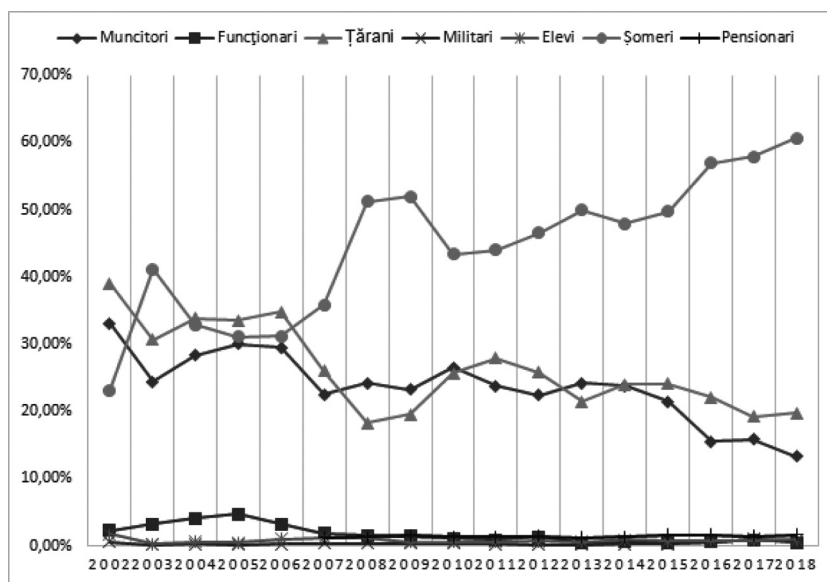

Fig. 2. Componenta socială a deținuților în penitenciarele din Moldova (2002-2012)
Sursa: DIP (date prelucrate de autor).

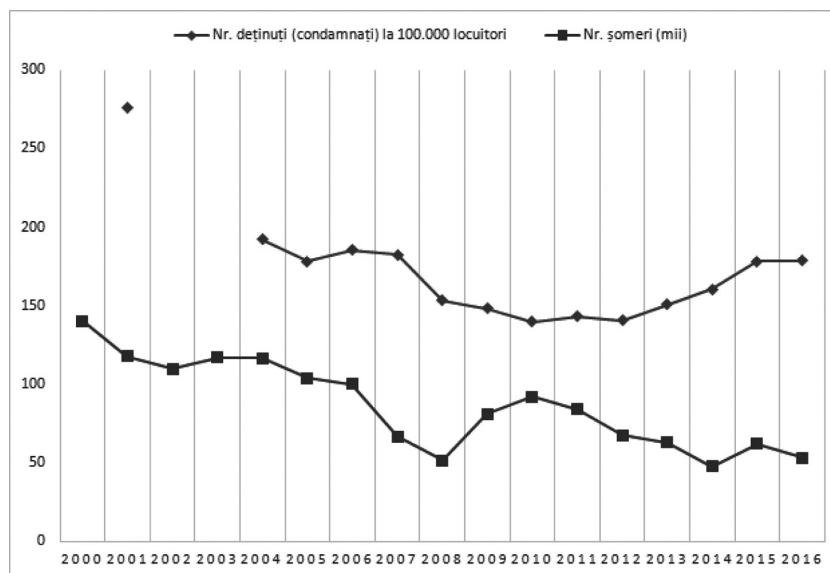

Fig. 3. Numărul deținuților (la 100.000 locuitori) și numărul șomerilor (mii) în Republica Moldova (2000-2016)
Sursa: BNS (date prelucrate de autor).

Totuși, din 2008 în 2010 și apoi de la 2010 la 2016, curbele se despart și merg pe direcții aproape simetric opuse. Fig. 3 arată că relația dintre amploarea și rata șomajului în societatea noastră poate avea o anumită legătură cu numărul și proporția acestora printre deținuți, dar și că relația aceasta nu este nici sigură, nici directă. În cele ce urmează vom vedea, pe cazul deținuților în penitenciarele din Moldova, dacă există și alți factori care influențează numărul și componența socială a deținuților.

Numărul infractorilor scade, iar cel al încarcerărilor crește

Potrivit datelor colectate și sistematizate de MAI, numărul persoanelor care au comis crime [7] descrește de la 20.144 în 2000 la 12904 în 2009, apoi crește la 20.741 pînă în 2012. Totuși, începînd cu 2012, curba persoanelor care au comis infracțiuni descrește din nou pînă la 15.745 în 2017 (vezi Fig. 4).

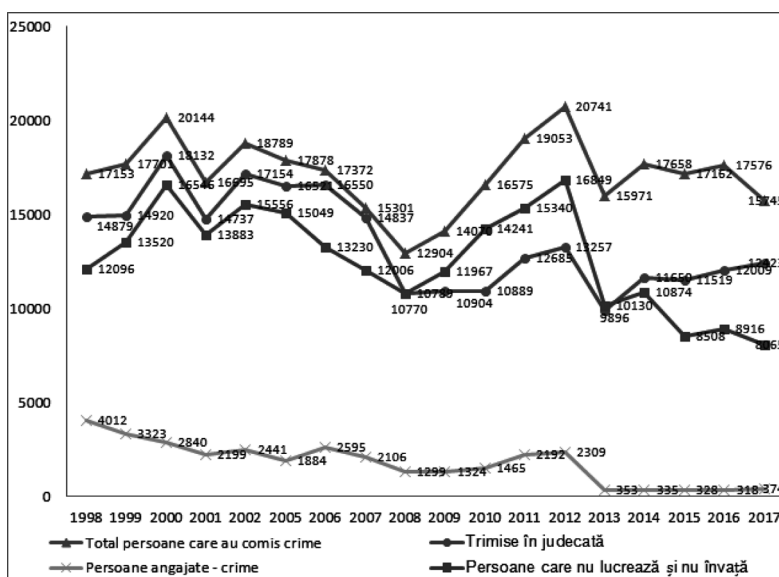

Fig. 4. Numărul persoanelor care au săvîrșit crime, după statutul socioprofesional.

Sursa: MAI (date solicitate și analizate de autor)⁴

Prin urmare, se poate spune că evoluția numărului deținuților din penitenciare, în creștere continuă din 2010 în 2016, urmează o tendință opusă față de scăderea numărului persoanelor care au comis infracțiuni, din 2012 în 2015. Mai mult decît atît, potrivit acestor date privind statutul socioprofesional al infractorilor, numărul persoanelor care au comis crime din categoria „care nu lucrează și nu învață” (șomere) a scăzut din 2012 pînă în 2016 de la 16.849 la 8.916. În aceeași perioadă (2012-2016), în contrast cu scăderea numărului persoanelor șomere care au comis crime, numărul deținuților din penitenciare din categoria „șomeri” crește de la 2368 la 3606. Astfel, creșterea numărului deținuților începînd cu 2010 nu este determinată doar de evoluția numărului persoanelor care au comis crime (în descreștere). Totodată, numărul și proporția persoanelor șomere deținute crește continuu din 2011 pînă în 2017 (Fig. 1),

⁴ Aceste date ne-au fost oferite, la solicitarea noastră, cu bunăvoința Ministerului Afacerilor Interne a Republicii Moldova, în persoana lui Andrian Șova, directorul Serviciului Tehnologii Informaționale al MAI. Datele au fost prelucrate de noi cu ajutorul programului Excel.

deși numărul persoanelor șomere care au comis crime scade (de două ori). Această dinamică poate fi explicată mai degrabă prin creșterea numărului persoanelor trimise în judecată de la 9686 în 2013 la 12.423 persoane în 2017 (vezi Fig. 2). Este de notat de asemenea că proporția persoanelor „care nu lucrează și nu învață” și a persoanelor angajate care au comis crime rămâne destul de stabil în perioada 2002-2012 (83% în 2002 și 81% în 2012), dar variază puternic după 2012, din motive pe care acum nu le știm sigur. Astfel, în 2014, proporția persoanelor șomere care au comis crime scade la 63%, iar cea a persoanelor angajate la 2%. În 2017, procentul persoanelor șomere care au comis crime este de 51%, iar al persoanelor angajate este de 2,3%. Totuși, aceste estimări ni se par greu explicabile și nu într-un totuș clar din punct de vedere metodologic (e posibilă o schimbare a definiției categoriilor înregistrate). Cum poate fi explicată așadar creșterea numărului deținuților și în special al deținuților șomeri în sistemul penitenciar din Republica Moldova (din 2010 până în 2017)?

Șomaj, infraționalitate și încarcerare în Republica Moldova și în lume

Mai multe studii realizate în diverse țări scot în evidență o posibilă legătură dintre șomaj și infraționalitate și, respectiv, numărul deținuților. Alte studii, deși observă la nivel geografic existența unei legături dintre rata șomajului și infraționalitate (de exemplu, orașele americane cu nivelul șomajului cel mai ridicat prezintă și o rată a criminalității cea mai înaltă), nu pot dovedi statistic vreo corelație dintre cele două fenomene (șomaj și criminalitate). Mai multe studii arată că persoanele ce aparțin unor categorii sociale deprivat, dintre care și persoanele aflate în șomaj prelungit, formează bazinul principal de recrutare a persoanelor cu profil infrațional. Totuși, este remarcabil că în cazurile în care asemenea date există pe diverse țări occidentale, proporția șomerilor, deși remarcată de autori, nu este atât de mare printre deținuți ca în penitenciarele din Republica Moldova. În SUA, unde situația este poate cea mai gravă la toate capitolele în ceea ce privește rata criminalității și numărul deținuților, în mare parte din motivul unei politici punitive dure și a unui sistem social ineficient, potrivit unor estimări, în 2008, 70% dintre deținuți au exercitat înainte de încarcerare o ocupație, iar în jur de 30% nu lucrau oficial (fiind șomeri, inactivi sau lucrători în sectorul informal). De altfel, în SUA, rata cea mai înaltă de șomaj înainte de încarcerare o au deținuții de culoare, persoanele de origine afro-americană fiind încarcerate la o rată de 5.1 ori mai mare decât persoanele de rasă europeană. [8, p. 4] Un studiu realizat în Norvegia în 2008 (unde rata de încarcerare este cea mai joasă din Europa), pe un eșantion de 225 deținuți, arată că 24% dintre deținuți au exercitat munci „nespecificate” (informale sau șomaj) și totodată 17% s-au autoclasat pe primele două ranguri de jos ale unei ipotetice ierarhii sociale (din zece ranguri). Studiul ajunge la concluzia că „deținuții sunt un grup de populație puternic marginalizat potrivit indicatorilor socioeconomi”. [9, p. 664] Compoziția socială a deținuților din penitenciarele din Moldova se apropie de situația în această privință din unele țări africane, cum sînt Nigeria și Kenia. Potrivit unui studiu realizat cu 665 de deținuți pentru crime violente în Nigeria, 39% dintre subiecți au fost în situație de șomaj înainte de încarcerare. [10, 11] La fel, o cercetare făcută într-o închisoare din Kenia în 2014 pe un eșantion de 335 deținuți arată că 51,7% dintre respondenți erau în situație de șomaj sau de angajare volatilă. [12, p. 44] Situația deținuților din Republica Moldova se aseamănă,

din motive structurale (instituționale, socioistorice și culturale), cu situația populației carcerale din Rusia, unde, potrivit unor estimări, mai mult de 50% dintre deținuți erau șomeri înainte de detenție.[13, p. 41-43] În sfârșit, putem menționa cazul aparent paradoxal al unei închisori din India, unde 95% dintre deținuții anchetați erau angajați într-o ocupație, doar că 36,33% dintre aceștia erau angajați în munci informale, în principal cu ziua, iar 52,67% erau autoangajați în agricultură (23%) sau în alte munci (30%). [14, p. 38]

Aceste date din mai multe țări arată că, deseori, populația deținuților este formată într-o anumită proporție din șomeri, dar în cele mai dese cazuri aceasta provine din pătri de muncitori pauperizați, cu venituri mici, angajați cel mai des în condiții informale. Prin urmare, segmentele sociale aflate în risc ridicat de a ajunge în sistemul penal, în Moldova și în alte țări, sînt șomerii și muncitorii necalificați cu venituri reduse și instabile.

Sărăcie, excluziune socială și încarcerare

Cum spuneam mai sus, mai mulți cercetători, deși au remarcat o anumită legătură dintre șomaj și infracționalitate și, pe cale de consecință, cu încarcerarea, demonstrează că această legătură nu este una directă, ci mediată de alte probleme asociate șomajului.[15, 16, 17, 18]. Unii cercetători au chestionat dacă și în ce fel este asociată sărăcia cu infracționalitatea și, astfel, cu rata și numărul deținuților în diverse societăți. Aceste cercetări nu au identificat un raport direct de cauzalitate dintre sărăcie (deprivare socioeconomică) și rata detenției, or variația nivelului sărăciei în anumite societăți nu a influențat semnificativ evoluția ratei de încarcerare. În unele cazuri, această relație este inversă: de ex., în SUA ale anilor 1960, atunci cînd nivelul de sărăcie și inegalitățile rasiale diminuau, criminalitatea creștea.[19, 20] Este important și felul în care definim sărăcia, căci o dezvoltare generală a bunăstării ascunde, de regulă, inegalități de venituri importante. Acest fapt este valabil atît în lumea occidentală, odată cu epoca numită neoliberală, începînd cu anii 1980, cît și mai ales în disparitățile bunăstării între țările dezvoltate și țările lumii a treia, dar și ale Europei de Est, după căderea regimurilor comuniste.[21] Dincolo de aceste argumente statistice, numeroase studii și rapoarte arată clar că majoritatea deținuților, în diverse țări, chiar și în cele bogate, au avut venituri semnificativ mai joase înainte de încarcerare față de mediana veniturilor acelorași categorii în populația generală a țării respective.[20]

În cazul nostru, rata de încarcerare și componența socială a deținuților ar putea fi influențată de o serie de factori și indicatori pe care i-am putea grupa sub umbrela conceptului de excluziune socială.[22, 23] Avînd un caracter polimorf și multidimensional, excluziunea socială ar trebui măsurată statistic pe un șir de indicatori agregați. Noțiunea de *excluziune socială* este definit în general prin accesul limitat al anumitor persoane și grupuri la servicii, resurse și pîrghii de putere. Astfel, se vorbește despre excluziune economică atunci cînd anumite persoane și grupuri nu au capacitatea, resursele și competențele necesare pentru a se dezvolta din punct de vedere economic. În același mod se poate vorbi despre excluziune socială, politică și culturală, atunci cînd anumite persoane și grupuri nu au un acces echitabil la servicii sociale, de să-

nătate, educaționale, la bunuri și servicii culturale și nu în ultimul rînd, la procese politice (de exemplu, în alegeri, la crearea unui partid și în alte forme de participare politică). Cercetătorii definesc în general excluziunea dintr-o perspectivă „tare” sau holistă, scoțînd în vileag mecanismele sistemice de inegalitate, marginalizare și excluziune (de exemplu, un sistem economic generator de inegalități) și o perspectivă „slabă”, sau individualistă, definind fenomenul prin calitățile individuale ale celor excluși (lipsa unei educații suficiente, viciile sociale etc.).[22]

În acest articol am îmbrățișat o definiție mixtă dintre aceste două perspective teoretice antagonice. În baza operelor unor savanți precum Pierre Bourdieu și Anmartya Sen, prin conceptele de *habitus* și de *capacități* (sau *capabilități*), se poate spune că există mecanisme sistemice obiective care produc un acces inegal la resurse și servicii și la o dezvoltare personală și de grup adecvată și valorizantă. Accesul inegal la servicii și resurse condiționează anumite calități individuale (educație joasă, pregătire profesională inadecvată, anumite tactici de supraviețuire etc.) de natură să perpetueze procesul de excluziune socială. Termenul de *habitus* este definit de Bourdieu prin formula lapidară de „interiorizare a exteriorității”, adică de interiorizare și naturalizare a structurilor sociale, inclusiv în componenta inegalităților sociale. [24] Astfel, reusita școlară, consumul cultural și opțiunile politice și ideologice ale unor persoane sînt mediate de habitusul individual al fiecărui individ, format în urma unei educații și socializări durabile, din fragedă copilărie, prin care slaba performanță școlară, neînțelegerea artei abstracte sau adeziunea la anumite ideologii populiste sînt înțelese și prezentate drept slăbiciuni sau opțiuni personale. Conceptul de *capabilitate*, elaborat de Sen, dezvoltă și el într-o manieră dinamică, complexă și suficient de clar pentru a fi aplicată în politici, dimensiunea individuală și sistemică a capacității cuiva de a beneficia, de exemplu, de o educație de calitate (învățămintele lui A. Sen, laureat al Premiului Nobel, constituie de altfel cheia de boltă a concepției despre dezvoltare umană, îmbrățișată de Organizația Națiunilor Unite).[25]

Unul din indicatorii excluziunii/ incluziunii este determinat de accesul la educație.[26] Situația deținuților din diverse societăți, și cea a deținuților moldoveni cu prisosință (alături de cei din alte țări „periferice”), este marcată de un nivel scăzut de educație.

Tabelul 3. Nivelul de studii al deținuților (persoane condamnate), 2018

Nivelul de studii	Număr absolut	%
Analfabeți	75	1,19%
Studii primare	222	3,53%
Studii medii incomplete	3300	52,43%
Studii medii	1851	29,4%
Studii medii speciale	590	9,37%
Studii superioare incomplete	62	0,99%
Studii superioare	194	3,08%
Total	6294	100%

Sursa: DIP (date prelucrate de autor).

Majoritatea absolută a deținuților (91,2%) au studii medii incomplete (52,43%), studii medii (29,4%) sau studii medii speciale (9,37%). Nivelul lor de studii poate fi văzut ca o emanație a habitusului individual și a habitusului de grup al deținuților. Din discuțiile avute cu câțiva foști deținuți, școala nu a însemnat o prioritate pentru ei, în condițiile în care aceștia urmau să intre cât mai timpuriu în piața muncii, pe palierele inferioare ale acesteia, pentru a câștiga o bucată de pâine și a asigura o minimă autonomie. În același timp, aceste studii sumare formează o bază solidă pentru o capacitate redusă – în sens individual și totodată sistemic – cu care sînt înzestrați acești oameni, majoritatea dintre ei bărbați tineri și apți de muncă (67% au între 18 și 40 ani, bărbații constituind 91,8% din toți deținuții în 2017). Nivelul scăzut de studii este, de altfel, direct legat aici cu statutul socioprofesional spre care aceste studii pot da acces: agricultură, munci manuale și șomaj.

Furtul: o crimă a celor săraci?

De altfel, cele mai multe infracțiuni înregistrate sunt cele „contra patrimoniului” (în primul rînd furtul – vezi Fig. 5). Observăm că variația frecvenței furturilor este simțitor mai mare față de evoluția altor infracțiuni. Furtul scade continuu de la aproape 600 de infracțiuni la 100.000 locuitori în anul 2000 la 263 de infracțiuni în 2006. După o perioadă de stabilizare a numărului furturilor la 250, această infracțiune crește brusc după 2009 – pînă la 457 de furturi la 100.000 locuitori în 2016.

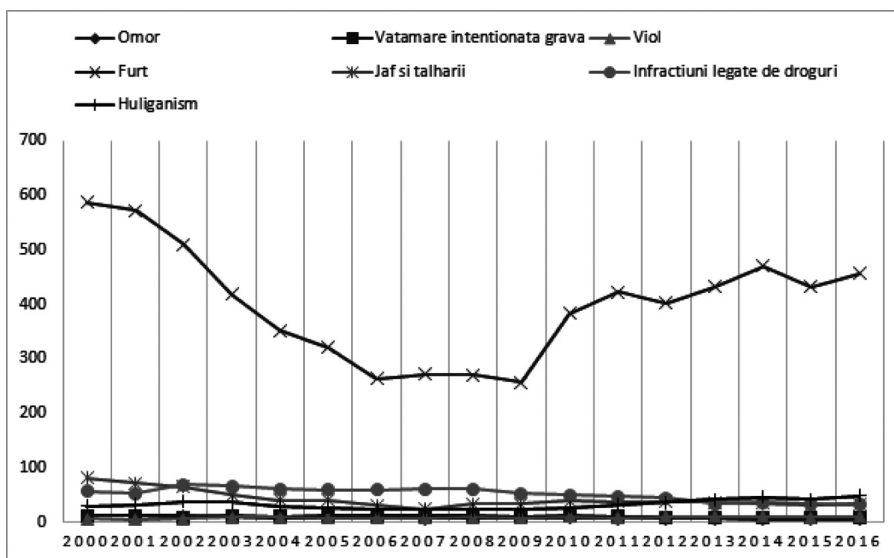

Fig. 5: Evoluția tipurilor de infracțiune înregistrate în Moldova (2000-2016)

Sursa: BNS (date prelucrate de autor).

Putem avansa diferite ipoteze și specula în legătură cu evoluția acestei infracțiuni și a ratei infracțiunilor în general. Mai multe studii arată existența unei corelații pozitive între șomaj și crimele împotriva patrimoniului.[20, 16, 15] Vom remarca în trecere, cu titlu de ipoteză de lucru, că scăderea ratei infracțiunilor, în primul rînd a furturilor, și stabilizarea acestora la limita de jos coincide cu perioada guvernării Partidului Comuniștilor din Moldova. În ciuda criticilor care i s-au adus, multe din ele justificate

(de exemplu cele referitoare la controlul politic al presei și intruziunea business-ului în politică), guvernarea 2001-2009 s-a afirmat printr-o dezvoltare economică ascendentă, un sistem social destul de echilibrat și o stabilitate politică care iese în evidență în contrast cu guvernările anterioare și cele care îi vor succeda.[27] De altfel, această perioadă este marcată și printr-o scădere a ratei șomajului. Totuși, din 2008 (an de criză economică) șomajul urmează o curbă ascendentă, pînă în 2010.

În sens antropologic, furturile de proporții medii și mici ar fi expresia unei strategii de supraviețuire, o crimă a celor săraci și, uneori, o „armă a celor slabi”, în măsura în care crima este înțeleasă și raționalizată de către făptași ca o tactică de compensare a unui sistem nedrept (marcat simbolic, între altele, de impunitatea corupției mari).[28]

Direcția analitică a Departamentului Instituțiilor Penitenciare definește statutul majorității deținuților ca aparținînd șomerilor, pentru că aceștia nu aveau un loc de muncă oficial și declarat. În realitate, după cum am arătat într-un studiu despre activitățile economice ale unui grup de persoane social vulnerabile, marea majoritate a persoanelor apte de muncă aflate în situație de șomaj prelungit muncesc într-o formă sau alta, de obicei în munci precare, instabile, prost plătite și cu efecte negative pentru sănătatea acestora.[29] Capacitatea de dezvoltare personală a acestor persoane, înainte de comiterea infracțiunii și de încarcerare, este deci mai puțin marcată de șomaj, ci mai degrabă de munca precară, pentru care studiile pe care le au acești oameni și mediul social din care provin par să-i facă predestinați. Infracțiunea și în mod special crimele „contra patrimoniului” apar, în acest context, ca o formă deviantă de „inovație”, o încercare de a rupe cercul vicios al precarității, prin atingerea unor beneficii materiale, dezirabile din punct de vedere cultural, pe căi informale.[30]

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ministerul Justiției al Republicii Moldova Inspectoratul Național de Probațiune. Strategia Sistemului de Probațiune 2018-2020, p. 4. URL: http://probațiune.gov.md/tc_userfiles/file/Strategia/Strategia%20anii%202016%20-%202020.pdf
2. Legea nr.8 din 14.02.2008 cu privire la probațiune. URL: <http://lex.justice.md/md/328128/>
3. Rob Allen și Vladimir Grosu. Analiză sistemică comprehensivă a Sistemului de Probațiune din Republica Moldova. Chișinău: Central for International Legal Cooperation (CILC) (Feb. 2017).
4. Interviu cu Aureliu Suhan, directorul interimar al DIP. Sputnik.md, 26.11.2017. URL: <https://sputnik.md/moldova/20171126/15787848/legea-privind-amnistia-a-vizat-pestre-2700-de-detinuti.html> (accesat 03.04.2018).
5. Parlamentul Republicii Moldova, Lege Nr. 210 din 29.07.2016, privind amnistia în legătură cu aniversarea a 25-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova. Publicat la 09.09.2016 în Monitorul Oficial Nr. 293-305, Art. nr. 632. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=366532>
6. Biroul Național de statistică. Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în 2017. URL: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5957> (accesat la 02.04.2018).
7. Biroul Național de Statistică, date privind numărul infracțiunilor. URL: http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__12%20JUS__JUS010/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
8. Ashley Nellis. The Color of Justice. Racial and Ethnic Disparity in State Prisons. Washington DC: The Sentencing Project. Research and Advocacy for Reform, 2016.
9. Christine Friestad. Socio-economic status and health in a marginalized group: the role of subjective social status among prison inmates. În: European Journal of Public Health, Vol. 20, Jan. 2010, No. 6, pp. 653–65. Doi:10.1093/eurpub/ckp242

10. Armiya'u A.Y., Davou F.J., Agbir M.T., Tungchama F.P., Maigari Y.T., Obindo T.J. Association between the types of offence, demographic profile, and level of intoxication among substance abusing violent offenders in a Nigerian prison. În: *Journal of Forensic Science and Medicine*. Vol. 3, 2017, No. 3, pp. 132-8. Doi: 10.4103/jfsm.jfsm_3_17
11. Oluyemi Kayode & Etannibi O. Alemika. An Examination of Some Socio-Economic Characteristics of Inmates of a Nigerian Prison. În: *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. Vol. 8, 2011, No. 1-2, pp. 85-91. DOI: 10.1080/01924036.1984.9688787
12. Carlos Kipkurui Kitaria. Influence of Socio-economic factors on Recidivism among Kenyan Prisoners: the Case of Nakuru Main Prison. MA diss., the University of Nairobi, 2014.
13. Bytko S. I. Bezrobotitsa – lokomotiv prestupnosti v Rossii. În: *Vestnik Kazanskogo Iuridicheskogo Instituta MVD Rossii*. Vol. 24, 2017, No. 2.
14. Kunwar Vijay Pratap Singh. Human Rights of Prisoners: A Case Study of Central Jail Amritsar. PhD diss., Guru Nanak Dev University, 2010.
15. Cezary A. Kapuscinski, John Braithwaite și Bruce Chapman. Unemployment and Crime: Toward Resolving the Paradox. În: *Journal of Quantitative Criminology*. Vol. 14, 1998, No. 3, pp. 215-243.
16. Kent Bausman și Richard W. Goe. An Examination of the Link between Employment Volatility and the Spatial Distribution of Property Crime Rates. În: *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 63, Jul. 2004, No. 3, pp. 665-696. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2004.00309.x>
17. Raphael, Steven și Rudolf Winter-Ebmer. Identifying the Effect of Unemployment on Crime. În: *Journal of Law and Economics*. Vol. 44, 2001, no. 1, pp. 259–83.
18. Marc Hooghe, Bram Vanhoutte, Wim Hardyns, Tuba Bircan. Unemployment, Inequality, Poverty and Crime: Spatial Distribution Patterns of Criminal Acts in Belgium, 2001–06. În: *The British Journal of Criminology*. Vol. 51, January 2011, No. 1, pp. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azq067>
19. Cohen, Lawrence E. și Marcus Felson. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. În: *American Sociological Review*. Vol. 44, 1979, No. 4, pp. 588–608.
20. Patrick Sharkey, Max Besbris, și Michael Friedson. În David Brady și Linda M. Burton (coord.). *Poverty and Crime. The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty* (May 2016). DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199914050.013.28
21. Robert Hunter Wade. Should We Worry about Income Inequality? The Causes of Increasing World Poverty and Inequality, or, Why the Matthew Effect Prevails?, În: Vincente Navarro (coord.) *Neoliberalism, Globalization, and Inequalities. Consequences for Health and Quality of Life*. Amityville, New-York: Baywood Publishing Company Inc., 2007, pp. 95-142.
22. Jock Young și Roger Matthews. New Labour, crime control and social exclusion. În: Roger Matthews și Jock Young (coord.). *The New Politics of Crime and Punishment*. Portland, Oregon: Willan Publ., 2003), pp. 1-32.
23. David Byrne. *Social Exclusion*. Buckingham: Open University Press, 1999.
24. Pierre Bourdieu. *Le Sens pratique*. Paris: Minuit, 1980.
25. Amartya Sen. *Development as Freedom*. Oxford/ New York: Oxford University Press, 1999.
26. Melanie Walker. Amartya Sen's capability approach and education. *Educational Action Research*. Vol. 13, No. 1 (2005), pp. 103-110. DOI: <https://doi.org/10.1080/09650790500200279>
27. Petru Negură. Republic of Moldova's Transition: From a Failed Communism to an Un-commenced Capitalism. În: *Studia Politica. Romanian Political Science Review*. Vol. XVI, 2016, No. 4, pp. 86-112.
28. James C. Scott. *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven & London: Yale University Press, 1986.
29. Petru Negură. „Ei îs niște paraziți ai societății...”. *Muncă și subzistență printre persoanele fără adăpost din Chișinău. PLATZFORMA. Revistă de critică socială*. 26/02/2016. URL: <http://www.platzforma.md/archive/34997>
30. Robert K. Merton. Social Structure and Anomie. În: *American Sociological Review*. Vol. 3, 1938, No. 5, pp. 672-682.

CONCEPTUL „STAT ȚĂRĂNESC” ÎN GÂNDIREA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ DIN PERIOADA INTERBELICĂ THE CONCEPT OF «PEASANT STATE» IN THE ROMANIAN POLITICAL THINKING OF THE INTERWAR PERIOD

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,
Institutul de Istorie
ghbobina@yahoo.com*

Rezumat

În acest articol este analizată evoluția conceptului „stat țărănesc” în gândirea politică românească din perioada interbelică. Se demonstrează că principiile de organizare a „statului țărănesc”, formulate la începutul sec. XX de C. Stere, au fost preluate și dezvoltate de ideologii programelor partidelor țărăniste din România interbelică. Ideologia poporanistă este împărtășită de gânditorii C. Rădulescu Motru și A. Boldur.

Cuvinte-cheie: *stat țărănesc, poporanism, țărănime muncitoare, democrație constituțională, cooperatism.*

Summary

The article analyzes the evolution of the concept „peasant state” in the Romanian political thinking of the interwar period. It is demonstrated that the principles of the „peasant state”, formulated by C. Stere, at the beginning of the 20th century, were taken over and developed by the ideologs of the programs of peasant parties in interwar Romania. Poporanist ideology is shared by the thinkers as C. Rădulescu Motru and A. Boldur.

Keywords: *peasant state, poporanism, working peasantry, constitutional democracy, cooperativism.*

La apariția sa pe scena istorică, țărănismul român s-a manifestat ca o forță care recomanda împrumutarea țăranilor ca o măsură de absolută necesitate de stat. Pentru introducerea acestei idei în viață, țărănismul nu chema la revoluție, preferând mijloacele legale și pașnice de realizare. În 1848, Ionescu de la Brad stabilește trei principii ale țărănismului: 1) libertatea muncii, 2) dreptul statului de a expropria pământul cu recompensă pentru proprietari și 3) împrumutarea țăranilor în interesul statului. [3, p. 24] Mihail Kogălniceanu, încă de la începuturile carierei sale politice - perioada divanurilor ad-hoc - a pus problema împrumutării țăranilor, împrumutare concretizată parțial în Legea rurală din 1864.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, învățătorul argeșean C. Dobrescu-Argeș a încercat să creeze o „partidă țărănească”. El a alcătuit și a publicat un proiect de program care, printre altele, prevedea: votul obștesc, descentralizarea administrativă, școli în fiecare comună, împrumutarea țăranilor care posedă mai puțin de 5 ha, trecerea domeniilor statului la săteni în arendă etc. [4, p.182-183] Acest proiect de program a constituit o primă manifestare a preocupării de țărănime de pe poziția unui partid politic.

Preocupări politice pentru afirmarea țărânimii au avut și publicațiile „Țăranul” și „Gazeta țăranilor”. Din 1899, în jurul ziarului „România rurală”, o publicație studențească, s-a creat un cerc de simpatizanți pentru problemele țărânimii, pe care-l sprijineau multe personalități în frunte cu Spiru Haret. [5, p.178] La începutul sec. XX „chestiunea țărănească” a fost preluată de poporanism și sămănătorism.

Scopul doctrinei poporaniste expusă în studiul lui Constantin Stere *Social-democratism sau poporanism* (publicat în revista „Viața Românească”, nr.8,9,10 și 11, 1907 și 1, 4, 1908) era unul politic imediat (reforma electorală și reforma economică), dar și unul mai îndelungat privind evoluția specifică a României sub raport economic. Doctrina poporanistă și-a dovedit însă rezistența în timp, prin faptul că la începutul anilor `20, când se elabora *Proiectul de program al Partidului Țărănesc*, acesta abunda în idei și concepte din fondul comun al poporanismului sterist. Astfel că, în octombrie-noiembrie 1921, „doctrinarul *en titre* al țărănismului care acum se constituia, era - indubitabil - Constantin Stere”. [6, p.288] Cercetătorul clujean Traian Vedinaș în monografia *Proiecte și paradigme în gândirea socială românească* nu amintește numele lui Stere cu referire la problematica „statului țărănesc”. [10, p.38]

Programul Partidului țărănesc, „influențat de C.Stere, era o încercare de a teoretiza în formule sociologice concepția țărănistă despre rolul muncii, precum și armonizarea intereselor țărăniste cu cele muncitorești”. [5, p.228] În septembrie 1921, Constantin Stere a publicat în „Viața Basarabiei” un ciclu de articole, editate apoi, în același an, la Iași într-o publicație cu titlul *Partidul Țărănesc din Basarabia și acțiunea lui politică*. Autorul se întreabă, dacă Partidul Țărănesc poate avea vreun rol politic important în viața publică. Răspunsul la această întrebare depinde, în opinia sa, de următoarele: „pe ce elemente sociale se razimă el, ce interese și aspirațiuni întrupează, de ce ideologie este inspirat”. [9, p.6] Un partid politic trebuie să aibă un substrat material în anumite elemente sociale, pe care se realizează și ale căror interese și aspirațiuni le întrupează în ideologia lui: „Muncitorimea țărănească, atât prin interesele și aspirațiunile ei, cât și prin rolul ei în procesul economic și în viața socială, colorează toată acțiunea de partid și determină ideologia Partidului Țărănesc.” [9, p.8]

Prin ideologia lui, Partidul Țărănesc definește „idealul unui stat țărănesc, adică al unui stat în care muncitorimea țărănească nu numai că alcătuiește majoritatea covârșitoare a populației, dar joacă un rol predominant în viața socială, economică și politică”. [9, p.8] Cum trebuie să fie organizat acest stat, care sunt principiile care trebuiesc puse la baza, nu numai a instituțiilor lui politice, administrative și judecătorești, dar și la baza organizației lui economice, a întregului aparat de producție de schimb și de repartițiune, se întreabă Constantin Stere.

Evident, statul ideal țărănesc nu poate fi alcătuit numai din țărani, muncitori ai pământului, ci va avea nevoie și de tot complexul de funcțiuni sociale și economice necesare pentru viața și propășirea oricărui stat. Țărănimea va constitui toată puterea reală a partidului, dar și interesele și aspirațiunile ei, în conformitate cu situația ei economică și politică și cu rolul ei social. La temelia însăși a concepției politice, economice și sociale, la temelia doctrinei care va constitui ideologia de partid trebuie să fie țărănimea *muncitoare*. „Un adevărat partid țărănesc nu va fi la putere decât atunci când țărănimea *însăși*

va fi la putere. Și țărănimea „va fi la putere” numai atunci când interesele și aspirațiile ei, identificate cu progresul statului întreg, vor putea colora toată organizațiunea de stat și vor determina toată așezarea vieții economice în conformitate cu ideologia țărănistă, cu postulatele idealului de stat țărănesc”. [9, p.12]

Referindu-se la Basarabia, Stere menționează că aici țărănimea este singura forță socială vie. Din punct de vedere național, importanța politică a țărânimii era cu atât mai mare în Basarabia cu cât numai ea - prin caracterul ei etnic - asigura unitatea națională. Din punct de vedere social și politic, țărănimea era în Basarabia singura forță pe care se putea rezema o acțiune politică creatoare: „Basarabia nu are industrie și proletariat industrial. Orașele ei sunt simple centre administrative și locul de târg pentru populația țărănească înconjurătoare. Și în urma exproprierii moșiilor vechii nobilimi, țărănimea a rămas - se poate spune - singura forță economică a Basarabiei”. [9, p.15] În epoca revoluționară, „Sfătul Țării a fost un organ prin esența lui pur țărănesc, care a putut proclama Republica Moldovenească, cu toată rusificarea claselor și a păturilor sociale suprapuse, și în urmă a reușit să dicteze unirea cu România”. [9, p.16] Trebuie remarcat, C.Stere a participat activ la organizarea Partidului Țărănesc din Basarabia.

După Unire, conducătorii grupării țărăniste din Basarabia au neglijat condițiile esențiale pentru nașterea unui adevărat partid țărănesc. Un partid țărănesc, accentuează Stere, „presupune o condițiune materială: organizarea *maselor* țărânimii muncitoare în vederea luptei politice și o condițiune morală: o *ideologie* conformă cu interesele și aspirațiile acestor mase, o *doctrină* pe care să se întemeieze toată acțiunea politică, ca și programele practice de guvernământ”. [9, p.16]

Întrucât Basarabia nu avea nici parlament, nici guvern propriu, era evident că un partid exclusiv regional nu putea asigura, izolat, nici o înrâurire asupra legislației și operei de guvernământ. C. Stere evidențiază două căi de colaborare a Partidul Țărănesc din Basarabia pentru a avea o înrâurire asupra legislației și operei de guvernământ la care ar putea legitim pretinde. Prima cale este întemeiată pe considerațiuni principiale, a doua nu poate fi dictată decât de considerațiuni de tactică oportunistă. În prima situațiune, Partidul Țărănesc din Basarabia ar avea sarcina să-și afirme caracterul său de partid al maselor țărănești și, ca atare, să caute apropieri cu grupări analoage din celelalte provincii românești, pe temeiul ideologiei comune conforme cu interesele și aspirațiile întregii clase țărănești. În cel de al doilea caz, Partidul Țărănesc din Basarabia trebuie „să caute orice combinațiune cu diferite partide existente, în forma clasică de colaborare la guvern, după care și în România veche diferitele partide, când erau slabe, pentru ca să poată lua cârma singure, își aduceau „aportul lor electoral” într-o formațiune guvernamentală, trecătoare, pentru a-și împărți apoi „sferele de influență” și a trage foloase proporțional cu „miza” adusă de fiecare.[9, p.20]

Poporanismul din primul deceniu al sec. XX căpătase acum, când se înfăptuise reforma agrară, înfățișarea țărănismului, iar democrația rurală purta denumirea de stat țărănesc. Multe din ideile conținute în programul Partidului Țărănesc (P.N.-Ț.) vor fi acceptate, în 1924, în programul Partidului Național-Țărănesc. Virgil Madgearu susținea că Partidul Național ca program ideologic al preconizatului P.N.Ț. a preluat totul de la Partidul Țărănesc. „Cele zece puncte, în care s-a sintetizat baza principială a viitorului

partid au fost rezultanta unui compromis ca formă, dar ca fond, au fost un extras din doctrina țărănistă, ...principiile din cele zece puncte ... au fost redactate de d. C.Stere”. [6, p. 361]. Principalele revendicări ale țărănismului, scria V.Madgearu în „Viața Românească”, „nu pot fi altele decât democrația constituțională...în ordinea politică, cooperatismul de producție și repartiție în ordinea economică”. [6, p.362]

În mai 1931 are loc constituirea Partidului Țărănesc Democrat, care, la rândul său, preia în Program unele idei de sorginte poporanistă. Idealul politic al Partidului Țărănesc era o reformă agrară radicală prin desființarea marilor latifundii, o politică de dezvoltare a industriei agrare, o respingere clară a socialismului și bolșevismului. Atât ca Partid Țărănesc (1918), cât și ca Partid Național Țărănesc (1926), baza socială pentru aceste formațiuni politice a fost țărănimea, clasa cea mai reprezentativă din societatea românească a acelor vremi.

De menționat, că teoria statului țăărănesc a fost susținută și de către filosoful C.Rădulescu Motru. În 1924, gânditorul român publică studiul Țărănismul, un suflet și o politică. Autorul pornește de la constatarea că prin noua Constituție țărănimea română a căpătat dreptul să-și aleagă mandatarî în corpurile legiuitoare. Cum numărul populației țărănești este covârșitor, ea poate, în consecință, să-și impună voința, și să facă din interesele sale centrul spre care să graviteze întreaga politică a țării. Aceasta atârnă de conștiința cu care țărănimea își va înțelege rolul. „Statul român este prin tradiție un stat de țărani. Interesele plugarilor și interesele mari ale Statului român au fost nedespărțite. La obârșie, ele chiar se confundau. În trecutul nostru, cine avea pământ era Român. Cine își apăra cu vitejie patria avea dreptul la pământ. Noblețea noastră veche a fost o răsplătă militară în pământ. De proprietatea de pământ s-au legat la noi toate drepturile politice. Continuitatea și consolidarea Statului român sunt datorite populației țărănești. Creșterea acesteia a statornicit noile hotare ale României Mari”. [7, p. 381]. În această perioadă filosoful nu utilizează conceptul „stat țăărănesc”.

În 1928, C. Rădulescu Motru se înscrie în Partidul Național-Țărănesc, al cărui program îl susține în studiile sale. În *Ideologia statului român*, apărută în Biblioteca de educație cetățenească a Partidului Național-Țărănesc în 1934, filosoful constată că, „deși după Constituție Statul român ar trebui să fie în preocupările lui mai mult un Stat țăărănesc, el este totuși un Stat cu preocupări burgheze”. [8, p.20] Aceasta în condițiile când „națiunea care delegeă puterile Statului este la noi constituită în majoritate din țărani. Corpul și sufletul Statului îl dă populația țărănească”. [8, p.20] Statul real român, în concepția lui C.Rădulescu Motru, este antipodul Statului român din Constituție. Statul român, consideră autorul, este o creație a politicii marilor state europene. Vechea spiritualitate a Europei a făcut un Stat român „democrat și burghez, și l-a pus astfel în dușmănie cu tradițiile naționale. Noua spiritualitate a Europei va trebui să-l facă să renască la o menire nouă, dându-i cunoștința de sine. Așa își va îndeplini ea menirea față de poporul român. În noua spiritualitate a Europei Statul român va trebui să se așeze pe adevărata lui temelie: pe populația țărănească. El va fi prin caracterele sale diferențiale, față de alte State, un Stat țăărănesc.” [8, p.22]

Țărănimea a cucerit poziția dominantă pe care o are în Statul român mulțumită votului universal, consfințit prin Constituția din 1923. Forța de perpetuare a națiunii

române stă în omogenitatea populației țărănești. De aceea statul țărănesc, creat virtualmente de Constituția din 1923, nu este datorat vreunei combinații de partid, sau vreunei ideologii împrumutate, cu este datorat instinctului de conservare a neamului. „Statul țărănesc este, pentru noi, Românii, Statul național.” [8,p.28]

C.Rădulescu Motru schițează ideologia statului țărănesc. Aceasta pleacă de la principiul producției organizate în mod colectiv pe sate prioritar, în scopul, nu atât de a folosi acumulări bănești, cât de a ridica standardul vieții acelor care iau parte la muncă. Deasupra posibilităților de viitor pe care le dă Statului progresul industriei, ideologia țărănistă pune posibilitățile ce izvorăsc din întărirea familiei țărănești și strânsa ei legătură cu teritoriul țării. Bineînțeles, ideologia Statului țărănesc nu este o ideologie de reacțiune conservatoare, afirmă autorul. Ea nu cere revenirea la trecut. Ea cere restabilirea raporturilor firești dintre interesele celor mulți, legați de pământ, și a celor puțini, legați de industrie și comerț. Ea cere cultură și igienă pentru sate, fără ca prin aceasta să dușmănească orașele.

În rezumat, constată C.Rădulescu Motru, ideologia statului țărănesc repune la baza ordinii politice ierarhia cerută de interesele permanente ale neamului. Întâi interesele țărănimii și numai apoi ale burgheziei. Ea este ideologia Statului național românesc, așa cum acest Stat ar fi trebuit să fie, dacă ar fi avut puțința să se dezvolte în condiții normale. Această ideologie ar trebui să stea ca un crez la baza tuturor programelor politice.

Ideologia statului român a fost inclusă integral în una dintre ultimele mari lucrări ale filosofului - *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* (1936). Deși unii exegeți consideră că ideologia statului țărănesc a exprimat „interesele claselor și păturilor exploatare”, valabilă însă rămâne ideea generală a gânditorului după care „societatea românească nu putea progresa fără o muncă organizată, disciplinată, științific organizată”. [2, p.155]

Alexandru Boldur, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, publică în 1934 în revista „Viața Basarabiei” un ciclu de articole incluse în publicația *Țărănismul. Contribuții la formarea unei ideologii social-politice noi*. Autorul evidențiază principiile de bază ale statului țărănesc: a) caracterul moral, b) muncitoresc și c) de factor al economiei naționale. Pentru a-și îndeplini misiunea sa istorică, statul Țărănesc „trebuie să fie bazat pe reprezentanța profesiunilor organizate, deoarece numai această reprezentanță deschide posibilitatea luptei pentru înlăturarea din viața socială a traiului din rentă, a leneviei și trândăviei.” [1, p. 42]

Principiile de organizare ale statului țărănesc model, în concepția lui A. Boldur, ar fi: 1). sobornicitatea, ca principiu al guvernării, în acord cu majoritatea populației, 2) libertatea omului pentru a-i deschide calea perfecționării spirituale și 3) caracterul muncitoresc. Cu referire la primul principiu, clasa țărănească invocă principiul profesional sau corporativ al organizării statului, întrucât prin realizarea acestui principiu organismul statului ar fi bazat pe muncă în diferitele ei feluri și raporturile între breslele profesionale ar fi raționalizate pe deplin. În ceea ce privește al doilea principiu, caracterul muncitoresc al statului exclude situația când unul muncește, iar altul se folosește de roadele muncii lui. Toți trebuie să muncească pentru buna dezvoltare a tuturor. Con-

form celui de al treilea principiu, statul țărănesc nu poate fi nici stat agrar, nici stat pur gospodăresc, ci prioritar un stat moral.

Statul țărănesc este o organizare nouă a economiei naționale. Dacă se va realiza o nouă orientare în economia națională și ea va fi combinată cu reprezentanța profesiunilor, statul va putea să supravegheze asupra raporturilor dintre patroni și muncitori, să reglementeze întrebuințarea venitului și condițiile muncii. În astfel de condițiuni ar fi evitată plutocrația. Deci statul țărănesc ar realiza o democrație nouă, lipsită de acest cusur important al democrației liberale. Statul țărănesc păstrează proprietatea privată, însă nu admite utilizarea ei în rău. Sub controlul statului, și proprietarul pământului, și întreprinzătorul industrial ar putea să aibă un venit modest, încetând să fie exploatarea ai omului muncitor și acaparatori ai bogățiilor și devenind un fel de funcționari dacă nu ai statului, cel puțin ai societății.

Statul țărănesc nu poate fi imaginat altfel decât un stat industrial. Țăranul dornic de produse industriale ieftine și bune se simte cu atât mai bine, cu cât mai mult se dezvoltă industria. Din propășirea ei câștigă și țara întregă. Deci „statul țărănesc nu este protivnic intereselor altor clase sociale, ci le sintetizează și le armonizează.” [1, p.46] Alături de organizarea populației orășenești în profesii, alături de dezvoltarea mișcării cooperatiste în orașe, dar și în sate, asociațiile țărănești formează a treia temelie a statului țărănesc. Asociațiile țărănești introduc principiul cooperării în domeniul producției agricole.

Reprezentant al intelectualității basarabene, Alexandru Boldur abordează în studiul său probleme de actualitate ale vieții politice din Basarabia. Printre ele și cea referitoare la „rolul cu totul infim al basarabenilor în politica internă a țării... Reprezentanții Basarabiei nu au posibilitatea cel puțin să influențeze într-o măsură oarecare asupra orientării politice interne, să facă să se simtă mentalitatea și aspirațiile Basarabiei.” [1, p.49] Cauza acestui fenomen autorul o vede în faptul că „reforma agrară a distrus completamente straturile dominante ale nobilimei basarabene din trecut, iar țărănimea Basarabiei nu a reușit de îndată să scoată în evidență pe conducătorii săi politici statornici și fideli aspirațiilor ei.” [1, p. 49] Din repartizarea socială a pământurilor în stat se vede că doar în Basarabia nu s-au admis proprietăți agricole mai mari de o sută de hectare. Drept rezultat, „Basarabia nu mai are proprietate agricolă mare, moșierii ei sunt ruinați, pe când chiar latifundiarii se păstrează în Vechiul Regat, în Bucovina și în Ardeal.” [1, p.50] Prin urmare, izolarea politică a Basarabiei își are explicația în lipsa elementelor sociale agrare înstărite care ar influența asupra politicii interne a țării.

Ideea statului țărănesc este manifestarea unei tendințe social politice noi, conchide A. Boldur. Ea caută să îndrepte politica internă în altă direcție, sau mai precis să treacă centrul gravității acestei politici asupra țărănimii. Ideea dominației țărănești în stat îi deschide Basarabiei orizonturi noi și îi dă posibilitatea să-și valorifice elementele ei prețioase. Astfel, Basarabia ar influența mai simțitor politica internă românească și s-ar pune în serviciul devotat al întregii țări.

În perioada interbelică, țărănismul a fost o mișcare politică organică, cu bază socială în clasa țărănească, cu o doctrină și ideologie de stânga, care ținea de fapt la constituirea unei clase mijlocii în satele românești, în consens cu a unor partide agrariene europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Boldur Alexandru V. Țărănismul. Contribuții la formarea unei ideologii social-politice noi. Extras din revista „Viața Basarabiei”, 1934, nr.1-10. Chișinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1934.
2. Cazan Gh.Al. Dincoace de Maiorescu. C.Rădulescu Motru, P.P.Negulescu, Ion Petrovici. București: Editura Agerpress Typo, 2004.
3. Duică Bogdan. Viața și opera întâiului țărănist român Ion Brad, Craiova, 1922
4. Lungu Traian.Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1889-1900). București: Editura politică, 1967.
5. Mușat Mircea, Ardeleanu Ion. Viața politică în România. 1918-1921. Ediția a II-a completată. București: Editura politică, 1976.
6. Ornea Z. Viața lui C. Stere. Vol.II. București: Editura Cartea Românească, 1991.
7. Rădulescu-Motru C. Scrieri politice. București: Editura Nemira, 1998.
8. Rădulescu-Motru C. Ideologia Statului român. București: Editura Bucovina, 1934.
9. Stere Constantin. Partidul Țărănesc din Basarabia și acțiunea lui politică. Iași, 1921.
10. Vedinaș Traian. Proiecte și paradigme în gândirea socială românească. 1848-2000. Cluj-Napoca: Editura Diotima, 2004.

**BINOMUL „TRADIȚIE - INOVAȚIE”
ÎN CONTEXTUL PROCESELOR MODERNIZĂRII**

**THE BINOMIAL „TRADITION - INNOVATION”
IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESSES**

**Lidia TROIANOWSKI, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie
troianowski_lidia@yahoo.fr**

Rezumat

În acest articol este abordată corelația dintre tradiție–inovație, una de opoziție și bilateral condiționată. Sunt identificate și definite particularitățile, rolul și locul tradiției în contextul dinamicii socioculturale. Se urmărește caracterul tradițiilor și atitudinea față de ele în contextul diferitor tipuri de societate: tradițională, industrială, postindustrială. S-a demonstrat că anume echilibrul armonios dintre tradiție și inovație asigură păstrarea tezaurului cultural spiritual acumulat de generații și totodată determină accelerarea dinamicii socioculturale.

Cuvinte-cheie: cultură, modernizare, globalizare, tradiție, inovație, valori.

Summary

In the content of article is approached the correlation between tradition-innovation, oppositional and bilaterally conditioned. There are identified and defined the particularities, role and place of tradition in the context of socio-cultural dynamics. There are examined the traditional character, traditions and attitude towards them in the context of different types of society: traditional, industrial, post-industrial. It has been demonstrated that the harmonious balance between tradition and innovation ensures the preservation of the spiritual cultural treasure accumulated by generations and at the same time determines the acceleration of socio-cultural dynamics.

Keywords: culture, modernization, globalization, tradition, innovation, values.

Mai mult de cinci sute de ani fenomenele, procesele și problemele modernizării rămân un subiect valorizator distinct al preocupărilor cercetătorilor, reprezentanților din domeniul culturii și politiciii, nu în ultimul rând și al mass-mediei. Tema modernizării, complementată de cea a globalizării, a fost și este actuală, or dezvoltarea și existența omului și lumii de mai departe presupune nu numai atitudine serioasă față de un șir de probleme, cum ar fi cele de ordin ecologic, demografic, economic, socioculturale, dar și eforturi conjugate în vederea elaborării unor strategii eficiente menite să redreseze situația de criză pe care o atestăm practic în toate domeniile. Mai eminente în acest caz devin carențele din domeniul culturii, ce denotă o peremptorie destrucție valorică, erodarea tradițiilor și criza identitară. Numai activitatea conjugată a specialiștilor, a instituțiilor puterii, a structurilor de resort naționale pot să dea rezultate cu privire la identificarea vectorului de dezvoltare a culturii naționale și a politicilor de devansare a situației de criză care solicită o rezolvare imediată.

Proces care nu numai că numără peste jumătate de mileniu, dar care se configurează și ca rezultatul a trei revoluții – Renascentiste, Preformației și Iluminismului, modernizarea este rezultatului evoluției, expresie a progresului, și determină apariția moder-

nului liberal și a culturii modernismului. Acest tip de cultură apare și se configurează organic în Occident, ca mai apoi modelele și valorile ei să fie împrumutate și implementate în culturile care adoptă vectorul modernizării. Cercetătorii subiectului respectiv, printre care și sociologul P. Wagner[1], consemnează că trăsăturile definitorii ale modernismului occidental sunt: individualismul, raționalismul și profesionalismul. Prin urmare, P. Wagner declară că imperatiivele de bază nu numai ale culturii moderne, dar și a întregii contemporaneități este autonomia și măiestria.

La începutul sec. XXI putem vorbi de mai multe modele ale procesului modernizării. Prezintă interes în acest sens teoria *modernizării multiple* a lui P. Wagner, specialist recunoscut al problematicii enunțate, care se referă la diferite modele de modernizare legate de globalizare și efectele modernizării în dinamica statelor neoccidentale, inclusiv țările Europei, Americii Latine, Africii și o parte din Asia. P. Wagner identifică tipul de model multiplu de modernizare care etalează o dinamică plurivectorială. Spre deosebire de modelul multiplu, modelul dinamicii organice de modernizare deconspiră orientare către Europa, ca unica civilizație care configurează contemporaneitatea globală. Mai evidențiem în această ordine de idei încă câteva modele de modernizare:

- *modelul modernizării secundare*, care este particular pentru țările neoccidentale, inclusiv și pentru spațiul național, și care presupune avansarea de la tradițional la modern;
- *modelul decolonizării*, manifest prin acceptarea parcursului spre Occident sau către lagărul comunist;
- *modelul modernizării continue* a Occidentului, atestat în teoriile futurologului american J. Naisbitt[2].
- *modelul național de modernizare*, care devine manifest prin procesele de modernizare realizat la nivel național și cultural al statelor (China, Singapore).

Trebuie de remarcat că problema transformărilor sociale ale societății a constituit temă de studiu constant pentru toate timpurile. Subiectul transformărilor sociale a fost tradus complex, moment dictat de necesitatea elucidării plurivalențiale ale acestor schimbări manifeste. Prin urmare, putem vorbi despre trei tipuri de paradigme cu privire la transformările sociale: civilizațională, modernistă și formațională. Prezintă interes tipologizările lui W. Moore, care, pe lângă investigațiile cu privire la apariția societății contemporane, cauzele și tipurile ei, în lucrarea *Izvoarele sociale ale dictaturii și democrației. Lorzii și țărani în fortificarea lumii contemporane* demonstrează că în jurul nostru, în diverse domenii, la diferite nivele micro-, macro- cu variabilă viteză, complexitate și intensitate se desfășoară distincte procese, adică transformări sociale. Astfel, W. Moore[3], în urma investigațiilor întreprinse, ajunge să distingă zece modele de transformări sociale pe care le atestăm imanente proceselor modernizării:

- creșterea treptată și continuă;
- evoluția fazelor etapizate;
- creșterea exponențială;
- creșterea logistică;
- creșterea ciclică;
- dezvoltarea neuniformă, la baza căreia se află principiul ritmului neproportional al evoluției;

- declinul în conformitate cu curba logistică;
- prăbușirea descendentă exponențială;
- dinamica ciclică privată de vector;
- dinamica multiliniară, ramificată.

Abordând problema modernizării, una destul de sensibilă și în sec. XIX, când M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, C. Dobrogeanu –Gherea, M. Eminescu ș.a. își înșirau părerile cu privire la procesele care periclita cultura românească, și azi, când încercăm să ne păstrăm valorile și tradițiile de procesele integraționiste, evidențiem nume de teoreticieni care au încercat să testeze subiectul modernizării din mai multe perspective, fapt care nu numai că facilitează o înțelegere corectă a proceselor cu care s-a confruntat societatea românească, dar și determină atitudini echilibrate față de fenomenele și efectele, problemele și riscurile pe care nu le comportă prezentul, fără a ne priva de posibilitatea trasării unor planuri în raport cu viitorul țării și poporului. Printre numele de referință ale cercărilor preocupați de problemele modernizării îi menționăm pe O. Spengler (*Declinul Occidentului*), A. Toynbee (*Civilizația în fața istoriei*), C. Levi-Strauss (*Antropologia și problemele lumii moderne*), S. Huntington (*Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*), F. Fukuyama (*Sfârșitul istoriei și ultimul om Paideia*), însă nu putem să nu evidențiem lucrarea care a avut un impact serios asupra teorii modernizării - *Etapile creșterii economice* semnată de W. Rostow. Înainte de a trece în revistă etapele pe care sociologul american le argumentează ca obligatorii pentru dinamica oricărei societăți, consemnăm că 11 ani mai târziu ele sunt completate cu încă una, lucru pe care W. Rostow îl realizează în lucrarea *Politica și etapele creșterii*. Într-o manieră care nu se revendică hotărât de la ideile cu privire la etapele de dezvoltare a societății proprii concepțiilor lui H. Spencer (*Bazele sociologiei*), O. Comte (*Curs de filosofie pozitivă*) și K. Marx (*Critica economiei politice*), W. Rostow susține că parcursul dinamicii pentru toate culturile rămâne neschimbat. O societate nu poate să treacă prin etapele stabilite într-o ordine inversă, sau să depășească vreo etapă. Autorul a instrumentat foarte corect anumite date, evenimente proprii dezvoltării diferitor țări și demonstrează caracterul individual pentru fiecare societate, cultură. Tot el admite că una și aceeași etapă de dezvoltare pentru diferite țări poate să cuprindă distincte segmente temporale. Prin urmare, cele șase etape obligatorii de dezvoltare a oricărei societăți sunt expuse de către teoretician în următoarea formulă:

1. etapa tradițională, producție agrară, structură socială ierarhică, nivelul științei nedezvoltat (Rostow îl identifică ca *prenewtonian*);

2. etapa de tranziție, se creează premise de trecere către un nou tip de societate bazată pe revoluția industrială (Rostow evidențiază următoarele așa-numite premise: edificarea statului centralizat, creșterea rolului ideii naționale/naționalismul, creșterea productivității sistemului agrar, apariția genului de antreprenori);

3. etapa ascensiunii, este concepută că epoca revoluției industriale, transformări manifeste la nivelul metodelor de producție, dinamica vădită în domeniul industriilor;

4. epoca maturității, proprie pentru societatea industrială, manifestă prin creșterea populației urbane, a rolului tehnicii și științei, se acordă atenție importanței forței de muncă calificată;

5. era avansată a consumului de masă (consumerismului), pentru acest tip de societate, problema consumului devine centrală, lucru făcut în detrimentul sferei producției, prevalează sfera serviciilor, interes scăzut față de industriile și ramurile economice tradiționale;

6. etapa constantei calității vieții, manifestă prin interesul față de dezvoltarea spirituală a omului[4].

Consemnăm în această ordine de idei, teoriile cu privire la dinamica socială abordată de A. Comte, H. Spencer și K. Marx au fost și rămân în continuare importante pentru perceperea și explicarea evenimentelor și fenomenelor proprii culturii universale, inclusiv și a celei românești. Abordări complexe ale particularităților dinamicii sociale înregistrăm în teoria lui K. Marx, care, spre deosebire de A. Comte, testează dezvoltarea socioculturală din aspectul evoluției relațiilor de producție. Prin urmare, în *Critica economiei politice* K. Marx elucidează cinci etape de dezvoltarea a societății umane: primitivă, sclavagistă, feudală, capitalistă și comunistă. Subliniem, A. Comte își fundamentează teoria în raport cu perspectiva progresului rațiunii umane evidențind trei etape ale dezvoltării sociale: teleologică(fictivă), metafizică(abstractă) și științifică(pozitivă). Simptomatic faptul, formula înaintată de K. Marx cu privire la tipurile de societate din perspectiva istorică a fost preluată, bineînțeles, cu anumite modificări, în concepțiile reprezentanților Școlii din Frankfurt :E. Fromm, H. Marcuse, T. Adorno etc., în teoria capitalului cultural dezvoltată de P. Bourdieu, concepția analizei sistemului mondial a lui I. Wallenstein ș.a. Interes pentru dinamica socială și etapele acesteia atestăm în creația filosofului, politologului american R.Aron(*18 lecții despre societatea industrială; Trei schițe despre epoca industrială*), a economistului și futurologului J. Galbraith(*Societatea perfectă; Teoria economică și scopul societății*) și, nu în ultimul rând, consemnăm aportul la valorificarea acestui subiect a autorului concepției societății postindustriale E. Toffler(*Al treilea val; Șocul viitorului*). Remarcăm, din multitudinea de teorii și concepte pe marginea etapelor de dezvoltare umană în contextul evoluției istorice, la momentul actual cea mai operantă rămâne clasificarea elaborată de E. Toffler. Filosoful american evidențiază trei etape ale dinamicii socioculturale în evoluția istorică: agrară, industrială și postindustrială.

În linii mari, modernizarea este abordată ca un factor de dezvoltare ireversibilă endogen/exogen, ca instrument al dinamicii socioculturale care de-a lungul anilor se mai utilizează ca sinonim al progresului, iar în ultimele decenii este identificată prin noțiunea contemporaneitate (modernity). Prezintă interes problema tradiției în contextul modernizării, care nici pe departe nu este una constantă. Inițial, modernizarea se poziționează ca antitraditională, ca instrument de depășire, de universalizare a tradiției, or ultima era privită ca un serios impediment în fața progresului, adică a proceselor de modernizare. Actualmente, atestăm un fel de reconsiderare față de tendințele antitraditionaliste. Cât privește țările din Europa de Est, printre care și Republica Moldova, în care modernizarea capătă contur prin tendințe integraționiste, aici atestăm operante valori și mentalitate consumeristă, instabilitate politică, stratificare socială, conflicte etnice de diferită intensitate, migrație necontrolată, sărăcie și mizerie morală. Criza socioculturală ca efect al proceselor modernizării și tendințelor integraționiste impulsionată de lipsa

unui echilibru , a unei relații armonioase dintre tradiție și inovație , azi mai stringent ca oricând suscită elaborarea și implementarea de programe naționale menite a consolida societatea, a proteja cultura națională și valorile ei .

Problema centrală în contextul teoriei modernizării rămâne corelația dintre tradiție și inovație. Cu toate că însuși procesul modernizării are peste 500 de ani, problema tradiției și locul inovațiilor în societate rămâne constantă, unica ce se modifică este atitudinea față de impactul lor asupra dinamicii socioculturale. Dacă urmărim cum evoluează de-a lungul anilor concepțiile față de corelația tradiție-inovație, consemnăm următoarele:

1. în societatea tradițională în mod natural atestăm dominarea tradițiilor asupra inovațiilor, simultan tradițiile se conturează ca un impediment în fața tendințelor de adoptare și implementare a modelelor inovaționale, indiferent de domeniul economie, știință, justiție, artă etc., în acest tip de societate devine eminent însuși procesul de reproducere propriu - zis al tradițiilor;

2. odată cu adoptarea parcursului de modernizare în Occident, atestăm tendințe de creștere a numărului inovațiilor asupra tradițiilor, lucru care cu timpul devine o tradiție, manifestă prin implementarea inovațiilor, prin urmare, inovațiile în Occident capătă caracter de tradiție;

3. atestăm modificări în modul de percepere a tradițiilor la începutul Mileniului III, exemplul ne pot servi țările din fostul lagăr socialist, inclusiv Republica Moldova, dacă inițial propriile tradiții erau percepute ca impediment în calea acceptării modelelor integraționiste, azi există multiple programe(*unitate prin diversitate*) care accentuează importanța culturii și tradițiilor pentru dinamica societății.

La momentul actual, când globalizarea prin procesele ei manifeste de uniformizare și westernizare afectează specificul național al culturii, se conturează eminenta întrebare în ce măsură tradițiile sunt capabile să reziste provocărilor timpului, transformărilor pe care le atestăm nu numai în domeniul valorilor materiale, dar și celor spirituale. Nu mai puțin impetuoasă devine problema dacă transformările care afectează fondul tradițiilor vor permite ca acestea să se acomodeze cerințelor timpului și totodată să fie apte să păstreze potențialul valorificat de-a lungul secolelor, or să nu uităm în acest caz că „ea nu poate fi moștenită, dacă ea va fi necesară, ea poate fi obținută numai prin intermediul unor eforturi serioase”[5]. Intenția de a configura particularitățile constitutive ale tradiției, moment care ar facilita înțelegerea adecvată a relației ei cu inovațiile, suscită să evidențiem mai întâi de toate faptul că, deși la prima impresie când ne referim la tradiții apare ideea de caracter conservator , totuși ea mai etalează și elementul creativ.

Dimensiunea creativă a tradiției devine viabilă la nivelul structural și cel simbolic ale vieții sociale. Printre alte particularități manifeste ale tradiției evidențiem că ea se manifestă ca formă rigidă a relațiilor sociale și spirituale, ea cuprinde toate domeniile vieții societății. În conformitate cu definiția din DEX, tradițiile sunt identificate ca „ansamblu de concepții, obiceiuri de datini și de credințe care se statornicesc în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și se transmit (prin viu grai) din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică; obicei, datină, uzanță; informație (reală sau legendară) privitoare la fapte sau evenimente din trecut,

transmise pe cale orală”. Nu putem face abstracție în aceeași ordine de idei de momentul că, pe lângă faptul că tradițiile sunt imanente vieții societății, ele se configurează în solul condițiilor sociale, astfel adoptă particularitățile specifice ale culturii societății. În sens univoc, tradițiile au impact asupra instituțiilor sociale, iar caracterul lor operativ este asigurat de opinia aceleiași societăți. Se consideră că potențialul tradițiilor depinde de caracterul trecutului istoric al culturii poporului, deoarece realitatea demonstrează că inovațiile întâlnesc o rezistență mai mare în cazul culturilor cu o istorie bogată și cu tradiții care dintotdeauna au constituit axul director al culturii și subiect de respect și inspirație a poporului.

Atestată ca mecanismul universal care realizează legătura dintre generații și epoci, tradiția este immanentă dinamicii socioculturale, cercetarea ei fără abordarea fondalului vieții social –politice și cultural - economice este inutilă, deoarece rezultatele vor fi fragmentare și neviabile. Deși în procesul modernizării aspectul respectiv se încearcă să fie omis, sau cel puțin impactul tradițiilor pentru cultura societății să fie vădit minimalizat, aceasta nu înseamnă că culturile naționale azi sunt pregătite să-și uite moștenirea, istoria în favoarea unor valori și modele străine mentalității. Tradiția înseamnă „totalitatea obiectelor și ideilor care derivă din trecut, dar fac parte din prezent” [6], „ele se structurează ca un element immanent oricărei culturi sociale: oricărei organizații sociale în general (fie așa-numita societate tradițională sau contemporană) sau fiecărui element în particular (tradițiile, de exemplu, își păstrează ponderea, chiar și în domeniile cele mai raționalizate și dinamice de activitate umană cum ar fi știința și tehnologiile” [7].

Tradiția, ca element indispensabil și imperativ al dinamicii socioculturale, a suscitât interesul gânditorilor în toate timpurile, pe acest temei o atestăm în calitate de subiect pentru abordările filosofilor antici Platon și Aristotel, care încearcă să aprecieze ponderea virtuților și valorilor morale în contextul imaginii generale a tradițiilor. În Epoca Medievală, tradițiile sunt abordate ca instrumente de păstrare, valorificare și transmitere a experienței și cunoștințelor religioase (Sf. Augustin și T.d' Aquino). În epoca modernă, interesul față de problema tradițiilor este susținută de F. Bacon, R. Descartes, J. Locke, J.J. Rousseau și Ch. Montesquieu. Ultimile două secole atestăm interes constant atât în spațiul național, cât și cel universal cu privire la acest orizont ideatic. Subiectul enunțat, consemnăm, se cercetează în contextul teoriei modernizării (O. Comte, E. Durkheim, H. Spencer), or, anume tradiției îi revine rolul cardinal în procesul dialogului cultural și integrării sociale (U. Eco, T. Adorno, S. Huntington, Eisenstadt S.), problemă care, mai ales, azi, este evident de actuală când media, tehnologiile au un impact negativ asupra tradițiilor. Procesele globale conduc nu numai la uniformizarea valorilor și modelelor culturale, dar și la dezintegrarea axiologică a tradițiilor, care sunt neglijate în favoarea modelelor, standardelor, stereotipurilor străine.

Dacă tradiția pe lângă multe alte particularități este un mijloc de autoidentificare a societății și individului, simultan și o formă de păstrare a caracterului specific al culturii, atunci continuitatea manifestă prin capacitatea de păstrare, transmitere și asimilare a experienței prin reproducerea ei în continuare reprezintă pilonul vitalității tradițiilor. Or viabilitatea tradițiilor rezidă nu numai în capacitatea de a fi componentă indivizibilă

a memoriei naționale, ci și în potențialul de a fi în permanență o dimensiune indisolubilă a vieții societății. Tradițiile, mai precis anumite elemente ale lor, la anumite etape ale dinamicii istorice capătă importanță și pondere mai mare pentru societate, în altele, dimpotrivă. Lucru similar înregistrăm și în raport cu interpretarea lor, aducerea lor în circuit și motivele valorificării acelor valențe care la o anumită fază a dezvoltării istorice devine actuală și impetuoasă, putem constata, sunt favorizate de criza culturală.

Anume tradițiile și inovațiile asigură dinamica culturii. Prin conceptul de tradiție subînțelegem totalitatea de stereotipuri sociale acceptate care sunt expresie a moștenirii culturale sub formă de elemente rigide. Structura tradiției este constituită din norme culturale, valori, stereotipuri, modele de comportament și activitate. Trebuie de menționat că tradițiile nu numai că asigură integritatea socială a unui popor, dar se conturează ca instrument de garanție a perpetuării instituțiilor sociale. Printre alte trăsături manifeste pe care le înglobează tradițiile trebuie să evidențiem:

1. funcția de integrare și structurare a spațiului cultural;
2. funcția de stabilizator al dinamicii socioculturale, caracterul conservativ manifest față de inovații;
3. factor esențial de identificare și socializare a membrilor societății ș.a.

Cultura nu poate să existe în stare autonomă, progresul este asigurat anume de inovații, cu condiția că adoptarea lor se realizează păstrând-se armonia dintre nou și vechi

Cât ar fi de paradoxal, catalizator pentru perpetuarea tradițiilor reprezintă inovațiile, prin concursul cărora realizăm o ascendență a sistemului cultural la o etapă nouă, originală în raport cu trecutul. Oricât de mult nu s-ar critica deschiderea, permeabilitatea culturală necontrolată către inovații, trebuie să conștientizăm că orice modele inovatoare (sau cea mai mare parte a lor - n.n.) acceptate și asimilate au capacitatea de a se transforma în tradiție. Aceasta însă nici pe departe nu înseamnă o atitudine indiferentă față de valorile și tradițiile naționale, care constituie însemnul imperativ al autoidentificării omului și societății.

Binomul tradiție-inovație, chiar și dacă diametral opuse, reprezintă două părți complementare dezvoltării sociale. Sincretismul dintre cele două componente asigură dinamica socioculturală. Despre unitatea acestor două elemente, J. Ortega-y-Gasset, într-o manieră patetică, vorbește despre rolul tradițiilor și inovațiilor în viața culturii, apreciind sincretismul lor ca cheazășie pentru viitor, care „ se naște din libertate, din izvorul nesecat, și perpetuu... libertatea presupune alegerea între modelele de comportament, iar ultimele se formează animate de trecut - al nostru și străin, care slujește ca material de inspirație pentru noi modele... suntem obligați să păstrăm continuitatea cu trecutul... una din forme, cu ajutorul căreia trecutul ne guvernează, anume constă în aceea, de a ne orienta să săvârșim contrariul la aceea ce s-a realizat în trecut”[8].

Relația dintre tradiție și inovație se structurează ca una nu numai bilaterală, dar și ca una autocondiționată, deoarece este dificil să realizăm în structura unei culturi o diferențiere clară între cele două elemente. Aceasta din considerentul, cum deja a fost enunțat mai sus, că orice tradiție inițial are caracter de inovație, iar orice inovație după o perioadă de timp își pierde statutul inițial și începe să fie percepută ca tradiție.

Se consideră că o inovație începe să fie realizată ca tradiție atunci când în memoria colectivă se șterge momentul, când aceasta era percepută ca inovație, deoarece „memoria istorică constant este prezentă” [9]. Oportună mențiunea, nu toate modelele inovatoare au șansa de a fi implementate și de a se transforma în tradiție. În condițiile când lucrul acesta nu s-a întâmplat, trebuie de menționat, ele oricum lăsă urme în cultură, prin însuși faptul că au încercat să-i submineze structura, ceea ce presupune configurarea unor posibile modele în mentalitatea socială, chiar dacă ele n-au ajuns să fie materializate, sau dacă nu s-au încetățenit în cultură. Rămâne certă importanța relației armonioase și echilibrate dintre componentele acestui binom, în care tradiția constituie elementul imperativ de autoidentificare a societății, iar inovațiile/novațiile reprezintă catalizatorul dezvoltării ei.

Există mai multe tipologii de clasificare a impactului inovațiilor asupra dinamicii socioculturale. În literatura de specialitate sunt abordate două tipuri de inovații-exogene și endogene. Primul (exogen) presupune practica adoptării modelelor și valorilor proprii altor culturi, iar a doua (endogen) - fortificarea inovațiilor din solul intern al societății, adică fără influențe din exterior. Într-o altă tipologizare a inovațiilor [10], antropologul S. Arutiunov evidențiază trei tipuri de transformare culturală:

- împrumuturile – inovațiile care apar ca rezultat al influențelor exterioare (răspândirea religiilor, a vestimentației cu colorit tradițional, împrumuturi lexicale- expresii din diferite limbi devenite uzuale, și realizările tehnico-științifice);

- *transformarea stimulată* – tipul de inovații care nu reprezintă împrumutul direct din alte culturi, ci tangențial, prin urmare, devine manifest interesul față de anumite modele, valori, stereotipuri de comportament, care sunt adaptate cu coloritul specific tradițional (talk-show-rile; telenovelele etc);

- *transformarea spontană* – orice inovație care apare și evoluează în mediul culturii fără influențe din exterior.

Același autor, S. Arutiunov, elucidează patru etape pe care trebuie să le depășească inovațiile până la afirmarea definitivă în cultură: selecția, reproducerea sau imitarea, adaptarea sau modificarea și integrarea structurală.

Globalizarea, procesele modernizatoare prin intermediul progresului tehnic, pe de o parte, deschid noi piste de dezvoltare pentru potențialul, uman, pentru îmbunătățirea nivelului de trai al calității vieții, pe de altă parte, aceleași realizări tehnologice și economice pun sub semnul întrebării mediul ambiant și biosubiectul. Dacă partea pozitivă a inovațiilor este tradusă prin realizări redutabile în domeniul nanotehnologiilor, ingineriei genetice, microbiologiei, fizicii nucleare etc, atunci partea negativă a ei poate fi cumulată și exprimată prin noțiunea de riscuri. Se pare că balanța pe care plasăm, pe de o parte, realizările atinse de umanitate la începutul Mileniului III și pe de altă parte, - riscurile, provocările și pericolele, se înclină spre ultimele. Prin urmare, în literatura cu privire la rolul inovațiilor în contextul transformărilor socioculturale de la începutul sec. XXI se atestă prezența inovațiilor-problemă, determinate de riscurile și pericolele imprevizibile ca rezultat al „ambițiilor, concurenței savanților în goana după inovații și confirmare a superiorității meritelor fundamentate pe realizările adevărate sau iluzorii în domeniul practicat, lipsa controlului social și autocontrolului moral...

egoismul național în politica internațională , goana înarmărilor, deficitul încrederii... ca urmare lumea tot mai mult se abate de la traiectoria dezvoltării durabile, iar pericolul dinamicii dezastruoase crește” [11], or, azi lumea „se deplasează cu viteză crescândă într-o direcție necunoscută” [12].

Azi, echilibrul dintre tradiție și inovație este încălcat flagrant de tendințele de uniformizare și omogenizare integraționiste. Transformările manifeste în întreg spectrul vieții sociale și naturii, impactul tehnologiilor și media care fără excepție etalează elementul inovației, actualmente deconspiră incapacitatea tradiției de a comunica la egal cu fluxul de novații, ceea ce înseamnă erodarea tradițiilor. Din moment ce fenomenul inovațiilor se configurează în calitatea de model sociocultural de obiectivare al noului, nu trebuie să admitem ca acesta să se transforme în criteriu al destrucției axiologice, care inevitabil va produce dezorientarea cultural-identitară a societății.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Wagner P. A Sociology of Modernity. London:Taylor Francis Group, 1994;. Wagner P. Theorizing Modernity, Inescapability and Attainability in Social Theory. London : Thousand Oaks , 2001.
2. Naisbitt J. Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives. Warner Books, 1982; Нейсбитт Дж., Эбурдин П. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Москва.: Республика 2000.
3. Moore W.. Social Change. Englewood Cliffs. New-York: Prentice-Hall, 1974. P. 34-46.
4. Ростой В. Стадии экономического роста: некоммунистический манифест. Нью-Йорк,1981.
5. Noica, C. Rostirea filozofică românească. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1970, p. 46.
6. Szstompka, P. The Sociology of Social Change. Oxford: Blackwell Publishers, 1994, p.60.
7. Eisenstadt S. Tradition, Change, and Modernity. New York, Sydney, Toronto: John Wiley, 1973, p. 124.
8. Ортега-и-Гассет Х. Человек и люди. În: Избранные труды. Москва: Издательство Весь Мир 1997.p.566.
9. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire . În: History and Memory in African - American Culture. New-York: Oxford, 1994,p. 289.
10. Арутюнов С .Культуры, традиции, их развитие и взаимодействие. Люистон: Эдвин Меллен Пресс, 2002 ; Арутюнов С. Народы и культуры. Развитие и взаимодействие. Москва: Наука, 1989.
11. Вебер А. Взаимосвязь традиций и инноваций в свете проблем современности. În: Социологическая наука и социальная практика.2017, vol.5, nr.2 ,p.50.
12. Brzezinski Z. Aut of Control.Global Tumoil on the Eve of the Twenti-First Century.New-York,Cllier Books,1993, p.XIV.

COMUNICAREA PENTRU DEZVOLTARE DURABILĂ: REGLEMENTARE VERSUS INSTITUȚIONALIZARE ÎN CADRUL SISTEMULUI NAȚIUNILOR UNITE

DEVELOPMENT COMMUNICATION: REGULATION VERSUS INSTITUTIONALIZATION WITHIN THE UNITED NATIONS SYSTEM

Lucia GROSU, *cercetător științific,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
grosuluci@gmail.com

Rezumat

Sistemul Națiunilor Unite are o lungă istorie în ceea ce privește susținerea și promovarea integrării comunicării în programele și proiectele de dezvoltare. Agenții precum UNESCO, FAO, UNDP sau UNICEF se numără printre principalii referenți internaționali în acest domeniu, susținând în mod consecvent comunicarea pentru dezvoltare în calitate de instrument central de programare pentru dezvoltarea durabilă.

Acest articol prezintă o abordare a reglementărilor normative ale comunicării pentru dezvoltare durabilă în cadrul sistemului Națiunilor Unite. O atenție deosebită se acordă analizei documentelor adoptate la nivelul ONU ce reflectă viziunea generală a acestora asupra câmpului de comunicare pentru dezvoltarea durabilă, dar și o analiză a documentelor care dimensionează viziunea particulară, directă asupra domeniului respectiv. Astfel, acestea sunt analizate în corelație cu un set de aspecte de interes, precum, dezvoltarea comunicării în țările lumii a treia, drepturile și libertățile cu privire la informații, libera circulație a informațiilor, noua ordine mondială de informare și comunicare, relevante și pentru specificul comunicării pentru dezvoltare durabilă.

Cuvinte-cheie: *comunicare pentru dezvoltare durabilă, sistemul Națiunilor Unite, dezvoltare, țări în curs de dezvoltare, participare publică, flux liber și echilibrat de informații.*

Summary

The United Nations System has a long history of supporting the conceptualization and implementation of communication for development programmes and projects. Agencies such as UNESCO, FAO, UNDP and UNICEF have been among the main international referents for this area, because they have traditionally supported communication for development as a programmatic central tool for sustainable development.

This article presents an approach to the normative regulations of the development communication within the United Nations system. Particular attention is paid to the analysis of documents adopted at the UN level reflecting its general vision on the field of communication for sustainable development, as well as an analysis of the documents that dimension the direct vision of the field. Thus, they are analyzed in conjunction with a set of issues of interest such as the development of communication in third world countries, information rights and freedoms, the free flow of information, the new global information and communication order, relevant and specific for development communication.

Keywords: *development communication, theory, United Nations system, development, developing countries, public participation, free and balanced flow of information.*

Comunicarea pentru dezvoltare durabilă își are originea în programele de asistență internațională postbelică, destinate țărilor din America Latină, Africa și Asia, și s-a dezvoltat prin efortul comun al statelor occidentale și al organismelor internaționale. Ultimele, în acest sens, le-a revenit misiunea să stabilească atât elementele conceptuale ale noii discipline, cât și cadrul instituțional optim în vederea integrării și promovării acesteia în contextul inițiativelor de dezvoltare.

În rândul acestor entități, un rol primordial i-a revenit Organizației Națiunilor Unite (ONU) și agențiilor sale specializate, principala contribuție a cărora a constat în elaborarea cadrului legal general asupra schimbului informațional la nivel mondial, precum și în mobilizarea omenirii în edificarea societății informaționale. Acest fapt este stabilit și reiese din multitudinea actelor normative elaborate și promovate de sistemul Națiunilor Unite, în care au fost consacrate principiile și politicile sectoriale ce reglementează, inclusiv, comunicarea pentru dezvoltare durabilă.

Potrivit unor estimări, [12, p. 35], până în anul 1980, ONU și Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), au adoptat 41 de documente, inclusiv opt convenții și tratate, șase declarații și 27 de rezoluții. Acestea au vizat un set de domenii de interes, precum: dezvoltarea comunicării în țările din lumea a treia, drepturile și libertățile cu privire la informații; libera circulație a informațiilor; utilizarea sateliților de comunicații; contribuțiile comunicării în menținerea păcii și securității; propaganda și noua ordine mondială de informare și comunicare. Documentele aprobate de ONU au vizat aspectele juridice ale comunicării, iar cele emise de UNESCO au fost focusate preponderent pe măsurile menite să promoveze un flux liber și echilibrat de informații [12, p. 36].

Din șirul documentelor adoptate de ONU în perioada de referință se fac remarcate câteva, ce au dimensionat viziunea generală a acestei organizații mondiale, inclusiv asupra câmpului de comunicare pentru dezvoltare durabilă. Este vorba despre *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, *Pactul internațional privind drepturile civile și politice* și *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*. Aceste acte determină până în zilele noastre cadrul legal al comunicării pentru dezvoltare durabilă.

Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată în decembrie 1948 în cadrul celei de-a III-a sesiuni a Adunării Generale a ONU (Rezoluția 217 A). Aceasta a fost precedată de Rezoluția 59(I) a ONU din 1946, în care se declara că „libertatea informației este un drept uman fundamental și este criteriul tuturor libertăților consacrate de Națiunile Unite” [12, p.37]

Cadrul legal fundamental al comunicării pentru dezvoltare durabilă se desprinde din art. 19 al *Declarației Universale a Drepturilor Omului*, în care se stipulează: „Orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat”.

Declarația ONU privind drepturile universale ale omului promovează o cultură a dialogului și a comunității și face referință la trei drepturi-cheie care țin de comunicare [19, p. 5]:

1. Dreptul la libertatea exprimării. Este un drept fundamental al omului, care indică nevoia de bază a fiecărui om de a exprima ceea ce gândește referitor la orice problemă.

2. Dreptul la informare. Cetățenii unei țări au dreptul să cunoască tot ceea ce îi afectează în plan social, politic, cultural și economic, inclusiv, strategiile de dezvoltare ale statului pe termen scurt, mediu și lung.

3. Democratizarea comunicării. Vizează dreptul cetățeanului la un flux informațional bi (multi)-direcțional, echilibrat și echitabil.

Potrivit viziunii Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), abordarea dezvoltării bazată pe *Declarația Universală a Drepturilor Omului* încorporează valorile fundamentale ale echității și împuternicirii și sprijină activitatea echipelor de Țară ale ONU [4, p. 9]. Comunicarea pentru dezvoltare durabilă acordă prioritate nevoilor și intereselor de informare și de comunicare ale persoanelor sărace și vulnerabile și se concentrează asupra rolului mass-mediei, în special al presei comunitare, în furnizarea de „platforme” acestor grupuri defavorizate pentru a înțelege și pentru a-și realiza drepturile.

Relația de bază care se află în centrul abordării dezvoltării bazată pe drepturile omului este cea dintre cetățeni ca deținători de drepturi și entitățile guvernamentale ca deținători de taxe. Prin intermediul comunicării pentru dezvoltare, deținătorii de drepturi sunt cetățenii care solicită guvernelor informații accesibile și ușor de înțeles cu privire la politicile și deciziile care îi afectează, în acest fel exercitându-și dreptul de acces la informațiile oficiale. Deținătorii de taxe sunt actorii statali la nivel național și local, care trebuie să fie capabili și responsabili față de toți cetățenii, să îi angajeze în chestiuni de interes public și să le furnizeze acestora, în timp util, informații relevante, veridice și actuale.

Libertatea de exprimare, de asociere, de întrunire pașnică și dreptul de a participa la viața publică sunt drepturi ce le permit oamenilor să se mobilizeze pentru schimbări pozitive în societate. Orice persoană, în mod individual sau în asociere cu alte persoane, ar trebui să se bucure de aceste drepturi esențiale pentru activitatea civică [4].

Cel de-al doilea act, *Pactul internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice*, a fost adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare în martie 1976. Relevant pentru reglementarea comunicării pentru dezvoltare durabilă este compartimentul ce reproduce, în temei, clauzele art. 19 din *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Pactul reiterează și prevede în articolele 19, 21, 22, 25 dreptul la libertatea de opinie și de exprimare, de întrunire pașnică și asociere, precum și participarea la viața publică [18, p. 8]

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale a fost adoptat și deschis spre semnare prin Rezoluția 2200 A (XXI) a Adunării Generale a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare la 3 ianuarie 1976. Conform articolelor 8 și 15, statele-semnatare ale acestui pact recunosc dreptul fiecăruia „de a participa la viața culturală; de a beneficia de progresul științific și de aplicațiile sale și de a beneficia de protecția intereselor morale și materiale decurgând din orice producție științifică, literară sau artistică al cărui autor este” [18, p. 9]. Deși articolele respective fac referință tangențial la comunicarea pentru dezvoltare durabilă, totuși putem deduce, reieșind din clauzele menționate, că prin intermediul comunicării pentru dezvoltare durabilă vor fi asigurate participarea omului în viața culturală, difuzarea științei și culturii, accesul la tehnologiile noi de comunicare.

În anii '70-'80 ai secolului trecut, odată cu aplicarea noilor tehnologii de trans-

mitere a informației, în special a sateliților de telecomunicații, s-a extins substanțial arealul liberei circulații a informației. Acest fapt a generat pronunțarea dezechilibrelor informaționale dintre Nord și Sud, Vest și Est mai ales în raport cu noile state naționale independente, apărute în condițiile destrămării sistemului colonial. Ultimele, reconsiderând efectele fluxului liber informațional, au cerut să se țină cont de interesele și necesitățile lor informaționale și crearea unui schimb echitabil și echilibrat de comunicare, informare și programe culturale. În acest sens, trebuie remarcată Rezoluția 42/162 din 1987, care a pledat pentru implementarea Noii Ordini Mondiale de Informare și Comunicare (NOMIC), tratată de ONU ca „un proces continuu și în dezvoltare, care să fie bazat, în special pe libera circulație și o mai largă și echilibrată difuzare a informației ce garantează diversitatea surselor de informare și accesul liber la informație” [12, p.40]. În același sens, în anul 1990, ONU a adoptat Rezoluția 45/76 privind informația în serviciul umanității în care și-a arătat îngrijorarea față de disproporționalitatea dezvoltării comunicării în țările industriale și cele din lumea a treia.

În primele decenii ale sec. XXI, ONU a adoptat o serie de acte cu un puternic impact asupra cadrului legal al comunicării la scară mondială. Cele mai relevante sunt *Declarația Mileniului* și *Declarația privind edificarea societății informaționale*.

Declarația Mileniului a Organizației Națiunilor Unite, adoptată în septembrie 2000 în cadrul Summitului Mileniului, la care au participat reprezentanți a 191 de țări, a stabilit opt obiective prioritare pentru perioada de până în anul 2015: reducerea sărăciei severe; realizarea accesului universal la educația primară; promovarea egalității între sexe și afirmarea femeilor; reducerea mortalității infantile; îmbunătățirea sănătății materne; combaterea HIV/SIDA, malariei și a altor boli; asigurarea sustenabilității mediului și crearea unui parteneriat global pentru dezvoltare. Toți cercetătorii au calificat acest demers al ONU drept „unica agendă globală în domeniul dezvoltării” [12, p. 40]. Obiectivele de referință vizează nemijlocit domeniul comunicării pentru dezvoltare durabilă, or, în definiția acesteia, aprobată de Banca Mondială, comunicarea este o componentă a dezvoltării și a îndeplinirii Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului, motiv pentru care trebuie integrată în planificarea dezvoltării, în strategiile de reducere a sărăciei, în planificarea sănătății și în strategiile de guvernare.

ONU, de asemenea, a stabilit coordonatele comunicării în societatea informațională, relevând paradigmele de aplicare a noilor tehnologii. Este vorba despre *Summitul Mondial pentru Societatea Informațională* (WSIS), desfășurat în două etape: la Geneva, în 2003 și în Tunisia, în 2005. În *Declarația privind principiile edificării societății informaționale – sarcină globală în noul mileniu*, adoptată la 12 decembrie 2003, a fost exprimată voința comună și angajamentul de a construi o societate informațională deschisă și centrată pe oameni. Aceasta înseamnă că oricine poate crea, accesa, utiliza și partaja informații și cunoștințe care să permită persoanei, comunității și popoarelor să-și valorifice întregul potențial în promovarea dezvoltării durabile și calității vieții. Edificarea societății informaționale, se menționa în documentul de referință, urmează să se producă în spiritul *Cartei Organizației Națiunilor Unite* și *Declarației Universale a Drepturilor Omului* [12, p.228].

Cât privește UNESCO, aceasta, alături de alte agenții specializate, fonduri și programe ale ONU, precum: Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), Programul

Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), Organizația pentru Alimentație și Agricultură (FAO), Banca Mondială, se numără printre principalii referenți internaționali ce susține în mod consecvent comunicarea pentru dezvoltare ca instrument central de programare pentru dezvoltarea durabilă și are o contribuție substanțială la reglementarea acesteia în cadrul sistemului Națiunilor Unite [21, 305].

Fondată la 16 noiembrie 1945, UNESCO a continuat eforturile Institutului pentru Cooperare Intelectuală în reglementarea comunicării la scară mondială. Această entitate specializată a ONU, prin Convenția de constituire (art. 1, p. 2a), și-a asumat angajamentul de a promova „cunoașterea și înțelegerea reciprocă între națiuni prin susținerea organelor de informare în masă”. În acest scop, UNESCO, conform statutului, urma să semneze acorduri internaționale ce asigură „libera circulație a ideilor prin cuvânt și imagine” [21, p. 306]. Conform acestor prevederi, UNESCO, în scurt timp după fondare, a devenit o platformă de dezbateri și de elaborare de documente în materie de comunicare, în general, și de comunicare pentru dezvoltarea durabilă, în particular. De menționat că UNESCO, în politicile de comunicare, a pendulat între libera circulație a informației (anii '40-'50, '90 și în primele decenii ale sec. XXI) și principiul circulației libere și echilibrate a informației (finele anilor '60 - mijlocul anilor '80).

Sesiunea XXI a Conferinței Generale a UNESCO de la Belgrad (1980), examinând starea, vectorii și tendințele de dezvoltare a mass-mediei după destrămarea sistemului colonial și apariția lumii a treia, a adoptat o nouă viziune asupra perspectivelor comunicării, exprimată în doctrina privind Noua Ordine Mondială de Informare și Comunicare (NOMIC). Esența ei a fost expusă în Rezoluția 04/19 a Conferinței Generale UNESCO ca o dezvoltare a ideilor cuprinse în Declarația Mass-Media din 1978. NOMIC, în viziunea UNESCO, are un șir de obiective esențiale ce vizează:

- înlăturarea obstacolelor, interne și externe, pentru un flux liber și o mai largă și mai echilibrată diseminare de informații și idei;
- capacitatea țărilor în curs de dezvoltare de a atinge îmbunătățirea situației lor proprii, în special prin furnizarea de echipamente, formare de personal, prin ameliorarea infrastructurii și prin dezvoltarea mediilor lor de informare și comunicare, potrivit nevoilor și aspirațiilor lor;
- libertatea jurnaliștilor și tuturor profesioniștilor din mass-media și comunicare, libertate inseparabilă de responsabilitate;
- voința sinceră a țărilor dezvoltate de a ajuta țările în curs de dezvoltare să atingă aceste obiective;
- respectul pentru identitatea culturală a fiecărui popor și pentru dreptul fiecărei națiuni de a informa publicul cu privire la lume, interesele, aspirațiile și valorile sale sociale și culturale;
- respectarea dreptului tuturor popoarelor de a participa la schimburile internaționale de informații pe baza egalității, dreptății și avantajului reciproc;
- respectarea dreptului publicului, grupurilor etnice și sociale și al persoanelor fizice de a avea acces la sursele de informare și de a participa activ la procesul de comunicare [12, p.45]. Într-o formulă rezumativă, la baza NOMIC, sunt patru obiective, denumite și obiectivele „4D”:

1. democratizarea comunicării (în anii ‘70 s-a constatat că fluxurile de știri sunt „fluxuri unidirecționale”, din care motiv s-a cerut ca acestea să devină bi (multi)-direcționale, echilibrate și echitabile);

2. decolonizarea comunicării (fluxul informațional unidirecțional a fost tratat ca o reminiscență a trecutului colonial în raport cu țările din lumea a treia, exprimată prin lipsa de respect pentru identitățile lor culturale);

3. demonopolizarea comunicării (monopolul corporațiilor transnaționale în materie de tehnologii ale comunicării a fost perceput ca o amenințare la adresa independenței naționale);

4. dezvoltarea comunicării (astfel a fost constatat rolul vital al mass-mediei în procesul de dezvoltare a țărilor din lumea a treia) [12, p.46].

Începând cu anul 2002, UNESCO a lansat trei strategii pe termen mediu sub genericul comun *Contribuțiile UNESCO la cauza păcii și a dezvoltării umanității în condițiile globalizării prin educație, știință, cultură și comunicare*. Strategiile de referință actualizează, prin conținutul lor, valorile fluxului liber informațional la care UNESCO revine în sec. XXI.

Prima strategie, adoptată pentru anii 2002-2007, cuprinde un șir de obiective strategice ce vizează rolul comunicării și al informației în edificarea societății cunoașterii, cele mai importante fiind contribuția la libera răspândire a ideilor și asigurarea accesului general la informație; aportul la dezvoltarea pluralismului și a diversității culturale și rețelelor informaționale mondiale și asigurarea accesului general la tehnologiile comunicaționale și informaționale.

Cea de-a doua strategie, vizând anii 2008-2013, a fost subordonată dezvoltării societăților incluzive, relevând, în acest sens, contribuțiile particulare ale comunicării și informației. Pentru perioada următoare, cuprinsă între anii 2014-2021, Strategia UNESCO revine la edificarea societății cunoașterii, care, potrivit documentului, urmează să fie „echitabilă, incluzivă, deschisă și participativă”. Mediile de comunicare, antrenate în acest proces, trebuie să fie fondate pe patru principii:

a) libertatea de expresie ce se aplică atât în raport cu mass-media tradiționale, cât și cu cele noi, inclusiv Internetul;

b) accesul la o educație de calitate pentru toți;

c) respectarea diversității culturale și lingvistice;

d) accesul universal la informație și cunoștințe, în particular, în domeniul public [21, p. 317].

Conform prevederilor strategice enumerate, UNESCO își asumă rolul de bază în promovarea libertății de expresie, a presei, a accesului la informație și cunoștințe în scopul edificării societății cunoașterii incluzive. Potrivit UNESCO, libera circulație a informației și a ideilor „fortifică” guvernanta democratică, promovarea drepturilor omului, procesele politice și sociale ce devin incluzive, participative și adaptabile, precum și cultura păcii și a dialogului. [7, p.23].

Acțiunile UNESCO în domeniul comunicării pentru dezvoltare sunt focusate pe acordarea susținerii statelor-membre, în special țărilor în curs de dezvoltare, în materie de consolidare a capacităților de comunicare în calitate de element indispensabil al

strategiilor de dezvoltare. UNESCO își propune să sporească contribuția mass-mediei la procesul de integrare socială și dezvoltare în general, punând accentul pe eradicarea sărăciei și a analfabetismului, pe buna guvernare, pe problemele de gen și pe împuternicirea femeilor și a tinerilor [1, p. 4]. În acest scop a fost creat Programul Internațional pentru Dezvoltarea Comunicării (IPDC), care a avut un impact remarcabil asupra mai multor aspecte ale activităților de comunicare în țările în curs de dezvoltare, precum: promovarea libertății presei, a independenței și a pluralismului mass-mediei, dezvoltarea comunității media, dezvoltarea resurselor umane pentru mass-media, informatizarea agențiilor de știri naționale și regionale etc.

La inițiativa UNESCO a fost lansată noțiunea de centre multimedia comunitare (CMC), care combină beneficiile presei tradiționale comunitare cu noile tehnologii de informare și comunicare. CMC-urile abordează decalajul digital din țările subdezvoltate, încercând să se asigure că informațiile, comunicarea și cunoștințele devin instrumente de bază ale celor săraci în vederea îmbunătățirii propriilor condiții de viață. Printre acțiunile implementate ar fi de menționat: dezvoltarea centrelor multimedia în comunitățile sărace; reglementarea infrastructurii tehnice care să garanteze accesul la noile tehnologii de informare și comunicare; asigurarea unei legături necesare între operațiunile de dezvoltare locală și autoritățile regionale și naționale, acordarea de licențe nediscriminatorii radiodifuzorilor locali etc [21, p. 317].

În altă ordine de idei, trebuie menționat că, pe lângă documentele adoptate de ONU și UNESCO, ce reflectă viziunea generală a acestora asupra câmpului de comunicare pentru dezvoltare durabilă, există și anumite documente care dimensionează viziunea particulară, directă asupra domeniului respectiv. În acest sens, trebuie menționată în primul rând Rezoluția 50/130 [15, p. 1] a Adunării Generale a ONU din 20 decembrie 1995 prin care a fost recunoscut rolul important al comunicării pentru programele de dezvoltare în cadrul sistemului Națiunilor Unite în sporirea transparenței și a coordonării la nivelul întregului sistem. De asemenea, s-a recunoscut necesitatea de a facilita cooperarea interinstituțională prin intermediul comunicării pentru dezvoltare durabilă, în vederea maximizării impactului asupra programelor și proiectelor de dezvoltare [15].

Un an mai târziu, în decembrie 1996 a fost adoptată Rezoluția 51/72, contribuția importantă a căreia se datorează aprobării definiției oficiale a noțiunii de comunicare pentru dezvoltare durabilă. Potrivit art. 6 din Rezoluție, comunicarea pentru dezvoltare se referă la nevoia de a susține comunicarea bidirecțională, care are la bază dialogul și permite comunităților să se exprime, să-și exprime aspirațiile și preocupările și să participe la adoptarea deciziilor care vizează dezvoltarea lor [16, p. 2].

De asemenea, Rezoluția 71/212 din decembrie 2016, care recunoaște faptul că tehnologiile informației și comunicațiilor sunt factori determinanți ai dezvoltării economice și ai investițiilor, cu beneficii majore pentru bunăstarea socială, și că extinderea tot mai mare a tehnologiilor informației și comunicațiilor în societate a avut un impact profund asupra modului în care guvernele furnizează servicii, întreprinderile se referă la consumatori și cetățenii participă la viața publică și privată [17, p. 2]. Rezoluția reiterează și prevede nevoia stringentă de a aborda impedimentele majore cu care se

confruntă țările în curs de dezvoltare în ceea ce privește accesul la noile tehnologii, subliniind necesitatea de a aborda provocările predominante în vederea reducerii decalajului digital și necesitatea de a sublinia calitatea accesului la punctele digitale și la diferențele de cunoștințe, utilizând o abordare multidimensională care include viteza, stabilitatea, accesibilitatea, limba și conținutul local [17]. Accentul trebuie să se pună pe nevoile comunităților și pe beneficiile noilor tehnologii, mai degrabă decât pe cantitatea de tehnologii disponibile. Conținutul local și limbile sunt esențiale pentru a permite celor săraci să aibă acces la beneficiile revoluției informațiilor. Crearea de conținut local necesită construirea de sisteme tradiționale de comunicare existente și de încredere, precum și metode de colectare și partajare a informațiilor.

Un rol aparte din perspectiva valorificării potențialului comunicării în proiectele de dezvoltare și integrării acesteia în programe la nivelul ONU, revine meselor rotunde bi-enale. Concepute ca platforme primare pentru agențiile ONU și alte organizații, mesele rotunde au avut drept scop realizarea unui schimb de idei și strategii privind integrarea comunicării în programele și proiectele de dezvoltare [3, p. 16]. Documentele publicate la finalul reuniunilor organizate din 1989 până în 2014 stabilesc clar ariile prioritare în comunicarea pentru cetățenie activă și dezvoltare durabilă, precum și propuneri privind strategiile de comunicare pentru implementarea sectorială a dezvoltării durabile. A 9-a masă rotundă a ONU privind comunicarea pentru dezvoltare durabilă desfășurată la Roma în 2004, a oferit un cadru general pentru avansarea comunicării în politicile de dezvoltare durabilă. Aceasta reiterează necesitatea consolidării capacităților locale și a elaborării strategiilor de comunicare pentru a răspunde noilor provocări de dezvoltare. În declarația finală, masa rotundă a identificat următoarele provocări-cheie:

- un mediu nou și în continuă schimbare datorită provocării globalizării, privatizării, presiunii ecologice, descentralizării serviciilor, exploziei mass-mediei și apariției unor noi actori sociali;
- expansiunea rapidă a noilor tehnologii informaționale, dar decalajul continuu între cunoștințe și informații, și participarea limitată a celor mai săraci în procesul de dezvoltare;
- identificarea modului în care comunicarea se încadrează în procesele și politicile de dezvoltare la nivel local și național;
- demonstrarea valorii adăugate și a impactului comunicării pentru dezvoltare durabilă și a modului în care aceasta poate fi inclusă în politicile guvernamentale [1].

Fiecare agenție a ONU, în parte, avansează propria definiție a sintagmei comunicare pentru dezvoltare durabilă, utilizând o terminologie specifică domeniului său de acțiune [6, 20]. De exemplu, în concepția Organizației pentru Alimentație și Agricultură (FAO), comunicarea pentru dezvoltare durabilă este definită drept «proces social bazat pe dialog care integrează puterea mass-mediei cu sistemele de comunicații locale pentru a crește implicarea comunităților rurale în inițiativele de dezvoltare» [9, p.11]. Activitățile FAO se concentrează pe dezvoltarea capacităților indivizilor și organizațiilor la nivel local, național și la nivel regional, precum și pe instituționalizarea serviciilor de comunicare în cadrul național al politicilor agricole [5, 10].

Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF) folosește termenul comunicare pentru dezvoltare pentru a se referi la «un proces strategic, planificat sistematic, bazat pe cercetare, pentru a promova schimbări pozitive și măsurabile în comportamentul individului, proces care este parte integrantă din programele și politicile de dezvoltare [2, p. 13].

Ca program de intervenție în sine, comunicarea pentru dezvoltare durabilă este promovată în cadrul sistemului Națiunilor Unite, începând cu sfârșitul anilor '60, și de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Abordarea PNUD privind comunicarea pentru dezvoltare este încadrată în mandatul său de reducere a sărăciei, care reflectă angajamentul acesteia față de Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului și față de alte obiective mai largi privind dezvoltarea, guvernanta și drepturile omului [4, p. 15]. Potrivit viziunii PNUD, una dintre cele mai grave probleme cu care se confruntă majoritatea țărilor subdezvoltate este lipsa incluziunii și a participării persoanelor sărace la procesele naționale de dezvoltare. Incluziunea acestora este limitată, printre alți factori, de lipsa de informații cu privire la aspectele care le afectează viața, oferite în forme care le sunt adecvate, împreună cu lipsa de capacitate și de oportunități de a-și împărtăși opiniile în cadrul unor dezbateri publice [4].

La nivelul Băncii Mondiale, în 1998 a fost creată Divizia de comunicare pentru dezvoltare durabilă în scopul promovării valorii comunicării în domeniul dezvoltării [13]. Potrivit definiției oficiale a Băncii Mondiale, comunicarea pentru dezvoltare durabilă se referă la integrarea comunicării strategice în proiectele de dezvoltare. Programele de comunicare trebuie să răspundă dorințelor, nevoilor și intereselor oamenilor și trebuie să fie orientate spre stimularea schimbării sociale într-o manieră mai eficientă prin cercetarea, analiza, coordonarea, monitorizarea și evaluarea atentă a comunicării [13, p. 15].

Primul Congres Mondial al Comunicării pentru Dezvoltare, organizat în 2006 de Banca Mondială, FAO și Inițiativa de comunicare, a avut un rol aparte în promovarea integrării activității de comunicare la nivelul sistemului Națiunilor Unite [22]. Aproximativ 900 de participanți au venit din întreaga lume pentru a împărtăși idei, prezentări și proiecte și pentru a face recomandări pentru practica viitoare. Ideea de bază a Congresului a fost să demonstreze că practicile de comunicare pentru dezvoltare sunt esențiale pentru a răspunde celor mai presante provocări ale dezvoltării actuale și că ar trebui integrate mai mult în politicile de dezvoltare. În acest scop, organizatorii Congresului și membrii Comitetului Director au convenit asupra unui set de șapte principii, care descriu câmpul de acțiune al comunicării pentru dezvoltare:

1. Comunicarea pentru dezvoltare este, în primul rând, despre oameni și despre procesul necesar pentru a facilita schimbul de cunoștințe și percepții în scopul realizării unor schimbări pozitive în contextul proceselor de dezvoltare.

2. Comunicarea pentru dezvoltare se bazează pe dialogul necesar promovării participării părților interesate (*stakeholders*). O astfel de participare este necesară pentru a înțelege percepțiile, valorile, atitudinile și practicile părților interesate, astfel încât acestea să poată fi incluse în proiectarea și implementarea inițiativelor de dezvoltare.

3. Comunicarea pentru dezvoltare urmează modelul comunicării bidirecționale, pe orizontală și utilizează din ce în ce mai mult formele interactive de comunicare datorate

noilor tehnologii. Chiar și atunci când este utilizat modelul unidirecțional de comunicare (de exemplu, în cazul campaniilor), comunicarea trebuie să faciliteze înțelegerea și să țină seama de percepțiile, prioritățile și cunoștințele cetățenilor.

4. Comunicarea pentru dezvoltare oferă posibilitate de exprimare celor mai afectate categorii de publicuri-țintă pe marginea problemelor stringente de dezvoltare, permițându-le să participe direct la definirea și implementarea soluțiilor și la identificarea direcțiilor de dezvoltare.

5. Comunicarea pentru dezvoltare recunoaște că realitatea este în mare parte construită. În acest sens, pot exista realități diferite (sau percepții diferite ale aceleiași realități) pentru aceeași situație, în funcție de percepțiile și nevoile specifice ale grupurilor țintă. În acest fel, rolul dezvoltării și, prin extensie, rolul comunicării nu este acela de a „impune” realitatea corectă, ci de a promova dialogul pentru a facilita înțelegerea reciprocă. Comunicarea pentru dezvoltare respectă și lucrează cu diferite fundamente sociale, religioase și culturale ale oamenilor, ale comunităților și ale națiunilor implicate în procesele de dezvoltare.

6. Comunicarea este contextuală. Nu există o formulă universală, capabilă să abordeze toate situațiile; prin urmare, ar trebui să se aplice în funcție de contextul cultural, social și economic.

7. Comunicarea pentru dezvoltare utilizează o gamă largă de instrumente, tehnici, mijloace de comunicare și metode pentru a facilita înțelegerea reciprocă și pentru a defini și a elimina diferențele de percepții [22, p. 49].

Definiția oficială avansată de Consensusul de la Roma al Congresului Mondial privind Comunicarea pentru Dezvoltare abordează comunicarea pentru dezvoltare durabilă ca fiind un proces social, bazat pe dialog și pe utilizarea unei game largi de instrumente și metode [22, p. 2].

Astfel, datorită multiplelor eforturi direcționate spre definirea și reglementarea comunicării pentru dezvoltare durabilă în cadrul sistemului Națiunilor Unite, au fost stabilite abordările și metodele comunicării pentru dezvoltare durabilă, care vizează:

- îmbunătățirea oportunităților de dezvoltare care să asigure acces echitabil la cunoștințe și informații tuturor sectoarelor societății și, în special grupurilor vulnerabile și marginalizate;
- gestionarea și coordonarea eficiente a inițiativelor de dezvoltare prin planificarea acestora de jos în sus;
- încurajarea schimbărilor de comportament și a stilurilor de viață care promovează modele de consum durabile, prin sensibilizarea și educarea publicului larg;
- promovarea utilizării durabile a resurselor naturale, luând în considerare multiplele interese și perspective și sprijinind managementul interactiv prin consultări și negocieri;
- creșterea gradului de conștientizare și de mobilizare a comunității legate de aspectele sociale și de mediu;
- asigurarea oportunităților economice și de ocupare a forței de muncă printr-o informare adecvată și în timp util;

▪ soluționarea, prin dialog, a conflictelor multiple între diferitele componente ale unei societăți [14, p. 28].

În concluzie, cadrul normativ referitor la reglementarea comunicării pentru dezvoltare durabilă, generat la nivelul sistemului Națiunilor Unite, a vizat primordial elaborarea înțelegerii comune asupra locului și rolului comunicării pentru dezvoltare, mai cu seamă, în contextul țărilor subdezvoltate, precum și strategiile și politicile atât de ordin instituțional, cât și de natură tehnologică în dezvoltarea acestui domeniu. Drept consecință, comunicarea pentru dezvoltare durabilă, ca teorie și practică, a obținut legitimitate și vizibilitate mondială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Communication and sustainable development. Selected papers from the 9th UN roundtable on communication for development. FAO, 2007 [on-line] <http://www.fao.org/docrep/pdf/010/a1476e/a1476e00.pdf>
2. Communication for development programmes in the United Nations system. Report of the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization on the implementation of General Assembly resolution 50/130. ONU, 2008. [on-line] https://www.unicef.org/spanish/cbsc/files/Communication_for_development_programmesintheUnitedNationsSystem.pdf
3. Communication for Development Roundtable Report. Focus on Sustainable Development. 9th United Nations Communication for Development Roundtable, FAO, Rome, 2005 [on-line] http://www.amarc.org/documents/articles/Report9thUN_Round_Table_on_Communication_for_Development_HR.pdf
4. Communication for Development. A glimpse at UNDP's practice. UNDP, 2009. [on-line] http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/civic_engagement/communication-for-development-a-glimpse-at-undps-practice-.html
5. Communication for rural development. Sourcebook. FAO, Rome, 2014. <http://www.fao.org/3/a-i3492e.pdf>
6. Discussion Paper on the Monitoring and Evaluation of UN-assisted Communication for Development Programmes. Recommendations for Best Practice Methodologies and Indicators. UNDP, World Bank, 2009. <http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/democratic-governance/oslo-governance-center/ogc-fellowship-papers/dp-on-the-monitoring-and-evaluation-of-un-assisted-communication-for-development-programmes/DiscussionpaperonmonitoringandevaluationMEfinal.pdf>
7. Fostering Information and Communication for Development UNESCO's follow-up to the World Summit on the Information Society. UNESCO, 2009 [on-line]. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001849/184921e.pdf>
8. Francesco Mezzalama. Communication for development programmes in the United Nations system. Geneva, 1994. https://www.unjui.org/sites/www.unjui.org/files/jui_document_files/products/en/reports-notes/JIU%20Products/JIU_REP_1994_4_ENGLISH.pdf
9. Gary Coldevin. Participatory communication: a key to rural learning systems. FAO, Rome, 2003. <http://www.fao.org/3/a-y4774e.pdf>
10. Gary Coldevin. Participatory Communication and Adult Learning for Rural Development: Three Decades of FAO Experience. <http://old.unesco.kz/publications/ci/hq/Approaches%20Development%20Communication/CHP11.PDF>
11. Jan Servaes. Approaches to Development Communication. Paris: UNESCO, 2002. [on-line]. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/approaches_todevelopment_communication.pdf
12. Marin, C. Comunicare internațională. Chișinău: CEP USM, 2017.
13. Mefalopulos, P. Development communication sourcebook. Broadening the boundaries of communication. World Bank, 2008, Washington, D.C. [on-line] <http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVCOMMENG/Resources/DevelopmentCommSourcebook.pdf>
14. Nobuya, Inagaki. Communicating the Impact of Communication for Development Recent Trends in Empirical Research. The World Bank, 2007. https://pdfs.semanticscholar.org/4161/5df67b30f3442025e15ade3f71f1ee28d347.pdf?_ga=2.222843352.2130876939.1542806912-1437416205.1542806912
15. Resolution 50/130 adopted by the General Assembly. Communication for development programmes in the United Nations system. [on-line] <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-130.htm>

16. Resolution 51/172 adopted by the General Assembly. Communication for development programmes in the United Nations system. [on-line] <http://www.un.org/documents/ga/res/51/ares51-172.htm>
17. Resolution 71/212 adopted by the General Assembly on 21 December 2016. Information and communications technologies for development
18. [on-line] https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ares71d212_en.pdf
19. Spațiul societății civile și sistemul ONU de protecție a drepturilor omului. Ghid practic pentru societatea civilă. Oficiul Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului, 2016. [on-line] [https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/CivilSociety/CSspaceUNHRSytem Guide Romanian.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/CivilSociety/CSspaceUNHRSytem%20Guide%20Romanian.pdf)
20. Srampickal, J. Development and Participatory Communication. In: A quarterly review of communication research. Volume 25 (2006) No. 2. [on-line] http://cscs.scu.edu/trends/v25/v25_2.pdf
21. Strategy and plan of action on knowledge management and communications. WHO, 2012. <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/166314/CE150-17-e.pdf;jsessionid=880BD576F97607FC33E7332A7BA6188E?sequence=1>
22. UNESCO's Contributions to Cultural Diversity and Communication for Development. In: Servaes, J. Approaches to Development Communication. Paris: UNESCO, 2002 [on-line] https://www.researchgate.net/publication/274193384JanServaesApproachesDevelopment_Communication_UNESCO_Paris_2003

**GARANȚIILE PROCESUALE PRIVIND RESPECTAREA
DREPTURILOR INCULPATULUI ABSENT LA PROCES**

**PROCEDURAL GUARANTEES ON RESPECTING
THE RIGHTS OF THE DEFENDANT ABSENT IN THE TRIAL**

Arina IALANJI, *doctorandă,*
Școala doctorală de științe Juridice a Universității de Stat din Moldova
ialanjiarina@mail.ru

Rezumat

În acest articol vom analiza legislația comparativă privind judecarea cauzei în lipsa inculpatului. Vor fi evidențiate condițiile stabilite de legislația națională pentru adoptarea deciziei instanței judecătorești de judecare a cauzei în lipsa inculpatului, cazurile privind posibilitatea judecării cauzei în absentia, precum și acțiunile care trebuie executate de instanța de judecată în comun cu acuzatorul de stat pentru adoptarea unei decizii privind judecarea cauzei în lipsa persoanei. De asemenea vor fi analizate prin prisma Convenției Europene a Drepturilor Omului și practicii în domeniu drepturile și garanțiile procesuale care urmează a fi respectate în privința inculpatului absent la proces în cazul judecării cauzei în absența acestuia.

Cuvinte-cheie: *judecarea în lipsă, garanții procesuale, proces penal, instanță de judecată, dreptul la apărare, accesul liber la justiție;*

Summary

In this article we analyze comparative law on trial in absentia of defendant. We will emphasize the conditions laid down by national law for the decision of the court to be tried in absentia of person, where the possibility of ruling in absentia and actions to be executed by court case in common with the state prosecutor for a decision on the proceedings in the absence of the person. There will also be analyzed in terms of the European Convention of Human Rights and practice in the field of procedural rights and guarantees to be taken against the absent defendant at trial if the case tried in his absence.

Keywords: *trial in absentia, trial guarantees, penal trial, court, rights of defense, access to justice.*

Judecarea cauzei în lipsa persoanei constituie o excepție de la regula generală, care implică că examinarea cauzei penale la faza judecării cauzei impune participarea obligatorie a inculpatului.

În principiu, inculpatul are dreptul de a fi prezent și de a participa activ la proces [1]. Aceasta presupune că inculpatul are o înțelegere generală despre natura unui proces de judecată și ceea ce este în joc în cazul său, inclusiv importanța oricărei sancțiuni care i se poate impune. Inculpatul trebuie să fie capabil, *inter alia*, să explice versiunea evenimentelor și să indice asupra oricărei afirmații cu care nu este de acord. Acest lucru poate fi realizat de către avocatul său, dacă inculpatul este reprezentat legal și cu care inculpatul va putea discuta acele fapte care ar trebui prezentate în apărarea sa [2], dar prezența unui avocat nu poate compensa absența inculpatului [3].

Cu toate acestea, unei persoane învinuite nu i se cere să coopereze activ cu autoritățile judiciare [4]. Un proces de judecată *in absentia* nu este compatibil în sine cu art. 6 al

CEDO atâta timp cât inculpatul poate obține de la instanța care l-a judecat o nouă constatare a temeiurilor învinuirii, prin care nu a fost stabilit că el/ea a renunțat la dreptul său de a fi prezent și a se apăra [5]. Dacă inculpatul a primit o citație și în mod deliberat nu participă la proces, o nouă procedură de judecată poate fi refuzată [6]. Deși Curtea a subliniat importanța primordială a prezentării inculpatului la procesul său, totuși absența inculpatului nu trebuie pedepsită cu privarea acestuia de dreptul la asistența juridică [7]. Unui avocat care participă la un proces, aparent cu scopul de a apăra inculpatul în absența acestuia, trebuie să i se acorde posibilitatea de a face acest lucru [8]. În cazul recursului sau al procedurilor de casare dreptul de a fi prezent poate fi limitat, dacă procedurile se limitează la chestiuni de drept și nu descriu faptele [9]. Un factor important este dacă prezența inculpatului va adăuga valoare procesului.

Pentru a determina participarea inculpatului la desfășurarea procesului penal, instanța de judecată trebuie să procedeze la chemarea acestora de a compărea în fața acesteia, instituția prin care se asigură prezența acestuia este citarea.

Citația constituie actul procedural prin care are loc înștiințarea subiectului despre prezentarea la activitatea ce se desfășoară în fața instanței.

Se reține că legislația procedural-penală reglementează incidentul procedural privind modalitatea de examinare a cauzei penale în fond în lipsa inculpatului, astfel, art.321 Cod de Procedură Penală al Republicii Moldova stabilește că judecarea cauzei în primă instanță și în instanța de apel are loc cu participarea inculpatului, cu excepția cazurilor prevăzute de prezentul articol [10].

Alineatul doi al normei citate prescrie excepțiile de la prevederile legale menționate supra și indică asupra posibilității examinării cauzei penale în lipsa inculpatului în următoarele circumstanțe:

- 1) când inculpatul se ascunde de la prezentarea în instanță;
- 2) când inculpatul, fiind în stare de arest, refuză să fie adus în instanță pentru judecarea cauzei și refuzul lui este confirmat și de apărătorul lui;
- 3) examinării unor cauze privitor la săvârșirea unor infracțiuni ușoare când inculpatul solicită judecarea cauzei în lipsa sa.

Respectiv se denotă că prevederile legale au un caracter absolut și prescriu expres situația când judecarea cauzei poate avea loc în lipsa inculpatului, însă pe lângă acest minim menționat supra, alin. (6) al normei citate prescrie că instanța decide judecarea cauzei în lipsa inculpatului din motivele prevăzute în alin.(2) pct.1) numai în cazul în care procurorul a prezentat probe verosimile că persoana pusă sub învinuire și în privința căreia cauza a fost trimisă în judecată a renunțat în mod expres la exercitarea dreptului său de a apăra în fața instanței și de a se apăra personal, precum și se sustrage de la urmărirea penală și de la judecată.

Analizând cumulativ prescrierile legale menționate supra, putem conchide că simpla declarație despre sustragerea inculpatului de la prezentarea în instanță nu poate servi drept un temei forte în vederea adoptării unei decizii de judecare a cauzei în lipsa persoanei, or în acest caz urmează a fi prezentate probe verosimile despre eschivarea intenționată a inculpatului de la prezentarea în fața instanței judecătorești.

Mai mult ca atât, pentru realizarea echivocă a prevederilor legale ce țin de constatarea eschivării inculpatului de la prezentare în fața magistratului, legislația procesual-penală admite acțiuni prealabile în acest sens, și anume alin. (5) al normei citate prescrie că instanța, în cazul neprezentării nemotivate a inculpatului la judecarea cauzei, este în drept să dispună aducerea silită a inculpatului și să-i aplice o măsură preventivă sau să o înlocuiască cu o altă măsură care va asigura prezentarea lui în instanță, iar la demersul procurorului să dispună anunțarea inculpatului în căutare. Încheierea privind anunțarea inculpatului în căutare se execută de către organele afacerilor interne.

În concluzie se atestă că judecarea cauzei în lipsa inculpatului constituie o derogare de la regulile și principiile generale ale procesului penal, însă în vederea evitării ingerințelor în drepturile inculpatului, legislația prescrie expres acțiunilor care urmează a fi executate de către organele de drept pînă la adoptarea decizie despre ducerea unui proces penal în lipsa subiectului vizat.

Se relevă că și legislația altor state conține prevederi similare referitoare la condițiile și modalitatea judecării cauzei în lipsa inculpatului, respectiv:

Potrivit art. 247 alin. (1) Cod de Procedură Penală al Federației Ruse din 08 decembrie 2001 nr. 174-Φ3 (redacția din 30.12.2015), se indică că judecarea cauzei are loc cu participarea obligatorie a inculpatului, cu excepția cazurilor stabilite la alin. (4) și (5) al articolului dat [11].

Alineatul (4) stabilește că judecarea cauzei în lipsa persoanei se admite în cazul infracțiunilor ușoare și mai puțin grave la cererea acestuia.

Alineatul (5) al normei citate prescrie că, cu titlu de excepție judecarea cauzei pentru infracțiuni grave și deosebit de grave poate avea loc în lipsa inculpatului care se află peste hotarele Federației Ruse sau se eschivează de la prezentarea în instanță, cu excepția cazului dacă inculpatul nu a fost condamnat pentru aceeași faptă pe teritoriul statului străin. În cazurile date prezența apărătorului este obligatorie.

Alineatul (7) indică că, după excluderea circumstanțelor enumerate în alin. (5) sentința judecătorească emisă în lipsa inculpatului, la cererea ultimului sau apărătorului acestuia poate fi anulată, iar judecarea cauzei are loc în condiții generale.

Astfel, dacă am efectua o analiză comparativă, poate fi constat faptul că legislația rusă admite din start anularea sentinței judecătorești cu rejudecarea cauzei în ordine generală, atare prevederi nu se regăsesc în legislația din Republica Moldova, fiind admis doar recursul în anulare cu remiterea cauzei la rejudecare în instanța de apel, situație ce presupune existența unei sentințe judecătorești pe fond. Mai mult ca atât, nu se exclude remiterea la rejudecare a cauzei de către instanța de apel, situație care nu exclude posibilitatea existenței unei noi rejudecări în fond a cauzei precum și proceduri judiciare pentru o perioadă îndelungată.

Prevederi similare se conțin și în art. 364 Cod de Procedură Penală al României, care indică că judecata cauzei are loc în prezența inculpatului. Aducerea inculpatului aflat în stare de deținere la judecată este obligatorie [12].

Alineatele (2) și (3) indică că judecata poate avea loc în lipsa inculpatului dacă acesta este dispărut, se sustrage de la judecată ori și-a schimbat adresa fără a o aduce la cunoștința organelor judiciare și, în urma verificărilor efectuate, nu i se cunoaște noua

adresă. Judecata poate de asemenea avea loc în lipsa inculpatului, dacă, deși legal citat, acesta lipsește în mod nejustificat de la judecarea cauzei.

Respectiv, efectuând o analiză cumulativă a prevederilor legale menționate supra, se denotă că legislația tuturor statelor admite judecarea cauzei în lipsa persoanei, cu sau fără acordul acesteia, reieșind din gravitatea faptei penale, cu respectarea dreptului la apărare.

Se reține că literatura de specialitate tratează dreptul de a participa la proces ca unul relativ și care poate fi restrâns în următoarele circumstanțe:

- Limitarea dreptului de a participa la proces în cazurile când acuzatul întrerupe procedurile judecătorești în așa măsură încât instanța consideră imposibilă continuarea procesului în prezența acestuia. De asemenea, inculpatul poate fi exclus temporar de la desfășurarea procesului dacă prezența sa încalcă dreptul victimei la viață privată și siguranță personală, în special, în cauzele ce implică acte de violență sexuală, violență în familie sau trafic de ființe umane. Or, asemenea restricții au scopul de a preveni intimidarea și re-traumatizarea victimei prin implicarea acesteia la o confruntare cu acuzatul și reieșind din balansarea drepturilor inculpatului cu cele ale victimei.

- Judecarea cauzei în lipsa inculpatului, dacă acesta renunță de dreptul de a fi judecat, însă în cazul dat renunțarea trebuie să fie neechivocă și să conțină o protecție minimă care să reflecte semnificația ei. (Poitrimol vs. France, 23 noiembrie 1993[13]) Aceasta presupune judecarea în lipsă în condițiile art. 321 Cod de Procedură Penală, menționat supra, însă în cazul dat instanța trebuie să se convingă că procurorul a prezentat suficiente probe că acuzatul a renunțat în mod expres de la exercitarea dreptului său de a apărea în fața instanței și de a se apăra personal, precum și că se sustrage de la judecată.

Mai mult ca atât, CtEDO a constatat că art. 6 al Convenției Europene garantează dreptul persoanei acuzate de a participa efectiv la procesul său penal. Aceasta include nu doar dreptul de a fi prezent, dar și de a asculta și urmări procesul. Or, în cauza Ziliberberg vs Moldova, Curtea a reiterat că instanța națională trebuie să informeze acuzatul în prealabil despre ședințele judecătorești ce urmează să aibă loc pentru ca el să se poată prezenta. În lipsa unei atare citări, instanța nu poate desfășura ședința în absența acuzatului, iar dacă acuzatul nu se prezintă, el are un drept absolut de a fi reprezentat de avocatul său. (Krombach vs France)

Se reține că legislația procesual-penală admite judecarea cauzei în lipsa inculpatului, dar și în așa caz, atât legislația internațională, cât și cea internă obligă organele judiciare să nu admită ingerințe în drepturile inculpatului, în pofida faptului că acesta este absent de la proces, stabilind anumite garanții procesuale în acest sens, care urmează a fi respectate. Potrivit art.6 din Convenția Europeană, aceasta enumeră două feluri de garanții: de ordin procedural și de ordin material. Însă pentru a realiza o protecție eficientă nu este suficientă doar consacarea unor drepturi materiale, însă la fel de necesară este existența unor garanții fundamentale de procedură de natură să întărească mecanismul de apărare a acestor drepturi.

În fapt, judecarea cauzei în lipsă nu contravine prevederilor legale interne precum și tratatelor internaționale, în cazul când este stabilit minimul necesar pentru recurgerea la judecarea cauzei în lipsa persoanei și în cazul când îi este asigurată respectarea drepturilor și obligațiilor pe parcursul procesului penal, în continuare fiind cercetat acest minim necesar și garanțiile pe care le implică acesta.

Printre garanțiile materiale de asigurare a drepturilor inculpatului în cazul examinării pricinii în lipsa acestuia putem enumera:

Dreptul de a compărea în persoană – implică că acuzatul are interesul de a fi prezent la desfășurarea procedurilor, de a-și conduce apărarea, sfătuindu-și la nevoie avocatul [14]. Or însăși CEDO recunoaște oricărei persoane acuzate: ”dreptul de a se apăra ea însăși”, ”să întrebe sau să obțină audierea martorilor”, ”dreptul să fie asistat în mod gratuit de un interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”, drepturi care sunt de neconceput în absența inculpatului [15].

Totuși, acest drept nu este unul absolut, astfel, în căile de atac el poate fi supus anumitor limitări, în funcție de circumstanțele cauzei: dacă nu există riscul agravării pedepsei [16], dacă există suficiente alte garanții oferite inculpatului sau dacă infracțiunile pentru care este judecat sunt minore [17].

În toate cazurile limitările sunt admise numai dacă la judecarea fondului inculpatul a beneficiat de dreptul de a compărea în persoană.

Dreptul de a compărea în persoană este un drept la care se poate renunța în măsura în care renunțarea este fără echivoc și sunt prevăzute anumite garanții.

Este posibilă judecarea în lipsă cu condiția că statul a depus eforturi rezonabile pentru a-l găsi pe inculpat și a-l cita conform procedurii. Prin eforturi rezonabile Curtea înțelege: o notificare personală [18], oficială [19] și într-un termen rezonabil [20] cu privire la desfășurarea procedurilor.

Accesul liber la justiție – este consacrat ca drept cetățenesc fundamental, atât prin art. 6 pct.1 din Convenția Europeană, prin art. 10 Declarația Universală a Drepturilor Omului [21], precum și art. 14 pct. 1 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice[22].

Articolul 6 garantează, dreptul fiecărei persoane de a avea acces la o instanță, acest drept însă poate fi limitat. Astfel, Curtea a arătat că, prin intermediul dispoziției din primul alineat al art. 6, nu se conferă nici un drept victimei unei infracțiuni de a declanșa proceduri penale împotriva autorului acesteia și nici de a cere reprezentanților Ministerului Public începerea urmăririi penale sau trimiterea în judecată. Totodată, această dispoziție nu poate fi interpretată ca îndreptățind persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni să ceară continuarea procedurilor până la pronunțarea unei hotărâri de către o instanță conformă cerințelor art. 6. Singurul lucru pe care îl cere această normă, în materie penală, este ca, ori de câte ori se face o constatare cu privire la existența vinovăției unei persoane, această constatare să fie făcută de o instanță care să asigure garanțiile procesului echitabil.

În orice caz, pentru ca dreptul de acces la o instanță să fie respectat, trebuie ca instanța în fața căreia este adusă cauza să se bucure de *jurisdicție deplină*; ea trebuie să fie competentă să analizeze atât aspectele de fapt, cât și cele de drept ale cauzei.

Din jurisprudența organelor de la Strasbourg rezultă că dreptul de acces la o instanță are două trăsături fundamentale: el trebuie să fie un drept efectiv, fără a fi însă un drept absolut.

Dreptul de acces la o instanță – ca un drept efectiv, presupune instituirea de către stat a unui sistem de asistență juridică gratuită atât în civil, cât și în penal atunci când

aceasta se dovedește indispensabilă pentru asigurarea unui acces efectiv la o instanță, fie datorită complexității procedurii sau a cauzei, fie întrucât există obligativitatea reprezentării de către un avocat în fața instanțelor, sau în cazurile când procesul are loc în lipsa subiectului vizat.

Dreptul de a beneficia de un acces efectiv la o instanță poate implica – mai ales în cazul persoanelor lipsite de libertate sau în cazul celor care nu se prezintă la judecarea cauzei – dreptul de a lua legătura și de a comunica în mod confidențial cu un avocat în vederea pregătirii unei acțiuni în justiție. În măsura în care accesul la avocat este interzis sau restrâns în mod nejustificat, acest lucru poate avea semnificația unui obstacol de fapt în calea accesului la o instanță.

Accesul efectiv la o instanță presupune dreptul de a avea acces la toate probele aflate la dosarul cauzei. Ducând mai departe acest raționament, Curtea a stabilit că, în anumite circumstanțe, inadmisibilitatea unei probe decisive sau imposibilitatea contestării unei probe importante administrate de partea adversă lasă fără conținut dreptul de acces la o instanță, or acest drept urmează a fi asigurat apărătorului care reprezintă interesele inculpatului ce lipsește de la proces.

Calitatea serviciilor avocatului din oficiu poate, la rândul său, să ridice unele semne de întrebare cu privire la accesul la justiție. Este adevărat că statul nu poate fi făcut responsabil pentru toate lipsurile unei apărări făcute de avocatul din oficiu, dar, în virtutea art. 6 din Convenție, statul trebuie să acorde “asistență” prin intermediul unui apărător din oficiu persoanelor care nu dispun de mijloacele necesare angajării unui avocat sau judecarea cauzei are loc în lipsa acestora. Așadar, simpla numire a unui apărător nu duce la îndeplinirea obligației asumate de către stat. Acesta trebuie să-și vegheze la modul în care avocatul numit își duce la îndeplinire sarcinile și, în măsura în care este sesizat sau carențele serviciilor prestate de apărător sunt evidente, statul trebuie să intervină și, fie să numească un altul, fie să-l oblige pe cel deja numit să-și îndeplinească obligațiile, reieșind din considerentul că clientul său nu participă la judecarea cauzei, stare de fapt ce impune o implicare activă a apărătorului în vederea reprezentării intereselor inculpatului pe parcursul procesului penal și adoptarea de către instanța de judecată a unei hotărâri legale la caz.

În art. 6 este consacrată și prezumția de nevinovăție. Curtea a definit această noțiune în cauza *Minelli vs Elveția* (1983); petiționarul s-a plâns de faptul că i-au fost imputate două treimi din cheltuielile ocazionate de instrucția și desfășurarea unui proces penal care s-a suspendat ulterior, deoarece s-a constatat că acțiunea era prescrisă. Minelli a considerat că pedeapsa aplicată lui s-a bazat pe suspiciune și nu pe stabilirea vinovăției sale, fapt ce a dus la încălcarea prezumției de vinovăție. Curtea a fost de acord cu acesta și a declarat:

”Fără ca vinovăția unei persoane să fie stabilită în mod legal și fără ca acea persoană să fi avut prilejul de a exercita dreptul său de apărare, o hotărâre judecătorească referitoare la ea reflectă sentimentul că este vinovată.”

Or, refuzul inculpatului de a se prezenta la judecarea cauzei nu poate fi calificat de către instanța de judecată apriori drept o recunoaștere a vinovăției și eschivare de la executarea unei eventuale hotărâri de condamnare, ori o atare abordare apriori constituie o încălcarea a prezumției de nevinovăție.

Prin hotărârea Samoila și Cionca c. României, CEDO și-a reiterat jurisprudența anterioară, potrivit căreia prezentarea publicului a unor declarații de culpabilitate formulate de către organe oficiale ale statului, înainte de o condamnare definitivă, este contrară prezumției de nevinovăție. În fapt, după începerea anchetei penale împotriva reclamanților, atât șeful poliției, cât și un procuror au declarat public, prin intermediul unor interviuri acordate presei, că cei doi sunt cu siguranță vinovați de săvârșirea unor abateri grave, care constituie obiectul dosarelor penale deschise împotriva lor. Curtea a considerat că, în calitate de oficiali ai statului român, cei doi au lăsat publicului impresia certă a vinovăției reclamanților, ceea ce a adus atingere prezumției lor de nevinovăție.

În cuprinsul art. 6 din Convenție există câteva „principii de echitate” subordonate acestui articol, dar care nu sunt enunțate expres.

Cel mai important dintre acestea este socotit cel al „egalității armelor”, care consacra ideea potrivit căreia fiecare parte din proces trebuie să aibă șanse egale de a-și prezenta cauza și că nimeni nu trebuie să beneficieze de un avantaj substanțial asupra adversarului său. Potrivit aceluiași principiu, părțile trebuie să aibă același acces la consemnări și la celelalte documente ale cauzei, cel puțin atâta vreme cât acestea joacă un rol în formarea opiniei instanței; fiecărei părți trebuie să i se dea posibilitatea să combată argumentele invocate de cealaltă parte, inclusiv și apărătorului care apără interesele inculpatului absent de la proces.

Examinarea cauzei în mod echitabil, public și într-un termen rezonabil – rezultă din art.6 alin.1 al Convenției, ca o cauză să fie examinată în mod echitabil, trebuie înțelesă în sensul de a se asigura respectarea principiilor fundamentale ale oricărui proces și anume principiul contradictorialității și principiul dreptului la apărare, ambele asigurând egalitatea deplină a părților în proces. Or aceste principii nu pot fi restrânse, pe motiv că inculpatul a renunțat în mod echivoc de la dreptul său de a apărea în fața instanței, iar la rândul său acesta nu poate beneficia de ele.

Contradictorialitatea este principiul care îngăduie părților din proces să participe în mod activ și egal la prezentarea, argumentarea și dovedirea drepturilor lor în cursul desfășurării procesului, mai precis să discute și să combată susținerile făcute de fiecare dintre ele și să-și exprime opinia asupra inițiativelor instanței în scopul stabilirii adevărului și al pronunțării unei hotărâri legale și temeinice.

În virtutea contradictorialității, părțile își aduc reciproc la cunoștință pretențiile, apărările și probele de care înțeleg să se folosească în proces, prin cererile scrise adresate instanței, judecata nu se poate face decât după legala lor citare, în cursul procesului toate părțile sunt ascultate în mod egal, inclusiv asupra împrejurărilor de fapt sau de drept puse în discuție de instanță, în vederea aflării adevărului în cauză, încuviințarea probelor se face în ședință publică, după prealabila lor discutare de către părți, iar hotărârile judecătorești sunt comunicate părților, în vederea exercitării căilor legale de atac. În procesul penal *in absentia* contradictorialitatea este pusă în sarcina apărătorului, care urmează să folosească toate pârghiile posibile și să prezinte toate probele existente cu sau fără acordul clientului care ar dovedi nevinovăția clientului său, or în cazul dat apărătorul drept subiect activ care apără interesele inculpatului absent trebuie să aibă un rol activ.

În cauza *Cottin c. Belgiei* din 2 iunie 2005, reclamantul s-a plâns cu privire la echitatea procedurii penale în cadrul unui proces în care era inculpat pentru vătămare corporală, având în vedere că expertiza medicală realizată pentru a stabili întinderea prejudiciului suferit de victimă nu a respectat principiul contradictorialității, el neputând participa la efectuarea expertizei. Curtea a reținut că, deși reclamantul a avut posibilitatea de a formula în fața instanței observații față de concluziile raportului de expertiză, nu este evident că acesta a avut o posibilitate reală de a le comenta în mod eficient. Astfel, ca urmare a faptului că nu a putut lua parte la realizarea expertizei, reclamantul nu a avut posibilitatea de a supune unui contra-interogatoriu, personal sau prin intermediul avocatului sau al unui consilier medical, persoanele interogate de expert, de a formula observații cu privire la piesele examinate de expert sau de a-i solicita acestuia să procedeze la investigații suplimentare. Prin urmare, reclamantul a fost lipsit de posibilitatea de a formula comentarii cu privire la un element de probă esențial, Curtea constatând că art. 6 par. (1) din Convenție a fost încălcat.

Dreptul la un proces echitabil înseamnă și posibilitatea rezonabilă a oricărei părți de a expune cauza sa instanței de judecată, în condiții care să nu o dezavantajeze față de partea adversă, ceea ce se realizează prin asigurarea dreptului său la apărare.

Dreptul la apărare are în dreptul Republicii Moldova și valoare de principiu constituțional, ținând seama că prin art.26 din Constituție se stabilește că dreptul la apărare este garantat, iar prin alin. (3) al aceluiași articol se prevede că în tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu [23].

În sens material, acest drept include toate drepturile și garanțiile procesuale care asigură părților posibilitatea de a-și apăra interesele, iar în sens formal, el include dreptul părților de a-și angaja un avocat, iar în caz de imposibilitate obligația statului este de a-l asigura cu un avocat din oficiu.

Realizarea dreptului la apărare este asigurată și prin modul de organizare și funcționare a instanțelor judecătorești, la baza căruia stau principiile legalității, egalității părților, gratuității, colegialității, publicității, controlului judiciar, imutabilității și rolului activ al instanței.

Legalitatea semnifică înfăptuirea justiției în numele legii de către instanțele judecătorești prevăzute de lege, în limita competențelor ce le-au fost conferite de legiuitor, precum și supunerea judecătorilor numai în fața legii; egalitatea părților semnifică egalitatea acestora în raporturile procesuale cu instanța, dar și în raporturile dintre ele, prin recunoașterea acelorași drepturi procesuale și impunerea acelorași obligații; gratuitatea înseamnă obținerea unei rezolvări judiciare necondiționat de plata vreunei taxe; controlul judiciar înseamnă posibilitatea verificării, de către o instanță superioară în grad, a legalității și temeiniciei hotărârii pronunțate de instanța inferioară; imutabilitatea semnifică imposibilitatea, de principiu, a modificării cadrului litigiului, sub aspectul părților, obiectului și temeiului de drept; rolul activ al instanței reprezintă, nu o ingerință în interesele părților, ci o garanție a respectării drepturilor și realizării intereselor acestora, deoarece are ca unic scop aflarea adevărului în cauză.

Examinarea cauzei să se facă de un tribunal independent, imparțial, stabilit prin lege - independența presupune două laturi, și anume independența instanțelor și independența magistratului.

Independența instanțelor, se are în vedere că sistemul instanțelor prin care se realizează justiția nu face parte și nu este subordonat puterii executive sau legislative.

Imparțialitatea, ca element al unui proces echitabil, reprezintă garanția încrederii justițiabililor în magistrații și instituțiile în care aceștia își desfășoară activitatea, prin care se realizează actul de justiție.

Publicitatea pronunțării hotărârilor judecătorești - acest aspect asigură cunoașterea de către justițiabili a hotărârii judecătorești imediat după deliberarea completului de judecată și acordă posibilitatea părții a cărei cauză a fost soluționată nefavorabil, și să renunțe în instanță la calea de atac.

Orice acuzat dispune de următoarele garanțiilor procedurale în cazul judecării în absentia:

Dreptul de a fi informat, în termenul cel mai scurt într-o limbă înțeleasă și într-un mod amănunțit. Anterior acest drept nu a fost obiectul jurisprudenței de la Strasbourg până în 1989, însă în cauza *Brozicek vs Italia* (1989) Curtea a conchis în sensul existenței unei încălcări a dreptului de a fi informat, când o persoană domiciliată într-o țară fusese învinuită de săvârșirea unei fapte penale într-o altă țară și i s-a adus la cunoștință acest lucru prin documente redactate în limba celei de-a doua țări. În ciuda cererilor de a i se traduce acuzațiile într-una ”din limbile oficiale ale Națiunilor Unite „cea de-a doua țară l-a judecat în lipsă și l-a declarat în cele din urmă vinovat fără a-i răspunde. Respectiv, inculpatul reținut pe teritoriul unui alt stat urmează a fi informat în regim de urgență despre temeiurile reținerii sale și despre faptul că într-un alt stat acesta are statut de inculpat, fiind derulat un proces penal în lipsa acestuia.

Dreptul de a dispune de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării. Această dispoziție este strâns legată de dreptul de a fi în mod amplu informat. În cauza *Chichlian și Ekindjian vs Franța* (1989), de exemplu, reclamantii susțineau că le fuseseră încălcate drepturile garantate, căci, în momentul procesului, judecătorul calificase faptele speței ca două infracțiuni distincte spre deosebire de actul inițial al acuzării care se referea la o acțiune unică. Declarând că reclamantul este vinovat atât de infracțiunea inițială, cât și de cea nouă, în consecință judecătorul a modificat pedeapsa. Reclamantul a cerut să se observe că nu fusese informat cu privire la cealaltă faptă, că nu dispusese nici de timpul, nici de înlesnirile necesare pentru a-și pregăti apărarea și nu se bucurase de prezumția de nevinovăție. Părțile au ajuns la o rezolvare pe cale amiabilă.

În atare condiții, inculpatului care revine în proces urmează să-i fie aduse la cunoștință toate acțiunile procesuale întreprinse la caz și asigurarea posibilității de a-și pregăti apărarea și a prezenta contraprobe.

Dreptul de a se apăra singur sau de a beneficia de asistența unui apărător ales ori de un ajutor judiciar.

Articolul 6 alături dreptul de a se apăra și acordarea unui ajutor judiciar gratuit cerințelor impuse intereselor justiției care corespund în esență respectării principiului egalității de mijloace examinate anterior. În jurisprudența referitoare la această dispoziție, chestiunea de principiu aflată în joc a fost până acum deosebirea dintre protecția de fapt și protecția de drept. În cauzele *Artico vs Italia* (1980) [24] și *Goddi vs Italia* (1984) [25],

tribunalele italiene desemnaseră un avocat pentru a-i reprezenta pe reclamanți. Nici unul dintre avocații desemnați nu l-a reprezentat în fapt pe clientul său și cei doi acuzați au fost recunoscuți vinovați de fapte penale. Curtea a respins argumentul Guvernului conform căruia legislația italiană presupune că avocatul desemnat acționează în numele clientului său cel puțin până în momentul când este în mod oficial înlocuit sau rezultă în orice alt mod că a încetat obligația sa de reprezentare. Curtea a concluzionat în sensul că există o încălcare a art. 6, în ambele cazuri, evidențiind că articolul obliga la acordarea de "asistență" și nu l-a "desemnarea" unui avocat.

Respectiv, în cazul lipsei inculpatului de la procesul penal și adoptarea unei decizii de judecare a cauzei în lipsa acestuia, organelor de drept le revine obligația de a asigura reprezentarea intereselor pe parcursul procesului de către un apărător acordat din conținutul statutului, sau a apărătorului ales de acesta.

Dreptul la confruntarea de martori. Conținutul art. 6 par. 3 lit.d) al Convenției Europene și jurisprudența referitoare la acesta întăresc principiul egalității de mijloace. În acest mod în cauza *Bonisch vs Austria* (1985)[26], Curtea a statuat că o instanță de judecată trebuie să urmeze aceeași schemă pentru a interoga proprii experți, cât și pe cei solicitați la cererea apărării. De altfel, Curtea s-a pronunțat întotdeauna în sensul că art. 6 este încălcat atunci când condamnările se întemeiază pe declarațiile unor martori anonimi pe care apărarea nu fusese în măsură să-i asculte; *Kostovski vs Olanda* (1989) [27] și *Windish vs Austria* (1990), sau a unor martori beneficiind de un statut "privilegiat" prin mijlocul anumitor legi interne.

Dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret. Curtea a acordat o largă interpretare dreptului la asistență gratuită printr-un interpret atunci când cel acuzat nu înțelege limba folosită. În cauza *Luedicke, Belkacem și Koc vs Germania* (1978) [28], Curtea a declarat că această dispoziție se aplică "tuturor actelor de procedură pornite împotriva lui și pe care trebuie să le înțeleagă pentru a beneficia de un proces echitabil". Curtea a precizat că aceasta, enumerând printre elementele ce impun o interpretare sau o traducere pe cheltuiala statului actul de inculpare, motivele arestării și însăși ședința de judecată.

Garantarea accesului liber la justiție este realizată prin acele prevederi constituționale care precizează principiul supremației legii în activitatea de judecată (art. 114); organizarea unui sistem jurisdicțional legal, de drept comun și fără caracter excepțional care permite folosirea căilor de atac (art. 115,116); caracterul public al dezbaterilor (art. 117); dreptul la interpret pentru persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat (art.118); garantarea dreptului la apărare pe tot cursul procesului penal sau civil și a dreptului la asistență juridică, gratuită în cauzele penale (art. 26).

În esența sa, dreptul la un proces echitabil este un drept fundamental al individului, căruia îi corespunde obligația corelativă a statului ce constă în abținerea de la orice mijloace sau forme de îngrijire a exercițiului acestui drept, indiferent de faptul este acesta prezent sau nu la judecarea cauzei. Modalitățile concrete de manifestare ale obligației generale de abstențiune ale statului sunt multiple. Importantă este cunoașterea conținutului noțiunilor incidente și conexe dreptului la un proces echitabil, în vederea respectării drepturilor inculpatului în cazul judecării cauzei în absență.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. CEDO, 12 februarie 1985, Colozza vs Italia, nr. 9024/80, alin. 27-33; CtEDO 16 decembrie 1999, T. vs Marea Britanie, alin. 88-89; și CtEDO 18 octombrie 2006, Hermi vs Italia, nr. 18114/02, alin. 58-67.
2. CtEDO, 14 octombrie 2008, Timergaliyev vs Rusia, nr. 40631/02, alin. 51-56.
3. CtEDO 16 decembrie 1999, T. vs Marea Britanie, alin. 88, și CtEDO 25 noiembrie 1997, Zana vs Turcia, nr. 18954/91, alin. 67-72.
4. CEDO 10 decembrie 1982, Corigliano vs Italia, nr. 8304/78, alin. 42, și CtEDO 15 iulie 1982, Eckle vs Germania, nr. 8130/78, alin. 82.
5. CtEDO 12 februarie 1985, Colozza vs Italia, nr. 9024/80, alin. 27-33, și CtEDO 1 martie 2006 Sejdovic vs Italia, nr. 56581/00, alin. 82-84.
6. CtEDO 14 iunie 2001, Medenica vs Elveția, nr. 20491/92, alin. 59.
7. CtEDO 23 noiembrie 1993, Poitrimol vs Franța, nr. 14032/88, alin. 35.
8. CtEDO 22 septembrie 1994, Lala vs Olanda, nr. 14861/89 alin. 30-34, și CtEDO 21 ianuarie 1999, Van Geyselghem vs Belgia, nr. 26103/95, alin. 33-34.
9. CtEDO 10 februarie 1996, Botten vs Norvegia, nr. 16206/90, alin. 39. Nr. 28856/95, alin. 72.
10. Cod de Procedură penală al Republicii Moldova, Legea nr. 122-XV din 14 martie 2003.
11. Cod de Procedură Penală al Federației Ruse din 18 decembrie 2001, Legea N 174 ФЗ.
12. Codul de Procedură Penală al României, Legea nr. 135/2010 în vigoare de la 01 februarie 2014.
13. Curtea EDO, cauza Poitrimol împotriva Franței, hotărârea din 23 noiembrie 1993.
14. Curtea EDO, cauza Stanford vs Marii Britanii, hotărârea din 23 februarie 1994.
15. Curtea EDO, cauza Colloza și Rubinat c. Italiei, hotărârea nr. 9024/80, alin. 27-33.
16. Curtea EDO, cauza Jan Ake Andersson c. Suediei, hotărârea din 29 octombrie 1991.
17. Curtea EDO, cauza Ekbatani c. Suediei, hotărârea din 26 mai 1988.
18. Curtea EDO, cauza Stamoulakatos c. Greciei, hotărârea din 26 octombrie 1993.
19. Curtea EDO, cauza T. c. Italiei, hotărârea din 12 octombrie 1992.
20. Curtea EDO, cauza Godi c. Italiei, hotărârea din 09 aprilie 1984.
21. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 16 decembrie 1948 prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite.
22. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966.
23. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994.
24. Duculescu Victor. Protecția juridică a drepturilor omului - mijloace interne și internaționale (Ediție nouă revizuită și adăugată). București: Editura Lumina Lex, 2008; total 476 pag.
25. Popa Vasile Val, Liviu Vâtcă. Drepturile Omului. București: Editura C. H. Beck, 2005. 260 pag.
26. Cazurile României la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Selecțiuni 2005-2006. Biroul de informare al Consiliului Europei la București. 280 pag.
27. Voicu Marin. Introducere în dreptul european. București: Editura Universul Juridic, 2007. 240 pag.
28. Berger V. La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, 6e ed. Paris, Dalloz, 1998.

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ
И БЫТИЯ УКРАИНСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
В КООРДИНАТАХ ДОКТРИНЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ДУХОВНОЙ
СФЕРЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ СТРАНЫ**

**CONCEPTUAL FEATURES OF CONSTRUCTION
AND EXISTENCIAL OF THE UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM
IN THE COORDINATES OF THE DOCTRINE OF MODERNIZATION
OF THE SPIRITUAL SPHERES OF PUBLIC LIFE OF THE COUNTRY**

**Елена МАРУСИНА, аспирантка,
Межрегиональная Академия управления персоналом
г. Киев, Украина
emarusina@ukr.net**

Резюме

В статье анализируются бытийные аспекты развития и модернизации общей образовательной системы и, в частности, подсистем высшего образования и наукотворчества в современной Украине. Освещена структура общемирового явления „образование личности человека”. Вскользь коснулись двух (возможно, „чисто украинских”) негативов, – разделения двух органических подсистем – высшего образования и наукотворчества между университетом и Академией наук, а также включения „в ведение” однопрофильного министерства дистрикт-разнокачественных образовательных явлений от детского сада до университета. Пунктирно затронут новый научный концепт – область государственной образовательной политики в качестве и в роли специфического политико-управленческого института.

Ключевые слова: академическая наука, высшая школа, министерство, модернизация научного образования, наукотворчество, образованная личность, область государственной образовательной политики, система образования, теория и прaxeология образования, университетское образование.

Summary

In the article are analyzed the existential aspects of the development and modernization of the general educational system and, in particular, of the subsystems of higher education and of the science-making in modern Ukraine. The structure of the worldwide phenomenon of “the formation of the personality of human being” is highlighted in the article. Two negatives (possibly “purely Ukrainian”) were mentioned here in passing, - the separation of two organic subsystems – of the higher education and of the science-making between the university and the Academy of Sciences, as well as the inclusion „under the authority” of a single-profile ministry, of the district-different-quality educational phenomena from kindergarten to university. A new scientific concept is touched in the work - the area of state educational policy in the quality and in the role of a specific political-administrative institution.

Keywords: academic science, higher school, the ministry, modernization of scientific education, science-making, educated personality, the field of state educational policy, the education system, the theory and praxeology of education, university education.

В жизни человечества, видимо, не найти такой области общественной деятельности, которая бы не была одновременно и слишком архаичной, и достаточно стабильной, и довольно подвижной, как образование. В современную эпоху радикальных трансформаций обществ и всемыслимых человеческих сообществ, их перехода от постиндустриального к информационному состоянию функционирования такой динамичной областью в духовной сфере сейчас является образование, „особенно высшее, без которого прогрессивное развитие человека, большого социума вообще трудно себе представить” [1, с. 124]. Такие процессы в области высшего образования являются не просто сложными, но во многом и противоречивыми. Понимание их сущностных особенностей и составляет актуальность данной проблемы, вызывает реальную потребность в их более глубоком осмыслении.

Довольно сложно однозначно определить степень научного осмысления проблем трансформаций современного высшего образования. Одно, безусловно, бросается в глаза: общенаучной значимостью этой проблемы в современной Украине занимается весомая группа разнопрофильных ученых, преимущественно, старшего возраста. Их вовсе не условно объединяет интерес к концептуальности самой системы развития высшего образования, условий его интеграции в европейское и мировое образовательные пространства, инновационный характер его модернизации и т. д. Все это – предметная область глубокого исследования учеными многих стран мира.

Достаточно весом вклад в данную теоретическую эпистему и украинских ученых. Не место и не время для детального выявления массива того креатива. Ограничимся лишь констатацией того, что эти материи – предмет рассмотрения, в первую очередь, таких философов, политологов, историков, социологов, педагогов, культурологов, как В. Астахова, В. Бебик, И. Бех, В. Быков, В. Белецкий, Н. Головатый, Д. Дзвинчук, А. Джурицкий, Н. Згуровский, И. Цветок, К. Корсак, В. Кремень, В. Куширец, В. Луговой, Н. Лукашевич, А. Навроцкий, Н. Ничкало, В. Савельев, А. Сохнич, Н. Чернуха, В. Шинкарук и др.

Однако, среди большого круга специальной научной литературы, в которой рассматриваются проблемы модернизации системы современного высшего образования, все еще мало целостных научных трудов обобщающего характера.

Сущностное содержание данной проблемы в нашей интерпретации выглядит следующим образом. Для полного и глубокого осознания основных характеристик и особенностей образования в целом, следует оттолкнуться от исходной структуры современного образования. В начале XXI века, считает Т.М. Спивак, она существует в трех формах: 1) **формальное образование** (школа, учебное заведение, университет); 2) **неформальное образование** (домашнее образование, обучение на рабочем месте); 3) **информационное образование** (навыки которых приобретают в социуме) [2, с. 190]. Менее исследованной на сегодня остается последняя – информационное образование, да и механизмы его получения достаточно сложны в педагогическом, психологическом, коммуникационном и других аспектах.

В разнообразии нюансов проблемы высшего образования в первую очередь самовыделяются историко-философский аспект образования (В. Кремень), глобалистические и национальные аспекты образования (В. Андрущенко, В. Савельев), социологические проблемы (Н. Лукашевич), идейно-воспитательные тенденции в современном образовании (В. Корсак), менеджмент и инновации в общей системе образования (Н. Чернуха, В. Луговой) и др. Четко осязаемую и „свежую струю” научной мысли и бережливого обобщения отечественного и мирового политико-образовательного опыта тут вносят украинские социологи образования В.П. Андрущенко [3], В.И. Байденко [1], И.С. Бахов [4] и др.

Вернемся на короткое время в некую глобально-концептуальную ретроспекцию. Емко и точно задачи высшего образования в XXI веке были определены в ряде основополагающих документов Болонского процесса. Так, в „Великой Хартии университетов” (Болонья, Италия, 18 сентября 1988 года) отмечалось: „Университеты должны обеспечить будущим поколениям такие образование и воспитание, которые способствовали бы им настоящей гармонии с окружающей социальной и природной средой...”. К названной Хартии концептуально примыкает известная „Сорбонская декларация” (2002 г.).

В рациональном соответствии с духом названных документов в современной Украине (1) предприняты некоторые действия по динамизации интеграционных процессов в сугубо университетском образовании; (2) интенсивней стали внедрять в практику „инновационные процессы в образовании”; (3) „новое дыхание” обрела издавна известная кредитно-модульная система обучения; (4) уверенней прежнего демократизируется внутриуниверситетская жизнь; (5) „практично осязаемой” становится автономия вузов; (6) предприняты шаги по более широкому внедрению в систему образования элементов децентрализации и самоуправления.

Среди динамичных факторов, которые радикально меняют систему образования, особенно высшего, в последние 8-10 лет рельефно выделяются явления (1) перехода страны к апробированным в мире „канонам” рыночной экономики (когда не политическое государство, а экономика предъявляет университетам „кадровые заявки”), а также (2) „втягивание” системы образования (особенно высшего) в турбулентную динамику интеллектуально-технологических процессов.

Наша экспликация к приведенным экстремам сводится к короткому выводу: в первом случае возникает необходимость радикального пересмотра перечня и специфики образовательных специальностей, возникающих в процессе перехода от планово-распределительной к рыночной экономике. Глобализационные же процессы, с одной стороны, требуют интеграции национальной образовательной системы в континентальную и мировую, а с другой – оптимизации именно национальной образовательной системы с тем, чтобы она обеспечивала и мобильность будущего специалиста, и его автономность соответственно. Некоторые специалисты в образовании вообще убеждены в том, что Украине следует уверенней прежнего переходить на европейские образовательные стандарты, „делая это комплексно, в тесном взаимодействии между государством, вузами, бизнесом и обществом, сохраняя черты, традиции и национальную специфику” [5, с. 42].

Модернизацию высшего образования сегодня, в первую очередь, связывают с необходимостью обеспечения ее более высокого качества. Часто речь идет вообще о „новом качестве образования”, которое должно соответствовать требованиям современного общечеловеческого, цивилизационного развития. Под „качеством высшего образования” А. Алиев, например, понимает „соответствие целей и результатов высшего образования современным социальным требованиям, связанным с переходом к демократическому, открытому обществу с рыночной экономикой” [6, с. 126]. С подобной точкой зрения мы согласны.

С привлечением некоторого количества историографического материала в нашей интерпретации представим зарубежным коллегам отдельные эпистемы по основным наукообразовательным концептам.

(1) **Феномен „качество образования”** объясняют так: во-первых, это – условие воспроизводства культурного и материального уровня жизни общества, знаний и опыта социального управления жизнедеятельностью, которой располагает общество, а также условие воспроизводства самого качества образования в обществе; во-вторых, это – качество обучения, то есть уровень усвоения знаний по отдельным учебным предметам и дисциплинам; в-третьих, это – качественное развитие личности обучаемого, его способности обучаться в координатах данной системы образования; наконец, в-четвертых, это – качественные способности обучаемого стать специалистом и профессионалом искомого высокого качества [7].

(2) **Понятие „непрерывное образование”** в значительной степени ассоциируется с понятием „образование в течение всей жизни”. А потому под ним, как правило, понимают (А. Владиславлев, А. Никулина и др.) систематическую деятельность по получению и совершенствованию знаний, умений и навыков как в любых видах общих и специальных учебных заведениях, так и путем самообразования [8, с. 145].

Образование в целом и непосредственно высшее образование сегодня в огромной степени призваны обеспечить действительно устойчивое общественное развитие стран, народов, государств. При этом, как отмечает Н. Головатый, „образование следует рассматривать как личностно-ориентированную и связанную с основными общечеловеческими ценностями и с личным потенциалом отдельно взятого человека” [9, с. 8].

Немалую особенность современного образования составляет ее (3) **поликультурность**. Теоретические основы поликультурности образования закладывались еще в трудах Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Гринченко, М. Драгоманова, И. Огиенко, С. Русовой, В. Сухомлинского, Я. Чепиги и многих других выдающихся украинских мыслителей, педагогов, общественных деятелей. Проблемой поликультурности образования в Украине сегодня предметно занимаются И. Бех, Н. Васильева, Т. Власенко, В. Доманский, М. Иванчук, В. Ильченко, И. Свистунов, Н. Чернуха и др.

И. Бахов рассматривает образование вообще как консолидирующий, интегративный фактор функционирования мультикультурных и, что особенно важно подчеркнуть, – полиэтнических обществ. Ему принадлежит заслуга в деле выде-

ления и характеристики наиболее общих концептуальных подходов к пониманию сущности поликультурного образования. По его мнению, это акультурационный подход (ориентация на культуру переселенцев) акультурационный подход (объединение культурного многообразия народов, населяющих данную „новую страну”), концепция культурных различий (терпимость к чужому образу жизни и поведения) и т. д.

(4) **Комплексное развитие образования**, особенно высшего, требует тщательного учета основных его функций. Как правило, в Украине (В. Андрущенко, О. Антонюк, В. Рожко, В. Савельев и др.) выделяют три (основные) социумообразовательские функции – человекотворческую, технологическую, гуманистическую. Доминирующей, объемной и фактически решающей была и остается здесь человекотворческая функция. Хотя, в эпоху мощного развития информационных технологий, технологическая функция сейчас вышла чуть ли не на один уровень с человекотворческой. Сложнее обстоит вопрос, касающийся гуманистической функции, поскольку философский, социальный смысл современного образования стал сопрягаться с дискурсом государственной образовательной политики, образовательного управления и коммерциализации образования, главным образом, высшего [3, с. 12].

Принимая во внимание, что (5) **вектор модернизации образования** в Украине сегодня во многом ориентирован на страны Европы, специфика которого давно инкадрирована в концепт Болонского процесса, следует хотя бы кратко охарактеризовать модель модернизации образования в Украине. Она выглядит следующим образом. Указом Президента Украины от 17 апреля 2002 г. была утверждена **Национальная доктрина развития образования в Украине**. „Актуальной задачей, – говорится в общих положениях Доктрины, – является обеспечение доступности получения качественного образования в течение всей жизни для всех граждан и дальнейшее утверждение ее творческого характера”. В Доктрине также отмечалось, что „в Украине должны обеспечиваться ускоренный, опережающий инновационное развитие образования, создаваться условия для развития, саморазвития и самореализации личности в течение всей ее жизни”.

Принципиального характера по сути развития образования в Украине, согласно доктрине, должны были приобрести такие концептуальные позиции, как-то:

а) доступность получения качественного образования. Учитывая разницу между возможностями молодежи учиться в селе и городе, неравномерность размещения учебных заведений, – такая потребность возникает как весьма актуальная;

б) ускоренное, опережающее инновационное развитие образования. Речь идет о том, чтобы образование обеспечивала подготовку специалистов для тех специальностей и рода работ, которые только со временем, завтра будут востребованы общественным производством;

в) самоутверждение, самореализация личности в течение всей ее жизни.

Осмысливая выше изложенное, приходим к заключению: реализация позиций названной Доктрины и всемыслимых новаций разнопрофильных ученых возможна лишь на проективных основаниях научно обоснованной **области госу-**

дарственной политики (ОГП) в качестве и в роли специфического политико-кратологического института. Первые идейные основы *ОГП* заложены И.М. Варзарем в 1994 году [10, с. 265], а в аппликации же ко всей области государственной образовательной системы – в 2016 году [11, с. 56–67]; первые научно-праксеологические апробации *ОГП* в параметрах системы высшего образования и университетского наукотворчества новейшего времени предприняты В.П. Андрущенко, Р.М. Вернидубом, В.Л. Савельевым и др. в 2010 и 2016 годах [3; 11, с. 3-12]. Более полное раскрытие потенциала концепта *ОГП* – предмет отдельного авторского исследования.

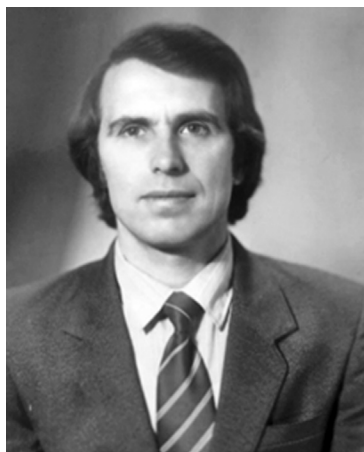
Однако, и этот – пока еще чуть ли не „чисто теоретический прорыв” – еще не обеспечит радикального реформатирования управления системой высшего образования в Украине – „тут и сейчас”. Этому всему существенным тормозом оказалась прежняя, советская модель высшего образования, которая базировалась на теснейшем сочетании образования и науки при одновременном включении науки в систему Национальной Академии наук Украины. Но не только... Незряшным оказался и (может быть, „чисто украинский”) феномен – включение „в ведение” одного будто бы „однопрофильного” министерства всего и вся в духовной сфере жизни бесконечно кризисного общества, – от дошкольного до высшего образования, от часто меняющейся детской азбуки до университетской космологии... Остается „ждать перемен” от очередных политических выборов, которые, может быть, приведут к власти более мудрых и просвещенных политико-государственных кратологов.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Байденко В.И. Мировые и европейские тенденции развития высшего образования. Москва: Просвещение, 2004. 232 с.
2. Співак Т.М. Основні напрями розвитку сучасної освіти. В: Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку [зб. наук. пр.]. Вип. 5. Київ: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2010, с. 189-194.
3. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. Освітня політика (огляд порядку денного). Київ: „МП Леся”, 2010. 368 с.
4. Бахов І.С. Інтеграційні процеси у сучасному полікультурному освітньому просторі. В: Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку [зб. наук. пр.]. Вип. 4. Київ: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2010, с. 46-51.
5. Куртакова А.О., Дорошев А.О. Напрями модернізації вищої освіти в Україні. В: Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку [зб. наук. пр.]. Вип. 5. Київ: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2010, с. 40-43.
6. Алієв А. Менеджмент в освіті: проблеми та перспективи. В: Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку [зб. наук. пр.]. Вип. 3. Київ: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2010, с. 124-128.
7. Освітній менеджмент / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. Київ: Шкільний світ, 2003. 400 с.
8. Владиславлев А. Непрерывное образование. Проблемы и перспективы. Москва: Основы, 1978. 178 с.
9. Головатий М.Ф. Цивілізаційні та національні вектори освітнього простору України у сучасну добу. В: Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку [зб. наук. пр.]. Вип. 4. Київ: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2010, с. 5-10.
10. Варзар І. Область державної політики. В: Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори). Енциклопедичний словник-довідник / За заг. ред. Хоми Н.М. Львів: „Новий Світ–2000”, 2015, с. 265.
11. Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти / Ред. рада: В.П. Андрущенко (голова) та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 270 с.

DOCTORUL DUMITRU C. GRAMA

LA 75 DE ANI

Conferențiarul universitar, doctorul în drept Dumitru C. Grama s-a născut la 26 octombrie 1943 în comuna Râșcova, județul Orhei, Regatul România, în familia gospodarilor Ana și Constantin Grama.

Studiile primare la face la școala din localitatea natală, iar cele medii în comuna vecină, Peresecina, pe care a terminat-o în anul 1961. După absolvire, ca toți tinerii din acea perioadă, doi ani a fost incorporat la serviciul militar obligatoriu în armata sovietică. Ulterior, câțiva ani lucrează în calitate de mecanizator departe de Moldova, în Kazahstan și Siberia.

Dornic de cunoștințe, în anul 1967 a fost admis la studii la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova, iar la terminare, în anul 1972, a fost angajat la Academia de Științe a Moldovei în cadrul Secției de Filosofie, Sociologie și Drept. Contractul cu AȘM a venit în urma consemnării de către autoritățile mediului academic a abilităților de cercetare, dar și participarea activă a studentului Dumitru Grama la conferințele Asociației Științifice Studențești (AȘS).

Din acel an și până în prezent, adică de 46 de ani, a rămas fidel cercetării academice. La începutul carierei științifice a trebuit să accepte pentru cercetare unele teme ideologizate, scriind chiar și lucrări. Însă, odată cu acumularea experienței cercetării științifice, a reușit să-și impună propriul punct de vedere. Și-a ales un vast domeniu de cercetare, precum: evoluția statutului juridic al Principatului Moldova în Epoca Medievală; statutul juridic al Basarabiei în anii 1812-1917; probleme de sociolingvistică; aspectele teoriei și practicii constituirii formațiunilor autonome în URSS; problemele evoluției suveranității de stat și ale relațiilor interetnice în Republica Moldova; aspectele constituirii și evoluției doctrinei statului de drept în Moldova.

La Academia de Științe parcurge toate treptele unui cadru științific: laborant superior (1972-1974), cercetător științific inferior (1974-1986), din 1986 a fost cercetător științific superior, ca să ajungă, în anul 2002, cercetător științific coordonator. În anul 2001 i s-a acordat titlul științific de conferențiar cercetător (cercetător științific superior.)

În acest răstimp a ținut cursuri la Facultatea de Drept a Universității Real Umanistice din Cahul (1998-2004), Academia Internațională de Drept Economic din Chișinău (1998-2003), Universitatea de Studii Moderne Aplicative FORM din Chișinău (2003-2005). Actualmente este profesor la Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

Profesorul Dumitru C. Grama participă frecvent la conferințe, colocvii sau simpozioane cu profil juridic, istoric, cultural organizate în Republica Moldova și peste hotarele ei, printre care, cea de la Kiev (1974), Tașkent (1975), urmate de cele de la Kazan, Novosibirsk, Lvov, Leningrad, Iași, București (în mai multe rânduri), Chișinău, Bălți, Tecuci, Cahul ș. a., fiind o personalitate cunoscută și apreciată și pe plan internațional.

Este membru al Consiliului științific specializat pentru conferirea gradului științific de doctor în drept la specialitatea 551.01 "Teoria generală a dreptului" și membru al Seminarului științific de profil la aceeași specialitate. Un timp a fost secretarul seminarului. Mai mulți ani a fost membru al Comisiei de Experți a Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare a Republicii Moldova, expertizele dumnealui asupra tezelor examinate fiind obiective.

Este autor a circa 150 de articole științifice, inclusiv monografiile: *Statutul constituțional al persoanei (coautor E. G. Martâncik, 1981)*; *Conceptiile social-politice și juridice ale lui Andronache Donici (1983)*; *Politiko-pravovye vozzrenia Constantina Negruzzi /Conceptiile politico-juridice ale lui Constantin Negruzzi (1986)*, *Tendențele evoluției doctrinelor juridice în Moldova 1774-1859 (București, 2000)*; *Страницы истории государства и права Молдовы (2005, în colaborare cu Claudia Slutu-Grama)*; *Aspecte ale evoluției statului și dreptului în Roma Antică (2005)*, dar și a mai multor suporturi de curs ale *Istoriei statului și dreptului Țărilor Române* (ultima ediție a apărut în 2018). Pe parcurs a mai scris diverse studii despre renumiți cărturari români, precum Dimitrie Cantemir, Petru Manega, Costache Conachi ș. a.

În lucrările sale prof. Dumitru Grama a elucidat aspecte noi ale subiectelor investigate, le-a tratat obiectiv, de pe poziții științifice și ale adevărului istoric. Nu s-a sfiit să polemizeze cu cercetătorii care ignoră aceste valori.

A publicat articole în reviste de specialitate atât din Republica Moldova („Cugetul”, „Destin Românesc”, „Nistru”, „Tribuna”, „Orizontul” etc.), cât și peste hotare.

Profesorul Dumitru Grama este și un bun publicist. Pentru a face cunoscut cercetările sale mai multor persoane, a publicat articole de popularizare a științei și istoriei în ziarele „Viața Satului”, „Tinerimea Moldovei”, „Tribuna”, „Învățăământul Public” „Moldova Suverană”. Participă activ la emisiuni televizate și radio.

Mai multe studii și articole le semnează împreună cu Claudia Slutu-Grama, doctor în filologie, istoric literar, poetă, care este și consoarta dumnealui. Având abilitatea de coordonare a tezelor de doctorat, a pregătit 4 doctori în drept la diferite specialități.

Pe parcursul carierei științifice i s-a acordat mai multe premii, distincții, mențiuni: Medalia „Universitatea de Stat din Moldova”, 2013; „Medalia ULIM”, 2013; Medalia „Dimitrie Cantemir”, Academia de Științe a Moldovei, 2016; Medalia „Meritul Civic”, prin Decretul Președintelui Nicolae Timofti, 2016; „Ordinul ULIM” 2018, cu împlinirea vârstei de 75 de ani; Diplomă de Onoare a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova cu prilejul zilei Științei, 2018.

La ceas aniversar, susținem cu tărie că domnul prof. Dumitru Grama și-a lăsat amprenta personalității sale asupra mai multor generații de juriști, impunându-se totodată ca o autoritate în aria științelor teoriei și istoriei statului și dreptului.

Mihai TAȘCĂ, doctor în drept,
Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

DOCTORUL HABILITAT CONSTANTIN MANOLACHE

LA 65 DE ANI

Cu prilejul frumoasei aniversări de 65 ani, adresăm dlui Constantin Manolache, doctor habilitat, conferențiar universitar, sincere felicitări, urări de sănătate, prosperitate, noi realizări și viață lungă împreună cu cei dragi.

Afirmarea Domniei Sale ca veritabil editorialist și enciclopedist a fost precedată de mai multe încercări în alegerea unei profesii: studiile făcute la Facultatea de Biologie și Pedologie a Universității de Stat din Moldova, inițierea unei cariere de specialitate în cadrul Institutului de Protecție Biologică a Plantelor. Dar adevărata vocație și pasiune pentru cercetare și știința fundamentală a doctorului Constantin Manolache urma să apară după ce pășise pe calea de redactor, urmată de redactor superior, de șef de redacție și de redactor-șef adjunct la Editura „Lumina”.

Doctorul habilitat în științe politice Constantin Manolache se află la baza nu numai a construcției militare în Republica Moldova, dar și a cercetărilor științifice autohtone în domeniul securității și apărării naționale. În cadrul Ministerului Apărării, în plin proces de formare și dezvoltare în ultimul deceniu al sec. XX și începutul sec. XXI, colonelul Constantin Manolache a contribuit substanțial la elaborarea documentelor de politici și a instrucțiunilor care au asigurat reglementarea și desfășurarea activității instituționale și de personal în domeniu. Activitatea de cercetare științifică, cu predilecție în probleme ale asigurării securității ecologice și ale edificării organismului militar în Republica Moldova, s-au soldat cu constituirea unei direcții științifice noi în cadrul științelor politice autohtone – politica construcției militare în Republica Moldova.

Conferențiarul universitar Constantin Manolache este un manager foarte bun în domeniul științifico-didactic, contribuind determinant la inițierea studiilor de masterat și de doctorat în cadrul Academiei Militare a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. Participă nemijlocit la pregătirea cadrelor de înaltă calificare în domeniul științelor politice și studiilor de securitate, fiind conducător al tezelor de doctorat. În contextul preocupărilor de dezvoltare a investigațiilor științifice de profil se include și aportul substanțial la formarea și activitatea Centrului de Cercetări Strategice de Securitate și Apărare din cadrul Academiei

---

Militare a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, care a devenit o importantă entitate de cercetare științifică. Nu în ultimul rând, merită înaltă apreciere activitatea sa de elaborare și publicare a unor cărți de factură enciclopedică, aportul doctorului habilitat Constantin Manolache fiind primordial în opera de constituire și dezvoltare a studiilor enciclopedice.

În anul 2008, Constantin Manolache este avansat la funcția de Director al Institutului de Studii Enciclopedice din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, actualmente Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, funcție onorată prin muncă asiduă și eforturi substanțiale întru afirmarea instituției pe plan național și european. Grație contribuției Domniei Sale și echipei pe care o conduce, cercetarea enciclopedică națională a cunoscut o nouă recrudescență, înregistrând noi performanțe notabile, lucrările lansate în circuitul științific bucurându-se de înalte aprecieri. Autor al mai multor publicații științifice privind problemele politico-militare ale securității ecologice, apărării și securității naționale, dar și edificator al unei noi direcții de cercetare științifică – politica de construcție militară în Republica Moldova, confirmată prin susținerea publică și acordarea titlului științific de doctor habilitat, pun în evidență o prestație profesională de excepție a Domniei Sale la dezvoltarea cercetării științifice și sporirea relevanței acesteia pe plan național și internațional.

Fie ca Bunul Dumnezeu să vă dea mulți ani de viață și să vă aibă mereu în pază!

**Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,**

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

VITALIE OJOVANU LA 60 DE ANI

A expune chipul unui om este o adevărată provocare. Deseori i se poate diminua cine este și ce a devenit. Dar poate deveni o realitate atunci când se încearcă a zugrăvi puțința lui de a trăi în sine reflectată în dialogul cu ceilalți. Prin acest punct de reflecție, ne asumăm delicata sarcină de a schița câteva gânduri ce ar cuprinde valoarea omului, afirmată în ceea ce este Vitalie Ojovanu, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Șef de Catedră Filosofie și Bioetică la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”, care a atins frumoasa vârstă de 60 de ani.

Istoria începe cu data de 12 noiembrie 1958. Vitalie Ojovanu s-a născut în Pivniceni, Dondușeni. O localitate pitorească care te cheamă să depășești limitele terestrului și să treci în albiile cugetării înalte. A văzut lumina zilei în familia lui Ion și Ludmila Ojovanu, oameni cu caractere morale conform tiparelor sufletești ale ființei umane. Modul cum își povestește părinții și grija de care a dat dovadă față de ei relevă dragostea, acuratețea și subtilitatea devenirii sale în sânul familiei și la școala pe care a urmat-o.

Activitatea lui Vitalie Ojovanu este plină de rezultate, care îi valorifică personalitatea. Profunda creație axiologică determină să constatăm ceea ce el singur accentuează undeva: „Persoana devine act, fructificând valoarea actului și ajungând în final ea însăși a fi...”. Conținutul expresiei înaintea cerința de a reda concis realizările sale, care îl descriu pe parcursul anilor om al cuvântului, al bunăcuviinței și iubitor de neam.

Vitalie Ojovanu a absolvit Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1977-1982). Imediat după absolvire și până în prezent activează la USMF “Nicolae Testemițanu”, Catedra Filosofie și Bioetică. Concomitent cu activitatea la USMF „Nicolae Testemițanu” urmează doctoratul la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe din Moldova, avându-l conducător științific pe academicianul Alexandru N. Roșca. Devine doctor în filosofie în anul 1994, lector universitar (1988), conferențiar universitar (2003), Expert al UNESCO în Etica științei și Bioetică (din 2005), Membru al Comitetului Național de Etică

---

pentru Studiul Clinic al Medicamentelor și Metodelor noi de tratament (din 2009), Șef Catedră Filosofie și Bioetică (din 2008 până în prezent), doctor habilitat în filosofie (2013).

Doctorul habilitat Vitalie Ojovanu este director la mai multe proiecte de cercetare: „Omul în spațiul bolii: metode umanistice de cercetare în medicină” dintre Universitatea de Stat de Medicina din Saratov, Federația Rusă, și USMF „N. Testemițanu”, Chișinău (2009); „Promovarea și implementarea practică a Bioeticii medicale în Republica Moldova”, dintre AȘM și USMF „N. Testemițanu” (2014-2018); „Building Bioethics Capacities in Education and Doctoral Training: A Collaborative Network among Moldova, Romania and Switzerland”. Parteneri: Institutul de Etică Biomedicală a Universității din Basel (IBMB), Catedra de Filosofie și Bioetică a USMF „N. Testemițanu”, Centrul de Cercetare în Etica Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București (2015-2017). Totodată este și participant executor activ al altor proiecte de cercetare: „Popularizarea cunoștințelor din domeniul bioeticii în Republica Moldova” (2004-2006); „Fundamente bioetice ale cercetărilor medico- biologice și genetice” dintre Universitatea de Stat Internațională Ecologică “A.D.Saharov” din Minsk, Bielorusia, și USMF “N. Testemițanu”, din Chișinău, Moldova (2010-2011); „Problemele susținerii și protecției sănătății publice în contextul bioeticii sociale și implementării tehnologiilor inovaționale biomedicale” dintre Universitatea de Stat Internațională Ecologică “A.D.Saharov” din Minsk și USMF “N. Testemițanu” din Chișinău (2015-2016) etc.

Datorită spiritului său creator și dinamic participă activ la numeroase forumuri științifice naționale și internaționale. Realizează cu succes diverse dialoguri de colaborare cu specialiști din Galați, Iași, București, Kiev, Minsk, Riga, Moscova, Sankt-Petersburg, Pittsburg (SUA) ș.a. Membru al Asociației Filosofilor din Republica Moldova, al Asociației de Bioetică din Republica Moldova, vicepreședinte al Societății culturale ”Mitropolitul Varlaam”. Membru fondator și vicedirector al Centrului Național de Bioetică. Participant activ al mișcării sindicaliste, vicepreședinte al Comitetului Sindical al salariaților USMF „Nicolae Testemițanu”.

Cercetările sale, materializate în lucrări științifice valoroase (circa 120 de publicații, inclusiv și peste hotare), abordează subiecte ce țin de axiologie medicală, bioetică, morală, teologie, teorie și filosofie a medicinei, filosofie socială, antropologie medicală ș.a. A continuat original elaborarea și fundamentarea unui nou domeniu al filosofiei și științei contemporane – axiologia medicală, ce a constituit subiectul tezei de doctor habilitat la specialitatea Filosofia și Metodologia Științei, avându-l drept consultant științific pe profesorul universitar Teodor N. Țirdea.

Originalitatea și profunzimea creației filosofice a doctorului habilitat Vitalie Ojovanu reprezintă o valorificare a omului în act. Dăruirea totală la făurirea noii generații redă aptitudinea de gânditor, pedagog și bun orator. Implicarea profesorului universitar Vitalie Ojovanu la fundamentarea teoretică și practică a axiologiei medicale face să constatăm caracterul puternic de a constitui unitatea dintre vechi și nou cu cugetul profund în viitor. Specificul său de a fi în sine, manifestat în relațiile cu ceilalți, a fost și sunt apreciate la justa valoare de familie, prieteni, colegi și societate.

**Teodor N. ȚÎRDEA, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”,**

**Ion BANAR lector universitar,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”**

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locul editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left - 3 cm, right - 1.5 cm, top & bottom - 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:

THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 12.12.2018. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15. Coli de autor 18,6

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46